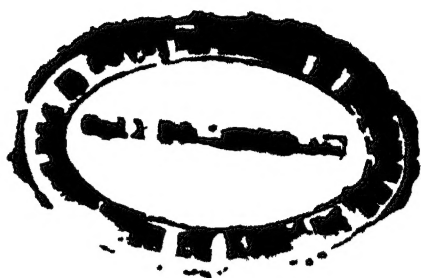

সমবায় প্রচুৰালা-৪

সমকালীন গল্প

সম্পাদক
যোগেশ দাস

অসম লেখক সমবায় সমিতি লিঃ
কোচাৰী : ১৯৮৪

SAMAKALIN GALPA ; An anthology of Assamese short stories by various writers, edited by Shri Jogeeh Das and published by Asom Lekhak Samabaya Samity Ltd., Guwahati, 1984. Price Rupees Eighteen only.

প্রকাশক

অসম লেখক-সমবায় সমিতি লিঃ

গুৱাহাটী

১.৮৪ টন

প্রবন্ধপট

শ্রীধৰ ডেকা

মুদ্রক

বিশী প্রিন্টার্স

কাজলুং, গুৱাহাটী

মূল্য ওঠৰ টকা আধোন

আম্মাৰ বক্তব্য

অসম লেখক সমবায় সমিতি লিঃৰ সম্পাদক ৰূপে ইয়াকে কব খোজোঁ যে আমাৰ সমবায়ৰ ভৱিষ্যত পৰা এই অসমীয়া গল্প সংকলনটি ৰাইজলৈ আগবঢ়াবলৈ পাই গৌৰৱ বোধ কৰিছোঁ। আমি নিজকে গল্পকাৰ বুলি কব নোৱাৰিলো। কিন্তু গল্প-বস্তুৰ প্ৰতি এটা নিচা আগৰ পৰাই আছে। সেই কাৰণে অসম লেখক সমবায় সমিতি লিঃৰ পৰা গল্প সংকলন এটা প্ৰকাশ কৰিবলৈ খাউটি এটা পোষণ কৰি আহিলোঁ। আমাৰ লেখক সমবায় কামটো কৰিবলৈ ওলোৱাত শ্ৰীযুত দাস ডাঙৰীয়াক ইয়াৰ সম্পাদনাৰ দায়িত্ব দিয়ে। তেখেতৰ স্বল্পৰ ফলতে “সমকালীন গল্প” পুথিখন ৰাইজৰ আগলৈ উলিয়াব পৰা হ’ল। এতিয়া ৰাইজৰ ফালৰ পৰা সেইমতে সহাঁখি পালে লেখক সমবায় খন উপকৃত হব। এই হেতুত আমি সম্পাদক শ্ৰীযুত দাস আৰু সংকলনৰ সমূহ মাননীয় লেখকলৈ আমাৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলোঁ।

শ্ৰীভাৰত চন্দ্ৰ মেধাৱতী

সম্পাদক

ডুৱাহাটী,

৮২৮৪ ইং

অসম লেখক সমবায় সমিতি লিঃ

অসম লেখক সমবায় সমিতি লিঃ, গুৱাহাটী

বৰ্তমান ব্যৱস্থাপক সমিতিৰ সদস্যবৃন্দ—

শ্রীকণী তালুকদাৰ—সভাপতি

শ্রীৰাম গোস্বামী—উপ-সভাপতি

শ্রীযোগেশ দাস—সদস্য

ডঃ বীবেককুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য—সদস্য

ডঃ সঞ্জিত চন্দ্ৰ বৰা—সদস্য

শ্রীঅঙ্গদান মৰল—সদস্য

শ্রী কণোৰীমোহন পাঠক—সদস্য

শ্রীভাৰত চন্দ্ৰ গোস্বামী—সম্পাদক

ডঃ হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মা—সদস্য

পাতনি

“সমকালীন গল্প” নামকরণেই নিশ্চয় সূচক যে এই অসমীয়া গল্প-সংকলনটিৰ যোগে আমি আমাৰ ভাষাত সজ্জতি কেনে ধৰণে গল্প লিখা হৈ আছে তাক চাবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ। কিন্তু আমি পাঠক-পাঠিকাক আগ ধৰি কব খোজোঁ যে বৰ্তমানৰো পূৰ্বৰ বাম-ধনু আৰু আৱাহন যুগৰ কেইজনমান গল্পকাৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি এতিয়াৰ নবীন লিখকলৈকে সামৰিবলৈ আমি চেষ্টা কৰিছোঁ। ইয়াৰে কিছুমান লিখক অসম লেখক সমবায় সমিতি লিঃৰ লগত জড়িত। আমাৰ আশা, সংকলনৰ গল্পবিলাকৰ পৰা পাঠক-পাঠিকাই এই প্ৰেণী জনপ্ৰিয় সাহিত্যৰ বিকাশ আৰু পৰিবৰ্তনৰ এটা আভাস পাব। তদুপৰি, আধুনিক জীৱন-ধাৰাৰ নৈতিক গ্ৰন্থ, সমসাময়িক সমাজ-জীৱনৰ প্ৰতিচ্ছবি তথা সমালোচনা, কলাসুলভ ৰসস্থিতি, মানুহৰ সাধাৰণ দুৰ্বলতা-জনিত হাস্যকৰ পৰিস্থিতি ইত্যাদি বিষয়ে এইবিলাক গল্পৰ মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে—সেইবোৰ পাঠক-পাঠিকাই নিজেই আনন্দান কৰিব পাৰিব।

বিশ্বৰ সকলো ভাষাতে চুটিগল্প প্ৰকাশ পোৱাটো শিল্প-যুগৰ পৰিবৰ্তিত সামাজিক জীৱনৰ এটা লক্ষণ বুলি পৰিগণিত হৈছে। পান্চাত্যত, বিশেষকৈ পশ্চিম ইউৰোপত, যি ধৰণৰ শিল্প-বিপ্লৱ হৈছিল তেনে পৰিবৰ্তন অৱশ্যে আমাৰ দেশত হোৱা নাছিল। কিন্তু দেশে দেশে বেপাৰ-বাণিজ্যৰ প্ৰসাৰ সেই শিল্প-বিপ্লৱৰে উপজাত পৰিণাম, যি পৰিণামে আমাৰ প্ৰাচীন দেশখনলৈ ইউৰোপৰ বিভিন্ন জাতিক লৈ আহে। পান্চাত্যৰ সৈতে এই সংস্পৰ্শই বৈজ্ঞানিক প্ৰগতিৰে সৈতে আমাৰ দেশ সমন্বিতে প্ৰায় গোটেই বিশ্বকে নতুন পথেদি যাবলৈ উদগনি দিলে। অন্যান্য দেশত হওক-নহওক, আমাৰ দেশত হলে বিজ্ঞান, প্ৰযুক্তিবিদ্যা, নতুন শাসন-পদ্ধতি, নতুন শিক্ষা-ব্যৱস্থাৰ লগতে

—রুটেইনৰ দীঘলীয়া বাজত্বৰ ফলত—পাশ্চাত্যৰ স হিত্যয়ো প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। গল্প, উপন্যাস, খণ্ড-কবিতাৰ ৰচনা, নতুন পদ্ধতিৰে নাটক, কাব্য আৰু জীৱনী ৰচনা, বেজবৰুৱা-ৰজনী বৰদলৈ-সত্য বৰাৰ শূ-
 ৱীয়া ৰচনা ইত্যাদি তাৰেই পৰিণাম। ইংৰাজ, ফৰাচী, মাৰ্কিন কবি সাহিত্যিকৰ কথাই নাই, আনকি ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ অহা মিছনে-
 সকলেও আনান আধুনিক পদ্ধতিৰে ব্যাকৰণ, অভিধান, গল্প-উপন্যাস
 লিখিবলৈ শিকালে। এনেদৰে আমাৰ ভাষালৈ গল্প-সাহিত্য আহিল।
 ই আধুনিক শিক্ষা-বিপ্লৱৰ গ্ৰত্যক্ষ ফল নহলেও পৰোক্ষ ফল। চুটি
 ৰচনাৰ প্ৰতি প্ৰৱণতা বঢ়াটো আধুনিক যুগৰে এটা দক্ষণ বুলি কব
 পাৰি। আজিৰ মানুহৰ সময় কম, জীৱন যাত্ৰাৰ গতিবেগ ক্ষীপ্ৰ হৈ
 পৰিছে, গতিকে আজিৰ মানুহে চুটি ৰচনাৰেই পঢ়াৰ সোৱাদ লবলৈ
 বিচাৰে, গল্প, একাক্ষ নাট, বস ৰচনা, খণ্ড-কবিতা ইত্যাদি তাৰেই
 দৃষ্টান্ত। আলোচনীবিলাকে এনে চুটি ৰচনাৰ যোগান ধৰি আহিছে—
 বোধহয় আলোচনীৰ সংখ্যা দিনে দিনে বাঢ়ি যোৱাৰ কাৰণ সিও
 এটা। আমেৰিকা যুক্তৰাজ্যত চুটিগল্পৰ জনপ্ৰিয়তা বৃদ্ধি কৰে আলোচনী
 বিলাকেই। ভাৰতৰ বিভিন্ন-ভাষাৰ আলোচনীবিলাকেই চুটিগল্প লিখাৰ
 প্ৰধান বাহন হৈ আহিছে। অৰুণোদয়, ভোনাকী, বাঁহী আদি
 আলোচনীৰ যোগেদি উন্নতি কৰি আহি আহি আৱাহনৰ পাতত অসমীয়া
 চুটিগল্পই এটা নিউজ, সুদৃঢ় ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে। ৰামধেনুৱে শুদ্ধো-
 ত্তৰ কালৰ যুগান্তৰৰ বতৰা বিভিন্ন দিশৰ পৰা বিলোৱাৰ কথা আমি
 সকলোৱে স্বীকাৰ কৰোঁ। সেই বৈশিষ্ট্যৰ ভালেখিনি ৰামধেনু যুগৰ
 গল্প-সাহিত্যতো প্ৰকাশ পায়।

আলোচনীৰ প্ৰসঙ্গত আমি লক্ষ্য কৰিছোঁ যে অতি সাম্প্ৰতিক
 কালত আমাৰ দেশৰ আলোচনীবিলাক প্ৰধানতঃ সমালোচনামূলক
 আৰু তথ্যানুসন্ধানী হৈ পৰিছে। বোধহয় নানান কাৰণত যি
 ব্যাপক সামাজিক ক্ষোভৰ সৃষ্টি হৈছে তাৰ কাৰণেই দোষ-দুৰ্গীৰ
 অনুসন্ধান কৰাৰ প্ৰৱণতা মোটেই ভাৰততে বৃদ্ধি পাইছে। অসমীয়া

ডাঙাৰো আজি বহুত আলোচনী, বাৰ্তাশ্লোচনী, বাতৰি কাকত ওলাইছে ; ঢাকাৰ আৰু প্ৰকাৰতো এইবিলাক বিচিত্ৰ । নানান ক্ষোভৰ কথা এইবিলাকে প্ৰকাশ কৰিছে ; বহু অন্যায্যৰ তথ্যাদি উদ্‌ঘাটন কৰিছে । জনায্য, দুৰ্নীতি, প্ৰশাসনীয় ভ্ৰষ্টা, ৰাজনৈতিক কৌশল আদিৰ কথা জানিবলৈ পঢ়ুৱৈ সমাজ উৎসুক ; সাময়িক পত্ৰিকাৰিলাকে তেওঁলোকৰ কৌতূহল চৰিতাৰ্থ কৰিছে । এনে বিশেষ সমালোচনাশীল প্ৰবণতা সম্বন্ধে প্ৰত্যেক খন পত্ৰ-পত্ৰিকাই একোটা বা একাধিক চুটিগল্পও প্ৰকাশ কৰি আহিছে । হয়তো সামাজিক সমালোচনাৰ সাধাৰণ তালীয়েই গল্পবিলাকতো দেখা গৈছে, তথাপি চুটিগল্পক এবাই চলিব পৰা নাই । ইয়াতেই চুটিগল্পৰ জনপ্ৰিয়তা আৰু গুৰুত্ব প্ৰমাণিত হৈছে ।

বসৰাজ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ দিনৰ পৰা অসমীয়া চুটিগল্পই এটা নিদিষ্ট পথেদি আগুৱাই আহি আছে । তেওঁৰ দিনৰ ধ্যান-ধাৰণা, সামাজিক চিত্ৰ, সমাজৰ সমালোচনা, গল্প-ৰচনাৰ নিষ্পত্তি আদি আজিৰ দিনত বহুতো বিকশিত হৈ উঠিছে । আৱাহন, বাম-ধেমু আদি যুগৰ মাজেদি আহোঁতে অসমীয়া চুটিগল্পই নানান নতুন নতুন দৃষ্টিভঙ্গী আৰু আজিকৰ মাজেদি আহিছে । কিন্তু একো একোটা বিশিষ্ট স্কুল বা গোষ্ঠীৰ সৃষ্টি হৈছে বুলি ক'ব নোৱাৰি । মোপাহাঁ আৰু চেকাৰক যদি বিশ্বৰ গল্প-সাহিত্যৰ দুটা পৃথক ধাৰা বুলি ধৰা হয় তেন্তে তেনে স্পষ্ট ধাৰা আমাৰ সাহিত্যত প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে বুলি কোৱা টান । বামপন্থী ভাবধাৰাই প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে নিশ্চয়, যেনেকৈ গান্ধীবাদী আন্দোলন, সমাজবাদ আদিৰো প্ৰভাৱ পৰিছে । কেতিয়াবা একোবাৰ কাৰুণ্যৰ অনুৰূপ, কেতিয়াবা জাঁ পল হাৰ্টাৰৰ অনুশীলন হোৱাও দেখা গৈছে । হিপমুণ্ড ক্লয়েডৰ মনো-বিশ্লেষণৰ প্ৰভাৱতো আছেই । কিন্তু এইবিলাক প্ৰভাৱে একো একোটি গোষ্ঠী তৈয়াৰ কৰিছে বুলি ক'বলৈ টান । জইচ, উল্ফ আদিৰ চৈতন্যপ্ৰোতৰ অনুশীলন কৰাও কোনো কোনোৱে দেখিছে ; কিন্তু সঁচাকৈয়ে এই ক্ষেত্ৰত কাকো লাগি ধৰা দেখা নাযায় । আমাৰ

কবৰ মন যায় যে বিশ্বৰ বিভিন্ন দিশত যি চিন্তা-চৰ্চা নতুন নতুনকৈ হৈ আহিছে তাৰ প্ৰতি আমাৰ নবীন লেখক-লেখিকাই সজাগতা দেখুৱাই আহিছে, কিন্তু তেওঁলোকে সেই সজাগতা সত্ত্বেও তাতেই আত্মবিলুপ্তি নঘটাই 'অসমীয়া সাহিত্য'ৰ মাজতে এক স্বতন্ত্ৰ পথেৰেই গল্প ৰচনা কৰি গৈছে।

কিন্তু এটো কথা ঠিক যে সময়ৰ পৰিবৰ্তনৰ চিন অসমীয়া গল্প-সাহিত্যই বহন কৰি আহিছে। বেজবৰুৱাৰ দিনত পাশ্চাত্যৰ সংস্পৰ্শত নতুনকৈ গঢ় লোৱা সমাজখনৰ চিত্ৰ বিভিন্ন লিখকৰ গল্পত ফুটি উঠিছিল। বেজবৰুৱা, দণ্ডীনাথ কলিতা, শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী, নকুল চন্দ্ৰ ভূঞা আদিৰ গল্পত তাৰ পৰিচয় আছে। আবাহন যুগত ৰমা দাশ, কৃষ্ণ ভূঞা, মুনীৰ বৰকটকী, চৈয়দ আব্দুল মালিক আদিৰ গল্পমিলাকে শিক্ষিত মধ্যবিত্ত যুবক-যুবতীৰ মানসিক সংঘাত দাঙি ধৰে; এই যুগতে বামপন্থী আদৰ্শৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হৈ লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা, হৈলেদুৰ্জনাথ গোস্বামী, বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচাৰ্য আদিয়ে নিপীড়িতৰ প্ৰতি সম্বন্ধবদনা প্ৰকাশ কৰি সমাজ-সচেতনতা প্ৰদৰ্শন কৰে। (অৱশ্যে ঈশ্বৰিক আৰু ভট্টাচাৰ্যক আবাহন যুগৰ সামৰণিৰ ফালৰ বুলিলেহে ঠিক হব।) এই যুগতে নগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ চৌধুৰীয়ে মানসিক সংঘাতৰ গল্প লিখিও গোৱালপৰীয়া গাৱঁলীয়া চৰিত্ৰৰ পৰিস্থিতিত বিশেষ ৰূপ দেখুৱায়। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত যেতিয়া বামধৰ্মে যুগ আৰম্ভ হ'ল তেতিয়া অসমীয়া লোকৰ মানসিক দিগন্ত বহল হৈ যোৱাৰ ফলত নবীন লেখকসকলে বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰকাশ দিবলৈ ধৰিলে। সামাজিক সমালোচনা এহাতে তীক্ষ্ণ হৈ উঠিল, আন হাতে মানসিক সংঘাত তথা মনোবিশ্লেষণৰ প্ৰৱণতাও নতুনকৈ দেখা গ'ল। মাৰ্ক্স আৰু ফ্ৰয়েডৰ প্ৰভাৱৰ উপৰি এই সময়তে ছাৰ্টৰ, কাৰ্কা, চেভেনাৰোত আদিৰ অনুশীলন কৰিবলৈ লোৱা দেখা যায়। এইবিলাকেই প্ৰমাণ কৰিছে যে বহিঃবিশ্বত যি পৰিবৰ্তন হৈছে, আমাৰ নিজৰ দেশতো যি পৰিবৰ্তন হৈছে, তাৰ প্ৰতি সমাজৰ অন্যান্যৰ সৈতে আমাৰ গল্পকাৰ

সকলো সচেতন হৈ আহিছে। সেয়ে তেওঁলোকৰ গল্পত তাৰ চিন ফুটি উঠা দেখা গৈছে।

সামাজিক সচেতনতাৰ কথা আৱাহন আৰু ৰামধেনু যুগত ব্যক্ত হৈ আহিছে বুলি কৈ আহিছে। ইয়াৰ লগত সমসাময়িক ৰাজনৈতিক আন্দোলনবিলাকৰো পৰোক্ষ প্ৰভাৱ জড়িত হৈ আছে। গাজীজীয়ে হৰিজনক তুলি ধৰি আৰু নাৰীক বাহিৰলৈ উলিয়াই আনি প্ৰাচীন সমাজ ব্যৱস্থাত কুঠাৰাঘাত কৰিলে; তেওঁ স্বাধীনতা আন্দোলনক গণ-আন্দোলন কৰি তুলি সকলো ভাৰতবাসীকে গণতন্ত্ৰ আৰু স্বাধিকাৰৰ স্বাদ দিলে। এই যে পানীদুৱাৰ খুলি দিয়া হ’ল তাক আৰু বন্ধ কৰিবৰ কোনো উপায় নাই। সেই কাৰণেই আমাৰ দেশত ক্ৰমবৰ্দ্ধমান অন্যান্য, দুৰ্নীতি, বঞ্চনাৰ ক্ৰমাৎ বেছি সমালোচনা হবলৈ ধৰিছে। এই সমালোচনা অতি সাম্প্ৰতিক সময়ত তীব্ৰভাৱে হৈছে। এনে তীব্ৰতাৰ কাৰণ বিচাৰি আজিৰ আমাৰ চৌপাশে চলি থকা নানা ধৰণৰ খেলি-মেলিবোৰলৈ চালেই হয়। আমাৰ চৌপাশত যদি ক্ষোভৰ কাৰণ আছে তেনেহলে তাৰ প্ৰতিফলন সাহিত্যত হোৱাই স্বাভাৱিক। আমি মনত ৰখা উচিত যে আজিৰ সময়টো ক্ৰমানুয়ে ডেকাচামৰ হাতলৈ যাব ধৰিছে। এই চামে চকুৰ আগতে বহুত বঞ্চনা, বহুত প্ৰবঞ্চনা দেখিবলৈ পাইছে। ভৱিষ্যৎ কালত কি হবগৈ পাবে তেওঁলোকে বুজি পাইছে। সেই কাৰণে তেওঁলোক বিতুষ্ট, ক্ৰোধ, অধৈৰ্য হোৱা স্বাভাৱিক। সেই কাৰণেই ডেকাচাম গল্পকাৰৰ ৰচনাত তাৰ প্ৰতিফলন ঘটা দেখা গৈছে।

আমাৰ সংকলনত যে ওপৰত কৈ অহা ধৰণে সমাজ-মানসৰ প্ৰতিফলন ঘটাব পৰা হৈছে আমি এনে কথা কবলৈ নেযাওঁ। ইয়াৰ এটা কাৰণ বহু চেষ্টা কৰিও আমি কেবাজনো প্ৰথিতৰশা লেখকৰ গল্প সংকলনত সন্নিবিষ্ট কৰিব নোৱাৰিলোঁ—কিবা কাৰণত তেওঁলোকে সময়মতে আমাৰ অনুৰোধ বন্ধা কৰি গল্প দিব নোৱাৰিলে। তথাপি ইয়াত যিবিলাক গল্প দিয়া হ’ল সেইবিলাকে আমি

ওপৰত আলোচনা কৰি অহা ধৰণে অসমীয়া গল্প প্ৰচেষ্টাৰ এটা আভাস দাঙি ধৰিব পাৰিব বুলি আশা কৰিছোঁ। আমি প্ৰথমেই কৈ আহিবৰ দৰে সমসাময়িক সামাজিক ঘটনাৰ প্ৰতিধ্বনি আৰু বৰ্তমান সমাজৰ সূক্ষ্ম বিশ্লেষণ কেবাটাও গল্পতে ফুটি উঠিছে। মানসিক সংঘাতৰ চিত্ৰও পাঠকসকলে দেখিবলৈ পাব। তথাপি শেষ বিচাৰৰ ভাৱ আমি আমাৰ পাঠক সমাজলৈকে এৰিলোঁ। আমাৰ গুণী-বিচ্যুতি আৰু সীমাবদ্ধতাৰ বিষয়ে আমি সজাগ—তাৰ কাৰণে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিলো।

আমাৰ অনুৰোধ বক্ষা কৰি যিসকল লেখক-লেখিকা এই সংকলনলৈ নিজৰ নিজৰ গল্প পঠাই আমাক পৰম সহায় কৰিলে সেই সকললৈ এইখিনিতে আমি ধন্যবাদ আৰু কৃতজ্ঞতা জনালোঁ।

গুৱাহাটী,

যোগেশ দাস

১০ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৮৪

সূচীপত্র

১। শিক্ৰকৰ শেষ পাঠ	—সুপ্রভা গোস্বামী	১
২। 'হোনেৰাজী বিবি'	—কৃষ্ণ ভূঞা	৮
৩। গত কাল	—বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচার্য	২০
৪। তাৰ পিছত—সাৰ পাই গলোঁ	—চৈয়দ আব্দুল মালিক	৩৬
৫। জীৱন	—খীলভদ্র	৫৪
৬। ককুণী পলাওঁতে	—যোগেশ দাস	৬২
৭। প্ৰায়শ্চিত্ত	—জতুলানন্দ গোস্বামী	৭৬
৮। বিলি	—সৌৰভকুমাৰ চলিহা	৮৭
৯। দুমুখীয়া শুভংকণী	—উদয়াদিত্য ভৰালী	১০৯
১০। পোহন অনাৰ পাগ	—অৰুণ গোস্বামী	১২৩
১১। পৰাচিত্ত	—ভাৰত চন্দ্ৰ গোস্বামী	১৩০
১২। কচুত ডাগিলো মই কাটি	—বিজু হাজৰিকা	১৩৫
১৩। তেওঁৰ ছাগলী	—দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা	১৪৪
১৪। অন্তঃসজ্জা	—হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা	১৫৫

শিক্ষকৰ শেষ পাঠ ব্ৰীষভী সুপ্ৰভা গোস্বামী

এইটো সন্ধন বৰা নামেৰে এজন সাধাৰণ পাঠশালা স্কুলৰ পণ্ডিতৰ কাহিনী ।

নগাওঁৰ কামপুৰ অঞ্চলৰ কপিলী নদীৰ দক্ষিণ ফালে থকা গোটেই কেইখন গাওঁতে সন্ধন বৰাৰ শিক্ষক হিচাবে বৰ নাম আছিল । প্রকৃত বিদ্যোৎসাহী, অনলস, সবল স্বভাৱ আৰু সংসাহস আদি আদৰ্শ শিক্ষক জনোৱাৰ্থ বহুবিধ উপৰ বাবে সেই সময়ত সন্ধন পণ্ডিতক সকলোৱে প্ৰজ্ঞা কৰিছিল, ভাল পাইছিল । আনকি স্কুল পৰিদৰ্শক সকলো সন্ধনৰ পাঠশালাৰ ছাত্ৰ বিলাকৰ শিক্ষা আৰু চৰিত্ৰৰ মান দেখি অতি সন্তুষ্ট আছিল । এই কাৰণে চৰকাৰী পৰিদৰ্শক সকলৰ মনতো সন্ধন বৰাই এখন প্ৰজ্ঞাৰ আসন অৰ্জন কৰি গৈছিল ।

উনৈচশ বিপ্লৱাৱলিৰ গণ-আন্দোলনৰ সময়ত, আমাৰো গাৱঁ ভূঞা সকলোতে জনগণৰ বিৰাট আগবণ হ'ল । ইংৰাজ খেদা, 'কৰেজে ইয়া মৰেজে', 'Quit India', 'ভাৰত ছোৰো' আদি নানা 'লোগান'ৰ হুংকাৰত অসমৰ গগন পতন বিনীৰ্ণ হৈ পৰিল । এই আন্দোলনৰ হেঁচা নগাওঁ অঞ্চলতেই অধিকৰণে পৰিছিল । ধৰ্ম্মাৰ্থা, পলায়ন, যত্নস্বত ইত্যাদি নগাওঁতে বেছি পৰিমাণে হৈছিল । কৰ্ম্ম সোটেই অঞ্চলতে আমেৰিকান, ইংৰাজ, নিম্ৰো, জাট, তুৰ্থা আদি সৈন্যই পিৰাপি দি কুৰিছিল । মানুহৰ দিনটো আহিলে বাতিটো নুপুতায়, বাতিটো পুতালে দিনটো নাৰাক যেন অৱস্থা । জ্ঞান প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰে যেনেই এজন দুজন ডেকাজৰা আন্দোলনত জড়িত আছিল । এই মোহতে একো একোখন গাওঁত দেশী-বিদেশী সৈন্য সকল সোমাই

অকথা অত্যাচাৰ, উৎপীড়ন কৰিছিল। মতা-তিবোতা, ডেকা-বুঢ়া, লৰা-ছোৱালী নিৰিশেষে।

দেশ-কাল কঁপাই দিয়া এই আন্দোলনৰ উত্তেজনা সৰুখন বৰা পণ্ডিতৰ গাওঁ চাংচুকীতো বিয়পি পৰিল। প্ৰথম ছোৱা সময়ত নানা গগন বিদাৰি শ্লোগানৰ চিঞৰ, পাঠশালাৰ ছাত্ৰসকলৰ পঢ়া এৰি সমদলত যোগ দি বগাটুপী পিন্ধি হাতত নিচান লৈ, হলস্থল চিঞৰ বাখৰ কৰি 'শ্লোগান' গাই ফুৰা অৱস্থাত, সৰুখন পণ্ডিতে দুৰে দুৰে আন্দোলনৰ বেহ ৰূপকে নিৰক্ষীণ কৰি আছিল আৰু পাৰ্শ্ব-মানে লৰাহঁতক আন্দোলনত যোগ দিয়াৰ পৰা বিৰত ৰাখিবলৈ যত্ন কৰিছিল। শেষত যেতিয়া তেওঁৰ পাঠশালাৰ ওপৰ শ্ৰেণীৰ ডাল ডাল বৃত্তি পাবলগীয়া লৰাহঁতে আন্দোলনত যোগ দিবলৈ গ'ল, আৰু গৈ মিলিটাবীৰ অত্যাচাৰত কাৰো মূৰ ফাটিল, কাৰো হাত-ভৰি ভাগিল, কোনোবা বা মৰিয়েই গ'ল, আকৌ কাৰোবাক হয়তো ধৰিয়েই লৈ গ'ল আৰু লগে লগে সেই লৰাহঁতৰ ঘৰ বিলাকতো নানা অত্যাচাৰ উৎপীড়ন চলিব ধৰিলে, তেতিয়া আৰু সৰুখন পণ্ডিতে মনে মনে থাকিব নোৱাৰিলে।

তেওঁ প্ৰথমতে লৰাবিলাকৰ অভিভাৱকসকলক লগ ধৰিলে, যাতে ল'ৰাহঁতে গোলামালত যোগ দিব নোৱাৰে, তাৰে দিহা পৰামৰ্শ কৰিলে। কিন্তু সেই সময়ৰ, সেই উত্তেজনাময় বিৰাট বিপ্লবৰ পৰা, দেশৰ ডেকা শক্তিক বোধ কৰি ৰখাৰ শক্তি অভিভাৱকসকলৰ নাছিল বুলিলেও বঢ়াই কোৱা নহয়। বিশেষকৈ গাৱঁ-লীয়া অঞ্চল বিলাকত, য'ত চাউল, নিমখ, কেৰাচিন, চেনি, ঔষধ, কাপোৰ ইত্যাদিৰ বাবে হাহাকাৰ লাগিছিল, আৰু লগে লগে চলিছিল মিলিটাবী আৰু পুলিচৰ নানা ৰকমৰ পীড়ন।

অৱশেষত সৰুখন পণ্ডিতে চৰকাৰৰ পক্ষৰ পৰাই সহায় পোৱাৰ আশাত, গাওঁতে থকা দাবোণা, চিপাহী আদিৰ ওচৰলৈ গ'ল। তেওঁ-জোকক কাৰো কাকুতি কৰি বুজাবলৈ যত্ন কৰিলে যে লৰাবিলাকে

আচলতে এনে একো দোষণীয় কাম কৰা নাই, স্বাৰ বাবে সিহঁতৰ ওপৰত মাৰধৰ আদি অত্যাচাৰ কৰা হৈছে। ল'ৰাখিনীসকল অলপ বুজাই বঢ়াই কলেই ঠাণ্ডা হ'ব। নহলে বহুতো মিথাই পঢ়াই চোকা চোকা লৰাৰ ভবিষ্যৎ নষ্ট হৈ স্বাস্থ্য, ইত্যাদি। নানা প্ৰবন্ধ কৰি ইজ্জনৰ পৰা সিজনলৈ অহা-যোৱা কৰিও, সৰুখন বৰা পণ্ডিতে কাৰো পৰা একো সহায় বা সহানুভূতি নাপালে।

ভাবিচিন্তি একো তত্‌তত্‌ নাপাই, নিজৰ স্কুলঘৰতে গধূলি গধূলি লৰাহঁতক গোট খুৱাই, নানা প্ৰকাৰ পুথিপত্ৰৰ আলোচনা কৰি, মাজে মাজে গাজি মাহ তিয়াই চুৰুৰীয়াৰে নাম পাতি, লৰাহঁতক আন্দোলনৰ উদেজনাৰ পৰা দূৰত ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিব ধৰিলে। এই বিষয়ত তেওঁ কিছু কিছু কৃতকাৰ্যও হৈছিল।

কিন্তু সৰুখন পণ্ডিতৰ কপালত হিতে বিপৰীত ফল ফলিয়ালে। গাওঁতে থকা দাবোঙ্গা চিপাহী আদি, কেইজনমান ধামাধৰা লোকে, বৰমূৰীয়া চাহাবসকলৰ সুদৃষ্টি লাভৰ আশাত, সৰুখন বৰা পণ্ডিতে ৰাতি ৰাতি লৰাহঁতক গোট খুৱাই, উদেজনাযুক্ত চৰ্চা কৰে বুলি চৰকাৰৰ কাণ চুৱালে। ফলত এদিন ৰাতিপুৱা কিছুমান মিলিটাবী চিপাহী আহি স্কুলঘৰটো ঘেৰাও কৰি লৈ, সৰুখন পণ্ডিতক হাত-কেৰেয়া লগাই 'গ্ৰেপ্তাৰ' কৰি লৈ গ'ল।

পণ্ডিত, ছাত্ৰ, বাইজ সকলোৱেই প্ৰথমতে ঘটনাৰ আকস্মিকতাত হতভম্ব হৈ ৰৈ আছিল। সৰুখন পণ্ডিতৰ হাতত হাত কেৰেয়া লগোৱাৰ খাতৰ শব্দ কাণত পৰা মাত্ৰকেই বাইজ জিকাৰ খাই উঠিল। 'বন্দে মাতৰম' 'ইনকিলাপ জিন্দাবাদ' 'কৰেজে ইয়া মৰেজে' আদি অনিত চাংচুকী গাওঁৰ আকাশ বতাহ কঁপি উঠিল।

সৰুখন পণ্ডিতক সেই কোঠাল আৰু বিশৃংখলতাৰ মাজতে মিলিটাবী গাড়ীত ভৰাই লৈ গ'ল। কিছুমান দিনলৈ গাওঁৰ চৰা ঘৰে ঘৰে, ৰাজনী ঘৰৰ, বৰ ঘৰৰ মজিয়াই মজিয়াই, নাম লবলত, য'তে দুই-চাৰি পোট স্বাস্থ্য, ভাতেই সৰুখন পণ্ডিতৰ 'গ্ৰেপ্তাৰ'ৰ বিষয়ে হোৱাই

নোহোৱাই নানা কথা কোৱা কুই হ'ব ধৰিলে। লাহে লাহে সময়ৰ গুণতেই উখল-মাখলৰ শাম কাটিল। সন্ধন বৰা পণ্ডিতৰ কথাও ভল পৰিল।

ইয়াৰ পাচত কেবা বছৰো সন্ধন পণ্ডিতৰ কোনো খবৰ নাই। মানুহে লাহে লাহে তেওঁৰ কথা পাহৰা যেনেই হ'ল।

স্বাধীনতা পোৱাৰ এবছৰমান পাচত, এদিন থলুৱা আচ্যবন্ত লোক এঘৰৰ চ'ৰা ঘৰত, খবৰ কাগজ পঢ়ি থকা মানুহ এজুমে হঠাতে বু বু বা বা লগাই দিলে। সন্ধন বৰা পণ্ডিতৰ খবৰ ওলা-ইছে—তেওঁ ভালে আছে। তেওঁক বন্দিত্বৰ পৰা মুক্তি দিয়া হৈছে।

বিজুলী বেগেৰে যেন খবৰটো কপিলীৰ দক্ষিণ অঞ্চল গোটেই খিনিতে বিয়পি পৰিল। বিয়াল্লিছৰ গণ আন্দোলনৰ স্মৃতি মানুহৰ মনত তেতিয়াও কেঁচা হৈ আছে। বাইজে বিৰাট আন্দোলন কৰি সন্ধন পণ্ডিতৰ অভ্যর্থনাৰ যো-জা কৰিলে।

নিৰ্দিষ্ট দিনত সন্ধন পণ্ডিত আহিল। জাতজাত উকলী, হৰি-ধ্বনি, মালা, বক্তৃতা আদিৰ মাজত, সন্ধন বৰা পণ্ডিতৰ অভ্যর্থনা হৈ গ'ল। তেওঁ অতি বিনীতভাবে, বৰ সম্বল হৃদয়পৰী ভাষাত অভ্যর্থনাৰ প্ৰত্যুত্তৰ দি কিছু কথা কলে।

ইয়াৰ পাচত গাৱঁৰ মানুহৰ আদৰ সন্মানৰ মাজত, কেইটা-মান দিননো কেনি গ'ল সন্ধনে ততকে ধৰিব নোৱাৰিলে। সন্ধনৰ আগৰে পৰা ক্লীৰমিন দেহাটো, জেইলৰ ভাত খাই আক বেছি শুকাই খীপাই গৈছিল। চকু গাতত সোমাই, মুখ শেতা পৰি শক্তি-হীন হৈ তেওঁৰ মূৰ, হাত জনবৰত কঁপি থকা হৈছিল।

সন্ধন পণ্ডিতৰ এনে অৱস্থা দেখি, গাৱঁৰ মানুহখিনিয়ে নিজৰ ভিতৰতে কোৱা-মেলা কৰি ঠিক কৰিলে যে সন্ধনৰ জেইলত থাকি স্বাস্থ্য বেয়া হৈ যোৱাত, তেওঁৰ স্বাস্থ্য ভাল কৰিবলৈ বাই-জেই সহায় কৰিব লাগে। এই সহায় কিদৰে, কেনেকৈ কৰা হ'ব, সেই কথা লৈ বহুতো কোৱা-মেলা হ'ল। শেষত সকলোৱে ভাবি-

চিন্তি ঠিক কৰিলে যে কোনো স্বাস্থ্যকৰ ঠাইত কিছুদিন থাকি আহিলে, সকলখনৰ দেহমন ভাল হৈ আহিব। বহুতে পুৰীৰ কথা কলে—যে সাগৰৰ বতাহ পাই স্বাস্থ্যও ভাল হ'ব, লগতে জগন্নাথ দৰ্শনো হ'ব। কিন্তু পুৰীলৈ যোৱা-অহাৰ খৰচ, তাত থকা-মিলাৰ খৰচ, আৰু সৰ্বোপৰি তাত সকলখনক কোনে চোৱা-চিন্তা কৰিব সেই কথাও ওলাল। এজনৰ খৰচেই ওলোৱা টান, তাতে আৰু এজন লগত যোৱা মানুহৰ খৰচ কৰ পৰা ওলায়? এইবোৰ নানা কথা ভাবিচিন্তি সকলোৱে ঠিক কৰিলে যে ছিলং পাহাৰত থকা সকলখন পণ্ডিতৰ ভাগিনীয়েকৰ ঘৰতে তেওঁ কিছুদিন থাকি আহক গৈ। বুঢ়া বয়সত, ভগ্ন স্বাস্থ্য লৈ অচিনাকি ঠাইলৈ যোৱাতকৈ, ওচৰতে নিজৰ মানুহৰ লগতে থকা ভাল হ'ব।

এই বিবেচনা কৰি, সকলোৱে দিহা-পোহা কৰি সকলখন পণ্ডিতক তুমুল জয়ধ্বনিৰ মাজেৰে, নগাওঁ জিলাৰ 'বাহুশ্বেট'লৈ আনি, ছিলংগামী বাছ এখনত তুলি দিলে। সকলখন পণ্ডিতে সকলোকে সৰিনয়ে স্তিমভূমুখে হাতযোৰ কৰি বিদায় ললে।

যথা সময়ত সকলখন আহি ছিলং পাহাৰ পালেহি। ছিলঙৰ মটৰ শ্বেটচনতো তেওঁক আগবঢ়াই নিবলৈ, তেওঁৰ ভাগিনীয়েকৰ পৰিয়ালতো আহিলেই, তেওঁলোকৰ অনেক বন্ধু-বান্ধবো লগতে আহিছিল।

ছিলং পাই সকলখন ববাই কেইদিনমান ভাগিনীয়েকহঁতৰ লগতে ফুৰামেলা কৰি, অলপ ঠাইঠাই চিনি আনি ললে। তাৰ পাচত তেওঁ নিজৰ ইচ্ছামতে অকলে অকলে ফুৰাচকা কৰিবলৈ ললে। তেওঁ বিশেষকৈ ঘৰৰ অলপ দূৰতে থকা 'হাইদাবী পাৰ্ক' খনতে পুৱা-পধুজি ফুৰি ভাল পোৱা হ'ল।

এইদৰে সদায় সকলখনে 'পাৰ্ক' খনলৈ ফুৰিবলৈ যায়—কেতিয়াবা মিহিকৈ কাটি খোৱা ঘাইনিভ, কেতিয়াবা ঠায়ে ঠায়ে পাতি খোৱা বেকিভ বহি ভাপৰ পলুৱায়। পাৰ্কত ধেমালি কৰি ফুৰা লৰা-ছোৱালী বিলাকৰ বং ধেমালি চাই থাকে।

এদিন কেইটামান সৰু সৰু ল'ৰাই, তেওঁৰ গাৱঁলীয়া ধৰণৰ পোছাক-পৰিচ্ছদ আৰু পকা পকা ডাঙি গোঁফে ভোবোকাৰ মুখ দেখি, খেলা এৰি তেওঁলৈ ঘূৰি ঘূৰি চাবলৈ ধৰিলে। “এই বুঢ়াটোলৈ চাক'ৰ পৰা আহিছে অ' এইটো?” এটা লৰাই চিক্ৰৰি চিক্ৰৰি ক'লে—“যা যা য'বে পৰা আহিছ তালৈকে ওচি যা—গাৱঁলীয়া ভূত।” লৰাজাকে খিলখিলাই হাঁহিব ধৰিলে।

সৰুখন পণ্ডিতে কিন্তু একো নামাতিলে। মিচিকীয়াই হাঁহি এটা মাৰি, ওচৰৰে বেঞ্চি এখনত বহিল, আৰু জেপৰ পৰা এমো-কোবা খুন্দা তামোল উলিয়াই লৈ পাণ্ডুলিয়াব ধৰিলে। কিছু সময় লৰাবিলাকৰ খেল ধেমালি চাই, ইফালে সিফালে ফুৰি, সৰুখনে লাহে লাহে পাৰ্কৰ পৰা ওলাই আহিল। ল'ৰাৰ দলটোৱেও, নানা প্ৰকাৰ ঠাট্টা মৰুৰা কৰি তেওঁৰ পাচে পাচে কিছু দূৰলৈ লাগি আহিল।

পাচদিনাও যেতিয়া বুঢ়া সৰুখন পণ্ডিতে আকৌ পাৰ্ক খনলৈ ফুৰিবলৈ আহিল, তেওঁ লৰাবিলাকলৈ চাই এটা মিচিকীয়া হাঁহি মাৰিলে। যেন একো হোৱা নাই—এনে ভাব। লৰাবিলাকে আকৌ সেই আগ-দিনাৰ নিচিনাকৈয়ে নানা বিদ্ৰূপ কৰি তেওঁক অপমান কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু বুঢ়াজনে সিহঁতৰ কথাত কেৱল মিচিকীয়াই হাঁহিছে আছে দেখি লৰাহঁতে কি কথা একো বুজিব নোৱাৰিলে।

এইদৰে ভালেদিনো চলিল। কিছুদিন পাচত, এই অমায়িক বুঢ়াজনৰ ব্যৱহাৰত, ল'ৰাৰ দলে কি কৰিব, কি নকৰিব একো বুজিব নোৱাৰি তেওঁক বিদ্ৰূপ কৰিবলৈ এৰি দিলে, আৰু লাহে লাহে, তেওঁক দেখিলে একোটা সৰু লাজকুৰীয়া হাঁহি মাৰি, তেওঁৰ মিচিকীয়া মৰমিয়াল হাঁহিব প্ৰত্যুত্তৰ দিবলৈ ধৰিলে।

এদিনাখন ল'ৰাবিলাকে দেখিলে বুঢ়াজন পাৰ্কলৈ নাই অহা। এনেকৈ কেবাদিনো তেওঁক পাৰ্কত দেখা নাপাই ল'ৰাহঁতৰ মনত অলপ উকঙা উকঙা ভাবেই হ'ল। সিহঁতে ওচৰে পাজৰে ক'ৰবাত সেই বুঢ়াজনক দেখা পায় নেকি খবৰ কৰিব ধৰিলে। এনেকৈ

কেইদিনমান ইফালে সিকালে ঘূৰাঘূৰি কৰাৰ পাচত সিহঁতে তেওঁ থকা ঘৰটো বিচাৰি উলিয়ালে গৈ। দুৱাৰত টুকুৰীয়াই দিয়াত সৰু-ধন পণ্ডিতৰ ডাগিনীয়েক ওলাই আহিল।

ল'ৰাবিলাকে তেওঁৰ ঘৰত এজন বুঢ়া মানুহ থাকে নেকি বুলি সোধাত, সৰুধনৰ ডাগিনীয়েকে ক'লে যে ঘোৱা আঠ-দহ দিন ধৰি বুঢ়াজনৰ 'নিমুনীয়া জ্বৰ' হৈ 'হাস্পাতাল'ত আছিল। তাতে দুদিন মান আগতে তেওঁৰ মৃত্যু হৈছে। সৰুধন যে তেওঁৰ মোমায়েক আছিল তাকো কলে। মোমায়েকৰ কথা কওঁতে সৰুধনৰ ডাগিনীয়েকৰ চকু দুটা সেমেকি উঠিল।

ল'ৰাবিলাকে সৰুধনৰ ডাগিনীয়েকৰ শোকত সিহঁতৰ মনেজনা মতে সহানুভূতিৰ কথা দুই-চাৰিটা ক'লে। এটা সৰু ল'ৰাই লাহে কৈ মাত লগালে—“আমি তেওঁক সদায় ‘পাৰ্ক’ত লগ পাইছিলো। প্ৰথমতে আমি তেওঁক নানা বিদ্ৰোপ কৰি হাঁহিছিলোও।” সৰু ল'ৰাটো তলমুৱা হ'ল। “তাৰ পাচত লাহে লাহে তেওঁক আমাৰ ভাল লগা হ'ল।”

“অ' হয় নেকি? কেলেইনো তোমালোকৰ মনৰ ডাব সলনি হ'ল?” সৰুধন বৰা পণ্ডিতৰ ডাগিনীয়েকে সুধিলে।

“কব নোৱাৰো কিন্তু আমাৰ ভাল লাগিছিল”, ল'ৰাজাকে কলে। সিহঁতে সৰুধন পণ্ডিতৰ ডাগিনীয়েকক ধন্যবাদ দি নিঃশব্দে বিদায় ললে।

দুৱাৰখন জপোৱাৰ লগে লগে, সৰুধনৰ ডাগিনীয়েকে আপোন মনে এটা হাঁহি মাৰিলে। তেওঁ উপলব্ধি কৰিলে যে আজীৱন শিক্ষকতা কৰা তেওঁৰ মোমায়েকে, এই সৰু সৰু ল'ৰাবিলাকক এনে এটা শিক্ষা দি থৈ গ'ল যে তাক সিহঁতে কেছিয়াও পাহৰিব নোৱাৰে।

এই শিক্ষাৰ পাঠ যে এটা ঘটনাচক্ৰৰ হে পৰিণাম, এই কথা যে ল'ৰাবিলাকে গম পোৱা নাই সিও এটা বৰ ভাল কথা হ'ল। সিহঁতে গম পোৱা নাছিল যে সৰুধন পণ্ডিত কলা আছিল।

জেইলত বন্দী হৈ থকা অৱস্থাত, এটা চিপাহীৰ হাতৰ বেতৰ কোবত, আজি কেইবছৰমানৰ পৰাই সৰুধন বৰা পণ্ডিত একে বাবে কলা হৈ গৈছিল।

‘হোনেৱালী বিবি’

শ্ৰীকৃষ্ণ ভূঞা

‘আৰ্‌লি টু বেড এণ্ড আৰ্‌লি টু ৰাইজ’ বোলা সদুপদেশ ফাঁকি নমনাৰ বাবে মোৰ ধন নাই হোৱা বুলি আপুনি কব পাৰে, কিন্তু স্বাস্থ্য আৰু জ্ঞান মোৰ দিনক দিনে বৃদ্ধি পাইছে। সেই বুলি পলমকৈ উঠিলেও সদায় সাৰ পায়ো বিচনাৰ পৰা জপিয়াই লৰা-ধপৰুৱাকৈ প্ৰাতঃকৃত্য সমাপন কৰি ঠিক চাৰে আঠ বজাত মেহটা চাহাবৰ অফিচত হাজিৰা দিয়াত গাফিলি কৰা নাই।

কৰিলে নচলে। কিয়নো ভাৰত বিখ্যাত পেইণ্টছ এণ্ড কমাৰ্চিয়েল কেমিকেলচ ৰুশ্‌শ্বনীৰ চীফ কমাৰ্চিয়েল মেনেজাৰ মিঃ পি. আৰ. মেহটা চাহাব আৰু মই হলো তেওঁৰ ডেপুটী চীফ কমাৰ্চিয়েল মেনেজাৰ, গতিকে মই পাংচুৱেল নহলে আপুনি হ’বলৈ শাবনে।

আজি কিন্তু পুৱা বিচনাৰ পৰা নজপিয়াই ঘোঁৰা পানীত যৰা ডেকুলীৰ দৰে পেট ওপৰলৈ কৰি মই তেলপোতা দিলো আৰু সোৱা নিশা দেখা সপোনটোৰ কথা ভাবিলো।

আজৰ স্বপ্ন! মই হেনো পাহাৰ বগাইছো। মোৰ সমুখত ভূপ-বৃক্ষ হীন শুদা পাথৰৰ এশাবী পৰ্বতৰ টিং। মই এটা শৃংগৰ পৰা আন এটা শৃংগলৈ জপিয়াই গৈ আছো। আগেয়ে মোৰ অকহি পুৰুষৰ কোনোবাই এনে শৃংগ জাপ মাৰিছিল নে নাই সি মোৰ অবিদিত, কিন্তু মই হলে বনৰীয়া ছাগলী এটাৰ দৰে জপিয়াই গৈছো। শেষত গৈ এটা শৃংগৰ ওপৰত উঠি তললৈ চাই মই তথা লাগিলো। পৰ্বতৰ তলত এখন নৈ, তাত ঘৰিৱাল, সাপ, শ্বাৰ্ক আদি জলচৰবোৰে কিলঝিলাই ফুৰিছে। সেই নৈত পৰাৰ ভয়ত মই আকৌ দিছো এটা হনুমন্তীয়া জাপ আৰু লগে লগে ভৰিত পাখি পজাৰ দৰে উৰি গৈ

নৈব সিপাৰৰ বাগিত পৰিছোঁগৈ আৰু দেখিছোঁ। বাগিৰ ওপৰত বহি আছে স্বয়ং কপা—কপা মানে এই অনুগম পৃথিৱীত মোৰ সবাতোকৈ প্ৰিয়তম দুৰ্ভেঙীয়া প্ৰাণীটো। কপাক দেখি উত্তলা পাখীৰৰ দৰে ওফন্দি উঠা আনন্দত মই তাইক সাৰটি ধৰিব খোজোতেই মোৰ সমাজিকৰ সমাপ্তি।

এতিয়া বিচিনাত পৰি সমাজিকটো ফাঁহিয়াই চাই তাৰ এটা অৰ্থ বাহিৰ কৰিবৰ চেষ্টা কৰিলো। ক্ৰয়ড, এডলাৰ, জাং, জেমছ আদি মহান মনোবিজ্ঞানীসকলে এই বিষয়ত সহায় কৰিব পাৰেনে ভাবিলো আৰু শেষত ইয়াকে স্থিৰ কৰিলো যে যিহেতু মোৰ স্বপ্নৰ সৈতে সৰীসৃপ আৰু কপা জড়িত, গতিকে ক্ৰয়ডে কবৰ দৰে বহুদিনীয়া ছেক্স বিপ্ৰেচন অৰ্থাৎ যৌন-বাসনা দমনৰ বাবেই মোৰ এনে স্বপ্ন দৃষ্টি সোচৰ হৈছে। যিহেতু ছেক্স নেলাগে কোনো ধৰণেৰে বিপ্ৰেচনৰ মই পক্ষপাতী নহয়, মই তেতিয়াই স্থিৰ কৰিলো যে কপাৰে সৈতে মোৰ শুভ বিবাহত আৰু বিলম্ব ঘটোৱা অনুচিত আৰু আজি আবেলিয়েই গৈ কপাৰে সৈতে এই বিষয়ে এটা মোকাবিলা কৰা উচিত।

আপুনি শুনি সন্তোষ লাভ কৰিব যে আজি এবছৰমান কাল মই কপাৰে সৈতে প্ৰেমৰ আদান-প্ৰদান কৰিছোঁ। পেইণ্টছ কোম্পানীৰ চাকৰিটোত নিগাজি হৈ বহি তাইকে সহধৰ্মিনী কৰি লৈ জীৱন আৰু বোদ্ধাই চহৰৰ মজা লুট কৰাৰ মতলবত আছোঁ। বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কেবাদিনো কৰিছোঁ, কিন্তু কপা এতিয়াও মান্তি হোৱা নাই। তাই মোক হ'ব লগা প্ৰমোচনটোৰ বাবে অপেক্ষা কৰিবলৈ কৈছে আৰু মোৰ আৰ্থিক অৱস্থা আৰু কিছূ ঊনকিয়াল নোহোৱালৈকে ধৈৰ্য ধৰিবলৈ উপদেশ দিছে। কপাই ভাবে মোৰ লগতে মেৰিপ ড্ৰাইডত তাইৰ এটা নিজা ফুট, এখন চিকমিকীয়া মটৰ পাড়ী আৰু এশ পয়সৰ্টি জিটাৰৰ এটা ফিল্ম যোগাব হৈ গলে তাইৰ সংসাৰ জৰ্গৰ পৰা বেছি দূৰত নহব। এইবোৰ এখোন হোৱা নাই, অতএৱ বিবাহ স্ফৰ্ণিত বন্ধা হৈছে।

এনেকৈ গুণাগুণা কৰি থাকোঁতেই মথুৰা সিং আহি তাৰ এলান্না ঘড়ীৰ দৰে টিঙটিঙীয়া মাতটোৰে মোক শুনাগৈ যে মই সিমানতে শয্যা ত্যাগ নকৰিলে আজি মোৰ অফিচলৈ যোৱাত পলম হ'ব। এই মথুৰা সিং হ'ল মোৰ বিশ্বাসী ভৃত্য। মোৰ ঘৰত, মোৰ লগত একেলগে শোৱাৰ বাহিৰে সি সুগৃহীনাৰ সকলো কাম সমাধা কৰে। তাৰ দোমৰ ভিতৰত হ'ল এয়ে যে এতিয়া পদ্ধতিচ বছৰ বয়সতো মই বৰজা ভাত খোৱা দেখি কেতিয়াবা তাৰ শোকে খুন্দা মাৰি ধৰে আৰু বিয়া-বাক কৰাই গৃহস্থি হ'বলৈ মোক সন্ধিয়াই থাকে।

মই এতিয়া তাক ধমকি দুটামান দি দূৰতে বিদূৰ কৰি দি এইবাক পোট তললৈ কৰি বিচনাত আৰু কিছুপৰ পৰি থাকিলো। তাৰ পিচত লাহে ধীৰে উঠি এটা লেট ব্ৰেকফাষ্ট পেটত পেলাই টেবুলৰ কাষত গজগজীয়া হৈ বহি ললো আৰু মথুৰাক মহী-কলম-তুলাপাত আনি দিবলৈ কলো।

সি সেইবোৰ আনি দিয়াত মই এদিনৰ ছুটীৰ বাবে অফিচলৈ এখন দৰখাস্ত লিখিবলৈ ললো। ছুটীৰ কাৰণটো কি হ'ব তাক ভাবি খন্তেক দোধোৰ-মোধোৰ লগাত এই বুলি থিৰাং কৰিলো যে মিছেতু মুঠে এদিনৰ বাবে কাহিল কৰিব পৰা বেমাৰৰ নাম মোৰ জনা নাই, সেইবাবে ১০৪ ডিগ্ৰী জ্বৰ আৰু মূৰৰ বিষকে কাৰণ হিচাপে দৰ্শোৱা যক। তাৰ পিচত দৰখাস্ত দি মথুৰাক তুৰন্ত অফিচলৈ পঠাই দিলো।

তাৰ পিচত আবেলি সময়ত গৈ বাইকুলাত ৰূপাৰ তিনিটা কোঠাৰে ডাড়াভীয়া ফুটত পদাৰ্পণ কৰিলোঁগৈ। ৰূপাই আনদিনাখনৰ দৰে মোক আথে-বেথে বহিবলৈ নকৈ মোক দেখিয়েই সুধিলে,

“আজি দেখোন অসম্মত আছিলো ?”

মই তাইৰ চিঠি কৰমৰ চোফা এখনত এচোফা হৈ বহি লৈ, কমাল এখনেৰে মোৰ বনৰীয়া গাহৰিৰ দৰে নিপোটল গলখনটো মচি লৈ ক'লো বোলো তোমাৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ মোৰ আকৌ কি

সময় অসময় আছে—ক'লো এনে ভাবত যেন সেই কোঠাটো মোৰ শোধনী কোঠাৰে য'ত মই খুচি মতে ওলাই সোমাই থাকিব পাৰো। তাইক অলপ বিতৰ্ত যেন লাগিল। বাস্তৱ ফালৰ খিৰিকিখনৰ ওচৰলৈ গৈ তাই পৰ্দাখন আঁতৰাই ভলৰ বাস্তাটোলৈ খন্তেক চাই লৈ আহি মোৰ সৈতে দুই এটা লাগ বান্ধ নোহোৱা কথা পাতি আকৌ সুধিলে, “তুমি এতিয়া যাবানে বহিবা?”

তাই যে মোক সিমানতে বিদায় কৰিব খুজিছে সেই কথা বোধগম্য হোৱাত মই ওচৰৰে চকীখনত তেঁও দুটা তুলি আৰাম কৰাৰ প'জত বহি লৈ চকুহাল অৰ্দ্ধনিমিত্ত কৰি ক'লো বোলো এতিয়া উঠাৰ প্ৰস্তুত নাই, মই আজি তোমাৰ লগত কিবা এটা হেস্ত-নেস্ত কৰিছে লৰিছো। তেতিয়া তাই ‘মই তেনেহলে তোমালৈ চাহ এপিয়লাকে কৰোঁগৈ’ বুজি উত্তৰ খোজোতেই মই কলো বোলো ইমান লম্বাধপৰা কিহৰ, চাহ লাহে ধীৰেও খাম, তোমাৰ লগত মোৰ জৰুৰী কথা আছে।

তাই কেৰমোঁহো কৈ মোৰ পৰা কিছু আঁতৰত বহি পৰিল আৰু বাহিৰ ফালৰ দুৱাৰখনৰ ফালে পিৰিক-পাবাকৈ চাই লৈ ক'লে, “আজি মই বজাৰলৈ যাব লাগে—কি কথা কোৱা ৰেপেতে।”

তেতিয়া মই তিবোতা মানুহক নিয়মিতভাবে বজাৰ কৰিবলৈ পুৰুষ মানুহে কিয় ধনবিত্তি দি থাকিব লাগে আৰু সি যে তিবোতাৰ মানসিক আৰু নৈতিক উন্নতি আৰু পুৰুষ মানুহৰ দাম্পত্য জীৱনক সুখৰ বাবে অতীব প্ৰয়োজন সেই বিষয়ে এটা দীঘলীয়া লেকচাৰ আৰম্ভ কৰিব খোজোতেই বাহিৰৰ দুৱাৰত কেইটামান কোমল টোকৰ। তাই তেতিয়াৰে জাপমাৰি উঠি গৈ দুৱাৰখন খুলি দিলেগৈ। আপোনাৰ নকৈছো। দুৱাৰ খোলাৰ লগে লগে জীয়া বাঘ এটা জাপ মাৰি সোমাই অহা হলেও মই সিমান চক নেখালোহেঁতেন যদি মই দুৱাৰ মুখত স্বয়ং মেহটা চাহাবক নেদেখিলোহেঁতেন।

ব'ব, আপোনাক এচোন কোৱাই নাই। মিছা কথা দেখাই

হ'ল মোৰ বহু শ্ৰী পি. আৰ. মেহটাৰ পাৰ্টনেল চেক্ৰেটৰী। সেই সূত্ৰেই মোৰ লগত পৰিচয় আৰু প্ৰেম। পিচে আপুনি যদি সোধে বোলে বহুৰ চেক্ৰেটৰীৰ সৈতে আকৌ তুমি প্ৰেম কৰিবলৈ গলা কিয় তেতিয়াহলে মই কম যে মই যি কৰো তাক ভাবি চিন্তিহে কৰো। অৱশ্যে দেখাত মেহটা মানুহজন ওখই-পাঁখই শকতে-আবতে মোতকৈ কোনো ঙ্গে কম নহয়। জোঙা নাক, গালৰ হনু কিঞ্চিৎ ওলোৱা, দীঘল খুটৰীৰে ফৰ্সা বৰণৰ মুখেৰে মানুহজন দেখিবলৈ অলপ সেই তাহানিৰ ফিল্ম একটৰ বলবাজ চাহনীৰ দৰে। পিচে হলে কি হ'ব, এতিয়া তিনিফুৰি বহুৰ বয়সৰ দেওনাত ভৰি দি সিপুৰীৰ বাবে মাল-মুচলা যোগাৰ নকৰি ফুট গধূলিতে তেওঁৰ পাৰ্টনেল চেক্ৰেটৰীৰ ঘৰত স্বয়ং আৱিৰ্ভাৱ হ'ব এনে ধাৰণা মোৰ চিন্তাৰ বাহিৰত।

তেওঁ সোমাই আহিয়েই মোক দেখি তিলমান বিচুতি হোৱা যেন লাগিলেও পিচ মুহূৰ্ততে গহীন আৰু শান্ত ভাৱেৰে মোকেই সম্বোধন কৰিলে, “হেল' য়োশী, হাউ ডু ইউ ডু !” আৰু মোৰ উত্তৰলৈ অপেক্ষা নকৰি ৰূপাৰ মুখলৈ চাই মিচিকীয়াই হাঁহি তাই সাদৰেৰে, আগবঢ়োৱা চকীত বহি পৰিল। মই তেওঁৰ সন্মানাৰ্থে অহাৰ লগে লগে থিয় হৈছিলো—কোনেও পুনৰ বহিবলৈ নোকোৱাত তাৰ পৰা পলাবলৈ সুকণ্ঠা এটা বিচাৰি চুচুক-চামাক কৈ থাকোতেই ৰূপায়ে যেনিবা পৰিত্ৰাণ কৰি কলে, “আচ্ছা য়োশী, তুমি এতিয়া তেনেহলে যোৱা, মই আজি আৰু বজাবলৈ নাযাওঁ।”

মই শব্দ এটাও অপব্যয় নকৰাকৈ তিৰিৰ পৰা কোনোমতে নপৰাকৈ হৰহৰকৈ তললৈ নামি আহিলো। বাস্তৱলৈ ওলাই মোৰ নোদোকা গলধনটো কমলেৰে মুচি দুটামান দীঘল উশাহ লৈ গোটেই ঘটনাটো এবাৰ জাৰি-চালি চালো। শেষত এইবুলি নিজকে পতি-স্নান নিয়ালো যে নিশ্চয় অফিচৰ কিবা জৰুৰী কামৰ বাবেই মেহটা চাহাৰে ৰূপাক লগ ধৰিবলৈ আহিছে।

পিচদিনা অফিচত হাজিৰ হৈ চকীখনত ঠিকা খেহোহে ইণ্টাৰ-

কমটো বাজি উঠিল। মেহটাৰ তলব। গলো। মোক বহিবলৈ কৈ চাহাবে ডালেখিনি পৰ ফাইল এটা চাই তাক সামৰি-সুতৰি থৈ গোটেই দিন মোৰে সৈতে কথা পাতিবলৈ ওলোৱাৰ ভাবত, সাধা-ৰণতে নম্বা কোমল মিচিকীয়া এটা মাৰি কলে,

“বেল ঘোশী বয়, (মৰম লাগিলে বুঢ়াই মোক তেনেকৈ সম্বোধন কৰে) ইউ আৰ এ শুভ অফিচাৰ উই জল ন ইউ।” মোৰ নিজৰে কলিজাৰ ধুকধুকনিটো শুনি পোৱা যেন লাগিল।

“মোৰ বিশ্বাস মই তোমৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ কৰিব পাৰো।” বুঢ়াৰ কথাৰ চেও দেখিয়েই অনুমান হ’ল শেনৰ এজাত। নিশ্চয় মোক মুখৰ আগতে প্রশংসা কৰিবলৈ তেওঁ মোক মাতি পঠিওৱা নাই।

“মই তোমাক এটা দায়িত্বপূৰ্ণ কাম দিব খুজিছো।” তেওঁ কলে।

দায়িত্বপূৰ্ণ কামৰ কথা শুনিয়েই মোৰ আত্মলীয়া গলধনটো ঘামিব ধৰিলে। কোনোমতে শলাগিলো, “ইয়েচ চাৰ।”

বুঢ়াই তেতিয়া কলে যে আচাম, অৰুণাচল, নাগালেণ্ড আদি পূৰ্বাঞ্চল প্ৰদেশবোৰত এতিয়া হেনো আমাৰ পেইণ্টছ কোম্পানীৰ ব্যৱসায় বিস্তাৰৰ বাবে এটা বিৰাট সুযোগ আহিছে। গতিকে গৌহাটীত এটা বিক্ৰী কেন্দ্ৰ খুলিবলৈ কোম্পানীয়ে স্থিৰ কৰিছে। অতএব মই অবিলম্বে গৌহাটীলৈ গৈ এই কাম সমাধা কৰিব লাগে।

মুলুকবোৰৰ নাম শুনিয়েই মোৰ পেটৰ নাড়ী আঙোৰ-পাঙোৰ কৰিছিল, গৌহাটীৰ কথা শুনি ওকালি অহাৰ ভাব হ’ল। কলো,

“শুনিছো চাৰ আচাম বোলে বিলকুল জংঘল, মেলেৰীয়া আৰু আদিবাসীৰ দেশ। পেইণ্টছ জানিচেৰে ভাত কি হ’ব?” তেতিয়া তেওঁ মোক আচামৰ হিস্তৰি জাপৰাকি এনখুপলজি আৰু প্ৰাকৃতিক শোভাৰ বিষয়ে এটা দীঘলীয়া বক্তৃতা দি শেষত মোক আহ্বাস দিলে যে অকিচ আদি খোলা ফ্লেট তেওঁ তিনি বাহ মানৰ ভিত্ত-

বতে মোক পুনৰ বোম্বাইলৈ বদলি কৰি আনিব ।

পিচদিনাই গৌহাটীলৈ ৰাওনা হ'লো । গৌহাটী পাই দেখিলো যে সঁচাকৈয়ে আদিবাসীবোৰে আমাৰ দৰে চুৰ্ট-পেণ্ট পিন্ধি, ডেকা-বোৰে আমাৰ বোম্বাইৰালা হিপিতকৈও দীঘল চুলি ৰাখি চিঙিলাইজুড হৈ বহি আছে । গৌহাটী ৰেল ষ্টেচনটোও কিছু ভাল যেনেই লাগিল । অটো এখন পাই তাতে উঠিলো, মন কৰিলো চালকজন মোৰ সমানেই এটা ডেকা । সাজে পাৰে মোৰ দৰেই আটক ধুনীয়া । কলো বোলো মোক এটা ভাল হোটেললৈ লৈ বসক । সি কিছু ঘূৰাই পকাই নি এটা হোটেলৰ সমুখত হাজিৰ কৰিলেগৈ । বাস্তাত নামি ইফালে সিফালে চাই লৈ কলো স্নাম এৰিয়াৰ ভাল হোটেলৰ কথা মই কোৱা নাই । ইয়াতকৈ ভাল জাগা হ'লেও মোৰ আপত্তি নাই । সি তেতিয়া মোৰ মুখলৈ পোন্দাৱাকৈ চাই সুধিলে, “আপনে শাস্ত্ৰদ দিল্লী দেখা হোৱা ।” তাৰে সৈতে অতপৰে মই ইংৰাজীতে কথা পাতিছিলো । এতিয়া হঠাৎ সি ৰাষ্ট্ৰভাষাপ্ৰেমী হোৱাত আমোদ পাই ময়ো ৰাষ্ট্ৰভাষাতেই দেখিছো বুলি কলো । তেতিয়া সি অলপ হাঁহি কলে, “এই জাগা হ'ল গৌহাটীৰ কনট প্লেচ যদিও আমি নাম থৈছো পল্টন বজাৰ । তবে আপুনি যদি ইচ্ছা কৰে মই আপোনাক ইয়াতকৈ ভাল জাগাৰ হোটেল এটালৈ নিব পাৰো ।”

মই কলো বোলো মোৰো সৈয়ে প্ৰবল ইচ্ছা । এতিয়া আকৌ কিছু ঘূৰি পকি গৈ সি আন এটা হোটেলৰ সমুখত অটোখন ৰখাই কলে,

“উভয়িহে ছাআব, এহি বহা আপকা হোটেল অউৰ ম্যাহ হেয় গৌহাটিকা মেৰিণ ড্ৰাইড, হম ভবলুমুখ কহতে হ্যাম ।”

বাৰ্জুমুহত নামি মই ইফালে সিফালে চালো । অস্বাস্থিত পানীৰে ধুনীয়া ডাঙৰ নৈখন দেখি বুজিলো সৈয়ে মেহটাই বৰ্ণোৱা ব্ৰজ-পুত্ৰ । ভাড়া কিমান হ'ল সুধিলো । সি মিটাৰ নোচোৱাকৈয়ে আঠ টকা বুলি কলে । ক্ৰোধৰ ডাবটো প্ৰকাশ নকৰি মনে মনে

ভাবিলো মোৰ দৰে বোম্বাইৱালাক ঠগিছ ঠগ, পিছে মই হলো দি পেইণ্টছ এণ্ড কমাচিয়েল কেমিকেলছৰ ডেপুটী কমাচিয়েল মেনে-জাৰ, মোৰ এদিনৰ ইনকামেৰে তোৰ অটোখন কিনিব পাৰো আৰু তাকে ভাবি দহটকাৰ নোট এখন উলিয়াই তাৰ হাতত ওজি দি ‘কিপ দি চেজ’ বুলি কবলৈ সাহ নকৰি ৰাইট এবাউট টাৰ্ন কৰি হোটেলৰ ফালে কোঁ-কোঁকৈ চোচা ললো। সি পিচে-পিচে দৌৰি আহি ঠহৰীয়ে ছাআব বুলি কোৱাত মই পুনৰ ৰাইট এবাউট টাৰ্ন কৰাত সি মোৰ ফালে দুটকাৰ নোট এখন আগবঢ়াই দি মিচিকীয়াই কলে, “বখলিজিয়ে ছাআব, পকৌড়ি খাইয়ে।” মই ভেৰা লাগি খন্তেক তাৰ মুখলৈ চালো—সৰল কোমল আনন্দময় মৰম-লগা মুখ। নোটখন থাপ মাৰি লৈ সুখিলো পিচদিনা পুৱা আঠ মান বজাতে সি হোটেললৈ আহিব পাৰিবনে নোৱাৰে—মোক সাৰা দিন ফুৰাই দিব লাগে। সি দেখা যোগে বুলি কৈ ওচি গ’ল।

পিচদিনা পুৱা আঠবজাৰ লগে লগে অটোৱালা হাজিৰ। পৌ-হাটী চিটি চোৱাৰ অভিজ্ঞায়েৰে তাৰে সতে ফুৰি মনেৰে ওলাই গলো। ভালেমান ঘূৰি পকি ফুৰাৰ পিচত মোৰ অনুমান হ’ল সি মোক চহৰৰ ভাল ভাল জাগা চৰ দেখুৱা নাই। তেতিয়া কলো বোলো বচ্ অ’ল্ড গৌহাটী দেখ লিয়া জতি নিউ গৌহাটী দিখাও।

সি অটোখন বাটৰ সোঁমাজতে ৰাখি খন্তেক মোৰ মুখলৈ তথা লাগি চাই থাকি হঠাৎ হো-হোৱাই হাঁহি উঠিল। তাৰ পিচত উশাহ সলাই কলে, “ছাআব, এহি থা নিউ গৌহাটী জতি অ’ল্ড হো পয়া।”

তেতিয়া মই মনে মনে শুপাগছা কৰি সুখিলো, বোলো স্বাধীনতা পালি আজি স্মিচ চাল হ’ল, তহঁতে জান একো কৰিব নো-ৱাবিলেও কমচে কম এটা ফাউণ্ডাৰ হোটেল বা এটা সৰু সুৰা ফাইস্কোপাবো বনাব নোৱাবিলেনে—অন্তদিনে কি কৰিমি স্মাৰ?

অটোৱালাই প্ৰটাৰটিং হেণ্ডলডাৰত জাজাব কেইটামান ৰাখি

শুণ্তভেদ ভাৰত ভাৰত অৰ্থপূৰ্ণ ভাবে কলে,

“হমনে এক চিড়িয়াখানা বানান্না অউৰ হৰকিসিম জানোৱাৰচে ভৰ দিয়া ।”

ল'ৰাটোক মোৰ প্ৰথমৰ পৰাই ভাল লাগিছিল । গৌহাটীত থকা সময়ছোৱাৰ ভিতৰতে তাৰে সতে ভালকৈয়ে দোস্তি হ'ল । সিয়েই মোক ফ্ৰেন্সি বজাৰত ভাড়াঘৰ এখোটাৰ বন্দবস্ত কৰি দিলে । তাতে মই অফিচ আৰু স্ব'কাম পাতি তাৰ বিকমেণ্ডেচন মতেই অস-মীয়া ট্ৰাইবেল ডেকা এটা মেনেজাৰ পাতি কোম্পানীৰ কাম সমাধা কৰিলো ।

তিনি মাহৰ মূৰত মোক আকৌ বম্বেলৈ বদলি কৰিলে । পুৱা আঠ বজাত ভিটোৰিয়া টাৰ্মিনাছত নামিয়ে দেখিলো মই আশা কৰা মতে প্ৰভুভক্ত মথুৰা সিং হাজিৰ আছে । মালবন্ত নমোৱাৰ পিচত তাক ক'লো, “তই এতিয়া টালি-টুপলি লৈ ঘৰলৈ যা, মই বাহিৰে বাহিৰে ৰূপাদিদিৰ ঘৰত সোমাই খবৰ এটা কৰি যাবঁ ।” সি তেতিয়া ইফালে সিফালে চাই সেমেনা সেমেনি কৰি ক'লে বোলে এতিয়াতো ৰূপা দিদি নিজৰ ঘৰত নেথাকে । মই তাৰ কথাৰ অৰ্থ তকিব নোৱাৰ কেই চেকেণ্ডমান হতভম্ব হৈ তাৰ মুখলৈ চাই থাকি পিচটলকতে তাৰ ফালে পোন্দোৱাকৈ চাই নিজৰ ঘৰত নেথাকি ক'ত থাকে বুজি সুধিব খোজোতেই সি কথাটো মোৰ বোধগম্য কৰিবৰ বাবে যোগ কৰিলে, “ৰূপাদিদি কী শাদীতো হো চুকি হোয়, আভি মেহটা চাহাৰ কে সাখ মোৰণ ড্ৰাইডপৰ বহতী হোয় ।”

তাৰ কথা শুনি মই বিচুতি খালো আৰু ঋণে গৈ মূৰৰ ঢুলি পোৱাত তাৰ পিঠিত থিয় পোৱা এটা দিওঁ নেকি বুজি ভাবোতেই সি টেন্সি বিচাৰি আঁতৰি গ'ল ।

তাৰ পিচত এদিন সুবিধা বুজি ৰূপাৰে সৈতে সৈ ভিটোৰিয়া গাৰ্ডেনৰ বেঞ্চ এখনত বহিছোঁপৈ । পাতনি নেমেজি চিখাই আচল

কথালৈ আহি সুখিলো বোলে। শাদী কৰিবলৈ গাত যদি ইমান পো-
ৰনি উঠিছিল তেনে দুনিয়াত অভাৱ ডেকা থাকোতে বুঢ়াটোকহে
পচন্দ কৰিলি। তেতিয়া তাই বোমাৰৰ যিটো হিষ্টৰি কলে সি
এনেকুৱা—

মেহটাই হেনো তাই কামত অইন কৰিবৰ দিনাৰ পৰা তাইৰ
ওপৰত চকু দিছিল। প্ৰথম প্ৰথম চেওঁৰা লৰাৰ দৰে তাইৰ মূৰলৈ
মুড়ীয়া চাবনিৰে চাই কেতিয়াবা মিচিকীয়াইছিল আৰু কেতিয়াবা
হমুনিয়াহ কাঢ়িছিল। তাৰ পিচত কেতিয়াবা অফিচত বিনা কামতে
তাইক মতাই নি ওঁচৰতে বহুৱাই লৈ দুই-চাৰিটা আন-অফিচিয়েল
কথা সুধিছিল। তাৰ পিচত টাইপ কৰা কাগজ দিওঁতে তাইৰ হাত
খনতে ধৰি মাজে সময়ে পিটিকি-মোহাৰি চাইছিল। পিচত লাহে
লাহে সাহ বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে তিৰোতা মানুহে নতুন পোচাকত
মৰমেৰে হাত ফুৰোৱা দি দুই-চাৰিদিন আলফুলকৈ তাইৰ বুকুৱে
পিত্তিয়ে হাত ফুৰাই এটা নে দুটা চুমাও খাইছিল। যিহেতু মেহটা
কেও কিছু নোহোৱা ডাং-ডলুৱা বৰলা সেয়ে তাইৰ কিছু পুতৌ
হোৱাত এইবোৰ নিবীহ আচৰণ তাইৰ গাত লগা নাছিল।

তাৰ পিচত মোক আচামলৈ বদলি কৰি পিচদিনাই যেতিয়া
বুঢ়াই বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কৰিলে তেতিয়াহে তাই প্ৰকৃতভাৱত ধাতাত পৰিল।
চিন্তাত তাইৰ হেনো দুই কিলোমান সুকোমল মঙহো শুকাই নোহোৱা
হ'ল। ফুং-ফাং কৰি বিবাহ সমস্যাটো পিচুৱাই থাকোতেই এটা
ঘটনা হ'ল।

এদিন মেহটা তাইৰ বাস ঘৰনলৈ আহি কলে বোলে তেওঁৰ
স্বাস্থ্য শক্তি উৎসাহ কমি নাই যদিও আজি কিছুদিনৰ পৰা বদ-
হজমৰ বাবেই হবলা মাজে সময়ে বুকুখন বিৰোৱা যেন পাইছে।
তথাপি বিশেষত্ব এজনৰ হতুৱা বুকুখন পৰীক্ষা কৰাই লবলৈ লুহৰ
ওচৰৰ কাভিৱৰ্জিষ্ট এজনৰ সতে এপৰফ'মেণ্ট কৰি থৈছে। তালৈ
লগতে গলে ভাৱ পাব। মটৰগাড়ীত গা বোঁৱাই লুহৰীত পাক

এটা মাৰি অহাৰ সুযোগ পাই তায়ো মাতি হ'ল।

বিশেষজ্ঞটো ডালকৈ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি দৰব-পাতি লিখি দিয়াৰ পিচত সিহঁত আহিবলৈ ওলাওঁতে ডাক্তৰে তাইক অকলে চোৱাৰৰ ভিতৰলৈ মাতি নি সুধিলে তাই পেচেন্টৰ জীয়েক নে কি। তায়ো হয় বুলি কৈ থলে। তেতিয়া ডাক্তৰে গোপনে কলে যে তাইৰ বাপেকৰ অৱস্থা কাহিল। হাৰ্টৰ অসুখ—কাডিয়েল ইনফাৰকচন। ওহোঁ, কোনো আশা নাই। অতি বেছি আৰু ছমাহ বাচিব পাৰে।

সেই দিনাই তাই বুঢ়াক বিয়া কৰিবলৈ মাতি হ'ল। তাইৰ কথা শুনাৰ পিচত মই চিক্ৰি সুখিলো,

“তই তেনেহলে বুঢ়া মৰিব বুলি জানিছে বিয়া কৰিলি নে কি?”

“নহলে আৰু বুঢ়াৰ সতে জিন্দগীতৰ প্যাৰ কৰাৰ আশাত কৰিলো বুলি ভাবিছো নে কি?” টেক্কাটক মোৰ ফালে চাই মিচিক কৰি হাঁহি এটা মাৰি মোৰ হোনেৱালী বিৰিয়ে কলে।

“কিয় ৰাপা—কিয় তই এনে কাম কৰিলি” বুলি মই আবেগেৰে সুখিলো। তাই মোৰ কামলৈ চাপি আহি হাত এখনেৰে মোৰ কোমল গলধনটো সিজোৱা আনু পিটিকা দি পিটিকি কলে,

“তুমি ইমান অজলা কেতিয়াৰ পৰা হল। মেরিথ ডাইডত মেহটা চাহাবৰ ধুনীয়া স্কেট আছে, নতুন মটৰ গাড়ী আছে, বেংকত মোটা টকা আছে—তেওঁৰ নাই কি। নাই মাছো লৰা-ছোৱালী। মই এতিয়া তেওঁৰ লিগেল খৰম পত্নী—বুঢ়া অখিলে সকলো মোৰ। অভ্যাস বাট চালা আৰু কেইমাহমান ধৈৰ্য্য ধৰা। তাৰ পিচত লাইন ক্লিৰেব—তাকো তুমি বুজা নাই?”

মই তাইৰ হাতখন মোৰ গলধনৰ পৰা এচাৰ মাৰি একতাই দি ভেঙিৰূখে থিয় হলো আৰু খৰ ডান নোছোৱা মানুহৰ দৰে এক মিনিটমান তাইৰ মুখলৈ চাই বলো। আউক কৰে ওকালি

ওলোৱাদি মোৰ পেটৰ পৰা কেইটামান ইংৰাজী শাক্য ওলাই আহিল :
 “গুড গ্ৰেছাছ ! আৰ ইউ এ বুমেন অৰ হোৱাট ! ইউ থিন্ক অৱ
 এ বুমেন।” আৰু তাইৰ অনুন্নত বিনয়লৈ কৰ্ণপাত নকৰি বৰকৈ
 ফটিকা খোৱা মানুহৰ দৰে মই চলং পলংকৈ তাৰ পৰা জঁতৰি
 পৰিলো।

গত কাল

ডঃ বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচার্য

ফুকনে চিঞৰটো শুনি আনকালতকৈ সোনকালে সাৰ পাগে ।
নক্সে বছৰীয়া শিখিল দেহটো লৰাই তেওঁ কাষৰ পাটীখনলৈ চালে ।
বৈণীয়েক উঠি গৈছে । তেওঁৰ মুখত এটা শব্দ ওজাল : “ইন্ডিচিগ্লিন” ।
তেওঁ কোনো আন্দোলনকেই ভাল নাপায়, কাৰণ মানুহক ই বিশ্বংঘল
কৰে । তেওঁৰ ঘৰতো তেওঁ কাকো পৰিচালনাৰ আৰু কামৰ নিয়ম
বা কটিন ভঙ্গ কৰিবলৈ নিদিয়ে । আনকি টাইগাৰকো ।

“টাইগাৰ !” ফুকনে শোৱা পাটীৰ পৰাই মাতিলে । কিন্তু
টাইগাৰ নাছিল । টাইগাৰ সদায় আছে মাতিলে । আজি তাৰ কি
হ’ল ? তেওঁৰ খং উঠিল ।

খৰক্ বৰককৈ বিচনাৰ পৰা উঠি তেওঁ বাৰুকামলৈ গ’ল, তাৰ
পিছত পোছাক পিন্ধি মূৰৰ শিতানৰ বেৰৰ চুকত থৈ দিয়া বন্দুকটো
চালে ।

তেওঁ পোৱা কোঠাৰ খিৰিকিখন খুলি দিলে ।

তেওঁৰ ঘৰৰ কাষৰ নিৰ্জন ঘৰটোত সেইদিনা এশমান ল’ৰা,
বুঢ়া, ডিৰোতা আহি গোট খাইছেহি । সিহঁতে শোভাযাত্ৰা আৰম্ভ
কৰিছে । শোভাযাত্ৰাত তেওঁ বৈণীয়েককো দেখিলে । কালি ৰাতি
ফুকনে বৈণীয়েকক বুজাইছিল জুমত কিয় যোগ দিব নেপায় । মানুহৰ
ব্যক্তিগত বিচাৰ-বুদ্ধি জুমত লোপ পায় । জুমত মানুহে হিতাহিত
ভান হেৰুৱায় । জুমে কৰ্মীক অগৰ্হমত ব্ৰতী কৰায়, এলেহুৱাক
মিছা কাম কৰাৰ উত্তেজনা সোঁতায় । খেতি, বেপাৰ, বাণিজ্য,
হুণ্ডি কৰ্ম এনেদৰে নহয় । তাৰ বাবে প্ৰয়োজন পুংখলাৱদ্ধ শিক্ষা
আৰু কামৰ ।

কিন্তু যৈশীয়েকে আজি বুজনি নেমানিলে । হোৱা এমাহ খৰি ফুকনৰ মন বেয়া । তেওঁ যুক্তবাস্তৱত থকা ডাক্তৰ জীয়েকে অস-
মীয়া গিৰিয়েকক (তেওঁ তাত ডাক্তৰ) ভালকৈ দি অকলশৰীয়া
জীৱন যাপন কৰিছে । তেওঁৰ মতে ই উৎখলা । তেওঁৰ কৰেইন
ছাতিচত থকা পুতেক কিবা কাৰণত বদনামী হৈ পদচ্যুত হৈ এতিয়া
নতুন দিল্লীত অনাই-বনাই ফুৰিছে । দুয়োকে তেওঁ কঠোৰ শৃংখলাৰ
ৰাভাবৰণত শিকিত কৰি তুলিছিল । দুয়ো এতিয়া উৎখলা হৈ
পৰিছে । দুয়োকে তেওঁ ঘৰলৈ আহিবলৈ মানা কৰি দিছে । অপত্য
স্নেহতকৈ তেওঁৰ মানত শৃংখলা ডাঙৰ ।

চপলা ফুকন কিন্তু কৰ্মজীয়েকে অনাচাৰী নাছিল । আজীৱন
তেওঁ ফুকনৰ নিৰ্দেশ মতেই ঘৰ চলাই আহিছিল । মনে মনে
অৱশ্যে কোনো দিনেই তেওঁ ফুকনৰ জুহুৰ প্ৰতি থকা মনোভাৱ
সমৰ্থন কৰা নাছিল । তেওঁ সাধাৰণ মানুহৰ শোভাযাত্ৰা, সন্তা আৰু
ধ্বনিবোৰ অৰ্থহীন বুলি ভাবিব পৰা নাছিল । তেওঁৰ বাপেক আছিল
এনে বহুত আন্দোলনৰ সংগঠক । তথাপি তেওঁ নীৰৱে নিজৰ
মতামত দৰাই থৈ ফুকনৰ মতেই ঘৰ চলাইছিল । কিন্তু পুতেক
আৰু জীয়েকৰ দুৰ্দশাৰ কথা শুনাৰে পৰা তেওঁৰ মনত ভাব হৈছিল
ফুকনৰ নীতি-নিয়মবোৰত ক'ৰবাত কেৰোণ আছে ।

আজি তেওঁ ফুকনৰ মত উল্লাই কৰি জুহুত ভঙি হৈ প'ল ।

ফুকনৰ সৰ্বশৰীৰ জলি উঠিল । ভৰিৰ তলুৱাৰ তলৰ পৰা
পৃথিৱীখন ঘেন কেনিবা জাঁভবি প'ল ।

'টাইপাৰ !' তেওঁ পাৰ জোৰেৰে আকৌ এবাৰ চিঞৰিলে ।
কিন্তু টাইপাৰৰ সঁহাৰি নেপালে । টাইপাৰক তেওঁ নিজৰ মতে
সুনিশ্চিত কৰি তুলিছিল । সি কেতিয়াও ফুকনক নেদেখাকৈ বা
তেওঁৰ আদেশ নোগোৱাকৈ এখতক বাহিবলৈ নেযায় ।

ওচৰৰ নিৰ্জন পৰিভ্ৰমক ঘৰটোত চুৰুৰীৰ ল'ৰা-ছোৱাৰীবোৰ পোটি
খালেহি চিঞৰ-বাখৰ, হাঁহি-ঝিকিমিচি আৰু খেলা-ধুলাৰ ধূম উঠে ।

ফুকনে এইবোৰ বেয়া পায়। তেওঁ তেওঁৰ অনুগত ভৃত্য বাহাদুৰক আৰু প্ৰভুভক্ত কুকুৰ টাইগাৰক সিহঁতক খেদিবলৈ লগাই দিয়ে। সিহঁত গ'লে ল'ৰাবোৰ পলাই পত্থং দিয়ে। টাইগাৰক এই কামত লগোৱাৰে পৰা তাৰ অলপ স্বভাৱ সলনি হৈ গ'ল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ছল চাই সি সেই নিৰ্জন ঘৰটোলৈ লৰ মাৰে আৰু ডাঙ বা তাৰ কাষৰ আলিবাটত নিশ্চিত মনে চৰি থকা গৰু-ছাগলীক ডুকি খেদি দিয়ে। প্ৰকাশ কুকুৰটোৰ ওপৰত সেইবাবে ওচৰৰ সাধাৰণ মানুহবোৰৰ বৰ খং। সিহঁতে কেতিয়াবা বাটৰ পৰা, কেতিয়াবা নিৰ্জন ঘৰটোৰ চোতালত বৈ উবাই ঘূৰাই ফুকনে গুনাকৈ টাইগাৰক গালি পাৰে। কিন্তু টাইগাৰে সেইফালে চোচা লগেই ল'ৰাবোৰ উভতি লৰ মাৰে। এই জয়ৰ নিছা টাইগাৰৰ গাভ ডাল-কৈয়ে লাগিছিল। সি কেতিয়াবা ফুকনৰ আদেশ অমান্য কৰি বাটৰ গৰু-ছাগলীৰো পাহু লৈছিল। ফলত ফুকনৰ বৰ খং উঠিছিল। পশুকো তেওঁ প্ৰভৃতি সংযত কৰিব নোৱাৰা বাবে ক্ৰমা কৰিব পৰা নাছিল।

আজি সি ক'লে গ'ল? ফুকনৰ গাভ বক্তচাপ বাঢ়িছিল, ডাঙৰ ব্ৰজাই তেওঁক কোনো উদ্বেগজনক চিন্তা বা কাৰ কৰিবলৈ বাৰে বাৰে হাক দিছিল। সেইবাবে তেওঁ ভেনে চিন্তা বা কাৰৰ প্ৰক্ৰিয়া মনত আৰম্ভ হ'লেই তেওঁৰ শোৱা কোঠাত সজাই থোৱা প্লাণ্টাৰৰ বৃদ্ধ মূৰ্তিটো চাই মন খিৰ কৰিছিল অথবা ওল টিলাৰ ঘৰটোৰ পৰা সত্ততে চকুত পৰা শাত হৈ জ্বিলিকি থকা বহল লুইতলৈ একান্ত মনে চাই উদ্বেগ শাম কটাইছিল। আজি তেওঁৰ সংযমৰ বান্ধ ছিলি গ'ল। পুতেক, জীয়েক আৰু ভৈপীয়েক সকলোৱে তেওঁৰ শৃংখলাৰ ধাৰণাৰ বিপৰীতে কাম কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। পূৰ্বতে কতৃ'ত্বৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহৰ তেওঁ সন্দেহান হোৱা নাছিল। টাইগাৰকও শৃংখলা ভঙ্গ কৰিছে বুলি তেওঁৰ মনে চেৰায়ে। সংযমৰ বান্ধ কিয়বাই যেন উঠুৱাই লৈ গ'ল। জাওখোজাৰ ভিতৰত এটা

গৰম সোঁত বলিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ অনুমান হ'ল চাৰিওফালৰ সংসাৰখন ঘূৰিবলৈ লৈছে আৰু লগতে তেওঁো ঘূৰিছে।

তেওঁ বেৰত খৰি খৰি কোনোৰকম আহি পোৱা কোঠাৰ আল-মাৰীচো পালেহি। সেইটো খুলি তেওঁ বটল এটাৰ পৰা এটা পিল উলিয়াই আগদিনা বাতিয়েই ঘৈণীয়েকে মূৰৰ পিঠানৰ মেজত থৈ দিয়া পানী গিলাচৰ পানীৰে সৈতে খাই ললে আৰু আলমাৰীচোত খৰি থিৰ হ'বলৈ মন্ত্ৰ কৰিলে। কিছু সময়ৰ মূৰত তেওঁ অলপ খিৰ হ'ল। লাহে লাহে তেওঁ গৈ পোৱা কোঠাৰ বাৰীৰ ফালৰ বিৰিকিখন খুলি দিলে। তাতে তলৰ কাঠত খৰি পৈ বাৰীৰ ঢুকত জিলিকি থকা এখন মজলীয়া শিলৰ ফলিত কটাই থোৱা বাক্যস্বাৰিলৈ চকুত পৰিল। এই বাক্যস্বাৰি কটোৱা আজি প্ৰায় দহ বছৰ হ'ল। সেই বছৰ প্ৰথমবাৰলৈ তেওঁ হাদ্ ৰোগত আক্ৰান্ত হৈছিল। তেওঁ মৰাৰ পৰা বাচিছিল। সেই সময়তে তেওঁ মৰণৰ পিছত তেওঁৰ কি হ'ব সেই বিষয়ে বৰকৈ চিন্তা কৰি শেষত এটা প্ৰসিদ্ধ বাক্যত নিজৰ মতামতখিনি ব্যক্ত কৰিছিল। সেই বাক্য তেওঁৰ নিজৰ নহ'লেও তাতে তেওঁৰ পৈণত চিন্তাই ৰূপ পাইছিল। তেওঁৰ নিজৰ শেষ ইচ্ছাত ঘৈণীয়েকৰ আগত ব্যক্ত কৰিছিল। মৃত্যুৰ পিছত তেওঁক কোনো স্মৰণলৈ নিনি বাৰীৰ সেই দক্ষিণ-পূব কোনতে খৰি দিব লাগিব। সেই ঠাই টুকুৰাত এখন শিলৰ ফলিত তেওঁৰ সেই বাক্যটি খোদিত থাকিব। সেই ফলিখন সেই বছৰতে তেওঁ ফলিকটীয়াৰ হতুৱাই কটাই আনি নিৰ্দিষ্ট স্থানত পোতাই ৰাখিছিল।

শিলৰ ফলিখন তেওঁৰ পৰা প্ৰায় দহ হাত দূৰৈত। তাৰ আখৰবোৰ ইমান দূৰৰ পৰা পঢ়া সম্ভৱ নাছিল, কিন্তু সেই বাক্যটো তেওঁৰ মনৰ ফলিতো কটা আছে, আকাশতো যেন লিখা আছে। “এই হৃদিত আদিত্তে অব্যক্ত, মাজখিনি ব্যক্ত, আকৌ শেষত অব্যক্ত।”

দহবাৰ মান মনৰ ক্ষিতবন্তে বাক্যটো আওবোহাৰ পিছত তেওঁৰ অনুভৱ হ'ল সংসাৰখন যেন ঘূৰিবলৈ ধৰিছে। ফলিখনৰ ওচৰত

ধকা বাহাদুৰৰ বহা, ফুকুৰৰ বহা, আৰু পিছফালখন সকলোতে এটা অৰ্থহীন শূন্যতা ।

বাহাদুৰো ঘৰত নাই । সি বা ক'লৈ গ'ল ? কেউফালে শুকান শুকান এটা ডাৱ । ব'দ ওলাইছে তথাপিও যেন আন্ধাৰ জাঁপৰা নাই । গছ-গছনি সকলো দেখা গৈছে, তথাপি যেন ক'তো প্ৰাণ নাই । তেওঁৰ ধাৰণা হ'ল তেওঁলৈ যেন শমনৰ 'চমন' আহিছে, তেওঁ যেন মাৰই লাগিব ।

তেতিয়া আগফালৰ আনিবাটত শোভায়াগ্ৰাৰ কোলাহল মাৰ পৈছে, আৰু বাৰীখনৰ ঠন ধৰি উঠা গছ পুলিবোৰত পৰা নানা ধৰণৰ জালহী চৰাইৰ গীত-মাত সহজে শুনিব পৰা হৈছে । ফুকনে নিৰ্জনতা ভাল পায়, কিন্তু সেই সময়ৰ নিৰ্জনতা আছিল উন্মাদৰ । আকাশে-বতাহে এটা যেন অমঙ্গলৰ চিন । কিয় ?

এঠাতে গেট খোলাৰ শব্দ হ'ল । ফুকনে উভতি চাই দেখে বাহাদুৰ একৰকম দৌৰি তেওঁৰ ফাললৈ আহিছে ।

ফুকনৰ ডাৱ হ'ল যেন এটা যোৰাহে দৌৰি আহিছে । যোৰ-হাটৰ চিনামৰা ফিল্ডত দৌৰা বেচৰ যোৰাবোৰৰ দৰেই যেন বাহাদুৰে দৌৰিছে । কিমান দিনৰ আগত বেচ চাইছিল, আজিও যোৰাৰ খুৰাৰ শব্দ তেওঁৰ মনত পৰে ।

বাহাদুৰ আহিছিল টাইগাৰৰ উৎপাতৰ কথা ক'বলৈ । কিন্তু চাহাবৰ বিবৰ্ণ মুখ আৰু ধৰক, বুৰক, সেহা দেখি তাৰ আগ্ৰহ শুকাই গ'ল । এনে অৱস্থাত টাইগাৰৰ অন্তৰ্গামীৰ কথা শুনি তেওঁৰ হৃদয়ৰোগে উৰু দিব পাৰে ।

"কি হ'ল, নকৰ কেলেই ?" শব্দ জাহে ফুকনে সুধিলে ।

"চাহাব !" বাহাদুৰে তাঁওকাল সেহাটো চঙালি মাত লগালে, "জাপোনাৰ পা বেয়া কৰিছে নেকি ? ডাক্তৰক মাতিম নেকি ?"

ফুকনে তাৰ কথাৰে কাপ খিদি সুধিলে, "টাইগাৰ ক'ত ?"

বাহাদুৰে টাইগাৰৰ অন্তৰ্গামীৰ কথা ক'ব নে নকৰ তাক বিচাৰে

কবির নোতাৰি ভেৰা লাগি তেওঁৰ ফালে সবগ পৰা মানুহৰ দৰে চাই ব'ল।

সুকনৰ গা বাজিলে। তেওঁ ক'লে, “ই উৎপাত কৰিছে নে কি?”

বাহাদুৰে দেখিলে সুকনৰ সুদীৰ্ঘ দেহাটোৰ ওপৰত শেঙা মুখ-খন কোনো বকমহে বৈ আছে। সি মূৰ পিৰিহি তলৰ ফালে চালে। মেম চাহাবে চাহ কৰিবলৈ কোৱাৰ কথা গুৰু মনত পৰিল। খোৱাবন্ত তৈয়াৰ কৰি বিক্ৰিভেটবত বৈ গৈছে। সি চাহ কৰি দিলেই হ'ব। সি ক'লে, “চাহ বতৰত পৰি পিছত ক'ম।”

সুকনৰ ভেতিয়া ভোক লগা নাছিল, উল্লংঘে সৈ মূৰত টুটি-ছিঙাই। তেওঁ ক'লে, “মোৰ ভোক লগা নাই, টাইগাৰৰ কি হ'ল ক।” সেই মূহূৰ্ত্তত তেওঁ টাইগাৰক চকুৰ সপ্তমত দেখিবলৈ পাট-ছিল। সি নেজ লবাই তেওঁৰ ভৰিত যেন অনুনয়-বিনয় কৰিছে।

বাহাদুৰে বুজিলে, কথা লুকুৱাই ৰোতা অসম্ভৱ। সি ক'লে, “টাইগাৰ আজি পুৱাই ওলাই গ'ল। সি ওলাই গৈ আলিবাটৰ কেবুলিত চৰি থকা প্ৰবীণহঁতৰ গাড়ীলৈ হামলীজনী মাৰি খাই আহিল। মট সৈ দেখি তাক আনিব খুজিহেঁতৈ খুজিহেঁতৈ, নেমানে। জীৱা হাগলীৰ তেজ খাই লতাশি লাসিল।”

সুকনে সুধিলে, “হবৰ মতোহে তাক আমুৱালে নেকি?”

“আমুৱাব কিয়? আজি তাৰ কিবা এটা হ'ল। শিকৰি ছিডি গ'ল। সি আক আশৰ টাইগাৰ হৈ থকা নাই। নন্দৰৰ মানুহৰোৰে হিন্দৰে কাকু ভাতিছে, সিও সেইদৰে নিয়ম ভাতিছে।” বাহাদুৰে সবল ভাৱে উত্তৰ দিলে। “মেম চাহাবো আজি লবা-বোৰৰ লগত কাকু ভাতিবলৈ গ'ল।”

“কিমান মানুহ লৈছে?”

“সোটেই নন্দৰৰ মানুহ। আমাৰ পাহাৰৰ ওপৰত থকা মানুহ-বোৰো উল্লংঘে পিছত থকা হ'লে গাড়ীলৈ হামলী লবা বাবে টাই-গাৰক সিও নিয়ম কৰিছেহেঁতেন। জায়েই হ'ল।” বাহাদুৰে কথা-

খিনি কৈয়েই ফুকনলৈ চালে।

ফুকন তেতিয়া আগৰ ফুকন হৈ পৰিছে। পঞ্চাশ বছৰ পুলিচ অফিচাৰৰ চাকৰি কৰোঁতে ফুকন আছিল কৰ্মৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি। তেওঁ তেতিয়া সেই মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰিলে। তেওঁ শোৱা কোঠাৰ এচুকত আওজাই থোৱা বন্দুকটো লৈ তাত গুলী খাজি অসামান্য মনোবলেৰে নিজক প্ৰকৃতিস্থ কৰি বাহাদুৰক ক'লে, “ব'ল, মোক টাইগাৰৰ ওচৰলৈ লৈ ব'ল।”

বাহাদুৰে বাধা দিব খুজিছিল, কিন্তু চাহাবৰ মূৰ্ত্তি দেখি সি ভয় খালে। বন্দুক ললে চাহাবে কৰিব নোৱাৰা কাম একো নাই।

সি আগে আগে গ'ল আৰু চাহাব গ'ল পিছে পিছে। ফুকনে নিজক অদ্ভুত ভাৱে চম্ভালি ৰাখিছিল। তেওঁ বাহাদুৰৰ পিছে পিছে গৈ পেট পাৰ হ'ল, তাৰ পিছত বাওঁফালৰ আলিবাটেদি গৈ পাঁচ মিনিট মানৰ মূৰত টাইগাৰৰ ওচৰ পালেগৈ। দৰবৰ গুণতে বোধহয় ফুকনৰ মূৰ ঘূৰণি অলপ পাতল পাইছিল। সেই মুহূৰ্ত্তত তেওঁৰ মূৰ্ত্তি আছিল কঠোৰ প্ৰশাসকৰ।

ফুকনক দেখি টাইগাৰে এবাৰ কেবাহিকৈ চালে, কিন্তু মওহ খোৱাৰ পৰা বিৰত নহ'ল।

“টাইগাৰ এনে কাম কিয় কৰিলি?” ফুকনে সুধিলে।

টাইগাৰে মওহ খাবলৈ এবি দাঁত উলিয়াই পেতেবিলে, তাৰ পিছত আকৌ খোৱাত লাগিল।

“টাইগাৰ, শৃংখলা ভঙ্গৰ, অন্যায় হত্যাৰ শাস্তি তই ল'ব লাগিব।” ফুকনে এনেকৈ কথা কৈছিল যেন তেওঁ এজলাচতহে দোষীৰ অপৰাধৰ বিচাৰ কৰিছে।

টাইগাৰে দেখিলে ফুকনে বন্দুকটো তাৰ ফালে টোৱাইছে। তাৰ ভয় লাগিল, সি খাবলৈ এবি লোভ পেলাই যবৰ অভিমুখে দৌৰিবলৈ ললে।

বাহাদুৰে ফুকনক দাবী কৰিব খোজোঁতেই ফুকনৰ বন্দুকৰ

ওজনীয়ে টাইগাৰৰ কলিজা ভেদ কৰি গ'ল। সি চিঞৰ মাৰি মাটিত ধৰাশায়ী হৈ গ'ল। খন্তেকৰ পিছতে তাৰ জীৱ বাজ হ'ল। ফুকনে বন্দুকটো বাহাদুৰৰ হাতত দি ক'লে, “এইটোৱেই মোৰ শেষ ভনী। তই দেখা নাই মই নিজক কেনেকৈ হত্যা কৰিলো। তাক মই আটাইতকৈ উপযুক্ত শিষ্য কৰি তুলিছিলো। তাৰ শৃংখলা ভঙাৰ শাস্তি সি পালে। এতিয়া মোৰ আচল মাতনা আৰম্ভ হ'ল।” অলপ বৈ তেওঁ বাহাদুৰক ক'লে, “তই টাইগাৰক নি শিলফলিৰ সোঁফালে গাত খানি কবৰ দাঙে। আৰু,—”। অলপ বৈ তেওঁ গাভিনী ছাগলীজনীলৈ চাই ক'লে, “এইজনীৰ দাম পাঁচশ মান হ'বনে ?”

“বেছি হ'লেও ক'ম নহয়।” বাহাদুৰে তললৈ মূৰকৈ উত্তৰ দিলে। ফিৰিঙতিৰ পৰা যে খাণ্ডৰ দাহ হ'বগৈ তাক সি কল্পনাই কৰিব পৰা নাছিল। এনে বুলি জনা হ'লে সি টাইগাৰক অন্য উপায়ে ইয়াৰ পৰা নিবলৈ চেষ্টা কৰিলেহেঁতেন। টাইগাৰক সিও ভাল পাইছিল। কিন্তু এতিয়া অনুশোচনা কৰি লাভ নাই। এতিয়া চাহাবক বচোৱাহে আচল কাম। তেওঁৰ পা একেবাৰে বেয়া, হৃদয় ৰোগে উক্ নিদিলেই হ'ল।

“ভেনেহ'লে প্ৰবীণ বোলা লৰাটোক মাতি পাঁচশ টকা দি দিবি। মই নেথাকিলেও দিবি। এতিয়া যা, টাইগাৰক কবৰ দাঙে।”

বাহাদুৰ মৰা বুকুৰটোৰ ওচৰলৈ গ'ল। সি টাইগাৰক কোলাত তুলি ল'লে। পা ভেজৰে বাওনী হ'লতো সি অস্বস্তি বোধ নকৰিলে। বন্দুকটো সি দুই হাতেৰে ধৰি টাইগাৰৰ শৰীৰৰ ওলমত পেলাই লৈছিল। শ আৰু বন্দুকৰ ভৰত তাৰ পা দৌ খাই গৈছিল, তথাপি তাৰ মনত অকণো ক্ষোভ নাছিল। বহুত বছৰ সি ব্ৰহ্ম-ভক্ত ভূত্যাৰ কৰ্তব্য পালন কৰি আহিছে, কিন্তু আজিৰ দৰে কোনো দিনেই কৰ্তব্য ইমান ককণ হোৱা নাছিল। সি সকলো গুৰু সহ্য কৰিবলৈ বাধ্য।

বাহাদুৰে টাইগাৰৰ শটো নি কৰিবৰ স্থানত থলৈগৈ। বন্দুক-টোত অলপ তেজৰ চেকা লাগিছিল, তাক ধুই নি চাহাবৰ শোৱা কোঠাৰ নিদিষ্ট স্থানত থৈ দিলেগৈ।

ভেতিয়া চাহাব আহি শোৱা কোঠা সোমাইছিলহি। বাহাদুৰক দেখি তেওঁ ক'লে, “মোৰ ভাল জগা নাই। মই বিচনাত কাটি ছওঁ। তই এবাৰ ফোন কৰি ডাঃ ব্ৰহ্মক মাত।”

“একো নেখাল নেকি?”

“নাই এতিয়া নেলাগে।”

বাহাদুৰ ফোন কৰিবলৈ গুচি গ'ল। ফুকনে কাপোৰ সলাই কোনোবাকমে বিচনাত ওঠিল। তেওঁ অনুভৱ কৰিলে বিচনাৰ সৈতে তেওঁ যেন ক্ৰমাৎ মাটিৰ তললৈ নামি গৈ আছে। নিজক অলপ সুস্থ কৰিবলৈ তেওঁ গাকত আউজি বহিল। খিৰিকি ধনেদি জিলিকি উঠিল শিলৰ ফলিখন, টাইগাৰৰ মৰাশ আৰু এটা যেন বিচিকি বিচিকি দেখা আকাশলৈ যোৱা পথ। সেই পথটো অতি নিৰ্জন, নীৰৱ আৰু ওখলৈ উঠি যোৱা। যোৱা নকৈ বহুত কোনো দিনেই ইমান স্পষ্ট ভাৱে তেওঁ এই পথ দেখা নাছিল। তেওঁ আৰু টাইগাৰ যেন একেলগে গৈ আছে। টাইগাৰৰ মুখত বিন্দুমাত্ৰও খং বা অভিমান নাই। সি বুজি পাইছে শাস্তি ৰূপত আহিলে মৃত্যুও বৰণীয়।

বাহাদুৰে ফোন কৰি আকৌ ফুকনৰ গুৰিলৈ আহিল। তাক দেখি ফুকনে নিৰাসক্ত মনেৰে সুধিলে, “ডাঙৰক পালি?”

“অঁ। কৈছে ঘৰত কোনো নাই। সকলো কাফু' ডাঙৰলৈ গ'ল। তেওঁৰ ড্ৰাইভাৰ নাই। কাফু' পাহো নাই। তথাপি ফোন কৰি অনুমতি লৈ তেওঁ আহিব।”

“কাফু' তল কৰিবলৈ চৰকাৰে দিছে নে?” ফুকনে সুধিলে।

“নিদি কি কৰিব? অস্ত ৰাখ মানুহৰ ওপৰত গুলী চলাব নে?” বাহাদুৰে উত্তৰ দিলে।

ফুকনৰ ভেতিয়া মনোভাৱ মিথিল হৈ পৰিছিল। সংসাৰৰ একোৰে প্ৰতি তেওঁৰ আগ্ৰহ নোহোৱা হৈছিল। বাহাদুৰৰ কথা শুনি তেওঁ ক'লে, “ভিচিগ্লিন্ বজ্জা কৰিব লাগিব।”

বাহাদুৰৰ প্ৰথম বাৰলৈ অনুভৱ হ'ল তাৰ চাহাবৰ চিন্তাৰ সংসাৰৰ লগত একো সম্পৰ্ক নাই। নহলে অভাবোৰ মানুহ মৰাৰ কথা ভাবিব পাৰে নে? অভাবোৰ মানুহে একেলগে কি বিচাৰিছে সি ক'ব নোৱাৰে। চাহাবৰ ঘৰত থাকি সি সম্পূৰ্ণৰূপে এটা ঘৰত আৱদ্ধ হৈ আছে। বাহিৰলৈ গলেও সদায় সি চাহাবৰ লগত হৈ যায়। আন্দোলনটো বাঢ়ি বাঢ়ি আজি সিহঁত থকা আছুটীয়া পাহাৰটোতো উঠিছেহি। আজি উপজি পূৰ্ণৰূপে পৰা ছোটেই চুবুৰীৰ মানুহ ওলাই আহি শোভাযাত্ৰা কৰি গৈছে। মেঘ চাহাবো লগতে গুচি গ'ল। কিবা এটা ডাঙৰ কাৰণ নিশ্চয় থাকিব লাগিব।

বাহাদুৰে উত্তৰ নিদিলে। সি চাহাবৰ দ্বাৰা জুখিলে, অলপ সময় হাত-ভৰি পিটিকি দিলে আৰু তাৰ পিছত সি ক'লে, “ভাঙৰে ট'ল্ট আৰু চাহ খাবলৈ কৈছে। আনিম নে কি?”

ফুকনে ভেতিয়া ভোকৰ অনুভৱ কৰিবলৈও পাহৰি গৈছিল। দেৱালৰ ঘড়ীত ৮। বজাৰ ঘণ্টা বাজিল। অভ্যাসবশতঃ তেওঁ ক'লে, “বাক আন।”

বাহাদুৰে ঠিক ন বজাত এখন আহাৰ কড়িওৱা চলত মেজত চাহ আৰু ট'ল্ট আনি চাহাবৰ আগত থ'লত, চাহাবে ক'লে, “ভই খানি নে নাই?”

“ওহোঁ। এতিয়া খাম।”

“বা খাম।”

বাহাদুৰ গুচি গ'ল। ফুকনে ট'ল্টত কামোৰ এটা ঘাৰি কাপৰ পৰা অলপ চাহ খালে। তেওঁৰ কিবা এটা বসি বসি ভাব হৈছিল। ভোক একেবাৰে নোহোৱা হ'ল। বেছি খাব নোৱাৰিলে।

বাহাদুৰে ঘাই-বৈ চিন্ধাং এখন লৈ গৰাকীয়ে বিন্ধিষ্ট কৰা

ঠাইত টাইগাৰৰ কবৰৰ গাত খানিবলৈ লাগিল। খুব খবকৈ সি গাত খানিছিল। সি বুজিছিল সোনকালে টাইগাৰক পুতিলেহে সি চাহাবক শুশ্ৰূষা কৰিবৰ বাবে আজৰি পাব। চাহাবৰ গা আৰু মন দুয়োটাই বেয়া। মেম চাহাব নোছোৱা বাবে তাৰ গাতেই চাহাবক চোৱাৰ সকলো দায়িত্ব পৰিছে।

ফুকনে নিতাল মাৰি ওবৰ চেপ্টা কৰিছিল, কিন্তু প্ৰতিটো চিপ-বাওৰ শব্দই তেওঁৰ হৃদয়ত আঘাত কৰিছিল। সেইবাবে তেওঁ সাৰে থাকি একেথৰে আকাশলৈ যোৱা আলিবাটটো চাইছিল।

প্ৰায় দহমান বজাত ফোপাই-জোপাই ডাঃ ব্ৰজ ডাক্তাৰী বেগ লৈ তেওঁৰ বজুৰ ওচৰ পালেহি। শূন্য ঘৰ, টাইগাৰৰ মৰা শ, চিপ-বাওৰ শব্দ আৰু শব্দাশায়ী বজুক দেখি তেওঁ নিমিষতে বুজি পালে, তেওঁৰ বজুৰ সংসাৰত এটা ডাঙৰ বিপৰ্য্যয় ঘটিছে। ফুকনৰ দেহ পৰীক্ষা কৰি তেওঁ ভয় খাই গ'ল। দেহত বক্তচাপ বাঢ়িছে, উশাহ চুটি হৈছে, সকলো গাঠি উখলিছে, মুখ শেঁতা পৰিছে, চানত নীলচুৱা এটা বং দেখা দিছে। বুকুৰ হাড়ত 'এংগিনা পেট্টিবিছ'ৰ লক্ষণ ফুটি উঠিছে। ফুকনৰ মন সংসাৰত নাই। বুকুৰ বিষটোও বোধহয় তেওঁ তেনেকৈ অনুভৱ কৰিব পৰা নাই।

ব্ৰজই তেওঁৰ হৃদপিণ্ড সতেজ কৰি ৰাখিবলৈ এটা বেজী দিলে, তাৰ পিছত ওচৰত বহি বজুৰ লগত সহজ হৈ নীৰৱে বহি ব'ল। দুয়ো বজুৱে টাইগাৰৰ কবৰৰ গাত খন্দাৰ কাম শেষ হোৱা দেখি দৃষ্টি বিনিময় কৰি সন্তোষ প্ৰকাশ কৰিলে। বাহাদুৰে শটো কবৰৰ গাতত ভৰাই এচপৰা দুচপৰাকৈ মাটি ভৰাবলৈ ধৰিলে। ফুকনে নিজক চঙালি বাতিপুৱাৰ ঘটনা আদ্যোপান্ত ব্ৰজক ক'বলৈ লাগিল।

"টাইগাৰ মোৰ সকলোতকৈ প্ৰিয় আছিল। তথাপি তাক মাৰিলোঁ। কিয়?" আধা নিজক কোৱা দৰে আৰু আধা বজুক কোৱা দৰে ফুকনে লাহে লাহে সকলো মাতেৰে ক'লে। অলপ বৈ সোণ চুকি তেওঁ আকৌ ক'লে, "কোনোবা এটা ফৰাচী কাহিনীত

পড়িছিলো। ওকৰে শিষ্যক দোষী পাই গিলটিনৰ শাস্তি বিহিলে, আৰু তাৰ শোকত অভিভূত হৈ পিছত নিজে আত্মহত্যা কৰিলে।”

“এইবোৰ কি কৈছে ফুকন?” ব্ৰজ্জই সত্ৰত হৈ ক’লে, “দোষীক শাস্তি দিলে ভাল হ’ল। তাৰ বাবে বিচাৰকৰ কিয় মন বেয়া হ’ব লাগে?”

ফুকনে ক’লে, “মই আকাশলৈ যোৱা এটা পথ দেখা পাইছো। আজি বহুত সময়ৰে পৰাই দেখিছোঁ। আগে আগে টাইগাৰ, পাছে পাছে মই।”

“এইটো ভ্ৰান্তি।” ব্ৰজ্জই উত্তৰ দিলে। “আপুনি এশ বছৰ জীৱ। আপোনাৰ দেহ সবল।”

“ডাক্তাৰী ফাঁকি মই খৰিব পাবো।” ফুকনে উত্তৰ দিলে।

ব্ৰজ্জই এইবাৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে।

“এটা কথা। শিলৰ ফলিখনৰ বাওঁফালে মোৰ সমাধি হ’ব। সোঁফালে টাইগাৰৰ। আমাৰ মাজত আৰু কোনো নোসোমায়।”

ঠিক তেনেতে বাহিৰত এখন মটৰ অহাৰ শব্দ হ’ল। ফুকন অলপ উত্তেজিত হ’ল। “কোন আহিছে?”

ব্ৰজ্জই থিয় হৈ খোলা খিৰিকিয়েদি আগফালৰ চোতাললৈ চালে। দেখিলে তেওঁৰ গাড়ীখন ড্ৰাইডাৰে চলাই আহিছে। পিছৰ চীটত চপলা ফুকন।

“চপলা।”

“চপলা?” ফুকন উত্তেজিত হৈ গ’ল। হঠাতে তেওঁ থিয় হ’ল। ব্ৰজ্জই হাতত ধৰি তেওঁক বহুৱাই দিব খুজিলত তেওঁ ক’লে, “মই টাইগাৰৰ কবৰত এচপৰা মাটি দিওঁ। এই চপৰা তাৰ প্ৰাণ্য। মই——”

হঠাতে চিক্ৰৰ মাৰি অভ্যন্তৰ হৈ ফুকন চৰি গ’ল। ভাস্যো ফুকনক ব্ৰজ্জই ধৰি সাৱধানে বিচনাত গুৱাই দিলে। তাৰ পিছত কন্দলিত, বুকু আদি পৰীক্ষা কৰি তেওঁ নিৰাশ হৈ বিসৰ্গ কৰে দুৱাৰ মুখলৈ চালে।

দুৱাৰ মুখত তেওঁ চপলাক দেখিলে। বিহবল কৰ্তে ডাঃ ব্ৰজ্জই ক'লে, “ড্ৰাইডাৰটো পঠিয়াই দিয়ক। ক্লিনিকৰ পৰা অক্সিজেন লৈ আহক। অক্সিজেন নহলে বিপদ আছে।”

চপলা ফুকনে এবাৰ গিৰিয়েকৰ ফালে চাই সকলো কথা নিমিষতে বুজি পালে। তেওঁ উধাতু খাই আকৌ মটৰৰ ওৰিলৈ উভতি গ'ল, আৰু ড্ৰাইডাৰক অক্সিজেন আনিবলৈ পঠালে।

তেওঁ উভতি আহি গিৰিয়েকৰ ভৰি পিঠানত বহি ভৰি মালিচ কৰিবলৈ লাগিল। তেওঁ মুখ বেজাৰত ক'লা পৰিল।

ব্ৰজ্জই একান্ত মনে বেমাৰীৰ উশাহ-নিশাহ আৰু হৃদপিণ্ড পৰীক্ষা কৰিবলৈ ধৰিলে। মাজতে ঘৈনীয়েকক সকাহ দিবৰ বাবে সুঁধিলে, “কাৰ্ফুৰ কি হ'ল?”

“ভুলি ললে।”

“জঁ।” ব্ৰজ্জই উত্তৰ দিলে। “টাইগাৰ মৰিল ক'ব পাৰে নহয়?”

“ওহোঁ।”

ব্ৰজ্জই চমুকৈ টাইগাৰক কবৰ দিয়ালৈকে সকলো ঘটনা চপলাক ক'লে। মাত্ৰ চপলা অহা শুনি যে ফুকন উত্তেজিত হৈ উঠি গৈছিল সেই কথা নক'লে। চপলাই নীৰৱে কথাবোৰ শুনিলে তাৰ পিছত সুঁধিলে, “বাহাদুৰৰ কাম হ'ল নে নাই?”

“হ'ল।”

ইতিমধ্যে চাহাবৰ ট্ৰাকৰ বাহাদুৰে শুনিছিল। যেম চাহাব অহাও সি গম পাইছিল। মটৰ যোৱাও সি লক্ষ্য কৰিছিল। সি কৰবৰ কামৰ পৰা উধাতু খাই আহি ফুকনৰ শোৱা কোঠাৰ ভিতৰ সোমাই চাহাবৰ মূৰৰ শিতানত থিয় হ'ল হি। ফুকনৰ অচেতন দেহাটো যেন তাৰ হে দেহা এনে অনুভৱ হ'ল তাৰ। ফুকনৰ দেহাটো সি মাজে মাজে মালিচ কৰিছিল। ভাঙা মণ্ডহতকৈ টান হাড়হে বেছি আছিল। মালিচ কৰি সি যেন আকৌ সচেতন কৰি তুলিব এনে

এটা ভাব ভাব মনলৈ আহিছিল। কিন্তু ডাক্তৰক দেখি ভাব সকলো উৎসাহ কৰি গ'ল। ভাব ধাৰণা হ'ল ফুকনৰ হৃদপিণ্ড যেন লাহে লাহে নীৰৱ হৈ শাবলৈ ধৰিছে।

কাৰো মুখত কথা নাই।

অলপ পৰৰ পিছত গেটৰ ওচৰত এটা জ্বম দেখা গ'ল। সিহঁতে ফুকনৰ নাম লৈ তৰ্জন-পৰ্জন কৰি সেট খুজি ভিতৰলৈ সোমাই আহিছিল।

“সেইবোৰ কোন?” ডাঃ ব্ৰজাই সুধিলে।

বাহাদুৰে খিৰিকিয়েদি সিহঁতক দেখিয়েই তিনি পালে সিহঁত গাভিনী ছাগলীজনীৰ দাম বিচাৰি অহা চুৰুৰীৰ মানুহ। ইতিমধ্যে বোধহয় টাইগাৰৰ অপকীৰ্ত্তিৰ কথা সিহঁতে গম পাইছে। সি ক'লে, “সিহঁতে টাইগাৰে মৰা ছাগলীজনীৰ দাম বিচাৰি আহিছে।”

চপলা ফুকনে তেতিয়াও গোটেই ঘটনাটো পৰীক্ষা কৰে উপলক্ষ্য কৰিবলৈ সময় পোৱা নাছিল। তেওঁ বাহাদুৰলৈ ব লাগি চাই ব'ল।

বাহাদুৰে এইবাৰ তেওঁৰ ওচৰলৈ আহি সৰু সৰুকৈ কাণে কাণে গাভিনী ছাগলী মৰা ঘটনাটো হৰহ বৰ্ণাই ক'লে, “চাহাবে কৈছিল প্ৰবীণহঁতক টকা পাঁচ শ দিবলৈ।”

একো নেমাতি চপলা ফুকন থিয় হ'ল আৰু আলমাবীটোৰ দাঁতিৰ বাকচ খুলি এশ টকাৰ পাঁচখন নোট ভাব হাতত দি ক'লে, “হা, সিহঁতক বজাই পঠাই দৈগৈ। এতিয়া চিক্ৰ-বাখৰ হ'লে এখেতৰ বাবে বেয়া হ'ব।”

বাহাদুৰ ওলাই গুচি গ'ল। দহ মিনিটমানৰ পিছত চপলা ফুকনে মন কৰিলে মানুহবোৰ নীৰৱে সমুখত হৈ আকৌ অহা বাটেদি ওলাই গুচি গৈছে। তেওঁৰ স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে।

ডাঃ ব্ৰজাই উৰিয় চিন্তে মটৰৰ শব্দ শুনিবলৈ বাট চাই আহিল। তেওঁ আৰু এটা বেজী দি এবাৰ ফুকনলৈ, এবাৰ চপলালৈ, এবাৰ পদুজিৰ সেটলৈ, আৰু এবাৰ বেবৰ চুকৰ বন্দুকটোলৈ একাদিক্ৰমে

চাই শেহত বিষয় মনেৰে পিচ ফালৰ খিৰিকিয়েদি আকাশলৈ চালে।
আকাশলৈ যেন সঁচাকৈয়ে এটা সোণালী বাট পৰিষ্কাৰ হৈ ফুটি
ওলাইছে।

“কেনে দেখিছে ?” চপলা ফুকনে সুধিলে।

“সকলো নেদেখা জনৰ হাতত।”

“কীৰ্ত্তন পঢ়িম নেকি ?”

“তেওঁ এইবোৰ ডাল নেপাইছিল। প্ৰকৃতিৰ বাহিৰে তেওঁ
কাকো নেমানিছিল।”

চপলাই একো নেমাতিলে। ব্ৰহ্মই মিছা কথা কোৱা নাই।

ঠিক তেনেতে গেট খুলি ডাঃ ব্ৰহ্মৰ গাড়ীখন ভিতৰ সোমাই
অহা দুয়োৰে চকুত পৰিল। অলপ পৰৰ পিছত এজন জুনিয়ৰ
ডাক্তৰে অক্সিজেন বটল আৰু তাক লগোৱা সবজাম সহ ভিতৰ
পালেঙি। ডেকা ডাক্তৰজনে অক্সিজেন বটল ওলোমাই ফুকনৰ নাকৰ
লগত নলীৰে সংযুক্ত কৰিলে।

ফুকনে হঠাতে এবাৰ অস্বাভাৱিক ভাৱে গা কঢ়ালিলে, তাৰ
পিছত মুখ কাটি কৰি নীৰৱ হৈ গ’ল।

‘শেষ !’ ডাঃ ব্ৰহ্মই ষ্টেথিস্কোপেৰে হাৰ্ট পৰীক্ষা কৰি ক’লে।

চপলা ফুকনে উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিলে।

ডাঃ ব্ৰহ্ম বাহিৰলৈ ওলাই গৈ বাহাদুৰক লগ ধৰি ক’লে “বাহাদুৰ,
চিঁতাৰ যোগাৰ কৰ। খৰি আছে নহয় ?”

“আছে।”

“কোনো সকাহৰ প্ৰয়োজন নাই, পূৰ্বোহিতো মাতিব নেলাগে।
তেওঁ এইবোৰ কৰা বন্ধ কৰি গৈছে। মোক দঢ়াই দঢ়াই কৈছিল।
আমি তিনিটা মানুহ আছো। হৈ স্বাৰ কি বোল ?”

“দৰকাৰ হ’লে প্ৰবীণক মাতিব পৰা স্বাৰ।” বাহাদুৰে উত্তৰ
দিলে।

ব্ৰহ্ম পুনৰ শোৱা কোঠালৈ উভতি গ’ল। ফুকনক নিশ্চিন্ত মনে

ওই থকা যেন লাগিল। এই শৃংখলাহীন পৃথিবীৰ পৰা তেওঁ যেন মুক্তি পালে। তেওঁৰ কাল উকলিল, অনাগত কাল তেওঁ ডবা শৃংখলাৰ কাল নহয়, অনাগত কাল জুমৰ কাল।

তেওঁ চপলা ফুকনলৈ চালে। তেওঁ উচুপনি বন্ধ কৰি ফুকনক ভালদৰে পিছাই-উবাই বিচনাখন ভালকৈ পাৰি তেওঁৰ গাত কাপোৰ দিছিল। তাৰ পিছত ডাঃ ব্ৰহ্মলৈ মূৰ তুলি চাই থৰ হৈ বৈ গ'ল। চপলাই গম পাইছিল গিৰিয়েকে টাইগাৰক কিয় মাৰিলে আৰু নিজেও কিয় সহজে মৰণ বৰণ কৰিলে। নিফট কাৰণ বোধহয় তেওঁৰ জুমত যোগ দান। তেওঁৰ বেয়া লাগিলেও অনুতাপ নহ'ল। ফুকনে নিজৰ শৃংখলাবোধ ল'ৰা-ছোৱালী, তিৰোতা আৰু কুকুৰ সকলোৰে ওপৰত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ গৈ ব্যৰ্থ হ'ল। সকলো কথাৰে এটা সীমা আছে।

“মানুহ ‘ববট’ নহয়” তেওঁ নিজক নিজে ক'লে।

অলপ বৈ তেওঁ ব্ৰহ্মলৈ চাই সুধিলে, “এখেতে কিবা কৈছিলে নে কি? মানে মোৰ কথা...”

“ওহোঁ। কেৱল কৈছিল টাইগাৰৰ কথা।”

ভলমূৰ কৰি ফুকননী ওচি গ'ল। চপলাই বুজি পালে ব্ৰহ্মই কথা লুকুৱাইছে। ডাঃ ব্ৰহ্মই শোৱা কোঠাৰ ভিতৰ ফালৰ দুৱাৰখন খুলি লাহে লাহে শিলৰ ফলিচটাৰ ওচৰলৈ গ'ল। খৰি দিয়াৰ ঠাইটুকুৰা তেওঁ ভালদৰে এবাৰ চালে। তাৰ পিছত ফলিৰ বাক্যটোত চকুত পৰিল। সকলো ল'ৰাৰ দৰে তেওঁ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়িলে :

“এই সৃষ্টি আদিতে অব্যক্ত, মাজখিনি ব্যক্ত, আকৌ শেষত অব্যক্ত।”

ফুকনে বোধহয় নিজৰ জীৱনৰ কথাকে ইয়াৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰিব খুজিছিল। কিন্তু সমস্ত সৃষ্টি জানো এটা জীৱনৰ আত্মকথাত বুজিব পাৰি?

তাৰ পিছত—সাব পাই গলোঁ। চৈয়দ আব্দুল মালিক

কোনোবাই কাহিনী কৈ ভাল পায়। কোনোবাই কাহিনী হৈ ভাল পায়।

এই দুটাৰ ভিতৰত কোনটো অধিক দুৰূহ বা কঠিন কাম মই জাজিও বুজিব নোৱাৰিলো।

মোৰ এজন নিমগীয়া সমধৰ মোমাই আছিল। অকল মোকেই নহয়, মোৰ বয়সৰ অন্যান্যকো তেওঁ ডাগিন বুলিয়ে মাতিছিল। ডাগিন সমধটো স্বীকৃত হোৱাৰ লগে লগে, একে বয়সৰ লক্ষ্যলক্ষক আপুনি, তুমি নুবুলি তই বোলাৰ অধিকাৰটোও এনেয়ে সাব্যস্ত হৈ যায়। মোমাইৰ মতে, মোৰ বৌটি যদি মোমাইৰ বাই বা ভনী হ'ব পাৰে, তেন্তে মোৰ বয়সৰ অন্যান্যৰ মাকবোৰো মোমাইৰ ভনী বা বাই হোৱাত বাধা থকাৰ কাৰণ নাই। আমাক 'তই' নুবুলি তুমি বোলা হ'লে বোধকৰো আমি বেয়া পাবলগীয়া হ'লহেঁতেন।

মোমাইক মই সদায় লগ নেপাওঁ। মোমাইক লগ পোৱা মানে সোঁ-শৰীৰে মনেমিজাজে লগ পোৱা। তেওঁৰ মন ভাল নেথাকিলে, তেওঁক লগ পাই লাভ নাই। মই লগ পাবৰ কাৰণে মোমাই মোৰ কাৰণে বাট চাই বহি থকা বিধৰ মানুহ নাছিল। মোৰো সদায় তেওঁৰ কাষত বহি থকাৰ উপায় নাছিল। কেতিয়াবা লগ পাম বুলি আশা কৰি আহিও তেওঁক লগ নেপাওঁ। কেতিয়াবা আচৰিত কৰবাত লগ পাই যাওঁ।

“মই যে ইয়ালৈ আহিছো তই ক'ও কেনেকৈ গম পালি ?”
মোমায়ে সোধে।

মিছা কথা কও : “তিনি চাৰি ঠাইত তোমাক বিচাৰি নেপালোঁ । আজিহে গম পালোঁ তুমি আহি ইয়াতে আছা বুলি । ভালে আছা নহয়, মোমাই ?”

মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ মোমায়ে নিদিয়ো । মোৰ ভালে থকা নথকাৰ লগত তোৰ কি সম্পৰ্ক ?—যেন এনে ভাব ।

সম্পৰ্ক থাকক নেথাকক, মোমাইক লগ পাবৰ কাৰণে যে মই কিমান আগ্ৰহী, মোমায়ে নিজেও জানে । আৰু ময়ো জানো, মোক বা মোৰ সমনীয়া আন কেইটামানক লগ পালে যে তেওঁও ভাল পায়, যদিও বাহিৰত ভাল পোৱা যেন নেদেখুৱায় । আমাৰ মাজত বয়সৰ যথেষ্ট ব্যৱধান আছে । মোমাইৰ ভালুত এডালো চুলি নাই, পিছফালে গলধনৰ ওপৰতে দুডালমান পকা চুলি আছে, দাঁতৌ প্ৰায়-মোৰ সৰি গাল দুখন সোমাই গৈছে । চকুহালো গাঁতুত সোমোৱা । মাজে মাজে দাড়ি খুৱায়, গোকৰ্কোঁচা নুখুৱায় । মোমাইক বয়সভকৈ বেছি বুঢ়া যেন লাগে । কেতিয়াবা পাত নলগা ধৰণে আমাক কয়, “ঐ ভাগিন, তহঁতে মিটিং কৰি বৰ বৰ প্ৰস্তাৱ পাহ কৰ নহয়, এখন মিটিং পাতি এটা প্ৰস্তাৱ নলয় কেলেই ?”

“কি প্ৰস্তাৱ মোমাই ?”

“সেইটোও মই কৈ দিব লাগে নেকি ? প্ৰস্তাৱ লবি যে মতা মানুহৰ মূৰৰ চুলি সৰিব নেলাগে, দাড়িহে সৰিব লাগে, নহলে দাড়ি গজা ঠুটবিটো মূৰ আৰু মূৰটো ঠুটবি কৰি দিব লাগে । লবিচোন প্ৰস্তাৱ এটা ।”

মোমাই মানুহজন ওখপাখ, হাতবোৰ শকত । এসময়ত পাব বৰণ বগাই আছিল যেন লাগে । কিন্তু এতিয়া বগা হৈ থকা নাই, ক’লাই বুলিব পাৰি । এসময়ত মোমাই নিশ্চয় এজন স্বাস্থ্যবান মানুহ আছিল । বয়সে এতিয়া বহুত নিশ্চৰ্ত্তীয়া কৰিছে । এটা সময়ত কান্ধিক পৰিশ্ৰমে স্বাস্থ্যপ্ৰী ভাল কৰে, কিন্তু যেতিয়া বাঁধ্যত পৰি দেহাৰ খাটনি খাটিব লগীয়া হয় তেতিয়া কীচুহেবা উন্নত নহয়,

স্বাস্থ্যৰ হানিহে হয়। মোমাইৰ বয়স হয়তো সিমানে যেন লাগে তাতকৈ কেইবছৰমান কম হ'ব। কিন্তু প্ৰতিবাৰ লগ পাওঁতে মোমাই যে কিছু হাটিছে সেইটো ধৰিব পাৰি। হয়তো তেওঁৰ বৰ্ত্তমান বয়স ৫৪/৫৫ বছৰৰ বেছি নহ'ব, কিন্তু দেখাত তেওঁক আৰু দহ বছৰ-মানৰ ডাঙৰ যেন লাগে। যেন তেওঁ ৭০ ৰ কাষ চাপিছে।

এবাৰ কৌতুহল সামৰিব নোৱাৰি মোমাইক এনেয়ে সুখিছিলো,
“মোমাইৰ বাক আচল বয়স কিমান?”

পোনোৱাকৈ মোৰ মুখলৈ চাই মোমায়ে কৈছিল, “হেৰ, সিফালৰ পৰা কিমান ঘোচ খালি, মোৰ আচল বয়সটো তোক কৈ দিওঁ আৰু তই গৈ তাক কৈ দোগৈ —”

“মইনো কাক কমগৈ?”

“স্বৰ্গক। মই জানো নহয় সি কটকী চোৰাংচোৱা লগাবলৈ লগেই। তহঁতেতো খুব মিটিং কৰ। প্ৰস্তাৱ এটা লব নোৱাৰ?”

“কি প্ৰস্তাৱ মোমাই?”

“প্ৰস্তাৱ লব লাগে যে যমেই হওক বা দেৱতাই হওক সকলোৰে এ'জ লিমিট থকা দৰকাৰ। জীৱবোৰ মৰিব লাগে, স্বৰ্গ মৰিব নেলাগে নেকি? এনে অন্যান্যৰ দুৰ্ঘোৰ প্ৰতিবাদ নকৰ কিয়? হেৰ, মোৰ আচল বয়সটো মামীয়েৰক নকলো, কি বিশ্বাস, ছোৱালী মানুহতো, ফুচুল খাই যদি আচল বয়সটো স্বৰ্গক কৈ দিয়ে? মোক অকৰা বুলি ভাবিছ?”

মোমায়ে কিমানলৈকে পঢ়িছিল সেই বিষয়েও বিভিন্ন মত আছে। কোনোৰ মতে মোমায়ে এণ্ট্ৰেন্স পাছ কৰি কলেজতো পঢ়িছিল। কোনোৰ মতে সিমানে নহয়, কিন্তু হাইস্কুলৰ ওপৰ শ্ৰেণীলৈকে নিশ্চয় পঢ়িছিল। পঢ়া সিমানেই নহওক, তেওঁৰে কিভাপ আলোচনী স্বৰ্গেণ্ট পঢ়া মানুহ, তেওঁৰ কথা-বতৰাৰ পৰাই তাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। তেওঁৰ বহুত পদ্যৰ শাৰী মুখস্থ আছে, অসমীয়া, বঙলা, ইংৰাজী আনকি ফ্ৰান্সী-উৰ্দুও। এনেই পাবলৈ কলে নেগায়, কয়, “মই তহঁতক

গাই শুনাবৰ কাৰণে কালিদাস, চেন্দ্রপীয়েৰ, হাফিজে কবিতা লিখিছিল নেকি, মোৰ মনত নাই, তে'ৰ আছিল জ্ঞান, চৰ পাহৰি গলো।”

“লিখি নথলা কেলেই?”

“হেৰ কবিতা কাগজত লিখেনেকি?”

“নিলিখে যদি কিহতনো লিখে মোমাই?”

“মই কেনেকৈ জানিম? পদুমৰ কঁপি থকা পাতত নখেৰে লিখে হেনো। তেনেকৈ কোনে লিখিছিল ক'চোন? ও তহঁতে ক'ৰ নোৱাৰ। ময়ো ক'ৰ নোৱাৰো—কোনোবাই আকৌ আহিনমহীয়া ধাননিত জোনাকৰে লিখে—যা, যা, সেইবোৰ কথা শুনিবলৈ তহঁতৰ লাজ নেলাগে?”

তাৰ পিছত সৰুকৈ কয়, “ওঁঠেৰে লিখে বুজিলি?”

“ওঁঠেৰে কবিতা লিখে! ক'ত?”

“কেলেই কম তহঁতক, যা, যা, নিলাজহঁত মোৰ পৰা কথা উলিয়াবলৈ আহিছ। মই অকৰা নহওঁ বুজিছ। আধাৰলীয়া ইংৰাজ ডেকা ল'ৰা এটাই কি লিখিছিল জ্ঞান—?

Miserable men are wrought into poetry by wrong,

They learn in suffering

What they teach in song — ধেংতৰি।”

মোমাইৰ মুখৰ কবিতা আৱৃতি শুনাতকৈ তেওঁৰ মুখৰ ৰাজপুত্ৰ আৰু ৰাজকন্যাৰ গল্প কাহিনী শুনি মোৰ ভাল লাগে। তেতিয়াই মোমাইক লগ পাওঁ, তেতিয়াই নানা ছন্দবুধি কৰি ফুটুলাই মেলি তেওঁৰ মুখৰ কাহিনী শুনো। কৰলৈ ক'লে নকয়, অলপ বেয়া পোৱা যেন দেখুৱালে কয়:

“ৰাজকোঁৱৰৰ সাধু, কলো নহয় কেইটামান, আৰু নাই—”

“সিৰাৰ কৈছিনা নহয়, অন্য এদিন কম বুজি। আমি জানো তুমি আমাক ফাকি নিদিয়া—”

“কৈছিনো নেকি, তেনে হলোতো নকলে বেয়া কথা হ'ব। পিছে অন্য এদিন যানে আজি বুজি কৈছিনো নেকি?”

“ওঁ কৈছিলাতোন, কৈছিল নহয়—বা-বতৰ ভাল হয় যদি, কোনো-বাই চাহ-জলপান খুৱায় যদি, কোনোবাই চূপ ধপাত ভালকৈ দি তামোল খুন্দি দিয়ে যদি, সাধুটো কৈ থাকোতে বা কৈ শেষ হলে কোনোৱে একো নোসোধে যদি তুমি এটা বজাৰ সাধু কৰা। এইয়া খুন্দা তামোল, চাহ-জলপানো হব, তুমি সাধুটো কোৱা, আমি একো নোসোধো।”

মোমায়ে সাধু ক'বলৈ আৰম্ভ কৰে—তেওঁৰ চকু আধা মুদা, মুখত খুন্দা তামোলৰ মোকোৰা।

“ওঁ গুন, এটাহে কম পিছে।”

“আজি বাক এটাকে কোৱা—”

“বজাৰ কোঁৱৰ তেতিয়া বাক কিমান ডাঙৰ আছিল? ইমানটি। মোৰ হাতেৰে ডেৰ হাতমান। চাৰি বছৰীয়া নহলে পাঁচ বছৰীয়া। পাঁচ বছৰীয়া হলে বজাৰ কোঁৱৰ কিমান ডাঙৰ হয় কৰ পাৰ?”

“ওঁহো—”

“বাক হব দে। ডাঠ কুঁৱলী পৰিছিল। গুহমহীয়া জাৰ, বৰ জাৰ জানিছ। বজাৰ কোঁৱৰক ওৱাই থৈছিল। সোণৰ পালে-ওত, দগদগীয়া জুই একুৰা জলি আছিল। বজাৰ লৰাৰ টোপনি আছিল। জাৰে জুৱে দন লাগিছিল।

টোপনিতো বজাৰ লৰাই সপোন দেখিছিল। কচোন কি সপোন দেখিছিল?

“তুমি কোৱা। আমি কেনেকৈ জানিম?”

“ও, নেজান যদি নেমাতিবি।”

বজাৰ লৰাই সপোন দেখিছিল : কোমল কোমল, মিঠা মিঠা, চেঁচা বতাহ বগিছে, হাত-ভৰিবোৰ চেঁচা লাগিছে। সকলৈ বঙা বেলি এটা ওলাইছে—তাৰ পৰা মিঠা ভপত ব'দ ওলাই আহিছে। এখন সোণালী ৰূপালী দোলাত উঠি বজাৰ কোঁৱৰ কুঁৱলৈ গৈছে। পিছে পিছে লগত লিকটো, হাতী আঁৰা। কোনোবাই পেঁপা বজা-

ইছে, নতুন ধাননি পথাৰৰ ফুৰু'বীয়া গোন্ধ বতাহত ওপঙি আহিছে।
নতুন বৰা ধানৰ চিৰা ডাল গোন্ধায় নে নোপোন্ধায় ?”

মই মূৰ দুপিয়ালো—গোন্ধায়।

“বজাৰ লৰা দোলাত উঠি গৈ আছে। কোনোবাই চোল বজা-
ইছে, কোনোবাই নাচিছে। পিছে বেলিচৌৰ ভাগতকৈ বতাহৰ জোৰ-
হে বেছি। বজাৰ লৰাৰ হাত-ভৰিবোৰত সেঙেটা লাগিছে, জাৰ
লাগিছে, ঠেটুৱৈ ধৰিছে—”

“তাৰ পিছত ?”

“তাৰ পিছত আক কি। সাৰ পাই গলো।”

“কোনে সাৰ পালে, বজাৰ কোঁহৰৰ কথাহে কৈছিলো ?”

“এঃ তহঁতে নুবুজ, বজাৰ লৰানো কোন, মইনো কোন ?
তহঁতে বুজা নাই নহয় ? জুইকুৰা নুমাই গৈছিল। বেৰৰ জল-
ঙাইদি সোমাই আহিছিল। বৌটি মনে মনে মোৰ কোঠাৰ পৰা
উঠি গৈছিল, মনে মনে, চুপ্‌চাপ। ফটা কেথাখন মোৰ গাৰপৰা
কেনেকৈ পিচলি তললৈ পৰি গ’ল। চেতিয়াও কুচিযুচি শুই
আছিলো, পিছে সেই দোকমোকালিতে বৌটিয়ে ঢেকীত চিৰা নে
কিৰা খুন্দিবলৈ লৈছিল। ঢেকীৰ চেংকুচ চেংকুচ শুনি মই সাৰ
পাই গলো। ঢেকীৰ মাতে চোলৰ মাতে একে নহয় নেকি ?”

“তাৰ পিছত কি হ’ল মোমাই ?”

“তাৰ পিছত মই চাৰি-পাঠিবপৰা নাথি আহিলো। বৌটিয়ে
আধাকটা পুৰণি গামোচাখন গাঁঠি দি ডিঙিত বান্ধি দিলে। নুখুৰা
জুইকুৰা ধৰি দিলে আৰু কলে, “বাহিবলৈ নেযাৰি, বৰ জাৰ”—”

“বজাৰ লৰাৰ পিছে কি হ’ল ?”

“কি হ’ব আৰু, জুইৰ ওচৰতে বহি জুই কতাই বহুত পৰলৈকে
বহি থাকিল।”

“তাৰ পিছত ?”

“জানি নহয় আৰু। অন্য এদিন কম, বাৰ্ছক।”

অন্য এদিন বৰকৈ ধৰাত মোমায়ে আৰু এটা সাধু কলে :

প্ৰকাশ এখন হাবি । বিয়াগোম বিয়াগোম গছ । গছবোৰৰ পাতবোৰ কণজুনকৈ জিলিকি আছে । বৰবৰ একোখিলা পাত তিৰ-বিৰ, তিৰ-বিৰ, পাতবোৰত কিবা সোণালী কপালী কথা লিখা আছে। বজাৰ কোঁৱৰ সেই হাবিখনৰ মাজেদি গৈ আছে । লগত সমনীয়া এজাক ল'ৰা-ছোৱালী । সিহঁতে তললৈ চোৱাই নাই । চাইছে সোণালী কপালী পাতবোৰলৈ, পাতবোৰত কিবা বৰ ভাল ভাল, দামী দামী কথা লিখা আছে । পাতে পাতে লিখা থকা কথাবোৰ যি বুজিব পাৰিব, সেয়ে এই হাবিখনৰ সিমূৰে থকা পকা পকা মিঠা মিঠা, বঙা-বঙা গুটিবোৰ খাবলৈ পাব । গুটিবোৰে কণজুন কৈ তিৰবিৰাই আছে । বজাৰ কোঁৱৰে এবাৰ সেই সোণালী-কপালী গছপাতবোৰলৈ চায়, এবাৰ সেই গুটিবোৰ থকাৰ ফালে চায় ।

বজাৰ কোঁৱৰ গৈ আছে, গৈ আছে, গৈ আছে । লগৰ সম-নীয়া কিছুমান পাব হৈ গৈছে । বজাৰ লৰায়ে সোণালী কপালী পাতবোৰ ছিঙি বুটলি লৈ পাব হৈ যাব খুজিছিল, মাজতে এটা খাল আছিল । জাপ মাৰি খালটো পাব হ'ব খুজিছিল, জোটাপুটি লাগিল, তাতে পৰি গ'ল । হাবিখনৰ সিপাৰৰ বঙা বঙা পকা-পকা গুটিবোৰ নোহোৱা হৈ গ'ল । হাবিখনৰ সোণালী কপালী পোহৰবোৰ হঠাতে নোহোৱা হৈ গ'ল, হাবিখন মেঘ যেন কলা হৈ গ'ল ।

মোমাই ব'ল ।

“তাৰ পিছত ?”

“তাৰ পিছত সাৰ পাই গলো ।”

“নহয়, তাৰ পিছত বজাৰ লৰাই কি কৰিলে ?”

“পিতামহে ক'লে, ‘হ’ল, হ’ল, যি পঢ়িলি শুনিবি আমাৰ নিচিনা মানুহৰ কাৰণে সেয়ে বহুত । পঢ়া-শুনা সেইবোৰ ডাঙৰ মানুহৰ, ডাঙৰ মানুহৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে । শিক্সানৰ অৰণ্য মহা অৰণ্য । সেই অৰণ্যত সোমাই তই কি বিদ্যা অৰ্জন কৰিবি, পঢ়ি শুনিবো

কি ৰাজপাট খাবি, হালোৱাৰ লৰা হালোৱা, তহঁতৰ মুখত হাড়-
ভঙা খাটনি খাটিও দূবেলা দুমুঠি ভাতকে দিব নোৱাৰো, ফলি-পুখিৰ
দাম দিম ক'ব পৰা ?”

“হাবিখনৰ সোণালী ৰূপালী গছপাতবোৰ পিছে কি হ'ল ?”

“সেইবোৰ আছে । পিছে অলপ গৈয়ে আগৰ খালটোত থৈ
পৰিলো, তাত বৈ গলো— ক'ত আৰু গিয়ান বিবিধৰ অৰণ্যত
সোমাই শাস্ত ভাগৱতৰ পাত লুটিয়াবি ?”

+ + + +

আৰু এদিন মোমায়ে আৰু এটা সাধু ক'লে ।

“এইবাৰ জানিছ ৰজাৰ লৰা ৰজাৰ কোঁৱৰ হ'ল । একদম
চফল ডেকা । মূৰত কিচ্কিচ্ কৰে কেঁকেৰা চুলি, এই শকত-
শকত, লোহোৰা-লোহোৰ হাতভৰি, এই ভেজে মুখে ফুটিযাওঁ ফাটি
যাওঁ চেহেৰা । এনেয়ে ৰাজকোঁৱৰ, ভাতে ৰূপহ ডেকা ৰাজকোঁৱৰ ।
ডেকা ৰাজকোঁৱৰ ঘূৰি ফুৰে, উৰি ফুৰে । পখীৰাজ ঘোঁৰাত উঠি
উদয়গিৰিৰ পৰা অস্তগিৰিলৈ যায় । ৰূপালী পালতৰা পানচৈত উঠি
কপৰ ঘাটৰ পৰা সোণৰ ঘাটলৈ যায় । ডাৱৰৰ দোলাত উঠি
মেঘৰ দেশৰ কাৰোবাক চাবলৈ যায় ।

এদিন জানিছ—

এখন প্ৰকাশ ময়ূৰপখী নাৱত—কিমান ডাঙৰ নাও জানিছ ?
এখন গাঁৱৰ সমান—তাত পাচিলৈ পাচিলৈ দোনমনীয়াকৈ বোজাই
কৰা—কি কটোন ?

খান চাউল ?

আলু মাহ ?

খেংভেৰি, তহঁতবোৰ সকলো মাহ খোৱা বটুৱা ঘোঁৰা । শুভ
জানিছ চপৰা চপৰে সোণ, ৰূপ, হীৰা, মুকুতা । নাওখন আপোনা-
আপুনি নৈৰ সোঁতত উজাই গৈ আছে—টিওত বহি গৈছে ৰাজকোঁৱৰ ।
কিৰ্কিৰকৰে বতাহ বজিছে, কুলকুলকৰে নৈ বৈছে, চোঁ চোঁ

কৰে নাও গৈছে । পাৰৰ পৰাৰ ওপৰত, বিবিঙানিৰ মাজত কোনো-বাই দীঘলকৈ সুহৰিয়াইছে, উকিয়াইছে, কাৰোবাক চিঞৰি মাতিছে ।

নাওখন গৈ আছে—এই ঘাট পাওঁ, পাওঁ ! কিবা এটাত নাওখনে খুন্দা খালে । একটীয়া হৈ গ'ল, সোণ,ৰূপ, ছীৰা মুকুতাৰ পাচিবোৰ নৈৰ পানীলৈ সৰি পৰিল ।

“তাৰ পিছত ?”

“তাৰ পিছত সাৰ পাই গলোঁ ।”

“ৰাজকোঁৱৰৰ কি হ'ল ?”

“অ' ৰাজকোঁৱৰৰ পাচিৰ পৰা বনৰীয়া কচুবোৰ সৰি পৰিল ।”

“কি বনৰীয়া কচু মোমাই ?”

“গাঁৱত আকাল হৈছিল । ধান-চাউল পাবলৈ নোহোৱা হৈছিল । মানুহবোৰে লম্বোপত কলমলাইছিল । উপায় নেপাই ছাবিয়ে বননিয়ে বৰীয়া আৰু কচু বিচাৰি ফুৰিছিল । তাকে সিঁজাট পুৰি খাই পেটৰ জ্বালা মাৰ নিয়াইছিল ।”

“পিছে ৰাজকোঁৱৰে তেতিয়া কি কৰিছিল ?”

“কি কৰিব আৰু ! কোৰ চিপৰাং পাচি লৈ ছাবিত বনৰীয়া কচু বিচাৰি ফুৰিছিল । দিনটো ফুৰি ছি পাত্ৰ গধূলি তাকে ঘৰলৈ আনি পুৰি সিঁজাই খাইছিল ।”

“নাওখনত যে পাচিয়ে পাচিয়ে সোণ ৰূপ দোনমনীয়াকৈ আনিছিল ?”

“ও আনিছিলোঁতো । সেইবোৰ আছিল খালে খজুৱতি উঠা বনৰীয়া কচু । বুজিলি ? হাৰ্ছক.... ...”

+ + + +

সেইদিনা মোমাইৰ বনটো কিছূ, কেজেকন্তা হৈ আছিল, কিবা বেন চিন্তা কৰি আছে । ৰাজকোঁৱৰৰ সাধু শুনিবৰ মন গৈছিল যদিও, মোমাইক কবলৈ কওঁনে নকওঁ সেৱাৰ-মোৰত পৰিছিলোঁ ।

গোনে গোনে সাধুকথাৰ কথা বুজিয়াই সুধিলো, “মোমাই

গাটো ভাল নহয় নেকি ? মনটো মাৰি থকা যেন দেখিছো— ?”

“হেৰ’ মোৰ গাটো বাক দেখিছ, মনটো আকৌ ক’ত দেখিলি ?”

“চকুমুখ দেখিলেই মনটো দেখা যেন নেলাগে জানো ?”

“হেৰ ভাগিন, তই যে ইমান অকৰা হৈ আছ আজিহে জানিলো । মনটো হঠাৎ নাকে মুখে লাগি থাকে ? কি হল জান ?”

তেওঁ ৰাজকোঁৱৰৰ সাধু ক’ব বুলি আশা কৰি মোমাইৰ ওচৰ চাপি বহিলো ।

“ওঁ কোৱা মোমাই — সাধু ক’বা নহয় ? ৰাজকোঁৱৰৰ সাধু ?”

“ৰাজকোঁৱৰৰ সাধু নকৈ আক খৰিভাবীৰ কথা কমনে ?”

“এবা, ৰাজকোঁৱৰৰ সাধুহে ভাল লাগে, কোৱা মোমাই —”

“ওঁ সেইবোৰ তহঁতে নাই দেখা । আজিকালি নাই, তাহানি আছিল ।”

“কিনো ?”

“ফাশুন মাহ । গুলিমাৰ জোনাক । ফুলৰ ফুলফুলীয়া সোজ । বতাহৰ বিৰ-বিবনি । মউঙটিৰ গুণগুণনি । শুকান নৰাৰ খৰমবনি, মৰ-মৰণি । কিবা বনৰীয়া চৰাইৰ মিঠা গান । আবেলি দূৰ আকা-দেদি উৰি যোৱা বগলীৰ জাক । ...”

“এইবোৰনো কি গাইছা মোমাই ? ৰাজকোঁৱৰৰ সাধু নোকোৱা কলেই ?”

“তাকেইতো কব খুজিছো । তেতিয়া সেইবোৰ আছিল, আজিকালি নাই । আছে জানো ?”

“আছেতোন । ৰাজকোঁৱৰহে নাই ।”

“তেতিয়া আছিল । কি হল জান ? ফুলবোৰ ফুলি আছিল— হাজাৰ হাজাৰ, লাখ লাখ, বং-বিবঙৰ ফুল । তেনেকুৱা ফুল তহঁতে দেখাই নাই । পানীৰ ৰাজত ফুলা সোজাগ দেখিছ ? বামত ফুলা পদুম দেখিছ ? দিনত ফুলা চক্ৰকাতি, বজনীপল্লী দেখিছ ? বাতি ফুলা ধলপদুম দেখিছ ? বঙা খৰিকাজাই ? সেপহৰপীয়া

তগৰ ? কাঁইট নোহোৱা কেতেকী ফুল ? গোন্ধত মহমহাই থকা হাচনাহানা ! কত যে ফুল !”

“এইবোৰনো কিহৰ কথা কৈছা বুজাই নাই মোমাই । ৰাজ-কুমাৰৰ কি হ’ল ?”

“সেই ফাগুনৰ মাজে মাজে, সেই ফুলনিৰ মাজে মাজে, সেই মহমহীয়া গোন্ধৰ মাজে মাজে, হাতত ধৰাধৰিকৈ গৈ আছিল ৰাজকোঁৱৰ আৰু ৰাজকুঁৱৰী—হাহাজাদা আৰু হাহাজাদী, প্ৰিন্স আৰু প্ৰিন্সেসছ, ফুলনিৰ মাজে মাজে সোণেৰে-ৰূপেৰে বন্ধোৱা আলি, ফুল যেন কোমল । ৰাজকোঁৱৰ-ৰাজকুঁৱৰী একদম ডেকা, একদম গাভৰু, একদম জোৱান—ইয়াং । ফুলনিখন ইমান ডাঙৰ, ইমান আহল-বহল, শেষেই নহয় ।”

আমি মোমাটৰ মুখলৈ চালো ।

মোমায়ে বাহিৰৰ ফালে চাই আছে, চকু আধামুদা । মুখৰ বিড়িটোও নুমাই গৈছে ।

“মা মা তহঁতে সেইবোৰ কথা শুনিব নেপায় । ডেকা-গাভৰুৰ কথা । ডেকা ৰাজকোঁৱৰ আৰু গাভৰু ৰাজকুঁৱৰী । ফুল কাৰ কাৰণে ফুলে জান ? ডেকা-গাভৰুৰ কাৰণে । ডেকাই হাঁহে কাৰণে ফুলে হাঁহে, গাভৰুৱে বং কৰে কাৰণে ৰামধেনু ওলায় ।”

ৰাজকোঁৱৰে কুঁৱৰীৰ হাতত ধৰি কয়, “তুমি আৰু মই—আৰু কোনো নাই । দুনীয়াত আৰু কোনো নেথাকিব । তুমি থাকিবা আৰু মই থাকিম । আমি দুয়ো থাকিম । আমি যেতিয়ালৈকে থাকোঁ, তেতিয়ালৈকে ফুল থাকিব, জোনাক থাকিব, চৰাইৰ গান থাকিব, ফুৰুৱীয়া গোন্ধসনা মলয়া বতাহ থাকিব ।”

ৰাজকুঁৱৰীয়ে কৈছিল, “ভূমি সদায় মোৰ হৈ থাকিবা, মই সদায় তোমাৰ হৈ থাকিম । ধুমুহা আহক, ভূঁইকপ আহক, দুনীয়া ডাণ্ডিহিদি থানবান হওক,—আমি দুয়ো থাকিম ।”

ৰাজকোঁৱৰে ওমৰ খায়সামৰ কবিতা গাইছিল। তহঁতে সেইবোৰ কবিতা নুবুজিবি।”

“ৰাজকোঁৱৰে কবিতা গান নে মোমাই?”

“ৰাজকোঁৱৰে কবিতা নেগায় কোনে গায়? তহঁতৰ গাঁৱৰ দুখীৰামৰ পুতেকে?”

সেই নিৰলাত থাকিম নিজানে,
কামড তোমাৰ মধুৰ গান,
কটি এটুকুৰা সুৰাৰ পিয়লা,
কবিতা কুঁৱৰী আকুল প্ৰাণ।

ওঁ তহঁতে সেইবোৰ নুবুজ। নিৰলা মানে কি জান? সুৰা—
আ, তাৰ নাম ক’ব নেপায়—হা-ৰা-ম। আকুল—কচোন আকুল
মানে কি, মোক নুসুধিবি, ময়ো নেজানো।”

“ৰাজকোঁৱৰ-ৰাজকুঁৱৰীৰ কি হ’ল পিছে?”

“কি হ’ব আক? হাতত ধৰাধৰি কৰি ফুলনিৰ মাজে মাজে
গৈ আছিল—ফুলবোৰ বমক-জমককৈ ফুলি আছিল, চৰাইবোৰে গান
গাই আছিল—”

“তাৰ পিছত?”

“তাৰ পিছত, সাৰ পাই গলো—”

“তাৰ পিছত?”

“তাৰ পিছত বোটিয়ে ক’লে, ‘লাজ নাই। বাঙনা হৈ চক্ৰলৈ হাত
মেল। ধনী মানুহৰ বগহী ছোৱালী—লাগ বুলিলেই তোঁলৈ দিবনে?
যি স্বিমানৰ সিমানত থাকিব লাগে। তেনেকুৱা এজনী ছোৱালী
আনি খব্বিহি ক’ত? খুৱাবি কি? কচু-চেঁকীয়া? সেইবোৰ আলাসত
চাপ্তা কথা বাদ দে। মাজ-গাঁৱৰ সৰু মইনাৰ মাজু ছোৱালী
জনী দিওঁ বুলিছে। চেঁকীয়ে পানীয়ে, বোৱাই তোলাই ছোৱালীজনী
কাজুৱা। দেখাই মেলায়ো তেনেই পৰিমৰা বিধৰ নহয়, বৰগটোহে
ক’লা আৰু নাকটো অলপ ঘঁৰা হ’ব নোৱাৰিছে। তোৰ নিজৰ

চেহেবাটোও কেতিয়াবা কাৰোবাৰ ঘৰৰ আটীত চাই আহিছিলোঁ।
ইফাল সিফাল নকৰিবি, আমি যি কৈছো তাকে কৰ, তাইকে আন।”

“মোমাই, ৰাজকোঁৱৰৰ পিছে কি হ’ল?”

“কি হ’ব আক?”

কটি এটুকুৰা, চাহৰ পিয়লা,
সক মইনাৰ ছোৱালী আন।”

“ফুলনিখন পিছে?”

“ফুলনি ৰাজকোঁৱৰৰ লগে লগে গ’ল।”

“ৰাজকোঁৱৰ ক’লৈ গ’ল?”

“ৰাজকোঁৱৰ কৰবালৈ ওচি যোৱা হলে, তহঁতকনো এইবোৰ
সাধুকথা কলেহেঁতেন কোনে?”

+ + +

আক এদিন মোমাইক ৰাজকোঁৱৰৰ সাধু কবলৈ খাটনি ধৰিলো।

মোমায়ে ক’লে, “হেৰ, ৰাজকোঁৱৰ, সদায় ৰাজকোঁৱৰ হৈ নেথাকে।”

“তেতিয়ানো কি হয়?”

“বিন্না কৰোৱাৰ পিছত আক কোঁৱৰ হৈ নেথাকে। ভেতিয়া
মহাৰাজ হয়, জাহাঁপানা হয়, স্বৰ্গদেউ হয়—

“জানিছ, আগৰ মন্ত্ৰী থকা মানুহ এজন এম্-এল্-এ হ’বৰ কাৰণে
উঠিল। তেওঁ আহি ৰাজকোঁৱৰক ক’লে, ‘এইবেলি এম্-এল্-এ হৈ
মন্ত্ৰী হৈ লওঁ। তাৰ পিছত দেখিবি, তই আক এনেকৈ থাকিব
নেলাগে, তই ৰাজকোঁৱৰ, তোৰো মই গতি লগাম, তই মোৰ কাৰণে
খাটি দে।’

... হাজাৰ হাজাৰ মানুহ, মন্ত্ৰী-ডিৰোতা, ডেকা-বুঢ়া, ল’ৰা-ছোৱালী
—হাজাৰ হাজাৰ, লাখ লাখ। সকলোকে মুখলৈ চাই আছে, কোনোৱে
এবাৰো মাত মতা নাই। কি হ’লিবি? ধুনীয়া ধুনীয়া গাভৰু-গাভৰু
জাকে জাকে ছোৱালী, হাজুত ফুলৰ মালা ভাবী মন্ত্ৰীৰ ডিঙিত
পিছাবলৈ থিয় দি বৈ আছে।

ভাবী মন্ত্ৰীয়ে চিহ্নবি চিহ্নবি বক্তৃতা দিছে :

“বাইজ, বজা-মহাবজাৰ দিন উকলিল, এতিয়া বাইজেই বজা। আপোনালোকেই, ভোটৰ সকলেই এতিয়া ভোটভৰা। আপোনালোকৰ হাতত কিমান শক্তি আছে আপোনালোকে নিজেই নেজানে। আপোনালোকৰ সেৱা কৰিবৰ কাৰণেই মই ঘৰ-বাৰী, ল'ৰা-ছোৱালী, কাম কাজ এৰি ওলাই আহিছো, ভাত নাই, পানী নাই, জিৰণি নাই, টোপনি নাই—গাৰো গাৰো ঘূৰিছো। বাইজ, মোক সমৰ্থন কৰক। শোষণ নিষ্পেষণ শেষ কৰিব লাগিব। এই হৈ আমাৰ লাখ লাখ দৰিদ্ৰ জনতা, তেওঁলোকক উদ্ধাৰ কৰিব লাগিব।”

জাউৰীয়ে জাউৰীয়ে হাত চাপৰি পৰিছে, মানুহবোৰে উল্লাহল হৈ জয়ধ্বনি দিছে, নাচিছে, জপিয়াইছে, কিৰিলিয়াইছে। জয় ভাবী মন্ত্ৰীৰ জয়, জয় দেশপ্ৰেমিক দেশ সেৱকৰ জয়। ...

আ, হেৰ পলা পলা, কোনোবাই শিলঙটি মাৰিছে, কোনোবাই খেদি আহিছে। মানুহবোৰৰ হাতে হাতে দেখোন লাগি-টোকোন। এখন যুদ্ধই লাগি যাবনেকি এতিয়া ?

পলা, পলা, প্ৰাণৰক্ষা কৰ।

বাইজ, গুনক বাইজ, কডেক বডক বাইজ।

মোমাই ব'ল।

মেন চলি গৈ থকা বেলগাড়ী এখন স্টেচন পাই বৈ ল'ল।

“তাৰ পিছত কি হ'ল মোমাই।”

“তাৰ পিছত—সাৰ পাই গলো।”

“নহয়, ভাবী মন্ত্ৰীৰ কি হ'ল, বাজকুমাৰৰ, অ' বাজকুমাৰ নহয়, জাহা'পানাব কি হ'ল ?”

“পিতাই বৰ গালি পাবিলে, হেৰ' সেইবোৰ ধন পইচা থকা ডাঙৰ মানুহ। এম্-এল্-এ হয়, মন্ত্ৰী হয়, বজা হয়, হৈ থাকক। ঘৰ-বাৰী এৰি, কাম-কাজ এৰি, সেইবোৰৰ পিছে পিছে টকৌ টকৌক ঘূৰি ফুৰিলে ভোৰ কি লাভ হ'ব ? আৰু দুদলৰ মামণিৰ মাজত

সোমাই মাৰ খাই মৰিবলৈ গৈছিল কিয় ? গা ঘূৰীয়া কৰি অইনক
ৰজা পাতিব নেলাগে । ঘৰৰ কাম-বন কৰ, খেতিবাতি, গৰু-ছাগলী
চা, এই বুঢ়া দেহাৰে মই আৰু কিমান টানিম ?”

“মোমাই, এইবোৰনো কাৰ কথা কৈছা ?”

“কাৰ কথা কম আৰু ? তহঁতৰ এই মোমায়েৰৰ কথা ।
মনে মনে ভাবিছিলো লাগি ডাগি এজনক এম্-এল্-এ, মন্ত্ৰী পাতি
লব পাৰিলে জীৱনৰ এটা গতি লাগিব । পিছে পিতায়ে গৰু ৰখিবলৈ
লগাই দিলে, মামীয়েৰজনীৰো দেখোন আজি জ্বৰ, কালি খৰ নুগুচেই ।
এনেই পিছে মানুহজনী বেয়া নাছিল । চেহেৰাটোনো কি পুৰি খাবলৈ
লাগিছে ?”

+ + +

এইবাৰ ভালেমান দিনৰ মূৰত মোমাইক লগ পালো, খীণাইছে ।
দাড়িবোৰো প্ৰায়বোৰ পকিছে । কিন্তু মনটো মৰা নহয়, ৰংমনে
থকা যেনেই লাগিল । পিছে ৰং মনে থকাৰ কিবা কাৰণ আছিল
যদি ক’ব নোৱাৰো । এইবাৰ তেওঁক ঘৰৰ পৰা আঁতৰ মাইলমান
দূৰত লগ পালো । এখৰ মানুহত ।

“ভাগিন নহবনে ? তই ক’বপৰা আহি ইয়াত ওলালিহি ? নে
মই ক’ববাৰ পৰা আহি ইয়াত ওলালোঁহি ? বহুত দিন দেখোন
তোৰ ছাঁটোও দেখা পোৱা নাই ! কথাটোনো কি ?”

“বহুত দিন ময়ো মোমাইহঁতৰ ঘৰৰ ফালে যাব পৰা নাই ।
আজিকালি সংসাৰৰ ৰোজাও বাঢ়িল নহয়—”

“হেৰ’ পৃথিৱীত দুবিধ প্ৰাণী আছে স্বাৰ জন্ম হৈছে কেৱল
ৰোজা ব’বলৈ । জ্ঞান প্ৰাণী দুবিধ কোন কোন ?”

“এবিধৰ কথা জানো—গাধ—”

“বেল-মটৰ-এবোপেন ওলোৱাৰ পিছত আজিকালি গাধৰ ৰোজা
বহুত পাতল হ’ল । গাধৰ বদনামটোহে আছে । বাক, তই কৈছ
যেতিয়া এবিধ বাক গাধ । জ্ঞান বিধ ?”

মই মূৰ খজুৱালোঁ ।

“হেৰ’, আনবিধ মানুহ । এই কথাষাৰ যদিও কোনো ধৰ্ম-শাস্ত্ৰ বা আইনৰ কিতাপত লিখা নাই,—আছে যদিও মই পঢ়া নাই—তথাপি মানুহক বিধাতাই বোজা ব’বৰ কাৰণেই সৃষ্টি কৰিছে—নিজৰ বোজাই হওক বা আনৰ বোজাই হওক । তই যদি বোজাই নকঢ়িয়াৱ, তেন্তে তই মানুহেই নহৱ । সাধাৰণ জ্ঞানৰ কিতাপত তই লেখি দিব পাৰ—মানুহ এবিধ দুৰ্ভেঙীয়া, বোজা কঢ়িওৱা প্ৰাণী । কথাষাৰ মই কৈছো বুলি নকৰি ।”

মোমাইৰ মনটো প্ৰসন্ন হৈ থকা যেন যুজিয়েই মই ক’লো, “মোমাই, সেই ৰাজকোঁৱৰৰ সাধুটো পিছে শেষ হোৱা নাই নহয়—নোকোৱা জানো ?”

“শেষ হোৱা নাই নেকি ? মই আকৌ শেষ হ’ল বুলিহে ভাবিছিলো । গুনিবি নেকি ?”

“কবলৈ যদি বেয়া নোপোৱা—”

মোমায়ে আৰম্ভ কৰিলে : “ৰজা আৰু ৰাণী, ৰাণী আৰু ৰজা, আৰু কোনো নাই । নাই মানে আছে—প্ৰজাবোৰ, ইতৰ প্ৰাণীবোৰ, বিৰাট সাম্ৰাজ্য, ওপজাৰ দিনৰ পৰা সৈ থাকিলে মৰাৰ দিনাও শেষ কৰিব নোৱাৰি, ইমান ডাঙৰ ৰাজ্য । সেই ৰাজ্যত কি আছিল জ্ঞান ? কেৱল সুখ, হাঁহি, আনন্দ, ক্ষুদ্ৰি, খ্য, শো, কুৰ, খেল, হাঁহ, নাচ, গা—যি মন স্বায় কৰ ।

ৰজাই কয়, ‘ৰাণী তুমি যে ইমান সুন্দৰী, তুমি উৰ্বশী, তুমি জ্ঞানসৰা, তুমি ৰামধেনু, আৰু তুমি বহুত কিৰাকিৰি ।’

ৰাণীয়ে কয়, ‘ৰজা, তুমি বীৰ, তুমি জানী পণ্ডিত, তুমি যুঁজাৰু, তুমি প্ৰেমিক, আৰু তুমি বহুত কিৰাকিৰি ... ।’

ৰজা আৰু ৰাণী কুঁবিবলৈ স্বায় । ৰজা আৰু ৰাণীয়ে হাতত ধৰাধৰিকৈ ফলমূলৰ বাগিছালৈ গৈ যি মন স্বায় তাকে হেপাহ গলু-ৱাই স্বায় । তাৰ পিছত ৰাণীয়ে কয়, ‘বৰ দিনাহ জাখিছে, পানী স্বায়—’

বজা পানী আনিবলৈ গ'ল ।

মোমাই ব'ল ।

“তাৰ পিছত কি হ'ল মোমাই ?”

“তাৰ পিছত— সাৰ পাই গলোঁ ।”

“তাৰ পিছত ?”

“তাৰ পিছত আক কি হ'ব, সক মইনাৰ মাজু ছোৱালীজনী—
তিলপাহী, মোমায়েৰে যে বিয়া কৰাইছিল— ডালকৈ পেট ভৰাই
এমুঠি খাবলৈ পালেহে । আধাপেটীয়াকৈ থাকি থাকি ওকাই-খীপাই
গ'ল, পেটে-কঁকালে লাগিল । চেঁচাপানী খাইনো মানুহ কিমান দিন
জীয়াই থাকিব পাৰে ?

মই বোলো তিলপাহী মোক অকলশৰীয়াকৈ এৰি থৈ নেযাবি ।
পিছে মোৰ কথা নুশুনিলে ।

ডাঙৰৰ ওচৰৰ পৰা ঘূৰি আহি দেখিলো ওচৰৰ মানুহবোৰে
কন্দাকটা কৰিছে । মই বোলো কথাটো কি, হেৰ তিলপাহী, মোৰ
ফালে এবাৰ চকু মেৰি চাচোন, পানী খাবিনে, পিছে ক'ত চায় ?
ওঁঠত দিয়া পানীচোকো গিলিব নোৱাৰিলে । মহাৰাণী তিলপাহী
পোটেই ৰাজ্যখন মহাৰাজ মোমায়েবলৈ এৰি ভুকংকৰে উৰি গ'ল ।”

কথা শুনি মোৰ চকু সেমেকিছিল । মোমাই কিন্তু হিৰ ।
যেন অন্য কোনোবা বজাৰাণীৰ সাধু কথাহে কৈছে । তেওঁৰ নিজৰ
কথা নহয় ।

কিছুপৰ ততক মাৰি থাকি মোমায়ে ক'লে, “ৰাজকোঁৱৰ ৰাজ-
কুঁৱৰীৰ সাধুকথা আক কবলৈ নকৰি । সপোনত দেখো এটা,
সাৰ পাই দেখো অইন এটা । একেবাৰে নিমিলে জ' । সাৰ পালেই
বিপদ—সপোনটো নোহোৱা হৈ যায় । এটাখন সপোনো যদি দিখ-
কৰ লগত মিলিলহেঁতেন ! সপোন নেদেখাই ভাল জানিছ' ।”

+ + + +

ভালে কিছুদিন পাৰ হৈ গ'ল ।

মই নানা কামত ব্যস্ত আছিলো ।

এদিন ঘূৰি গকি গৈ মোমাইৰ গাওঁ ওলালোঁগৈ । মনতে ভাবি গৈছিলো মোমাইক লগ ধৰিব পাৰিলে আৰু এটা বাজকোঁৱৰৰ সাধু কৰলৈ কম ।

তেওঁৰ ঘৰৰ ফালে আগবাঢ়িলো, দেখিলো তেওঁৰ ঘৰৰ আগত এজুম মানুহ । কিবা যেন লাগিল । ওচৰ চাপি গলো ।

মোক চিনি পাই জুমৰ এজনে ক'লে, “কাজি গধূলিগৈকে ডালেই আছিল । চাৰি সাজ নেখাই থাকিলেও কেতিয়াও কাকো নকয় । মৈলীয়েক মৰাৰ পিছৰপৰা মানুহটো তেনেই কিবা হ'ল । খোৱা-লোৱা থকা-শোৱাৰ লাগ-বাজ নোহোৱা হ'ল । বাতিপুত্ৰা মাত নুশুনি আমি আছিলো । দেখিলো ওপৰলৈ মুকৈ বিচনাত পৰি আছে । মাতিলো—মাত নাই । জপাই দিলো — জুটিয়াই বগবাই চলো । যি গুলে গুলেই । আগে সদায় বাতিপুত্ৰা সাৰ পায় ।”

এইবাৰ আৰু সাৰ নেগালে ।

জীৱন শীলভদ্ৰ

গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনা এটা লৈও সকলো ক্ষেত্ৰতেই ভাল গল্প এটা লিখিব নোৱাৰি। পৌৰ নিগমৰ সৌজন্যত অনাৱৃত ড্ৰেইন বা ফুট-পাথৰ উন্মুক্ত মেনহ'লত বাতি নিষ্পদীপ অৱস্থাত পৰি ভৰিৰ হাড় ডাঙি মানুহ এজন ছয় মাহ হাস্পাতালত পৰি থাকিল। এইটো বাতৰি কাকতৰ সংবাদ হ'ব পাৰে, এই কথা লৈ সম্পাদকীয় এটা লিখাও সম্ভৱ, কিন্তু গল্প লিখিব পাৰি জানো ?

এই ঘটনাৰ লগত জড়িত উপ-ঘটনাহে বৰং গল্প হ'ব পাৰে। দুজনে মানুহ গৈ আছে। এজন অতি সপ্ৰতিভা, মুখত ডাঙৰ ডাঙৰ কথা, আইনজন অতি নিৰীহ স্বভাৱৰ নিমাত্মিত মানুহ। একেই পটভূমি, হঠাতে নিষ্পদীপ অৱস্থা আৰু পৌৰ নিগমৰ উন্মুক্ত ড্ৰেইন আৰু মানুহ পৰা গাঁত। নিৰীহ মানুহজন ড্ৰেইনত পৰি গ'ল। মহা উৎসাহে কিছূমানে তেওঁক টানি তুলিলে। তেওঁৰ বাওঁহাতখন বেয়াকৈ কাটিছে। গোটেই হাতখন তেজোৰে বাঙলী হৈ গৈছে, আঙুলিৰ মূৰেৰে টপটপকৈ তেজ পৰি আছে। তেওঁ হাতঘড়িটো খুলি লগৰ মানুহজনৰ হাতত দিলে। কিন্তু লগৰ মানুহজন তেজ দেখি ফুটপাথতে কিট হৈ বাগৰি পৰিল। চেপ্টা কৰিলে বৰং লগৰ মানুহজনক লৈ হাস্যৰসাত্মক গল্প এটা লিখিব পাৰি কিন্তু জখম হোৱা মানুহজনক লৈ গল্প লিখাৰ থল ক'ত ? বিতৰণ এটা হ'ব পাৰে। এই কথা লৈ গল্প এটা সৃষ্টি কৰা অসম্ভৱ বুলি নকওঁ, গিছে টান। কি লিখিব ? হাস্পাতাল চিকিৎসক, ইত্যাদি। আঘাত গুৰুতৰ হ'লে মানুহজনৰ মৃত্যু, পৰিৱাজৰ চৰম দুৰৱস্থা, ইত্যাদি। এটা খাৰাবাহিক বিতৰণ হ'ব পাৰে কিন্তু গল্পৰ উপাদান ক'ত ?

খুব বেছি ব্যঙ্গাত্মক নক্চা এখন দাঙি ধৰিব পাৰি। “ওৱাহাটী মহানগৰ।” চহৰৰ বিভিন্ন সংকটৰ ইও অন্যতম। ক’ৰবাত পড়িছো জংঘলত থকা আদিম মানুহবোৰে চকুৰে নেদেখিলেও সহজাত অনুভূতিৰে বিষাক্ত সৰ্প বা হিংস্ৰ জন্তুৰ উপস্থিতি সম্বন্ধে সচেতন হৈ উঠে। আশা কৰা যায় লাহে লাহে চহৰৰ মানুহে আক্ৰান্তৰ গাঁতৰ অস্তিত্ব সম্বন্ধে স্বয়ংক্ৰিয় ভাবে সচেতন হৈ উঠিব। কোনোবাই গাঁতত পৰিছে বুলি শুনিলে পুতৌৰ হাঁহি হাঁহিব। বেচেৰা গাঁতৰ পৰা আহিছে, চহৰৰ বিপদৰ কথা নাজানে। এই বিপদসংকুল জংঘলত, মানে চহৰত, ৰাতিখন কিয়নো ওলাইছিল। হিঃ।

ড্ৰেইনত পৰাটো গৌৰৱৰ কথা নহয়। এইটো এক ধৰণৰ অক্ষমতাৰ পৰিচায়ক। পিছে সেয়েই হ’ল। গধূলি সাত বাজিলেই। সাত বাজি পোন্ধৰ মিনিটমানত বাহুখন আহে। হাতত অলপ সময় আছে দেখি চৌধুৰীৰ দোকানত সোমালোঁ। ব্ৰুৰ এটা বটল, দুই পেকেট মাখন আৰু এটা ‘ফাইভ ষ্টাৰ’ ল’লো। চৌধুৰীৰ দোকানৰ পৰা ওলাই ওচৰৰ কিতাপৰ দোকানৰ পৰা দুখনমান আলোচনী লৈ ঘড়ি চাই দেখিলো সাত বাজি বাৰ মিনিট হৈছে। বাহু আহিবৰ হ’লেই। লৰালৰিকৈ বাহু লেটুৰ ফালে খোজ ল’লো। হঠাতে গোটেইবোৰ লাইট নুমাই গ’ল। ঘিট্‌মিটীয়া আন্ধাৰ। কেনেকৈ কি হ’ল একো মনত নাই। পিছ মুহূৰ্ত্তত দেখিলো মই ড্ৰেইনৰ ভিতৰত পৰি আছো। বাটৰ সমাঙৰাল পকা ড্ৰেইন, পাঁচ ফুটমান দ।

মানুহে মোক টানি তুলিলে, উৎফৰ্ষিতভাবে আঘাত কিমান গুৰুতৰ জানিবলৈ বিচাৰিলে। আঘাত কিমান গুৰুতৰ সেইটো উপলব্ধি কৰাৰ শক্তি মোৰ নাছিল। হাত ভৰি ভঙা নাই বুলি অস্পষ্টভাবে বুজি পাইছো মাত্ৰ। মোৰ সোটেই গা বোকাৰ লুতুৰ-পুতুৰ।

কোনোবা এজনে টৰ্ট মাৰি চিঞৰি উঠিল :

“বাপ্ৰে, ইমান তেজ !”

মই মোৰ বাওঁহাতখনৰ ফালে চালো। গোটেই হাতখন তেজেৰে বাঙলী হৈ আছে, আঙুলিৰ মূৰেৰে উপ্‌গুপ্‌কৈ তেজ পৰি আছে।

কোনোবা এজনে তেনেকৈ চিক্ৰি উঠা মানুহজনক ডাৰি দি উঠিল। বুজিলো এইটো মোৰ ভালৰ কাৰণে, মই হাতে ভয় নাখাওঁ।

চাৰিও ফালৰ পৰা আহি মানুহে মোক বেৰি ধৰিলে, সকলোৰে সাধ্যানুসাৰে সহায় কৰাৰ কাৰণে বাস্ত। কিছুমানে ওচৰৰ চাহ দোকান এখনৰ পৰা পানী আনি মোৰ ঘা ডোখৰ ধুবলৈ ধৰিলে।

এনেতে মৃদুল ভট্ট আহি মোৰ বাউসিত ধৰি মোৰ ওচৰত থিয় হ'ল। অজুত যোগাযোগ। ঘিট্‌মিটীয়া আন্ধাৰত গাড়ীৰে গৈ থাকোঁতে বাটৰ সোঁফালে কি হৈছে সেইটো তেওঁৰ মন কৰাৰ কথা নহয়। মেক্ক ড্ৰেইনত পৰা দেখি তেওঁ গাড়ী বন্ধা নাছিল। বিশেষ এখন আলোচনী এইখন কিতাপৰ দোকানতহে পোতা যায় কাৰণে তেওঁ আলোচনীখন লবলৈ গাড়ী বন্ধাই বাস্তা পাৰ হৈ ইফালে আহিছিল। উঠৰ পোহৰত মোক দেখি তৎক্ষণাত মোৰ ওচৰত বৈ গ'ল। মইলো মোৰ এই অৱস্থাত চিনাকি মানুহ এজনক দেখি সকাহ পালো। মনৰ সাহস বাঢ়ি গ'ল। অডাতসাৰে গোটেই দায়-দায়িত্ব তেওঁৰ ওপৰত এৰি দি নিশ্চিত হ'লো।

তেওঁ প্ৰথমে মোক বিখন ফাৰ্মাচিভ জৈ গ'ল—তাত ডাক্তৰ নাই। লগে লগে তেওঁ মোক অটম এখন ফাৰ্মাচিভ জৈ গ'ল। ডাক্তৰজন ডেকা ল'ৰা হ'লেও অতি দক্ষ।

“নৰ্দমাৰ সেলা সেকপানী লাগি আছে, ভালকৈ পৰিচাৰ কৰিব লাগিব। বোৱাকৈ খেতেলা খাইছে, দুখ পাৰ। ব'ব।”

মমৰ পোহৰত লোকাল এনেদেখি ইন্‌জেকছন দি তেওঁ ঘাডোখৰ চাক্ষা কৰি বেণ্ডেজ বান্ধি দিলে। এণ্টিটাইটেনাৰ্ট ইন্‌জেকছন দিলে। বক্তৃতাৰ পৰীক্ষা কৰি চাই গ্লোজনিয় দৰবপাতি খোৱাৰ নিৰ্দেশ

দিলে । আটাইবোৰ ব্যৱস্থা কৰি বৃদ্ধজ ডট্টাই মোক ঘৰত থৈ প'ল ।

গোটেই সময়ছোৱা মোৰ মনত কেৱল এই প্ৰশ্নটোৱে লাগি ধৰি থাকিল । ডট্টাই কিয় বাটৰ বাওঁফালে গাড়ী বন্ধাই ঠিক সেই মুহূৰ্ত্তত ৰাস্তা পাৰ হৈ সোঁফালে মোৰ ওচৰলৈ আহিল ?

(২)

তাকেই ভাবি আছো । ওপৰত উল্লেখ কৰা ঘটনাত পল্লব উপাদান ক'ত ? প্ৰক্ষেপৰ মিশ্ৰই খবৰ কবিলৈ আহি ধেমাজি কবি ক'লে—“মুঠতে আপোনাৰ জাভেই হ'ল ।”

মই সপ্ৰস্ন দৃষ্টিৰে তেওঁৰ ফালে চালো ।

“দুদিনমান ঘৰৰ পৰা ওলাব নোৱাৰিব, ডালেই হৈছে । বহি বহি এই ঘটনা লৈ এটা পল্লব লিখি আয়োজনীত দিয়ক । পইচা পাৰ ।”

অধ্যাপক মিশ্ৰ নিজেই অসুস্থ । তথাপিও তেওঁ সকলো হোৱাজী জনীক লৈ মোৰ খবৰ লবলৈ আহিছে ।

খবৰ পায়েই ডাক্তৰ বৈশ্যই জৰাজৰিকৈ আহি বিস্ময় প্ৰকাশ কৰিলে ।

“বৰ বাচি গৈছেহে । ডাঙা ডাল বুজি ক'ব লাগিব । মাজিগাৰ'ৰ খোলা ড্ৰেইনটো মইতো দেখিছো । কমেও পাঁচ ফুটমান দূৰ হ'ব । এই বয়সত আপোনাৰ কিম্বাৰ বোন ভগা নাই কিয়, জাচৰিত ক'থা । আক এনেকৈ পৰিলে সাধাৰণতে মূৰত বা ধুতৰিত আঘাত লাগে । তেনেহ'লে তো সৰ্বনাশেই হ'ল হয় ।”

‘কিম্বাৰ বোন’ বা অইন হাড় নাভাঙ্গিলেও হাত আৰু পিঠিত অসহ্য বিষ । লৰচৰ কৰিব নোৱাৰি । সামান্য কাহ উঠা যেন হ'লে পিঠিখন ফাটি বোৱা যেন লাগে ।

খবৰ লবলৈ মানুহ আহিলেই আছে । তেনেকৈ কলিকতাৰ মথকা মানুহেও ধা-খবৰ লৈ প'ল । মানুহৰ ভয়েৰ্ছাৰ এই কলংকিত প্ৰকাশ দেখি মই অকিঞ্চুত হৈ পৰিছোঁ ।

সত্যমাথা বুড়া মানুহ, ভালকৈ খোজ কাঢ়িব নোৱাৰে। নাতি
ব'ৰা এজনক লৈ টেকচীৰে আহিল। পতীৰ ডাবে ক'লে, “কোনোবা
দুষ্ট গুৰুই তোকে মাৰিব বিচাৰিছিল।” কোনোবা গুৰুৰ ওডুদুটি
আছিল তোৰ ওখৰত, তৎক্ষণাৎ বন্ধা কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে।
তেৱেঁই মৃদুল ডট্টকো তোৰ ওচৰলৈ পঠিয়াইছে। তোৰ কোলটীখন
দিবিতোন মোক।”

বন্ধু ৰমেনে ডাবি দিবলৈ ধৰিলে।

“এইবোৰ কি? গধূলি নালায় নৰ্দমায় পৰি থকা কৰিছ
বোলে? এইবোৰ তো ভাল কথা নহয়।”

কি আক কয়? হাঁহিলোঁ।

“কচোন ক, কেনেকৈ পৰিলি?”

কেনেকৈ পৰিলো মই নিজেই কব নোৱাৰো। গোটেই পৰি-
শুলক মানুহখিনিক গাড়ীত ডবাই লৈ বজত আছিল। বজত সম্বন্ধত
মোৰ ডাই।

“দাদা, এক কাম কৰা। পৌৰ নিগমৰ বিকল্পে এটা মামলা
কৰি দিয়া। দেখা যাওকচোন কি হয়।”

আকৌ হাঁহিলোঁ।

বজত জকি উঠিল।

“হাঁহাৰ কথা নহয়। ওৱাহাটীত বাতি বাটেৰে খোজকালা
বিপদৰ কথা। কিমান মানুহ যে জখম হৈছে হিচাপ নাই। যোৱা
বছৰ বাবোৱাৰীৰ ওচৰত পাতত পৰি মানুহ এজন নমৰিল? অলপতে
বজনী ডেকাও গাড়ীত পৰি বেয়াকৈ জখম হ'ল। এতিয়াও হাস্পাতালত
আছে।”

“কোন ডেকা?”

“অবলৰ প্ৰাপ্ত ডি. সি. আই।”

“হয় নেকি?”

কিয় কব নোৱাৰো, আইন মানুহো গাড়ীত পৰি জখম হৈছে

বুজি শুনি মই অন্নপ যন্তি পাজো। ডেকা হাব হেনো ছান্দাশীকঁঠ
আছে। মই তো তেনেকৈ ওকতৰ ভাবে জন্ম হোৱা নাই।

(৩)

পিঠিৰ ভলত গৰম পানীৰ বেগ লৈ গুই আহো। বিছনাত
পৰি থকা কাৰিণে নানা ধৰণৰ চিন্তাই যোক জুৰুৰি দি থৰি আছে।

পৃথিবীৰ সকলো বস্তু ইমান তুঁতুকা। ভৱিষ্যতৰ জীচনি, আপা
আকাংক্ষা অৰ্থহীন যেন বোধ হয়। মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে সকলো
ভাঙি ধূলিত বাৰ্গৰি পৰিব পাৰে। ডেকা ল'ৰা এজনে মহা উল্লা-
হেৰে গুৰু নতুন স্কুটাৰত উঠি প্ৰেমিকাক লগ ধৰিবলৈ ওলাল।
উপগমৰ পৰা তীব্ৰ বেগেৰে আহি হঠাতে টাক এখনে স্কুটাৰখনক
খুন্দা মাৰি ল'ৰাজনক বিল হাত দূৰত ছিটিকাই দিলে। ভাঙিকা-
খন বহল কৰি লৈ যাব পাৰি। টেইন দুৰ্ঘটনা, বাছ দুৰ্ঘটনা,
সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষ, ৰোমা বিস্ফোৰণ। বাতৰি কাকতত চকু
দিজেই চকুত পৰে বিভিন্ন দুৰ্ঘটনাৰ খবৰ। এইবোৰ যিকোনো
এটা দুৰ্ঘটনাৰ বলি যিকোনো মুহূৰ্তত মই নিজেই হ'ব পাৰো।
মোৰ নিজৰ দুৰ্ঘটনাটোকেই আক বহুতো বেছি ওকতৰ হ'ব পাৰিলে
হয়। প্ৰত্যেকেই একোবাৰ আতংকৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিছে, "বাগৰে,
মু'ব বাচি গৈছে।"

তেনেহলে কথা এইয়েই! বাইনোকুলমাৰেৰে চালে বহুত দূৰৰ
বস্তু এটা আগ মাৰি চকুৰ ওচৰত আহি ৰাৱ। যুট্টা হ'বই কিন্তু
চৌখিন যন্ত্ৰী কাৰো এই কথাষাৰ মনত নাথাকে। বহুত দূৰৰ এটা
অস্পষ্ট দৃশ্য, চেননাৰ প্ৰান্তসীমাত অৱস্থিত। হঠাতে দৃশ্যটো ব'ব
অস্বস্তিকৰ ধৰণে স্পষ্ট হৈ উঠিছে।

মু'বত খুন্দা খাই সবুজ থাকিব পাৰিলো হয়। জীৱনৰ আপা
অকাংক্ষা অৰ্থহীন বুজি ভাব হৈছে। জীৱনত কি পাজো কি
নাপাজো ভাবো কোনো দৃশ্য নাই। যিকোনো বস্তুক মোৰ জীৱনৰ

সফলতাৰ নিদৰ্শন বুলি ভাবি আহিলো সেইবোৰক আজি পুতৌলগা ধৰণৰ অগ্ৰভুল বুলি উপলব্ধি কৰিছো। বংচতীয়া অফামিলা বস্তু। সকলোৰে এজনে জ্যামিতি বাক্যত বহু কৰি থৈ দিছে। পিছত ক'ত হেৰাই যাব কি ঠিক ?

ডট্., ডট্., ডট্., ।

ম'টৰ বাইকৰ শব্দ শুনিলেই তৎক্ষণাত মই শংকিত হৈ উঠো। আজিও উঠিলো। ডাঙৰ ল'ৰাজন এইকেইদিনমান ঘৰতেই আছিল। মোক ভালে থকা দেখি আজি আকৌ বাইকখন লৈ ওলাইছে। জানো চিন্তা কৰি লাভ নাই। এই মুহূৰ্ত্ত হাজাৰ হাজাৰ ডেকা ল'ৰাই ম'টৰ বাইক চলাই তীব্ৰ বেগেৰে গৈ আছে। তথাপিহে মোৰ ডাঙৰ ল'ৰাজন যথেষ্ট সাৱধান।

সাৱধান ! মই জানো কম সাৱধান ? বাটেৰে খোজকাঢ়ি গ'লে পৰিবাবে প্ৰায়েই বিবক্তি প্ৰকাশ কৰে।

“আক নো কিমান দাঁতিৰে যাব লাগে ? ঠাই ক'ত ?”

সকলো ক্ষেত্ৰতে সাৱধান হৈও দুৰ্ঘটনাৰ হাত সাৰিব নোৱাৰি। সম্ভাৱ্য মৃত্যুৰ কথা ভাবি চিন্তিত হৈ লাভ নাই। মৃত্যুক অগ্ৰাহ্য কৰি চিৰদিন মানুহ জীয়াই থাকিব। কুতুৰ মিনাৰ চাবলৈ গৈ পৰ্শচক্ৰিশ জন মানুহৰ মৃত্যু হৈছে বুলি উল্লেখ্যতে কোনেও কুতুৰ মিনাৰ চাবলৈ নাযাবনে ? সদ্যহতে পৰিবাবে ক্ৰমমান জাবি কৰিছে যে আপলৈ মই অকলে ক'তো যাব নোৱাৰো। সেই বুলি এই কথাও ভেওঁ লাগি থাকিব নে ?

আচলতে জীৱিত অৱস্থাত প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততেহে মানুহ এজন জীয়াই থাকে।

পুৰণি কিতাপৰ আলমাবীটো খুলিলো। পৰিবাবে সুধিলে, “কি বিচাৰিছা ?”

“ডেকা কালত ক্ৰবাচী ভাষা শিকোৱা বৰ হাৰিৱাহ আছিল। মূল ক্ৰবাচী কিতাপ গছাৰ খুব মন গৈছিল। ভাষাটো শিকাব

কাৰণে কিছুমান কিতাপো অনাইছিলো। আছে নে নাই ?”

“কি কৰিবা ?”

“নানা লেঠাত পৰি তেতিয়া শিকিবৰ নহ’ল। এতিয়া আৰু এবাৰ চেষ্টা কৰি চাওঁ।”

“এই বুঢ়া বয়সত কৰাচী ভাষা শিকিনো কি কৰিবা ?”

মই অলপ সময় মনে মনে ব’লো। চিন্তা কৰি চালো কেনেকৈ তেওঁক মোৰ মনৰ ডাব বুজাওঁ।

“তেনেকৈ চালে ডেকা কালত শিকিয়েই যা কি লাভ ? ডেকা কালতো মানুহ এজন চুকাব পাৰে।”

ককুণী পলাওঁতে বোপেশ হাস

বতাহ লাগিলে খিৰিকিব পৰ্দাখন মাজে মাজে ভিতৰলৈ সোমাই আছে। কেতিয়াবা ভিতৰৰ বতাহ বাহিৰলৈ ওলাই গ'লে পৰ্দাখন চৌকাঠ পাৰ হৈ যায়। দুয়ো বাৰতে দুয়ো কামে ফাঁক হৈ পৰে। বাহিৰখনৰ ভালেমান বস্তু চকুত পৰে। উত্তৰপ্ৰসাদ চৌধুৰীৰ চকুত পৰিছিল, বাৰে বাৰে, বাহিৰৰ অন্যান্য বস্তুতকৈ, বেৰত আউজি থিয় হৈ থকা ককুণীৰ ওপৰত। চৌধুৰীয়ে আজিহে ভালকৈ মন কৰিছে হয় ককুণী বেছ ডাঙৰেই হৈছে। আজিও আগৰ সেই পুৰণা জাল ফুকটোকে পিন্ধি আহিছে, তথাপি তাইক আজি বহুত ডাঙৰ ডাঙৰ লাগিছে।

তাই কি ভাবিছে উত্তৰপ্ৰসাদ চৌধুৰীয়ে ক'ব নোৱাৰে। ঠিক আমন-জিমনকৈ থকা নাই। পলাই গৈ যে খৰা পৰি আকৌ ইয়ালৈকে উভতি আহিবলৈ বাধ্য হৈছে এই নিৰ্ঘাত সত্যটো উপলব্ধি কৰি ককুণীৰ মাজ বা দুখ লাগিছে যেনো দেখা নাযায়। খিৰিকিব সিফালে ভিতৰৰ আহল-বহল বাৰান্দা। তাত আৰ্ৰ-বেঞ্চ এখন পৰা আছে। বেঞ্চখনৰ মূৰত, এইটো শোৱাকোঠাৰ বেৰত, পিঠিৰে ভেজা দি তাই দূৰলৈ চাই আছে। হাত দুখন পিঠিৰ ফালে। ভৰি বিষাই গৈছে নে নাই কোৱা টান, চৌধুৰীয়ে তাইক লৰচৰ কৰা এৰাবো দেখা নাই। আচৰিত হোৱালীতো, ক'ব এটা অপগত ল'ৰাৰ লগত পলাই গৈ দুদিন পিছত খৰা পৰি স্মৃতি আহিছে, এনে এটা প্ৰকাত জুল কাম কৰি মাটিতে পৰি মুখ ঢাকি ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দি থাকিব লাগিছিল, নাই সেইবিজাক একো নাই, নিৰিকাৰ হৈ থিয় হৈ আছে।

চন্দ্ৰাবতী চৌধুৰী ৰাজনিম্বৰত : ককুণীৰ অধিনে আজি দুদিন

নিঃস্বই বজা-বড়া কৰিব কল্পা হৈছে। ৰাজনীতি কৰা মানুহৰ সংসাৰ এনেকুৱাই, কালি যদি মটৰ ঘোঁৰাইছিল, আজি চাইকেল চম্ভাল কৰা হৈছে; কালি যদি মানুহেৰে ঘৰ গিজগিজাই আছিল—আজি মৰিশালি। নিজে নেৰাজিলে ল'ৰা-ছোৱালীৰোৰে নোখোৱাকৈয়ে কুৰলৈ যাব লাগিলহেঁতেন, টিকিনো নিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। নাই যি নাই এহেমবুীও নাই, ভাঙি পেলালে। চৌধুৰী অলপ আচৰিত হয় যে ককুণীক পুৰিচে ৰাতিপুৱা আঠ বজামানতে চমজাই থৈ প'ল; এতিয়া এঘাৰ বাজো বাজো; তথাপি চম্ভালনীয়ে তাইক একো কোৱা নাই। বজা-বড়া ধোৱা-পখলাৰ পোটেইখিনি জজাল সুৰ পাতি লব লগাব ওৰি এই কুলকুণী ককুণী, এই কুলি যে ঠাচ-ঠাচ চব লগাই দিয়া নাই, উধাই-মুধাই সাতপুৰুষ উদ্ধাৰ কৰি গালি পৰা নাই, এষ্টটো বৰ আচৰিত কথা। চাকৰ-বাকৰৰ ওপৰত চম্ভালনী চৌধুৰী উক্তি-বজা বহিবজা, ঘৰৰ ভিতৰখন তেৱেঁই চলায়; চৌধুৰী বাহিৰৰ দেশ চলোৱা মানুহ, ভিতৰত হস্তক্ষেপ নকৰে।

চম্ভাইনো ইমানদৰে কিসোপা ৰাজিছে? মাহ নাই, কণী নাই, আলুৰ দাম ২'৮০ পইচা, গোছ শেষ হলে হাহাকাৰ—৪০ টকা দৰত মাহ কেনেকৈ খাব? কণীকিটা ল'ৰা-ছোৱালীকে লাগে—টিকিনত ছানাৰ মিঠায়ো লাগে—বজাবখন জুই নাই লগা কুলিনো চৌধুৰীয়ে কৰ কেনেকৈ? আচলতে চম্ভাই বিশেষ একো বজা নাই—ককুণীৰ ওপৰত খেঁটো কেনেকৈ প্ৰকাশ কৰিব তাকে নিশ্চয় ওপাগৰ্খা কৰি আছে।

ভক্তপ্ৰসাদ চৌধুৰীয়ে দীঘলীয়া চিঠি এখনৰ এটা ড্ৰাক্ট কৰিবলৈ পুত্ৰাৰে পৰা চেষ্টা কৰি আছে। এপেকট কিণ্টাৰ উত্তিৰখেই শেষ—বেৱা অভ্যাস হ'ল, পাৰ্টি'ৰ মিঠিৎ, অস্বাভাৱিক ভ্ৰমণ, বাইজৰ লগত কথা-বতৰা, চিপাৰেট নেৰালে বিবক্তি বেছি হয়—এহেমবুী ভ্ৰমণত ঘৰ চলোৱাৰ চিন্তাত চিপাৰেটৰ মাত্ৰা বেছি হৈ গৈছে। ড্ৰাক্টটো খেকেই ছোৱা নাই। ইংৰাজীত লিখা কথা, জাৰ্মানক কথাৰোৰে ভাৱ,

কটাকে আকৌ লিখিছে, লিখাকে আকৌ কাটিছে, কথার অর্থ কোনফালে হারাই কবই নোহাৰি নহয়, শব্দগুচ্ছই পাই দিল্লীত ওলটাকৈও বুজাই দিব পাৰে—সেই কাৰণেও সময় লাগিছে। প্ৰথমে প্ৰধান মন্ত্ৰীলৈকে লিখাৰ কথা ডাৰিছিল। কিন্তু বহুত ডাৰিচিহ্নি সংশ্লিষ্ট জেনেৰেল ছেক্ৰেটৰীলৈ লিখাৰ সিদ্ধান্ত কৰিলে—গোনচাটেই প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ ওচৰ চাপিলে হিতে বিপৰীতো হৈ যাব পাৰে। চৌধুৰীয়ে অন্যান্য কথাৰ মাজত লিখিছে :

“মই যোৱা দুয়োখন মন্ত্ৰীসভাৰে সদস্য আছিলোঁ। দলৰ এজন মন্ত্ৰী হিচাপে মোৰ অভিজ্ঞতা কাতোকৈ কম নহয়। মই দুয়োখন মন্ত্ৰীসভাৰ কাৰ্যকালতে এই ৰাজ্যৰ বহুত অপকৰ্ম চাক্ষুৰ কৰিলোঁ। দুনীতি, স্বজনপ্ৰীতি, ক’লা টকাৰ প্ৰভাৱ আদি ব্যাপক হৈছে। সাম্প্ৰদায়িক তথা ক্ষুদ্ৰ গোষ্ঠীগত স্বার্থৰ কাৰণে প্ৰশাসনে সৰ্বসাধাৰণ প্ৰজীৱৰ বিশেষ একো উপকাৰ কৰিব পৰা নাই। দৰিদ্ৰ দৰিদ্ৰতৰ হৈ গৈছে, ধনী বেছি ধনী হৈ গৈছে। মই এটা গাৱঁলীয়া সমষ্টিৰ প্ৰতিনিধি—মানে আছিলোঁ—মোৰ সমষ্টিৰ গাৱঁলীয়া খেতিয়কৰ অৱস্থা ক্ৰমাৎ বেয়াৰ ফালেহে ঢাল খাইছে। গৰীবী হাটাত, ২০-দফা আঁচনি, পূৰ্বৰ ভূদান ইত্যাদি সত্ত্বেও গাৱঁত পানী নাই, মাটি নাই, খান-চাউল নাই, কাম নাই—একো নাই। কেৱল প্ৰশাসনৰ দুৰ্বলতাৰ কাৰণেই এনে হৈছে। সেই দুৰ্বলতাৰ কাৰণ আকৌ উক্ত সাম্প্ৰদায়িক তথা গোষ্ঠীগত স্বার্থ। ইয়াৰ কুফল স্বৰূপে ডোটাৰ বাইজ আমাৰ পৰা আঁতৰি যোৱা স্বাভাৱিক। ইয়াৰ পিছত নিৰ্বাচন যেতিয়া হব তেতিয়া আমাৰ দল কিমান দূৰ কৃন্তকাৰ্য হব কোৱা টান।”

এইখিনি কথা ভালেই হৈছে। ইয়াৰ পিছত কি লিখা যাব ? কি নহয়, কেনেকৈ—আচল কথাটো হ’ল দলৰ বৰ্তমান নেতৃত্বদ্বন্দ্বক নাতৰালে অৱস্থাৰ উন্নতি হোৱা টান। কিন্তু কথাটো কেনেকৈ উত্থাপন কৰা ভাল হব ? চিৰাৱিৰি নেতৃত্বদ্বন্দ্বক শুচাৱক সুবিধা লিখিলে নিজৰ কথা কোৱা হয়। তেতিয়া কি কৰা যাব ? আকৌ একেবাৰে

চিগাৰেট খুলি খুলি ভবপ্ৰসাদ চৌধুৰীয়ে ডাবিবলৈ ধৰিলে। লগৰ বাকী কিজনৰ লগত আকৌ আলোচনা কৰা ভাল নহবনে ?

কিন্তু বাকী কিজনে চৌধুৰীৰ ওপৰতে ভৰসা কৰি আছে। চৌধুৰী মন্ত্ৰী আছিল কাৰণে নেতা। বাকী কিজনে কেৱল দল হুজি কৰিছে। তেওঁলোকৰ লিখাত হাতো নাই—এজনেতো ইংৰাজী দূৰৈৰ কথা অসমীয়াকৈ ভালকৈ লিখিব নোৱাৰে। এনে মানুহক লৈ ৰাজনীতি কৰিব লগা হৈছে। উপায়ো নাই। কিবা এটা নকৰাকৈ বহি থাকিলেও নচলে।

“আহিলাগৈনে আইদেউ ?”

ভবপ্ৰসাদ চৌধুৰী চক খাই উঠিল—বুকুখনে ধপকৈ মাৰিলে। চন্দ্ৰাৰ মাত। পৰ্দাখনৰ সিফালে বাৰান্দাৰ। তেওঁ কেতিয়ানো আহি তাতে থিয় হৈছেহি চৌধুৰীয়ে মনেই কৰা নাই। বুকুৰ ধপ-ধপনিটো এনেকৈ হঠাৎ প্ৰায়েই উঠে। উঠিলেই চৌধুৰীয়ে ডাবে তেওঁনো ইমান অলপধুৱানে ? এনে ধাতুৰেনো তেওঁ দেশ চলাবলৈ গৈছেনে ? কিন্তু প্ৰত্যেক বাবেই এই আত্ম-ধিক্কাৰটো তেওঁ জোকাবি মনৰ পৰা পেলাই দিছে। এতিয়াও ধপধপনিটো জোকাবি পেলোৱাব চেষ্টাত নতুন পেকেটৰ চিগাৰেট এটা জ্বলাই লবলৈ ধৰিলে।

আহিলাগৈনে আইদেউ বুলি চন্দ্ৰা চৌধুৰীয়ে কি সুৰত গল্প কৰিলে চৌধুৰীয়ে তৎ ধৰিব নোৱাৰিলে। মৰমেৰে ভালকৈয়ে গল্প কৰিলে, (সেইটো দেখাতেই অসম্ভৱ) নে ঠাট্টাই কৰিলে, চৌধুৰীয়ে ভালকৈ নুশুনিলেই। কিন্তু ককুলীয়ে একো উত্তৰ নিদিলে। তাই মাত্ৰ দূৰলৈ নেচাই এতিয়া তলমূৰ কৰি আছে—চৌধুৰীয়ে পৰ্দাৰ ফাকেদি দেখিলে। চন্দ্ৰাক দেখাই নেযায়, তলৰ চৌকাঠৰ ওপৰেদি অলপ মাত্ৰ গাটো দেখা যায়, পতিকে মুখখন কেনেকুৱা হৈছে একো বুজিব নোৱাৰি।

“ক’ত আহিলিলেই ?”

“জহৰনগৰত।”

নাই, চন্দ্ৰাব মাতটো যথেষ্ট কৰ্কশ । একে কোবতে তুমিৰ পৰা তইলৈ নামিলেই নহয় ।

“তাতে শহৰেৰ ঘৰ নেকি ?”

এহে, চন্দ্ৰাইতো বেছ কৌতুক কৰিছে ! ককুণী নিমাত ।

“কি কৰিছিলি ?”

“এনেই আছিলো ।”

“কিবা কৰিছিলি ?”

ককুণী নিমাত । ছিঃ ছিঃ, চন্দ্ৰাই কিবোৰ সুধিছে ? ছোৱালী জনী ডাঙৰ হৈছে—আমাৰ ইয়াতে ডাঙৰ হৈছে—তাই সকলো বুজি পায় । নুবুজিলে সেই ল’ৰাটোৰ লগত - হক যিমানেই অপগত—পলাই যায়নে ?

“নেমাত কিয় ঐ ?”

“নাই ।”

“নাই ?” লগে লগে তাঁচকৰে এক চৰ । চৌধুৰীৰ হাতত চিগাৰেটটো পৰি যাবই ধৰিছিল, তেওঁ কোনোমতে তাক বন্ধা কৰিলে, ডেৰ আঙুলমান দীঘল ছাইখিনি মাত্ৰ টেবুলতে পৰি গ’ল । ক্ৰমেক পিছতে—চৌধুৰী আৰু ককুণীয়ে তকিবই নোৱাৰিলে—সাবৌপ সাবৌপ কৰে ছোৱালীজনীৰ গাত বেতৰ কোব পৰিবলৈ ধৰিলে । কোবৰ উপৰি কোব । কোবৰ উপৰি কোব । ককুণী এইবাৰ কান্দি উঠিল । আকৌ কোব, চটপ চটপ, চটপ চটপ । চৌধুৰীৰ বুকু আকৌ ধপ্ধপাবলৈ ধৰিলে । কিন্তু অক্ৰম ভূতপূৰ্ব মত্ৰী থম-থমকৈ বহি থাকিল । তেওঁৰ কৰিব পৰা একো নাই । তেওঁ মাত্ৰ বুকুৰ ধপধপনি জোকৰি পেলাবলৈ আগ্ৰাণ চেষ্টা কৰিলে । ককুণীয়ে হাউ-হাউকৈ কান্দিবলৈ ধৰিলে ।

চন্দ্ৰাই বেতডাল ক’ত পালে ? ওচৰতে ক’ৰবাত বাঁহ এচটি পৰি আছিল নেকি ? নে পাকঘৰৰ পৰাই পিঠিৰ ফালে লুকুৱাই লৈ আহিছিল ?

“কক্কুৰণী !” চটপ । “আমাৰ নাক-কাণ সকলো কটালি ।” সাৰৌপ । “ইফালে বাপেৰে ঘৰত খুৱাব-পিজ্জাব নোৱাৰে । মোৰ পৰা দুশ-তিনিশকৈ নিয়ে থাকে বজ্জকী মোকোলাবলৈ, ধান কিনিবলৈ, ঔষধ কিনিবলৈ ।” চটপ, সাৰৌপ । “প্ৰথম দিনা কেনেকৈ আহি ওলাইছিলি মনত নাই ? আহেনে নাই মনত ? কেলৈ থাকিব ? খাই পাত ফলাৰ জাত কেলৈ মনত ৰাখিব ?”

শেষত ভৱপ্ৰসাদ চৌধুৰী উঠিল । আক মনে মনে বহি থাকিব নোৱাৰি । তেওঁ এতিয়া মজী নহব পাৰে, আক এইটো এটা দেশৰ সমস্যাও নহব পাৰে, তথাপি হস্তক্ষেপ নকৰিলে নচলে । তিবোতা মানুহে ডাঙৰ ডাঙৰ কাম কৰিব পাৰে, কিন্তু তেওঁলোকে পৰিণামৰ কথা চিন্তা নকৰে । তেওঁ ৰাহিব ওলাই গ’ল ।

চন্দ্ৰাই ভীষণ ফোঁপাইছে, যেন বৰ ডাঙৰ শাৰীৰিক পৰিশ্ৰম এটা এইমাত্ৰ কৰিলে । হয়, তেওঁৰ হাতত দেহহাতমান দীঘল সৰু এচটি বাঁহেই হয়—ফুলৰ পুলি থিয়কৈ দিবলৈ কোনোবাই কাটিছিল হবলা—ডাঙৰ ল’ৰা বুৰুলৰ বৰ ফুলৰ চখ ।

কক্কুণীয়ে মাটিত পৰি ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দি আছে । হাত দুখন কিলাকুটিৰে ভৰ দি মূৰটো মাজত সুমাই লৈছে, ভৰি দুটা একলীয়াকৈ পাৰি লৈছে । পিঠিটো চন্দ্ৰাৰ ফোঁপনিৰ দৰেই উঠা-নমা কৰিছে । মাজে মাজে নাক উজুৱাব শব্দ উঠিছে ।

চৌধুৰীয়ে চন্দ্ৰাৰ ওচৰলৈ গৈ বাঁহচটি লাহেকৈ নিজৰ হাতলৈ আনিলে । তাৰ পিছত তেওঁ চন্দ্ৰাক পিঠিত হাত এখন দি লাহে লাহে ঠেলি দুৱাৰ মুখলৈ নি শোৱাকোঠালৈ পঠিয়াই দিলে । চন্দ্ৰা চৌধুৰীয়ে আপত্তি নকৰিলে । কিন্তু ভীৰ মুখলৈ চাবলৈ চৌধুৰী ভয় লাগিল । এনেকুৱা উল্ল মুহূৰ্ত্তত চন্দ্ৰাক বৰ কুজাচ দেখায় ।

চৌধুৰী আহি আৰ্ম-বেঞ্চখনত বহিল—কক্কুণী পৰি থকাৰ মূৰেই বহিল । তেওঁ একো নকলে । কান্দক, কান্দি লগত । অপৰাধ তাইৰো হৈছে । সেইটো বুজক । এতিয়া আকৌ গালি

পাৰি বা ভালকৈ বুজাই একো লাভ নাই । অকৃতভ তাই হয়ইতো—চন্দ্ৰাই ঠিকেই কৈছে ‘খাই পাত ফলাব জাত ।’

হলধৰে আনি দিছিল ককুণীক । ভেতিয়া বহুত সৰু আছিল । তেনেই ক্ষীণ আছিল—“এসজ্জা কোনোমতে খাই আছে ছাব,” হলধৰে কৈছিল—জন্মৰ পৰা তেনেই নোখোৱাকৈয়ে থকা যেন লাগিছিল ভেতিয়া । কাৰোবাৰ সস্তীয়া বড়ীয়া কপাহী মেখেলা কাটি হাতেৰে চিলাই দিয়া এটা ফুক, তলৰ ডাঠ পেণ্টটো ট-ট কৈ জিমিকি আছিল (পিছত তাই চন্দ্ৰাক আপোচতে জনাইছিল ছটা ল’ৰা-ছোৱালীৰ দুই নম্বৰ ডায়েকটোৰ পেণ্ট সেইটো, টাউনলৈ অহা কাৰণে পিন্ধি অহিব লগাত পৰিছিল), আৰু এখন মলিয়ন গামোছা । কোনোবা অফিচৰ পিয়ন, একে গাৰ্ভৰে মানুহ হলধৰে ভেতিয়া কৈছিল, “ছাব, ককুণীহঁতৰ মাটি-বাৰী একো নাই, একঠা বস্তিটো স্বাস্থ্য আছিল, ডায়েক কেইজন বেলেগ হোৱাত মাটি ডাগ হৈ হৈ এনে হ’ল । ককুণীৰ পিতাকে বেপাৰ কৰিহে ঘৰ চলায়—তামোল, নাৰিকল শাক-পাচলি যি পায় কিনি কিনি হাটত ৰেচে । ল’ৰা-ছোৱালী বহুত, ভাত দিব নোৱাৰে । আমাৰে অলপ ভাগী হয় । চাই থাকিব নোৱাৰি এইজনীক লৈ আহিছোঁ । আইদেউহঁতে শিকাই-বুজাই লব আৰু । গাৰ্ভাৰীয়া ছোৱালী, টাউন আজিহে দেখিলে ।”

ভিনি বহুত মানব আশ্বৰ কথা সেৱা । ভৱপ্ৰসাদ চৌধুৰী ভেতিয়া নতুন এম-এল-এ, মন্ত্ৰী হোৱাই নাই । চন্দ্ৰাৱলী চৌধুৰীৰ বৰ দৰ-কাৰ হৈছিল কাম কৰা ল’ৰা বা ছোৱালীৰ । তেওঁক উদ্দেশ্য কৰি হলধৰে কথাখিনি কোৱাত চন্দ্ৰাই ভেতিয়া কৈছিল, “শিকাই-বুজাই তৈয়াৰ কৰি লওঁমানে ইহঁতৰ যাবৰ হয়েই নহয় । শিকাই একো লাভ নাই বুইছা হলধৰ ? তাকে এই একেবাৰে ব—আজিহে গাৰ্ভৰ পৰা ওলাইছে । কিনো কাম কৰিছ ? এই ছোৱালী পাৰিখিনে নোৱাৰ কামবন কৰিব ?”

ককুণী নিমাত, তলমূৰ ।

হলধৰে উৎসাহ দিলে, “নক কৈলৈ পাৰিম বুলি?”

তাই ভেতিয়া কলে, গুন-নুগুনকৈ, “পাৰিম।”

একেদৰেই মূৰ ওজি, ডবি দুটা একটীয়াকৈ মেলি, ককুণী ভেতিয়াও ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দিয়েই আছে। চৌধুৰীয়ে তাইলৈ চাই আহিল। অস্পষ্টভাৱে তেওঁৰ অলপ বেথা উপজিছিল। হাড়ৰ কেবা ঠাইতো বাঁহচটিৰ কোবৰ ডাগ স্পষ্ট হৈ পৰিছে। পিঠি আৰু ভপিনা-চপিনাতো নিশ্চয় পৰিছে। চম্ভা ইমান উন্ন নোহোৱা হ’লেই ভাল আছিল। কিন্তু শাস্তি দিয়াটোও উচিত হৈছে। গতিকে প্ৰান্তন মন্ত্ৰীয়ে কোনো ফালেই মাত মাতিব পৰা নাই।

“হ’ল আৰু ককুণী,” অবশেষত তেওঁ কলে, “কন্দা বন্ধ কৰ। উঠ।” লগে লগে ইমান পৰে আপোনা-আপুনি পুৰি গৈ থকা চিগাৰেটটোৰ জুয়ে তেওঁৰ আঙুলি পুৰি দিহাত তেওঁ উতপ খাই উঠিল। চিগাৰেটটো দলিয়াই পেলাই দিলে। ঠিক সেই মুহূৰ্ততে উঠিবলৈ চেষ্টা কৰা ককুণীও বাগৰি পৰিল। গুৰু বাখিৰ নোৱাৰি নে মাৰ খোৱাৰ বিষত ঠিক বুজিব পৰা মগ’ল। তাই আকৌ আগৰ দৰেই পৰি থাকিল।

সেই প্ৰথম দিনাও, হলধৰে ছোৱালী গতাই থৈ গুছি যোৱাৰ পিছত, প্ৰায় এনে এটা ঘটনাই হ’ব ধৰিছিল।

চম্ভাৱলী চৌধুৰীয়ে প্ৰথমে তাইক ভালকৈ ঘাঁহি ঘাঁহি ডবি-হাত ধুই লবলৈ দিলে। তাৰ পিছত পাকঘৰলৈ মাতি নি এৰোজা চুৰা কাঁহী-বাটি কলৰ পাবলৈ উলিয়াই নি ধুই আনিবলৈ কলে। চৌধুৰী এম-এল-এও সেইদিনা এই বেকখনতে বহি কিবা কাগজ-পত্ৰ চাই আছিল। ককুণীয়ে কাঁহী-বাটি সোপা কেকো-জেকোৱাকৈ লৈ ওলাই আহিল। তাই যেন অলপ কঁপিছে। পাকঘৰৰ দুৱাৰদলি পাব হৈ তাই কাঁহী-বাটি খিনি এবাৰ নমাই খব খুজি আকৌ ওপৰলৈ তুলি ললে। মন নমনকৈ চৌধুৰীয়ে দেখি আছিল। এইবাৰ তাই স্পষ্ট-কৈয়ে থকথককৈ কঁপিছে। তেওঁ ভীত্ব দৃষ্টিৰে চাই পৰিছিল।

সোপাকে পেলাব এতিয়া তাই ! তেওঁ চিঞৰি কলে, “কি হৈছে এই ? থ থ মাটিত থ ।”

তাই কাঁহী-বাটি সোপা কোনোমতে নমাই থলে—শেষত এঠেকেচা তথাপি মাৰিলে । চৌধুৰী উঠি আঙুৰাই গ’ল । তাই মহা সঙ্কোচেৰে কুচিমুচি থিয় হৈ ফোঁপাব লাগিছে । তেওঁ সুধিলে, “কি হ’ল দাঙিব নোৱাৰ ? কম কমকৈ দুবাৰত নিনিয় কিয় ?”

‘দুদিন ভাত খোৱা নাই । গা কঁপিছে ।’

চৌধুৰী ঠাইতে বৈ গ’ল । কি কব লাগিব ঠিক কৰিব নোৱাৰিলে । পাকঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা সেই সময়তে চন্দ্ৰাও ওলাই আহিছিল । ককুণীৰ স্বীকাৰোক্তি তেওঁও শুনিলে । দুয়ো নীৰৱে চকুৱে চকুৱে চালে । এনে কথা তেওঁলোকে জীৱনত এই প্ৰথম শুনিলে ।

সেই দিনা চৌধুৰী এম-এল-এই নহয়, তেওঁৰ জীয়েহে পৰিস্থিতিটো চম্ভালিছিল । চন্দ্ৰা চৌধুৰীয়ে বিচলিত নহৈ কলে, “বাচন-খিনি অলপ আঁতৰাই থৈ হাত দুখন ধুই আহগৈ যা । মই কিবা এটা দিওঁ খাই লহি । সেইবোৰ পিছত ধুবি । যদি নোৱাৰ মল্লৈই ধুম ।”

ভৱপ্ৰসাদ চৌধুৰী লাহে লাহে, তাৰ পৰা আঁতৰি আহিছিল । কাগজপত্ৰ সামৰি-সুতৰি ভিতৰৰ ব্ৰীফকেছত ভৰাই থৈ ফিল্টাৰ জ্বলাই তেওঁ একেবাৰে আগফালৰ বাবান্দা ওলাইছিলগৈ । ভিতৰৰ এনে পৰিস্থিতি চম্ভালাতকৈ বাহিৰৰ দৃশ্য চাই তাক পাহৰি থকাই ভাল । তেওঁৰ সমষ্টিতো যদি এনেকুৱা দুখীয়া মানুহ আছে তেনেহলে সিহঁতক সহায় কৰাৰ কোনো উপায় তেওঁৰ হাতত নাই । সেইদিনা তাৰ পিছত কি হৈছিল তেওঁ চন্দ্ৰাৰ পৰাহে পিছত জানিছিল ।

ঠাণ্ডা ভাত-দালি অলপ আছিল । চন্দ্ৰাই লবালৰিকৈ বেণ্ডেনা এটা কেইফালমান কৰি তেলত ভাজি তাৰেই ককুণীক ভাত খাবলৈ

দিলে। তাই খাওঁতে তেওঁ ওচৰতে মুঠা এটা পাৰি বহি লাহে লাহে খাবলৈ কৈছিল আৰু ঘৰৰ কথা সুমিছিল। কৈছিল এতিয়া কমকৈ খা, দুদিন নোখোৱাকৈ আহ, বেছিকৈ খাই দিলে অসুখ কৰিব। ৰাতি আকৌ খাবি। ঘৰত খোৱা-বোৱা কৰাত সদায়েই কলট হয় নেকি ?

প্ৰায়েই হয়, ককুণীয়ে কৈছিল, পিতাই অকলে বেপাৰ কৰি জোৰা মাৰিব নোৱাৰে। খেতিৰ মাটি নাই। ল'ৰা-ছোৱালী বহুত। (ফেমিলী প্লেনিং, পৰিয়াল কল্যাণ পোছাই গৈছে ? — চৌধুৰীৰ মনত প্ৰশ্ন।) দিনটোত এসাজ খোৱাটো সিহঁতৰ ঘৰত বহুত দিনৰ পৰাই হৈছে। মাজে মাজে সেই সাজো নিমিলে। কেবাটাৰো চোলা-পেন নায়েই—ময়ে কাপোৰৰ অভাৱতে ক'লৈকো ফুৰিবলৈ যাব নোৱাৰে। (মাজতে জনতা বস্ত্ৰ ওলাইছিল, কিন্তু কিনে পিন্ধনৈ ?) পিতাকে কৈছে তাইক ইয়াত থৈ এটা পেট কমাইছে, তাইৰ দৰমহা পালে দুসাজ বেছিকৈ খাব পাৰিব। (ককুণীৰ দৰমহা কিমান হ'ব ? দহ টকা ? বিছ টকা ? তাৰেই পিতাকে ঘৰৰ সমস্যা সমাধান কৰিব খুজিছে ?)

চৌধুৰীয়ে দেখিলে ককুণী এইবাৰ নিজেই পোন হৈ লেপেটি কাঢ়ি বহিছে। অলপ উচুপনিৰ বাহিৰে কন্দাও পাতলিছে। তেওঁ আকৌ ক'লে, “হা উঠ ককুণী। কলৰ পাবলৈ গৈ মুখ-হাত ধুই লগৈ।”

তাই লাহেকৈ উঠিল। তেওঁৰ ফালে গিঠি দি থাকি ক্ৰমেক ব'ল। নাই, তাই সংশ্লিষ্ট হৈছে। তাই ডাঙৰ হৈছে হয়, বেছ ডাঙৰ হৈছে। অসংস্ৰমৰ উন্নত বয়স। তেওঁলোকে বুজিবই লাগিছিল। হঠাৎ মজীসভা জাগি থকাত, বিধান সভাও উল্লসিত হৈ যোৱাত, সকলো ওলট-পালট হৈ প'ল। কাৰ কথা কোনে ভাবে ?

ককুণী লাহে লাহে পাকঘৰৰ দাঁতিয়েদি পাচফালৰ কলৰ পানলৈ গ'লগৈ।

চৌধুৰীয়ে চিক্ৰবিলে, “হেৰা ভাত খাওঁ ব’লা।”

চম্ভাৱলী চৌধুৰী ইমান সময় বেডকমতে সোমাই আছিল। ককুলীক খং কৰি গালি পাৰি আৰু গাৰ বজেৰে উধাই-মুধাই কোবাট বোধহয় তেওঁৰ দেহ-মন দুয়োটাতে ভাগৰ লাগিছিল। ওলাই আহি তেওঁ পাকঘৰলৈ গ’ল। চৌধুৰীয়ে উঠি ভিতৰলৈ গৈ পাজাৰীটো খুলি থৈ পাকঘৰলৈ গৈ ভাতৰ টেবুলত বহিল। দুয়ো মুখামুখিকৈ খাবলৈ ধৰিলে। চৌধুৰীয়ে ক’লে, “তাইলৈকো দুটামান থৈছানে?”

চম্ভা চৌধুৰীৰ খং পৰা নাই। “নেলাগে নাটেহুৰীয়ে মোৰ ঘৰত ভাত খাব। লঘোণতে মৰে যদি মৰক, এনেয়েওতো খাবলৈ নেপায়েই আছিল—মোৰ ঘৰত খাই খাই নোদোকা হ’ল— চব পাহৰিলে।”

চম্ভাইতো বেছ অসমীয়া গালি জানে? চৌধুৰীয়ে ইমান দিনে মনেই কৰা নাছিল। কিন্তু এই কথাই কথা নহয়। ‘মোৰ ঘৰত’, ‘মোৰ পৰা’ এইবিলাক ইমানকৈ কিয়? অকল চম্ভাৰ কথাৰেই চলিবনে? তিৰোতা মানুহক বেছি ‘ওপৰ হাত’ দিলে বিপদ আছে—পৰিণাম চৰিণাম নেচায়। শেষত মোকেই ডুবাৰ। ককুলীয়ে কি এনে নকৰা কামটো কৰিছে? নৈতিক বিষয়ত গুৰুগ্ৰসাদ বা চম্ভাৱলী কোনেও কেতিয়াও ‘নিয়ম’ৰ বাহিৰলৈ একেবাওঁ যোৱা নাইনে? লোকৰ ছোৱালীজনীক আজি ইমান বহুবেতো পেৰাৰি খটুৱাই ‘আহিলেই’, কোৱাই কা কৰাৰে পৰা মাজৰাতিলৈকে কাম কৰি থাকিবলৈ দি আহিলেই; এতিয়া লঘোণত মৰিবলৈ দিলে, দেখি থকা মানুহে কি বুলিব? চৌধুৰীৰ বদনাম হব। গাৱঁত এইবোৰ প্ৰচাৰ হলে তেওঁৰ ৰাজনৈতিক জীৱনত ব্যাঘাত জন্মিব।

“হেছে হেছে আৰু”, মাতলৈ কৰুঁ হুঁ আনি তেওঁ কলে, “কাৰো কথা কোনেও মনত নেৰাখে। গাছীকে পাহৰিলে মানুহে, ভুগ্নি-মই কোন? তাইকতো পঠিয়াই দিবই লাগিব—কেনেকৈ একো হৈ চৈ, বদনাম-চদনাম নোছোৱাকৈ গভাই দিব পাৰি সেইটোহে চাব লাগিব।

ভাত এসাজ নিদিয়াকৈ গাৱলৈ কাৰোবাৰ লগত পঠিয়াই দিলেই লেঠা নমৰে। বৰঞ্চ বিপদ বেছি হোৱাৰহে উন্ন আছে। মোৰ পাৰ্বিক লাইফ এটা আছে—সেইটো নেপাহৰিবা। তাৰ ওপৰতে আমি সকলোৱে নিৰ্ভৰ কৰি আছোঁ। তোমাৰ দুদিনমান কণ্ট হব অৱশ্যে—সক ল'ৰা এটা বিচাৰিব লাগিব।”

তেওঁৰ গহীনাই টানকৈ কোৱা কথাখিনিৰ ওপৰত চম্ভাৱলীয়ে একো মন্তব্য নকৰিলে। ভূতপূৰ্ব মন্ত্ৰী বুলি নহয়, যৰ এখনত মতা মানুহ এটাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰিলে নহলেই, বিশেষকৈ বিন্ধ্য সোমাই ল'ৰা-ছোৱালী তুলিবলৈ হলে। তাতে চৌধুৰীয়ে চম্ভাৰ দুৰ্বল ঠাইতে অজ্ঞাতে আঘাত কৰিলে—ককুলীৰ ওপৰত চম্ভাৰ ইমান ঋণ প্ৰধানত ঘৰুৱা কামৰ কণ্টৰ কাৰণেহে, শ্ৰেণিকৰ লগত পলাই গৈ চৌধুৰী পৰিয়ালৰ নাক-কাণ কটা কাৰণে নহয়। জৈগ আৰু ক্ষমতা বৰ পন্নমালৰ বিষয়, মানুহক এইবোৰে বেয়া কৰে। নহলে চম্ভাৱলী বেছ কাম-বন কৰিব পৰা মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰে জীয়াবী আছিল।

গতিকৈ শেষত ভালকৈ গা-পা ধুই লবলৈ দি—যেন দেহ আৰু মনৰ সকলো মলি ওচুৱাই—ককুলীক ডালকৈয়ে ভাত খাবলৈ দিয়া হ'ল। চৌধুৰী পাচফালৰ বেঞ্চখনতে বহুত পৰলৈ বহি থাকিল। চম্ভাৰ মনত কিবা শান্তিৰ ভাব আছিল যদিও তাক কাম ৭টুৱাৰ নোৱাৰিলে। ককুলীয়েও নিজৰ দুৰ্দ্ধৰ্ম আৰু চৰ-কোৰ-পালি সকলো পাহৰি আগৰ দৰেই ঘৰৰ বনবোৰ কৰি প'ল।

ঘৰখনৰ শৃংখলা লাগি অহা যেন পাই চৌধুৰী ভিতৰলৈ প'ল আৰু জেনেবেল ছেক্ৰেটৰীলৈ লিখা চিঠিৰ দ্ৰাক্টো লৈ বিছনাত পৰিলগৈ। এতিয়া ওলাই যোৱা ঠিক নহ'ব, ককুলীৰ বিষয়ত চম্ভাক সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি—একেবাৰে পছলিকৈ ওলাই যাব আৰু দ্ৰাক্টোৰ শেষ ডোখৰৰ বিষয়ে বাকীসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰিব গৈ। ইতিমধ্যে এই শেষ ডোখৰ কেনেকৈ লিখিলে ভাল হয় আকৌ নিজেই এবাৰ ভাবি উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

কিন্তু মনটো দ্রাক্‌টৰ পৰা পিছলি বাবে বাবে ককুণীৰ ঘটনা-টোলৈহে যাব ধৰিলে। দ্রাক্‌টো বৰ বেছি টান, আৰু ইটো তুলনামূলকভাৱে সহজ, এই কাৰণে ? নহয় নহয়, চৌধুৰীৰ মনে জোৰ দি ক'লে, এটাও সহজ হহয়। ককুণী—আচলতে ককিমণী, কিমান পূৰণা নাম ককিমণী, আহি আহি আহি ককুণী হৈছেহি—সিহঁতৰ একালৰ ডৰা ঘৰখন আহি আহি আহি লাওলোৱা হোৱাৰ দৰেই। সেই প্ৰথমৰ ভোকত খৰক-বৰক কৰা ককুণী লাহে লাহে স্থিৰ হৈছিল, তাৰ পিছত গাত মঙহ ধৰি পূৰ্ণ হৈছিল, নতুন নতুন কাপোৰেৰে দেখনিয়াৰ হৈ আহিছিল। ইয়াতে তাইৰ কন্যাকাল হ'ল, চীন্দাই দুই-চাৰি তিৰোতা মানুহ গোটাই নোৱাই তোলনি পাতি দিলে। তাইৰ দৰিদ্ৰ বেপাৰী পিতাকটো টকা নিবলৈ আহি থাকিল—চন্দাই কবৰ দৰে বন্ধকী মোকোলাবলৈ, ধান কিনিবলৈ, ঔষধ কিনিবলৈ—সিহঁতৰ ঘৰখন অলপ পোহৰ হ'ল, ককুণীও পোহৰ হ'ল—তাইৰ মজুৰ ৰাংটালী, কামে-কাজে পাকৈত ছোৱালীজনী বাহিৰ ওলাই আহিল, তাই ঘৰৰ সকলো কাম কৰিব পৰা হ'ল, বুবুল-নিমাইতৰ জোতা-কাপোৰ, টিফিন-চিফিন ঠিক কৰি দিব পৰা হ'ল, বাইদেউৰ জৰ্দা আৰু ছাৰৰ ফিল্টাৰ আনি দিব পৰা হ'ল—আনকি বজাৰ খনো কৰিব পৰা হ'ল। গাৱলৈ মাজে মাজে যায়, কিন্তু ঠিক নিদিষ্ট দিনতে ঘূৰি আহে—তাই যেন ইয়াতেই মজি গ'ল। বাপে-কৰ অৱস্থা এতিয়া ভাল—চৌধুৰীয়ে বেঙ্কৰ লোন এটা লোৱাই দিলে, তাৰে চাইকেল-চকাৰ ঠেলা এখনো ললে আৰু দোকান এখন গাৱঁৰ বাটত দি ডাঙৰটো ল'ৰাক বহুৱাইও দিলে।

তথাপি ককুণী পলাল। তথাপি ? চৌধুৰীৰ চিন্তাত আউল লাগি যায়—আৰু লাগে ? ইমানেই যথেষ্ট হোৱা নাই ? উপস্থিত বয়সত তাই ভালকৈ বিয়া সোমাই থকা কৰি বহি যাব পাৰিলেহেঁতেন। তাই কিয় এনেকুৱা কৰিলে ? ইমানখিনিহে তাইৰ কাৰণে যথেষ্ট হোৱা নাই ? তাই ইয়াত থাকি ভাল পোৱা নাই ? তাইক যুক্তি লাগে নেকি ? এই ক্ষেত্ৰতো বস্তুত জেৰাবৰ কথাটো আহে নেকি ?

আবেলি ল'ৰা-ছোৱালী কেইটা স্কুলৰ পৰা আহিলত সকলো সলনি হৈ গ'ল। খদমদম লাগিল, খুওৱা-বুওৱা চলিল, ওজৰ-আপত্তি আৰু স্কুলৰ অভিজ্ঞতা বৰ্ণনা শুনিব লগা হ'ল। তাৰ উপৰি ককুণী যে উভতি আহিল এই কথাটো এটা নতুন বিষয়বস্তু হ'ল—বুবুল আৰু নিনাই জানে ককুণী পলাই গৈছিল, গতিকে এতিয়া প্ৰশ্ন হ'ল ক'লৈ গৈছিল? কাৰ লগত, কাৰ তালৈ গৈছিল? কেনেকৈ ঘূৰি আহিল? এইবিলাক প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বহুত ফাঁকি কথাবে দিব লগা হ'ল। এটা ল'ৰাৰ লগত যে পলাই গৈছিল, আৰু পুলিচে যে তাইক ধৰি আনিছে, এই সত্য কথাটো চৌধুৰী আৰু চন্দ্ৰা দুয়ো নানান ডালপাত জোৰা দি লুকুৱাই ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। সিহঁতে তাকে মানি ললে। তদুপৰি সিহঁতক সাৱধান কৰি দিয়া হ'ল যেন তাইক এই বিষয়ে সিহঁতে একোকে নোসোধে—তাই লাজ পাব।

গধূলিৰ আগে আগে হঠাৎ ককুণীৰ বাপেক ওলালহি। জীয়েকৰ কথাটো হেনো কাৰোবাৰ মুখত আজি বধাৰতে শুনিিলে। গতিকে লৰালৰিকৈ আহিল। গোটেই ঘটনাটো শুনি মানুহটোৱে সিদ্ধান্ত দিলে যে ছোৱালীজনীক কাইলৈ ঘৰলৈকে লৈ যাব। ইয়াত আৰু নাৰাখে। ঘৰখনে এতিয়া চলিব পৰা হৈছেগৈ, গতিকে ককুণীক বাহিৰত নেৰাখিলেও চলে। বাপেক আজি পিয়নৰ কাম কৰা খুল-শালীয়েকৰ লগত থাকিব, বাতিপুৱা আহি ককুণীক লৈ যাব।

বিৰক্ত আৰু ক্লান্ত হৈ ভৱ চৌধুৰী গধূলি ওলাই গ'ল। কিন্তু লগৰ মানুহ এজনকো ঘৰত লগ নেপালেগৈ। ড্ৰাক্টৰ বিষয়ে আৰু আলোচনা কৰা নহ'ল। বেছি বিৰক্ত আৰু ক্লান্ত হৈ বাতি তেওঁ ঘূৰি আহিল। চৰেই নিজক লৈ বাস্তৱ। ককুণীৰ বাপেকৰো আজি স্কুটনি হোৱা যেন লাগিল—ছোৱালী আৰু ইয়াত নথল ৰোলে—অলপ অৱস্থা ভাল হৈ তেল বাঢ়িছে। চৌধুৰী আৰু চন্দ্ৰাই সিদ্ধান্ত কৰিলে যে এইদৰে সহজে আপদ খণ্ডিত কৰাটো হ'ল। দুয়ো খাই বৈ স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই শুই থাকিলগৈ।

বাতিপুৱা শুই উঠি দেখিলে ককুণী নাই। বাতিয়ে আকৌ পলাল।

চৌধুৰীয়ে চৌহদৰে ইফালে-সিফালে চাই আহি ভিতৰলৈ সৈ ড্ৰাক্টটো চিৰাচিবকৈ ফালি পেলালে।

প্ৰায়শ্চিত্ত

শ্ৰীঅতুলানন্দ গোস্বামী

এস্. একাৰ হলেই নেকি । কথাটো মনেই কৰিব পৰা নাছিল
তনিমাই অতপৰে । কিমান পৰ হ'ল বাক ? কিমান সময় হ'ল ?
হাতত থকা ঘড়ীটো চাবলৈ লৈ চকু পৰিল তেজৰ টোপালটোত
প্ৰথমে । কাঁচৰ ওপৰত কেনেকৈ পৰা তেজ টোপালে ডায়েলখনৰ
একালমান ঢাকি থৈছে । তেজৰণ শুকাই কৰাল মাৰি ধৰিছে ।
কিন্তু তাতকৈও অসুবিধা কৰিছে কম হৈ অহা পোহৰে । আচৰিত
কেই মুহূৰ্ত্তমানহে যেন লগা কামটো কৰা ইমান সময় হ'লনে ?

বিজু এয়া নিখৰ হৈ পৰি আছে । চকু দুটা আধা শুদা । বগা
অন্ধৰ অলপ দেখা যায় । মুখখন জাপ খাই আছে । গালখন যেন
অলপ ফুলাই থৈছে । ডিঙিৰ তেজৰোৰো শুকাই কৰাল মাৰিছে ।
বিছনা চাদৰতে গোটেখাই থকা থোপাটোও টান হৈ যোৱা যেন
লাগিছে । বাওঁহাতখন কেনেকৈ পেটৰ ওপৰত পৰিলহি । নিশ্চয়
প্ৰথম ধৰফৰণিতে, প্ৰথমবাৰ হাত-স্তৰি আচাৰোঁতেই তেনে হ'ল ।
নহলে, শুই থাকোতে এই হাতখন গিঠিফালে দি থোৱা আছিল ।
পাতল, পাটৰ ফুলাম লুঙীখনে বিজুৰ কৰঙণ দুটাৰ পেশীবোৰ যেন
বেছি স্পষ্টকৈ তুলি ধৰিছে । বনিয়নটো হাতকটা, বুকুৰ একালে
তেজৰে বঙা হৈ পৰিছে ।

এ দেখি, এতিয়াহে চকুত পৰিল তনিমাৰ । সোঁহাতৰ কিল্লা-
কুটিৰ কাষৰ কোমল অংশতো এটা ঘাপ পৰিল কেনেকৈ । বজাৰত
কাছি থোৱা বৰাজী মাছৰ দৰে ঘা জোঁখৰে হ'ল কৈ মুখ মেলি আছে ।
বগা মঙহ ওলাই পৰিছে । তাৰ পৰা সোৱাদো তেজ গোটি মাৰি প'ল ।

তনিমাই চান্ধে আছে । কিন্তু একো দেখা নাইনে ? কোনো
অনুভূতিয়ে মনটো পৰশা নাই কিয় ? কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ল এই ছেন

কাণ্ডটো ? কামটো সঁচাকৈ তনিমানে কৰিলেনে ? এইজনী তনিমাই ? মোতা প্ৰায় এমাহ ধৰি যিজনী তনিমাই ওন্দাম উল্লাসেৰে, এজনী পখিলাৰ দৰে এই বিজিতৰ লগত উৰি ফুৰিছিল, মদগজ বিজিতৰ সূঠাম বাহৰ বাঞ্ছোনত নিজকে হেৰুৱাই যিজনী তনিমাই দিন-বাতিৰ প্ৰভেদ পাহৰি পেলাইছিল ! সুন্দৰ, সুপ্ৰী বিজুৰ খেমেজীয়া কথাই যিজনী তনিমাক চিলা উকুৱাদি উৰাই লৈ ফুৰিছিল, সেইজনীয়েই এই কাম কৰিব পাৰিলেনে ?

বিজুৰ গাৰ বৰপটো এতিয়া শেঁতা হৈ পৰিল । প্ৰথম যিদিনা দুয়ো নিবিড়ভাৱে ওচৰ চাপিছিল, তনিমাই বিজুৰ গালত আঙুলি এটা বুলাই খেমালিতে কৈছিল—“ব’বা তোমাৰ গালৰ বং অকণমান ময়ো সানি লও ।” উত্তৰ নিদি বিজিতে তনিমাক সাৰটি ধৰিছিল ।

সেইটো পাঠান চেহেৰাৰ বিজু এয়া নিষ্পন্ন হৈ গুই আছে । বাওঁ হাতখন অলস ভাবে পেটৰ ওপৰত পৰি আছে । দুপৰীয়া গুই থাকোঁতে সোঁহাতখন মুখৰ তলত দি থৈছিল । সেইখন এতিয়াও প্ৰায় একে ঠাইতে আছে । পিছে সেইখন হাতৰ ঠাৰিত জাপ পৰিল কেনেকৈ ?

কেনেকৈ তনিমাৰ মনত নাই । প্ৰথম ঘাপটো পৰাৰ পিছতে “কেঁহ” কৈ এটা শব্দ ওলাইছিল বিজুৰ মুখৰ পৰা । তাতে চকু খাই ওপৰা-ওপৰিকৈ কেবা যাপো মাৰি দিছিল তনিমাই । চোকা খুকুৰীখনে অ’ত ত’ত নিজৰ কামোৰৰ দাপ ধৈ গ’ল । তনিমাই ডিঙিৰ প্ৰথম কোবটোৰ কথাহে মনত পেলাব পাৰিছে ।

কালি ৰাতিয়েই বোধকৰো কিবা এটা হ’ল । চেকেণ্ড ৱ’ চিনেমা চাই, হোটেলত খাই বৈ আহোঁতে এনেদৰে বহুত ৰাতি হৈছিল । বিজুৰ দেহ-মনলৈ ভেতিয়া সজিয়া আহিছেহে । আদিত, আৰণ্যক হৈ কৰা উৎপাতৰ বাবে আক বেছি হৈ গ’ল ৰাতি । তথাপি, আচৰিতভাৱে অতি সোনকালে সাৰ গালে তনিমাই । আক সেইবাবেই নে কি, চকু মেজি দেখা কোঠাটোৰ পৰিবেশটো হঠাৎ বৰ আচৰিত হৈ

লাগি গ'ল। বিশৃঙ্খল হৈ থকা কাপোৰ-কানি, মাটিত পেলাই থোৱা নিজৰ বাউজ, পেটিকোট আদি সৰু কাপোৰবোৰ, চকীৰ পৰা পিছল খাই মাটিত পৰা বিজুৰ টেবিলীখনৰ ছাৰ্টটো, বেৰৰ কামত থোৱা চকীখনৰ ওপৰত মেল খাই থকা চুটকেছটো, এই আটাইবোৰ কিবা অচিনাকি অচিনাকি যেন লাগি গ'ল তনিমাৰ।

কিবা এটা অচিন শব্দত, এক অজান উন্নত এখন্তেকলৈ মনটো কঁপি উঠিল। হেচুকি বিজুক জগাই দিলে। কেঁচা টোপনি ভগা বিজিতে চকু দুটা মোহাৰি মোহাৰি সুধিলে—“কিনো হ'ল?” তনিমা নতুনকৈ অৰাক হ'ল এইবাৰ। এৰাতো। কিনো হ'ল। মুখলৈ হাঁহি এটা আনি ক'লে “উঠা আৰু, কিমাননো শুই থাক।”

বিজুৱে অলপ গোৰগোৰালে যদিও উঠিলে। ইমান সোনকালে এনেয়েও ৰাতি নুপুৰায় তেওঁৰ বাবে। এতিয়াৰ কথাই বেলেগ। তাকে বেলেগ বেলেগ মাতেৰে, ইঙ্গিতেৰে কৈ আছিল। তনিমাই কিন্তু শুনিও নুশুনা যেন লাগিল তেতিয়া বিজুৰ কথাবোৰ। কাৰণ, তেতিয়াও তেওঁৰ কাপত বৈ বৈ বাজি আছিল কালি ৰাতি চিনেমা চাবলৈ স্বাৰ্ডতে বাটতে পাই যোৱা এজুম মানুহৰ মাজৰ কোনোবা এজনী ছোৱালীৰ মাতটো। ঠিক মানিৰ মাতটোৰ দৰে। হাঁহি-খিকিন্দালি কৰি, অৱান্তৰ আলোচনাৰে বাটত খলক লগাই নিশ্চয় ঘৰমুৱা হোৱা সেই জুমটোৰে কোনোবা এজনী ছোৱালীৰ মাত কথাবোৰ ঠিক মানিৰ দৰে। কোন জনী তনিমাই ধৰিব নোৱাৰিলে। তাৰে কোনোবা এজনীৰ।

মনৰ মাজত থকা হাজাৰ গুৰীৰ কোনোবা এডালত কিবা বিজুতি লাগিল। চিন্তাত, কথাত, কামত আউল লগা যেন লাগিল তনিমাৰ। সেইবোৰ বিজিতে ডাঙৰক মন কৰিব নোৱাৰিলে।

বন্দবস্ত কৰি খোৱামতেই গুৰুৰ চাহৰ দোকানৰ লৰাটোৱে ৰাতিপুৱাৰ চাহ-জলপান দি থৈ গ'লহি। সি লুৰি আহি বাচনবোৰ লৈ যোৱাৰ আগতে বিজিত আকৌ বিছনাত পৰিল, লগে লগে

টোপনিও গ'ল ।

দোকানৰ ল'ৰাটোৱে আনি দিয়া পানখন খাই তিনিমা বাৰান্দালৈ ওলাই আহিল । আহিয়েই মন কৰিলে বাটেদি অহা যোৱা কৰা নানা তৰহৰ মানুহৰ মাজত একো একোটা স্কুলীয়া ল'ৰা-ছোৱালীও ওলাইছে । ক্ৰমে তেনে ল'ৰা-ছোৱালীৰ সংখ্যা বাঢ়িবলৈ ধৰিলে । তিনিমাই বাৰান্দাৰ বেগিঙত ধৰি থিয় হৈ থাকিল ।

ইউনিফৰ্ম পিন্ধি যোৱা ল'ৰা-ছোৱালীৰ সৰু সৰু দলবোৰলৈ চাই ভাল লাগে তিনিমাৰ । তাকে চাই আহিল । হঠাৎ বুকুখন ধক্ কৈ একমুহূৰ্ত্তলৈ বৈ যোৱা যেন লাগিল ! সেইজনী, সেইজনী দেখোন মানি ! দলটো পাৰ হৈ গ'ল । পিছফালৰ পৰা, আকাশী নীলা স্কাৰ্টটোৰে, গলখনলৈকে সেওঁতা ফালি দুডাল বেণী গাঠি, বঙা ফিটাৰে বন্ধা, ক'লা জোতা, এপাত ওপৰ, এপাত খহি পৰা মোকাবে অধিকল মানি ! বেগিঙত হাত দি এখোজ আগুৱাই গ'ল তিনিমা ।

কেনেকৈ হ'ব পাৰে ? গুৱাহাটীৰ চেনিকুস্তিৰ পৰা মানি আহি হাজাৰ মাইল দূৰৰ এইখন নগৰৰ স্কুলীয়া ছোৱালীৰ মাজত কেনেকৈ সোমাবহি পাৰে ? আচৰিত !

হাতৰ ঘড়ীটোলৈ চালে এবাৰ তিনিমাই । ন বাজো বাজো । ঠিক এইকল সময়তে ঘৰত হুলস্থূলখন লাগে । মানিৰ চিক্ৰ-বাখৰেই আটাইতকৈ বেছি হয় । স্কাৰ্টটোত ইটী নকৰাটো তাইৰ তেতিয়াহে চকুত পৰে । জোতাৰোৰ ? এপাত বিচাৰি পোৱা নাই । কেতিয়াবা মোজা দুবোৰৰ দুপাত পিন্ধিয়ে পেলায়, মাকে দেখুৱাই দিলেহে হয় । ডালেক মণ্টু কিন্তু তাইতকৈ ধীৰ । তাৰ বস্ত্ৰ প্ৰায় ঠিকেই থাকে । তাৰ কথাবোৰ পছন্দ, গভীৰ । যেন অলটম শ্ৰেণীত পঢ়া ল'ৰা তেনেই হ'ব লাগে । অৰ্থাৎ ভাতকৈ দুশ্ৰেণী ওপৰত পঢ়া বালেকজনী জন্মিব । বস্ত্ৰবোৰ ক'ত কেনেকৈ পেলায় হ'ও নাথাকে । সেইবোৰৰ মাজেৰেই সিহঁত স্কুললৈ ওলায় আৰু এওঁ বাখৰখনলৈ সোমায় ।

ঠিক যেন এখন ধৰা বন্ধা দৈনন্দিন জঁচনিহে !

এই মুহূৰ্ত্তত মানিয়ে চাগৈ ঘূৰাই পকাই কাট্টো গিজিছে !
বগা ছাৰ্টৰ বুটাম কেউটা আছে নে নাই ঠিক নাই । কিভাপ-বহী-
বোৰ সামৰি থৈছে ঠিক আগে আগে । মণ্টু ভাতৰ পাতত বহিবলৈ
পায় । তাৰ আগ কথাবোৰ ।

কিন্তু হয় জানো ? আজি সিহঁতে একেই ব্যস্ততাবে সেইবোৰ
কাম কৰিছেনে চাগৈ ? পাৰিছেনে কৰিব ? সিহঁতৰ কাম-কাজতো
ছেদ পৰা নাইনে বাক ?

কি কৰিছে বাক সিহঁতে এতিয়া ? সিহঁতৰ পঢ়া-শুনা, ফুল,
এণ্ড'ৰ অফিচ, বজাৰ-সমাৰ সকলোবোৰ একে গতিৰে চলিছে জানো ?
আবেলিৰ খেলা-ধুলা, মানিৰ লগবোৰ, ঘৰৰ বন্ধা-বঢ়া, ধোৱা-পছলা
এই এশ-এবুৰি কথাত আউল নলগাকৈ আছেনে চাগৈ ! তনিমা
ঙহি অহাৰ পিছত কোনে চঙালিছে চাগৈ সেইবোৰ !

ঙহি অহাৰ পিছত ! সচাঁকৈ তনিমা ঙহিয়েই আহিল !

উত্ততি যোৱাৰ উপায় নাই । ঘূৰি যোৱাৰ ষাট নাই । কেনেকৈ
সম্ভৱ হ'ল কথাটো ! কি বিচাৰি, কিহৰ মায়াত তনিমা এইদৰে
এইখিনি পালেহি ? আগতে ভৰাতো নাছিলেই, এতিয়াও ভাৰি ওৰ
পোৱা নাই । কলৈ আহি আছে তনিমা ? বাট কেনি, শেষেই ৰা ক'ত ?

ঘৰৰ আগেদিয়ে বিজিত সদায় কামলৈ যায় । মানি-মণ্টুহঁতৰ
মৰমৰ বিজুমা ! আবেলি সদায় এপাক সোমাই যায় । মানিহঁতৰ
লগত কিছু সময় কেবম খেলে । সকলোৰে লগত হাঁহি-খেয়ালি কৰি
কথা পাতে, জোকাল, চাহ খায় । সেইটো বিজুৱেই কোনোবা এটা
সময়ত তনিমালৈ অকণমান বেলেগে চাইছিল । সুন্দৰ চেহেৰাৰ,
সূৰ্য্যম দেহাৰ বিজিতৰ সেই চান্ধনিত ফাঁহিল সেই এবাৰ নোৱাৰা
আহ্বান ।

এটা অজান ভাঙুগাই বিজিতৰ সেই আহ্বানত সৰ্হাৰি দিবলৈ
তনিমাক হেঁচা দিলে । তনিমাৰ মনৰ ঢকুৱে একো নেদেখা হৈ গ'ল ।

আৰু, এটা আকস্মিক সিদ্ধান্তৰ পৰিণতি হিচাপে এয়া বিজ্ঞ আৰু
তিনিমাই এইখন নগৰৰ এটা ভাড়া কৰা কোঠাত সোমাই আহেহি।

প্ৰায় এমাহ দিন কেনি গুছি প'ল এজনেও ক'ব নোহোৱে।
এই এমাহ তেওঁলোক ক'ত, কেনেকৈ আছিল মনত নাই। উদ্যম
উদ্ভৃঙ্খলতাই তেওঁলোকৰ একমাত্ৰ কালযাপনৰ লক্ষ্য হৈ, পৰিহিজ।
সৰহখিনি সময় বন্ধ কোঠাৰ ভিতৰত সোমাই আদম আৰু বন্য
হৈ থকাটোৱেই তেওঁলোকৰ কাম আছিল। ইয়াৰ পিছত কি হ'ব, সেই
চিন্তা এখন্তেকলৈকো কাৰো মনলৈ অহা নাছিল। ইয়াৰ আগতে কি
আছিল, সেই কথাও দুয়ো প্ৰায় পাহৰি পেলাইছিল।

কিন্তু নহয়, হঠাৎ তিনিমাক হেঁচুকি সচেতন কৰি দিলে কালি
ৰাতি শুনা সেই অচিনাকি ছোৱালীজনীৰ মাতটোৱে। আৰু কিবা
এক অদৃশ্য মায়াই আজিও সচকিত কৰি দিলে, পিছকালৰ পৰা,
মানি মানি যেন লগা সেই শ্ৰুঙ্গীয়া ছোৱালীজনীয়ে।

একোলৈকে ফ্ৰঙ্কেপ নকৰি, আগপাছ নুঙলি, এটা মুহূৰ্ত্তৰ
সিদ্ধান্তত, এৰি থৈ অহা যবখন এতিয়া কি পৰিবেশত থাকিব পাবে
তিনিমাই ভাবিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

হাঁহি-মাতি যবখন উজলাই থকা মানিয়ে হাঁহিছেনে? তাইতো
ডাঙৰ ছোৱালী। তাই নিশ্চয় বুজিব পাৰিছে তিনিমাই কিছৰ বাবে
দৰ এৰি ওলাই আহিছে! কি ধাৰণা হৈছে চাপৈ তাইৰ এতিয়া
মাকৰ প্ৰতি? তাহাঁতৰ মৰমৰ বিজ্ঞ মায়াৰ প্ৰতি?

মণ্টুৱে এনেয়ে কথা কম কয়। এই কেইদিন সি কি কৰিছে
বাক?

আৰু এওঁ? লাঞ্ছনাই পুৰি নাইকিয়া কৰি পেলালে চাপৈ
দেহি! অকিচলৈ বাৰ পৰা নাই নিশ্চয়। কিন্তু আটাইতকৈ ডাঙৰ
কথা, পঞ্চলি ভাত খাওঁতে একেলগে বহিব লগা হওঁতে, তিনিও কি
কৰে? আনকাল সেইকম সময়তই একত্ৰ লোভনীৰ কেউটা প্ৰাণীৰ
বাৰে। কি খায় যবৰ নাথাকে, কিন্তু একেখন সেকতে সোৱাই
পৰিমাণ বহি ভাত খাওঁতে, জাব বাটীৰ মাজ একল, ভাব ভৰাপ

আলু এচকল খপিয়াই খোৱা আনন্দৰ লেশো নাইকিয়া হৈ গ'ল
চাগৈ। বাপেক-জীয়েক মুখামুখিয়েই হোৱা নাই নিশ্চয়।

চাৰিটা প্ৰাণীৰ সেই সোণৰ সংসাৰখনত তিনিমাই জুই লগাই
থৈ গুহি আহিল। আক আহিল এনেদৰে, যে ঘূৰি গৈ সেই জুই
নুমাৰৰ, সেইখন ভগা সংসাৰ যোৱা লগাবৰ কাৰো সাধ্য নাই।
এক অদম্য বাসনাট, এটা মুহূৰ্ত্তৰ আকস্মিক প্ৰেৰণাই তিনিমাক
যেন চুলিত ধৰি চোচোৱাই ঘৰৰ পৰা উলিয়াই লৈ আহিল।

কালি হঠাৎ মানিৰ মাত যেন লগা মাতৰাৰ শুনিছে তিনিমাৰ
চেতনা হ'ল, এৰি অহা ধৰখনতকৈ তেওঁৰ খঙেকীয়া বাসনা ডাঙৰ
নহয়। উদগ্ৰ কামনাই চকু-মন চাকি ধৰি মোৱা এমাহ গতিয়াই
লৈ ফুৰিছে। এতিয়া দেহাৰ জুই ভিমিত হৈ গ'ল। মনত পৰিল,
তিনিমাই এখন মনোৰম ফুলনি গছকি মোহাৰি থৈ যেন ইচ্ছাৰে
ইচ্ছাবে বোকাভ নামি খোজ দিছেহি।

আপোনা ইচ্ছাবে হয় জানো? তিনিমাৰ মনত এডাল ফাঁচ
লগাই দি এই বিজুৱে টানি থকা নাছিলনে? বিজুৰ নিজৰ কোনো
বাজোন নাই। উচ্ছলতাই বিজুক ক'তো কুঁৱাত পেলাব নোৱাৰে।
কিন্তু তিনিমাক? বিজুৰ মোহ ডাগিলে, সঙ্ঘৰ্মে সমাজলৈ ঘূৰি গৈ
আকৌ বুকু ফিঙ্গাই ঠিকাৰ কামত লাগিবগৈ পাৰিব। কিন্তু তিনিমাই?
বিজুৱে হাঁহি মাৰি নিজৰ জীৱনৰ এই এটা খঙেকীয়া অভিজ্ঞতাৰ কথা
বন্ধ-বাজৰৰ আগত ক'ব পাৰিব। কিন্তু তিনিমাই? তিনিমাক ধৰখনে
গ্ৰহণ কৰিবনে? মানিয়ে মানি লবনে মাকৰ প্ৰত্যাৱৰ্ত্তনক। মপ্টুৱে?

তিনিমাই মানিক সজাই পৰাই কুনলৈ উলিয়াই দিয়াৰ পিছত
প্ৰায়েই আক্ষেপ কৰিছিল, তাইক বিয়া দিব কেনেকৈ! মানিক
উলিয়াই দি দূৰো মাক-বাপেক কেনেকৈ ধিৰ হৈ থাকিব সেই অনাগত
অখচ দুবিসহ বেদনাৰ কথা কল্পনা কৰি, দূৰো প্ৰায় একেজনে নিৰ্ভৰি
উঠিছিল আৰু সেইদৰেই দূৰোৰে নিৰিঙ, বুগুৰ চেতনাক প্ৰকাশ
কৰিছিল।

আক আজি ? এই এমাহৰ অনুপস্থিতিয়ে সেইখন ঘৰ কি কৰি পেলালে ? কিহৰ আহবানত সৰ্হাৰি দিবলৈ গৈ তিনিমাই সেইহেঁচন ঘৰ এখন চুবমৰ কৰি থৈ আহিল ? ওচৰ চুবুৰীয়া, বংশ-পৰিয়াল, আত্মীয়-স্বজন সকলোৰে চকুত দেখেদেখি এই সময়ত অপৰিসীম ঘৃণা প্ৰকাশিত হৈ পৰিছে। সেইবোৰ চকুৰ পৰা আঁৰত থাকি অসহ্য অপমানৰ হাত সাৰিবলৈ মানি, সৰু আক সিহঁতৰ দেউতাকে কৰিব লগা হোৱা আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰিছে। তেনে তিনিমাই মনতে অতি কষ্টকৰীয়া কৈ দেখিবলৈ পাইছে।

কোনো দোষ নকৰাকৈ সেই দুৰ্ব্বহ ৰোজা বৰলৈ ৰাখা কৰোৱা বাবে হঠাতে তিনিমাই দাৱী কৰি পেলালে বিজিতক।

সময় পাৰ হৈ গৈছে। কোনোবা এসময়ত দুয়ো ওলাই গৈ হোটেল এখনত খাই-বৈ আহিলগৈ। আকৌ বিজুৱে এবাৰ টনা-আজোৰা কৰি, কাপোৰ-কানি খুজি তিনিমাক বাস্তিহা কৰি তুলিলে। তিনিমাই কিন্তু সেইবোৰত অলপো আগ্ৰহ দেখুৱাব নোৱাৰিলে। অৱশ্যে স্পষ্টভাৱে ৰাখা দিবলৈকো মনৰ পৰা কোনো ধৰণে কঁৰ নাপালে। বিজুৱে হয়তো এপলকৰ বাবে লজা কৰিছিল কথাটো। পাহৰি পেলালে।

ভেঙ' বাপৰ সলাই টোপনি গ'ল। কাণ্ডি হৈ নিশ্চিত মনে উঠি থকা বিজুলৈ একেধৰে চাই থাকি এবাৰ চকু খাই উঠিল তিনিমাই। বিজুৰ পাৰ হাজত এইবোৰ বাকলি নহয়নে ? সাপৰ হাজৰ দৰে ? বিজুৱে যেন এইমাত্ৰ বিৰাট বিৰাক সাপ এটাৰ মোট সলাই তিনিমাক সন্মুখত নিখৰ হৈ পৰি আছে।

খেং। চকু দুটা মোহাৰি লগে তিনিমাই। কিন্তু নিশ্চিত মনে, নিতাল মাখি টোপনি গৈছে। বাস্তি আকৌ কৰিব লগা জট্যাটমৰ বাবে শক্তি সঞ্চয় কৰিছে। জিৰাইছে।

তিনিমাক মনটো কিন্তু অসমোহিত হৈ উঠিল। বিজুৱেই জ্বলন্ত ভেঙ'ৰ জীৱনলৈ এই চৰম সৰ্বশৰ মাতি অমা নাই ? বিজুৰ স্বাৰ্থত ? কি দিব বিজুৱে তিনিমাক ? এই এমাহ মোহা জীৱনীত

কি সাঁচ বৈ গ'ল তনিমাৰ ? কি বিশেষ প্ৰতিশ্ৰুতি গালে ভবিষ্যতৰ ?

ভবিষ্যৎ ? এক অভয়, অজ্ঞকাৰ গুহা যেন লাগিল তনিমাৰ নিজৰ ভবিষ্যৎটো। সেই গুহাৰ মুখতে, নিজকে এক অসহায় ক্ষুদ্ৰজীৱ যেন লাগিল। পিছলৈ চাবৰ উপায় নাই। বিজুৰ সৰল, সুঠাম দুই বাহুৱে তনিমাক কেৱল সেই আচ্ছাৰৰ ফালেহে ঠেলি দিছে। মুখখন ঘূৰাবৰো যেন সাধ্য নাই আক।

এৰাৰ খিয় হ'ল তনিমা। বেৰৰ কাষত থকা খোলা ছটকেছ-টোৰ ওচৰলৈ গ'ল। হাত ডবাই তলৰ পৰা খুকুৰীখন উলিয়াই আনিলে। দাজ্জিলিওত, বস্তুটো ডাল দেখি, খুৰ যেন ধাৰৰ সেই খুকুৰীখন এইবাবেই বিজিতে কিনি লৈছিল, যাঠি টকা দি ! ঠিকাৰ কামত অলৈ-তলৈ গ'লে, লগত লৈ যাবলৈ ডাল বোলে।

খাপটোৰ পৰা উলিয়াই মন কৰিলে তনিমাই, বেছ গধুৰ খুকুৰী গন। নামটোত বন কৰা আছে। সিও পিছে চুটি। ভাতে দুইখন হাতৰে খামুছি ধৰিলে।

পাৰিষনে ? পাৰিব। এদিন তনিমাই চেনিকুঠিৰ ঘৰটোৰ আগফালে বাৰান্দাৰ কাষত বোৱা ব'গেনডিলিয়া এজোপাৰ ডাল এটা ভোটা দা এখনেৰে দহ কি পোন্ধৰ খাপত কাটি পেলাইছিল। ডাল-টোৰ পাত বাৰান্দাৰ ভিতৰলৈ বগাই আহিছিল। সেইখন বাৰান্দাতে মানিহঁতে কেৰম খেলে। এদিন এই ডালটোৰ পৰা পাত বিছা বগাই তাইৰ গান, বাউসী, গল্পখনত ডাকি তেনেই উৰুহাই পেলাইছিল। আনিব যাতনা দেখি তনিমাই লগে লগে ঠিক কৰিছিল সেই লতা-ডালৰ ভিতৰ সোমোৱা ডালটো কাটি পেলাব। আক লগে লগে ভিতৰৰ পৰা খাৰ নথকা দাখৰ আনি দুই হাতেৰে খামুছি ধৰি ডালটোৰ এঠাইত দহ কি পোন্ধৰ খাপ মাৰি কাটি পেলাইছিল।

সোঁহাতৰ তলুৱাত গাল থৈ মিকু সোঁ কাটি হৈ গুই আছে। ক্ষুদ্ৰায় চিকৰৰ লুঙী এখন পিন্ধা। পাত হাত কটা বনিয়ান। বুকুৰ নোমবোৰ ওলাই আছে। বাওঁহাতখন এটা অক্ষুণ্ণ তলীত পিছকালে পৰি আছে। ভিত্তিটো মুকলি। ডেউসোৰা পাত দুই-এডাল দকত

সিৰ নীলা হৈ জিলিকি আছে। ডিঙিবো এডাল। সেইভালেদিও নিশ্চয় এই কেইদিন তনিমাৰ তেজ উত্তলাই থকা তেজবোৰো হৈ আছে।

দুই হাতেৰে খামুছি ধৰা খুকুৰীখন মূৰৰ ওপৰলৈ দাঙি ধৰি গাৰ সমগ্ৰ শক্তিয়ে প্ৰথম ঘাপটো মাৰি দিলে, ঠিক সেই সিৰডাল ছিগক বুলি। বিজু সাৰ পাই উঠিল চাগৈ। চকু দুটা অৰাক বিস্ময়ত এবাৰ মেল খালেই আকৌ জাপ গ'ল। মুখৰ পৰা কেঁটকৈ কিবা মাত এটা ওলাল। বাগৰ সলোৱা যেন কৈ ভৰি-হাত কেইটা আচাৰিলে এবাৰ নে দুবাৰ। ডিঙিৰ পৰা হো-হোঁকৈ তেজ ওলাবলৈ ধৰিলে।

তনিমা অস্থিৰ হৈ পৰিল। ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে আক কেইঘাপ-মান মাৰিলে ওপৰাওপৰিকৈ। তাৰ পিছত বোধকৰো ভাপৰ লাগিল। ইতিমধ্যে বিজুও থৰ হৈ গ'ল। তনিমাই হাতৰ খুকুৰীখন পাকৰ কামতে থৈ বিছনাতে আঠুকাঢ়ি বহিল। বহি একে ধৰে চাট থাকিল বিজুৰ দেহাটোলৈ। যেন এইমাত্ৰ সম্পাদন কৰা এটা সুন্দৰ কামছে বিশ্লেষণ কৰিবলৈ ওলাইছে।

তনিমাৰ চকু, মন, বিবেক আটাইবোৰে নিজৰ নিজৰ ঠাই এৰি, নিজ নিজ কাম এৰি ইটোৱে সিটোৰ কাম কৰিবলৈ লৈ কিবা পেলিমেলি কৰি দিলে। সেইবাবেই বোধকৰো বহি থাকিয়ে তনিমা প্ৰায় অচেতন হৈ পৰিল।

সেই অৱস্থাতে কিমান সময় গ'ল তনিমাই কবই নোৱাৰিলে। অথচ সেইকণ সময়তে তনিমাই নিজৰ গোটেই জীৱনৰ টুকুৰা-টুকুৰ হাজাৰ ছবি দেখা যেন পালে। জীৱনৰ সুখ-দুখ, হাঁহি-কানোন, উপস্থিত থাকিব পৰা হাজাৰটা সৰু সৰু ঘটনা এইমাত্ৰ ঘটি যোৱা যেন লাগিল আৰু তনিমাই মনেৰে দেখা, অনুভৱ কৰা সেইবোৰ দৃশ্যৰ, ঘটনাৰ সাক্ষী হৈ, এয়া দুটা আখ্যায়িকা চকুৰে বিজুৱে চাই আছে।

এয়া বিজুৰে যেন সাৰ পাই ভনিমাক সুধিব—“কি হ’ল, ভেনেকৈ খৰ হৈ আছা কিয় ?”

কিন্তু সোধা নাই কিয় ? কিমান দেবী হ’ল ? হাতৰ ঘড়ী-টোলৈ চালে এবাৰ ভনিমাই । মণিব নোৱাৰাকৈ আন্ধাৰ হৈছে ঘৰৰ জিওৰখন । ঘড়ীৰ কাঁচৰ ওপৰত এটোপ তেজ পৰি, বিয়পি এতিয়া গোটে মাৰি কৰাজ মাৰি ধৰিছে ।

সেই কণকে বোধকৰো একহাবলৈ গৈছিল ভনিমাই । কাঁচৰ ওপৰৰ তেজকণত আঙুলিটো লগাব লগে লগে ক’ববাত বজ্জপাত হ’ল, ভনিমাৰ গোটেই দেহা কঁপি উঠিল । দুয়োখন হাতেৰে এবাৰ কপালত চাপৰ মাৰি বিজুৰ পাতে উবুৰি খাই পৰিল । হক্‌ছক্‌কৈ কান্দি এবাৰ চিঞৰি উঠিল—“কি কৰিলোঁ, এয়া মই কি কৰিলোঁ ! কি কৰিলোঁ ।”

ঠিক সেই সময়তে, আগৈয়ে বন্দবস্ত কৰি থোৱা মতে, দোকানৰ লুপ্টাটোৱে আবেলিৰ চাহ-জলপান লৈ আহি দুৱাৰত ঢকিয়াই মাত দিছে, তাহাঁতৰ ভাষাৰে, “দুৱাৰখন খোজক, চাহ আনিছোঁ ।”

বিলা শ্ৰীসৌৰভকুমাৰ চলিহা

টিউব-স্টেচন এটাত ভূ-স্নে এদিন মোক বিলাস লগত চিনাকি কৰি দিলে । এটা কাৰ্ডিগান আৰু কঢ়ু'বন্ধ পিন্ধা ল'ৰা, মোটা কাঁচৰ চশমাৰ তলত সম্ভৱতঃ দুটা চকুও আছে, মাজেৰে শেওতা-ফলা চুলি । মুখখন গোল আৰু বৃহৎ আৰু চকু দুটাৰ সামান্য হি দেখা যায়, শ্ৰান্ত দৃষ্টিমি বুদ্ধি অলমল কৰিছে । আমনি পোৱা মুখেৰে স্টেচনৰ বেৰৰ বিভাপনবোৰ গঢ়ি আহিল, আমাক লগ পাই যেন বন্ধা পৰিল, জানি নিছিগা কথাৰ মুখ খুলি গ'ল । প্লেটফৰ্মখনৰ দাঁড় ওজন ভাগি চৰমাৰ হৈ গ'ল, মানুহবোৰে সচকিত মুখে তালৈ বেকাকৈ চালে । “অ’ আপুনিৱেই ভূ-ৰ বন্ধু জমুক ?” জ’, আপোনাৰ কথা ভূ-স্নে বহুত কৈছে, হাক, আজি বন্ধে-মাংসে লগ পালোঁ……” বাই দি হে, আপুনি ইয়াত লভনত কি কৰিছে ?”

ট্ৰেইন আহিল আৰু তিনিও উঠি বহিলোঁ । দাবী দাবী মানুহ একোখন কিতাপ বা খবৰৰ কাগজৰ পিচপিনে আত্মগোপন কৰি চুপচাপ বহি আছে, বিলাসে কৈ উঠিল, “ডাক্তা ডাক্তি ‘স্কিংচ’ৰ মাজত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ বৰ ইণ্টাৰেষ্টিং, নহয় ? (সংবাদপত্ৰৰ পৰ্দাবোৰ সামান্য কঁপি উঠিল, দুই এখন মুখে জুৰুকি মাৰি চালে) । হাক, মোৰ বিষয়ে জানেই, ভূ-স্নে নিশ্চয় সকলো কৈছেই——”

ভূ-স্নে আজিলৈকে বিলাস নামেই উল্লেখ কৰা নাই, কিন্তু বিলাসেই পৰস্পৰকৈ নিজৰ বিষয়ে উল্লেখৰে সকলোখিনি কৈ গ'ল (হাক ইংৰাজ কৰ, “ডজনত উনেচটাইক”), পোটেই ডাক্তাৰটোৱে জনিলে : ভূ-ৰ বন্ধু, বেটাৰটি পলিটেকনিকত বসন্তৰন পাঠ, আটল নাম জিলাং উং নাম । ভাব ক্ষেত্ৰেভীয়ে সংক্ষিপ্ত কৰি কবিলে হি, ভাব পাচত ইংৰাজ জিলাৰেবে এটা বি যোগ কৰি দিলে ।

“আচৰিত ইংৰাজ জিভাবোৰ, না পাৰে ইয়ৰ্কশায়ৰ পুডিঙৰ ওপৰত অন্য একো চাখিব, না পাৰে থিংগামি জ’সৰ বাহিৰে অইন কাৰো নাম উচ্চাৰণ কৰিব। এই ধৰক, মই আৰু এটা চুইচ ল’ৰা একেলগে এটা দুই-বাম ফেট লৈ আছোঁ, তাৰ নাম ফ্ৰিডৰিখ ডাৰেন-মাট্, আঃ, তাৰ ওফোন্দা মুগখন যদি দেখে, যেতিয়া ইংৰাজে তাৰ নামটো উচ্চাৰণ কৰে। জিভাই জিভাই বাগৰি বাগৰি তাৰ নামটো এতিয়া কি হৈছেগৈ জানে?”

“কি?”

“ফ্ৰেড্ ড’ৰমেট,—ড’ৰমেট, ইউ ন’, দুৱাৰৰ বাহিৰত যি বস্তুটোৰ ওপৰত মানুহে জোতা মচি ঘৰ সোমায়।”

বিলাৰ সোঁহাতৰ এগৰাকী বয়সস্বা ভদ্ৰ মহিলাই হাতৰ কিতাপখন কোলাত নমাই থলে আৰু চশমামোৰ খুলি বিলাৰ পিনে চালে। ডাক্তাৰ মহিলাক সম্পূৰ্ণ উপেক্ষা কৰি বিলায়ে কৈ গ’ল। সিহঁত বহু দিনৰ পৰা ইংলণ্ডতে আছে, বেকপুলত তাৰ দেউতাকৰ এখন লগুীৰ দোকান আছে, কলেজৰ বন্ধাবোৰত যি তাত কাম কৰে। আচল ঘৰ ক’ত? আচল ঘৰ অৱশ্যেই চীনত (যদিও সি কেতিয়াও চীনলৈ যোৱা নাই, তাৰ জন্মই ইয়াতে)—ছেকিয়ান প্ৰদেশৰ (বা ফুকিয়েন, বা কিবা) এখন গাঁৱত। সি কাগজ এখন উলিয়াই নিৰিকাৰভাৱে চীনৰ মেপ বুলি কিবা এখন আঁকি পাৰ্জখন বহুৱালে। এনেতে এটা অভাৱনীয় কাণ্ড ঘটিল। বয়সস্বা ভদ্ৰমহিলা গৰাকীয়ে চশমামোৰ পিন্ধি লৈ মেপখন জুমি চালে আৰু মিচিককৈ হাঁহি দি কৈ উঠিল, “ইয়ং মেন, এইখন চীনৰ মেপ?” বিলা কাণলৈকে বঙা পৰি উঠিল। বুজিলোঁ যে তাৰ চীনৰ জান মোৰ অসমৰ জানৰ দৰেই।

তাৰ ষ্টেচনটো আহি পৰিল, বিলা ব্যস্ত হৈ উঠিল। “অ, মোৰ ঠিকনাটো দিয়া নহ’ল—বেইজিংটোৰ—ফুইংসৱেত নামিয়েই হ’ব, বাক—নালাগে, তু-য়ে জানে—কেনে তেনে আহিব—আপোনাৰ লগত বহুত কথা থাকিল—” চিক্ৰি চিক্ৰি বিলা নামি গ’ল। “স্কিণ্ট”-

বোৰ বোধকৰো নিশ্চাস পেলাই বাচিল, কিন্তু লক্ষ্য কৰিলো "সিফট"-
বোৰৰ মুখতো বিভিন্ন ডিগ্ৰীৰ ফোতুকৰ বেথা। মই ভু-ক সুধিলো—
সিনো কেতিয়া এই চীনা বাক্যবীৰক মোৰ কথা কৈছিল? ভু-য়ে
ক'লে যে সি মোৰ নাম কেতিয়াও উল্লেখই কৰা নাই।

২

তাৰ পাচত মাজে মাজে বিলিক চিউবে-বাছে লগ পালোঁ,
চকামকাকৈ। বেচি কথা ক'বৰ তাৰ সময় নাই, তাৰ লগত সদায়
একোজনী নতুন ছোৱালী। এদিন বিলিয়ে ক'লে যে সি মূদ্ৰা
পোটাৰ, মোৰ হাতত তাৰঠীয় নোট বা মূদ্ৰা একো নাই নে? থাকিব
পাৰে, মই ক'লোঁ। (ভু-ৰ হাতত যি আছিল সি কেতিয়াবাই নি
তাৰ সংগ্ৰহত যোগ দিছে)। পিচদিনা বিলি মোৰ কামত আহি
উপস্থিত। বাকচ খুচৰি খুচৰি এখন পুৰণি এটকীয়া নোট আৰু এক
অনা পোতা গ'ল, বিলিৰ কি উল্লাস! বাকচটো বন্ধ কৰিবলৈ মই
চাবি ভৰালোঁ, বিলি খমকি ব'ল। চাবিৰ বিংটোত সেইটো কি?
অ', এইটো—এইটো এটা ফুটা পইচা, আমাৰ দেশত যুদ্ধৰ সময়ত
ওলাইছিল (তামৰ অডাৰ হেতু)। ইণ্টাৰেক্টিং, বিলিয়ে ক'লে,
এনেকুৱা ফুটা পইচা সি জীৱনত দেখা নাই, সেইটো তাক লাগিব।

আফ্ৰিকাৰ জুলুবিলাকৰো বোলে এবিধ আঙঠি-টকা আছিল,
আৰু পুৰণি চীনতো বচীৰে আঁৰি থৰ পৰাকৈ চাবি কুণীয়া ফুটা
থকা এবিধ মূদ্ৰা আছিল, কিন্তু তেনেকুৱা এটাও আজিলৈকে তাৰ
হস্তগত হোৱা নাই। মোৰ পইচাটো তাক লাগিব।

মই মূৰ খজুৱাব আৰম্ভ কৰিলোঁ। চাবিৰ বিং আৰু ফুটা
পইচাটোৰ এটা ভাৱগ্ৰহণ মূল্য আছে: দেশত এজন অভাবল বহুবে
সৈতে ফুটপাথৰ দোকানত দুয়ো দুখন সৰু পেকিল কটা ছুৰী কিনি-
ছিলোঁ, ছুৰী দুখন ভৰাবলৈ লগতে দুটা চাবিৰ বিঙো কিনিছিলোঁ।
তেতিয়াও আমাৰ বাকচ-টাকচ একো হোৱা নাই (থবৰ পৰা ভাত
খাই গড়া-ভনা কৰোঁ আৰু বিছনাৰ ডুজিব তলত সোপনীৰ বস্ত
খৰ্ড)। কিন্তু চাবিৰ বিঙত অকল ছুৰী এখন থাকিলে ভাল নোহে, যি,

সি জেপৰ পৰা দুটা ফুটা পইচা উলিয়াই বিং দুটাত খুৰাই দিলে। বন্ধুজন ইতিমধ্যে নিকদ্দেশ হৈছে, ক'লে গ'ল কোনেও নাজানে।

মই ক'লোঁ (সঁচা কথাই ক'লোঁ) যে এইটো মোৰ ভাবিজৰ দৰে, মোৰ 'গুড-লাক' মুদ্রা, এইটো থাকক, অইন এটা অনাই দিম। কিন্তু এনেকুৱা পইচা জানো এতিয়াও চলে, সি সুখিলে (চালাক ল'ৰা)। স্বীকাৰ কৰিলোঁ, নাই, আজিকালি আক নচলে, বিচাৰিলেও পোৱা যাব নে নাযায় দুয়োৰে সন্দেহ।

“চোৱা, মোৰ এটা বড়িয়া চিগাৰেট লাইটাৰ আছে”, বিলিয়ে ক'লে, “ব'নচন্” লাইটাৰ তাৰ তুলনাত একোৱেই নহয়। কিন্তু তাতকৈ ডাঙৰ কথা হ'ল, সেইটোতকৈ ডাল ‘গুড-লাক’ লাইটাৰ আৰু আজিলৈকে পৃথিৱীত ক'তো ওলোৱা নাই। সেইটো জেপত লৈ ওলালে সি য'তে যি মুদ্রা বিচাৰি যায় তৎক্ষণাত পাই যায়, এঞ্জি ইজি এজ্ এনিথিং। টে'ল্ ইউ হোৱাট্, সেই লাইটাৰটো তোমাক দিম, মোক ফুটা পইচাটো দিয়া। এ' ফেৱাৰ ডিল, কি?”

“ক'ত লাইটাৰ?”

“আজি লগত অনা নাই,” বিলিয়ে নিবিকাৰ ভাবে ক'লে আৰু যোগ দিলে, “দেখিছাই, সেইটো লগত নথকা কাৰণে আজি এটা সামান্য ফুটা পইচা বোগাৰ কৰোঁতে মোৰ কিমান অসুবিধা হৈছে।”

চিগাৰেট লাইটাৰনো মানুহে ঘৰত থৈ আহেনে? ক'লোঁ, “তোমাৰ আশ্চৰ্য্য লাইটাৰটো লৈ আহিবা, তাৰ পিচত বিশ্লেষণ কৰি তোহা যাব।” মুখ বিকৃত কৰি বিলি গুচি গ'ল। দুদিন পিচত তাক লগ পালোঁ।

“লাইটাৰটোৰ খবৰ কি?” মই সুধিলোঁ।

“অ' লাইটাৰ,” বিলিয়ে নিৰ্ভীকভাৱে তাৰ দৃষ্টান্তৰ হাঁহিটো মাখিলে, “অ' পাহৰিয়েই গৈছিলোঁ—সেইটো, বদলি কৰিবলগীয়া হয়।”

কোনোবা এজন মানুহক বোলে সি লাইটাৰটো দি দিবলগীয়া হ'ল, এটা বহুমূল্য, দুষ্প্ৰাপ্য সপ্তম শতিকাব পুৰণি ব্ৰেজিলিয়ান মুদ্ৰাৰ বিনিময়ত ; সপ্তম শতিকাত ব্ৰেজিলত মুদ্ৰা আছিল নে নাই সন্দেহে জানে, উচ্চবাচ্য নকৰিছোঁ ।

৩

বিলাৰ ফেটৰ সঙ্গী ফ্ৰিড'ৰিখ ড্যুৰ্'ন'মাট্ চুইচ দূতাবাসত কাম কৰে, বিলাৰ প্ৰায় সমবয়সীয়া, বঙা মুখ আৰু বঙা টুলিৰে ছাণ্টপুণ্ট ৬ ফুট দীঘল ল'ৰা, বিলাৰ মূৰটো তাৰ কান্ধত থাকে, গালিতাৰ আৰু লিলিপুট ঘেঁন দেখি । ফ্ৰেডক অলিম্পিকৰ ফুটবল খেলুৱৈ বুলি ক'লে কোনেও অবিশ্বাস কৰাৰ কাৰণ নাই (এই দৈত্য-টোক জোতা মচা ড'ৰমেট আখ্যা দিব পাৰে কিজানি একমাত্ৰ ইংৰাজ কৰ্মনাহিহে) । আগেয়ে দুয়ো একেজনী লেভ লেভীৰ ঘৰতে বেলেগে বেলেগে আছিল, কিবাকৈ দুয়োৰে মনত খেলালে যে সিহঁত একেলগে এটা ফেট লগে বেয়া নহব । যেনে ভবা, তেনে কাম । ফলত এই যুটীয়া সংসাৰ ।

চীনা-চুইচ-সমন্বয়টো খুব মসৃনভাৱে চলা নাই । সিহঁতৰ সংসাৰখন অলপ বিশৃংখল, বিশেষকৈ ফ্ৰেডৰ অংশটো, কাপোৰ-কানি, কিতাপ-পত্ৰ ছদ্মকাৰ, কোনো এটা বস্তু ঠিকমতে বিচাৰি পাবৰ উপায় নাই । এই অৰাজকতা বিলাৰ পচন্দ নহয়, ফ্ৰেডৰ লগত সদায় পুৰা-পৰ্থুনি তাৰ একহাত হৈ ৰায় । ফ্ৰেড কিবা ভাবত অন্য-মনক হৈ থাকে চক্ৰিয়ল ঘণ্টা, য'ৰে বস্তু ত'তে এৰে, নিৰিকাব ভাৱে বিলাৰ টুথপেণ্টেৰে দাঁত মাজি বিলাৰ টায়েলখনেৰে মুখ মচি, বিলাৰ টাই এডাল মাৰি, বিলাৰ কোটটো পিছি, বিলাৰ টিপাৰেট-কেইটা লৈ বাহিৰ হৈ ৰায়, বিজিয়ে নিজৰ বস্তুবোৰ নিদিষ্ট ঠাইত বিচাৰি নাপাই ভৰ্জন-পৰ্জন কৰি অৰে । এদিন বিলাৰ দেবাজন্ত কিবা বিচাৰি বিচাৰি ফ্ৰেডে এখন কিতাপ আৱিষ্কাৰ কৰি পেলালে, বিজিয়ে বোধকৰো জুকাই জুকাই পঢ়িছিল— সেই ঘটনাৰ পাচত এসপ্তাহলৈ বিজিয়ে ফ্ৰেডৰ লগত কথাই নক'লে (কিতাপখনৰ নাম

“টিঙ্ক ইয়ৰ্চেলফ্ চাইনিজ্”)। দুপৰীয়া দুয়ো বাহিৰত খায়, সোম, বুধ, শুক্লবৰাৰে আবেলি বিলিয়ে বাজে; মঙ্গল, বৃহস্পতি, শনি বাৰে ফ্ৰে’ডে, বৰিবাৰে কোন ক’লৈ যায় পাতা নাথাকে। ফ্ৰে’ডে স্পাগেটি বনায় আৰু জুপ জুপ চুইচ্ পনীৰ কিনি আনে। বিলিয়ে মাজে মাজে আধা খাই চিনেমা চাবলৈ গুচি যায়। বিলিয়ে প্ৰচুৰ যত্নেৰে বিফ্’স্টে’ক বনায়, ফ্ৰে’ডে মুখ বিকৃত কৰি এদিন কয় যে স্টে’কটো আধাহে পুৰিছে আৰু মচলা বেছি হৈছে, এদিন কয় যে স্টে’কটো আজি ডবল পুৰিছে আৰু মচলা বেছি হৈছে। কেতিয়াবা মই দুয়োকে ইউণ্টন-স্কোফ্লেবৰ কামৰ ভাৰতীয় বেণ্টুবেণ্ট এখনলৈ হিফেন বিবিয়ানি খুৱাবলৈ লৈ যাওঁ, সেইদিনা দুয়ো কোনেও কাকো গালি-গালাজ নকৰাকৈ খোলা মেজাজেৰে খায়। ফ্ৰে’ডৰ এজনী চুইডিচ বান্ধৱী আছে, বিটা ফাড, একে অফিচতে কাম কৰে—আকৰীৰ দৰে গোল ডাঙৰ মুখ, কোনো মে’ক-আপৰ বাহন্য নাই, গোটেইখন ভোটা নাক আৰু ভোটা খুঁতৰি, ভোটা আঙুলি আৰু চুটি চুটি বগা চুলি—কেতিয়াবা বিটা আহি দেখে দুয়ো দুখন চকীত পৰস্পৰৰ পিনে পিঠি দি ওজৰি গুমৰি বহি আছে, টেবুলত আধা খোৱা প্লেট, তাই পাকঘৰত ইটো সিটো গোটাই মেলি পুনৰ নতুন খোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰে, লাহে লাহে কোঠালিৰ খমখম ভাৰটো পাতল হৈ আহে। বিটাই বাৰে বাৰে স্বয়ংক্ৰিয়ভাবে হাত চলাই চুলিখিনি ঠিক কৰে (যেন তাইৰ কেশসজ্জাহে ফোনোৰাই চাই আছে) আৰু কয়, “বিলি, তোমাৰ সংগ্ৰহটো আজি নুলিওৱা? নতুন কিবা পালো?”

সংগ্ৰাহকৰ প্ৰদৰ্শনৰ গৰ্ব আৰু তাৰ লগত আন এটা লক্ষ্য মিহলি হৈ বিলি বিচলিত হয়, কিন্তু অৱশেষত মূৰাবোৰ উলিয়ায়। আশ-ফাটো বিটাক লৈ। তাই উচ্ছ্বসিত হৈ কয়, “আঃ বিলি, এই অভ্যাস নতুন-পুৰণি মূদ্ৰা চাবলৈ মোৰ যে ইমান ভাল লাগে! কি বোধ্যান্তিক নহয়? অ’, হাট্ট আই লাক ইট্! আঃ

ফ্রেড, মোৰো যদি ইমান ধুনীয়া এটা কালেকশ্যন থাকিলহেঁতেন !”
বৰ্তমান মুহূৰ্ত্তলৈ তাইৰ “কালেকশ্যন” হ’ল কেইটামান কৰাচী ফ্লা,
দুটা অণ্টিগ্লান খিলিং, এটা জাৰ্মান মাৰ্ক ।

ফ্রেডে নিলিপ্তভাৱে কান্ধ জোকাৰে—গোটেই বস্তুটো তাৰ
কিবা ‘অভং’ যেন লাগে, “চিজি” যেন লাগে । বিলিৰ বুকু দুক
দুক কৰে—যদি তাই নভবা-নিচিঙাকৈ কৈ পেলায়, “আঃ বিলি,
এইটো মোকেই দি নিদিয়া কিয় ?” তেতিয়া ? তেতিয়া সি কি কৰিব ?
“ছোৱালী মানুহক না কৰিব নোৱাৰি, ইউ ন’”, যিয়েই নমটক—
যদি এবাৰ তাই কিবাকৈ মুদ্ৰাবোৰ পাবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰি পেলায়
তেতিয়া মোৰ পিনে হ’ল আক, তেতিয়া আই এম্ ইন্ এ’ ফিক্স !”

ষিহওক, বিটাই কোনোদিনে মুখ খুলি নোখোজে, মাথো
ঘণ্টাৰ পাচত ঘণ্টা সত্যক মুখ নগ্ননে মুদ্ৰাবোৰৰ কামত
বহি চাই থাকে (“মেকুৰীয়ে যেনেকৈ গছৰ চৰাইলৈ চায়, ইউ ন’ ”
—বিলি) । সোণৰ মুদ্ৰা আৰু কপৰ মুদ্ৰা, তিনৰ মুদ্ৰা আৰু
এমৰ মুদ্ৰা, চেপেটা আৰু উৰুহা, গোল আৰু চাৰিকুণীয়া আৰু
ডিম্বাকৃতি, জীৱজন্তুৰ সাঁচ’ মৰা মুদ্ৰা, বজা-বাণীৰ মুদ্ৰা, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ
আকৃতিত কটা মুদ্ৰা । মুদ্ৰাবোৰ সি কাকো হাতেৰে ছুৰ নিদিছে
(“মি ফাইয়ে প্ৰৱৰ্তন কৰা নিয়ম”), কিন্তু লাহে লাহে তাৰ মুখ খুলি
যায়, ভিতৰৰ উৎসাহী সংগ্ৰাহক মানুহটো আশ্চৰ্যপ্ৰকাশ কৰে—এইটো
মুদ্ৰা ইজিপ্তৰ, ইমান শক্তিকাৰ, অমুকৰ ওপৰত টেকা দি আনিছে,
এইটো পুৰণি গ্ৰীক মুদ্ৰা, অমুক বজাৰ দিনৰ, ৰোণাৰ কৰে’তে
তাৰ ইমান পাউণ্ড গৈছে ; এইটো মুদ্ৰা মাজাভাৰ আৰু এইটো মুদ্ৰা
মেধুচেলাৰ দিনৰ, আৰু এই অভিনৱ মুদ্ৰাটো ৰোণাৰ কৰিবলৈ সি
চাইপ্ৰাচৰ পৰা অহা মানুহ এজনৰ পস খেদি খেদি পুৰা দুদিন
কেহুডেন টাউন এজাকাত খুৰপাক খাইছে—(কিন্তু সকলোৰে ওপৰত
টেকা দিলে মোৰ ফুটা পইচাটোৱে ; বিটাৰ চকু বজমল কৰি উঠিল,
চুলিৰ মাজেৰে কিয়ভাৱে এবাৰ আঙুলি চলালে আৰু কৈ উঠিল,

“অ’, হাউ কুয়েইণ্ট !”) মই ক’লো, “অতবোৰ সোণ-ৰূপ এনেকৈ পেলাই নথৈ বঢ়িয়াকৈ গলাই লৈ দেখোন—

“বৰ্বৰ”, বিলিয়ে ক’লে ।

এই বায়ুটো তাৰ ক’ৰ পৰা আছিল, মই জানিব বিচাৰিলোঁ । এইটো এটা চীনা “অভ্যাস”, সি সগৰ্বে ক’লে । এই বায়ু চীনাৰ বস্তুত আছে । তাৰ দেউতাকে হেনো পুৰণি জাপানী আৰু চীনা ছবি সংগ্ৰহ কৰে, মাকে সংগ্ৰহ কৰে দুনিয়াৰ যত বকমৰ বিছনী, হয়তো তাৰ পৰাই বায়ুটো আনিছে ।

“এটা চীনা অভ্যাস, ইউ ন’ ” বিলিয়ে কলে ।

“অ’ হয় নেকি ?”

“অ—কভাল্‌জিক সুখি চাবা ।”

বিলিৰ মুদ্ৰা ক্লাবৰ বন্ধু কভাল্‌জিক, প’লেণ্ডৰ পৰা অহা এজন ডপ্পীয়া । তেওঁৰ চীনা বস্তুত আগ্ৰহ আৰু তেওঁ চীনা খাদ্যৰ সম্বাদাৰ । টটেনহাম ক’ৰ্ট ব’ৰ্ডত তেওঁ এখন পুৰণি কিতাপৰ দোকান চলায় আৰু আজিৰ সময়ত বৃটিছ মিউজিয়াম লাইব্ৰেৰীলৈ গৈ চীনৰ বিষয়ে পঢ়া-শুনা কৰে । ঘৰৰ পৰা ওঁতৰি থাকি তেওঁৰ কোনো খেদ নাই, তেওঁ হেনো কয়, “সৌভাগ্য ক্ৰমে মোৰ নিবাসন ঘটিছে লণ্ডনত, আৰু লণ্ডনত আছে সকলো বস্তু আৰু সকলো দেশ । এটা ‘হবি’ৰ চৰ্চাৰ কাৰণে ইয়াতকৈ উৎকৃষ্ট ঠাই কি আছে ?” চহ’ অঞ্চলৰ চীনা বেণ্টুৰেণ্ট এখনলৈ বিলিয়ে মোক আৰু ছু-ক ছপ চুৱে আৰু চৰাই বাহৰ চুপ খুৱাবলৈ লৈ গ’ল, আৰু নিবল টেবুল এখনত ঘন মোটা ছুকৰে পাইপ-টনা আদহীয়া মানুহ এজনৰ লগত চিনাকি কৰি দিলে ।

“মিঃ জমুক, মিঃ তমুক, মিঃ জাপ্টন কভাল্‌জিক । হিৱাব্ ইউ জাব্ । বি কোনো চৈনিক বস্তুৰ কাৰণে ইয়াত আকোঁন্দন কৰক ।”

পতিকে এই সুযোগতে কভালক্ষিক সুধি চাৰ্জো । স্বাৰ মিহত
 বাপ । কভালক্ষিক সমুখৰ বাণীবোৰ আঁতৰাই থলে, সাগ্ৰহে
 পাইপটো জ্বলালে, আৰু এটা নাতিচুহু কত্থা আৰম্ভ কৰিলে ।
 বিলিয়ে হেনো ঠিকেই কৈছে, এই বিষয়ে তেওঁ পঢ়া-শুনা কৰি থি
 পাইছে, এই সংগ্ৰহ কৰাৰ “হৰি”ৰ পূৰ্ণ বিকাশ হয় চীন দেশতেই
 খৃঃ পূঃ ১ম শতিকাত, হান্ বংশৰ আমোলত । কওঁতে কওঁতে
 তেওঁৰ পাইপটো নুমাই গ’ল, নিৰ্বাপিত পাইপটোতে পৰম সুখেৰে
 টান দি দি কভালক্ষিক ক্ৰমে ক্ৰমে এঘাৰ শতিকালৈ আহিল । এঘাৰ
 শতিকাত হেনো মি-ফাই নামেৰে এজন বাগ্ৰ আৰু বিখ্যাত আৰু
 পৰম একনিষ্ঠ চীনা সংগ্ৰাহক আছিল, তেৱেঁই প্ৰথমে সংগ্ৰহ পদ্ধতিৰ
 নিয়ম-প্ৰণালী কিছুমান প্ৰবৰ্ত্তন কৰিলে । আজিৰ পাশ্চাত্য জগতত
 প্ৰচলিত সংগ্ৰহ প্ৰণালীৰ নিয়মবোৰ, টেক্‌নিক্‌ছোৰ ক’ৰ পৰা গৃহীত,
 কোনে উনিওৱা জানেনে ? ঠিক ধৰিছে, সকলো মি-ফাইৰ নিয়ম,
 ইত্যাদি ইত্যাদি । কভালক্ষিক পাইপটো জ্বলাবলৈ এটা বিৰতি দিলে ।
 আৰু এই সুযোগতে এটা অচিলা দেখুৱাই তু-য়ে বিদায় ললে ।
 “কিন্তু অৱশ্যই”, পাইপডাল নমাই থৈ কভালক্ষিক পুনৰ খাদ্যত
 মন দিলে, “এইটোক এটা সম্পূৰ্ণ চীনা অভ্যাস বুলি কোৱা হয়তো
 ভুল । এইটো মানুহ মানুহে অন্তৰ্নিহিত ধৰ্ম । সকলোৱে কিবা
 নহয় কিবা সংগ্ৰহ কৰে । বোধকৰো তাৰ মনোবৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা
 এয়ে যে দখলৰ অধিকাৰ আমাৰ অহং ভাবটো সন্তুষ্ট কৰে ।
 বোধকৰো এই অহং ভাবটো চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈকে দুৰ্জ্ঞানসকলে
 এজনী এজনীকৈ বহুজনী ছোৱালী সংগ্ৰহ কৰি হাৰেম বনায় । হৰেমত
 ডন জুৱানৰ ছাজাৰ গ্ৰেমৰ কাৰপো এয়েই । বেচি কি ক’ম,
 জানেই, আমাৰ ডেকা বহু বিজি নামৰ জগতো যে প্ৰতি সপ্তাহে
 একোজনী নতুন নতুন বাছনী (বিলিয়ে মোৰ পিনে কেবাজিকৈ চাই
 এটা বিখ্যা জজাৰ হাঁহি মাৰি দেৱাজলৈ মুখ জুৱালে),—সকলো
 ন’বাই যেনেকৈ নিজৰ জেপত ৰাজ্যৰ বস্তু জমা কৰে, সেইদৰে

বোধকৰোঁ এই সংগ্ৰহ গ্ৰন্থজিৰেই এটা কৰ্ম, অপৰিণত প্ৰকাশ।”

বুজিলোঁ যে কভালক্ষি আজি ঠিক মেজাজত আছে, কিন্তু আপত্তি ভুলিলোঁ। মই ক’লোঁ যে মই একো সংগ্ৰহ নকৰোঁ—না আপানী ছবি, না ডাকটিকেট, না পুৰণি জোতাৰ বাকচ, গুড্ডী, প্ৰামোক্ষোন বেকৰ্ড, না লাটুম, না চিগাৰেটৰ পেকেট।

“হয়তো কিতাপ? নাই? আঃ, মাই ফ্ৰেইণ্ড”, যেন আনন্দিত হৈয়েই কভালক্ষিয়ে ক’লে “সজ্ঞানে হয়তো আপুনি একো যোগাৰ কৰি নুফুৰে। কিন্তু সংগ্ৰহ কৰা বস্তুটো যে ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য পদাৰ্থ এটাই হ’ব লাগিব, তাৰ অৱশ্যে কোনো মানে নাই। হয়তো আপুনি সংগ্ৰহ কৰে বন্ধুত্ব, বা অতিভক্তা, বা স্মৃতি—আপোনাৰ বিখ্যাত ফুটা পইচা আৰু দেশৰ বন্ধুজনৰ কথা মনত কৰক। চ’ ডেয়াৰ ইউ আৰ।”

ছপাটিক ডাল জোকাৰি কভালক্ষিয়ে এনে এটা ভঙ্গী দিলে, যেন এই উদাহৰণৰ পিচত আৰু আপত্তি নচলে।

“অ—তেনেকৈ চাবলৈ প’লে অৱশ্যে—” মই আৰম্ভ কৰিলোঁ।

“ডাল কথা মনত পেলাই দিলে মিঃ কভালক্ষিয়ে”, বিলিয়ে ক’লে, যেন কথাটো তাৰ এতিয়াহে মনত পৰিল, “তোমাৰ ফুটা পইচাটো কি হ’ল?”

মই হাঁহিলো আৰু মূৰ জোকাৰিলোঁ। অলপো নদমি বিলিয়ে ক’লে, “এটা বীয়াৰ খোৱা।” খালোঁ। বিলিয়ে ক’লে, “তুমি জানা, সেই পইচাটো নাপালে মোৰ সংগ্ৰহটো অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰ’ব—মোৰ ইমান দিনৰ চেষ্টা, অধ্যবসায়, সকলো আধৰুৱা হৈ থাকিব—তুমি কি ডাকে বিচৰা?” মই ক’লোঁ, “এটা বীয়াৰ খোৱা। দেশলৈ লৈ এটা পত্ৰিয়াই দিম।” সি খালে, আৰু ক’লে, “তুমি নাজানা, এটা সামান্য পইচা, এটা সামান্য ডাকটিকেট এজন সংগ্ৰাহকৰ কাৰণে কিমান মূল্যবান।” “খুব জানো”, মই ক’লোঁ।

“তোমাৰ লগত মোৰ বন্ধুত্ব শেষ হৈ জাব পাৰে”, সি ক’লে। “খুব পাৰে”, মই ক’লোঁ। তাৰ ধৈৰ্য্যচ্যুতি হ’ল, সি চকীৰ পৰা উঠিল আৰু ক’লে, “ওড নাইট। দুঃখিত, মিঃ কডাল্‌জিক, মোৰ এটা এপপ্ৰণ্টেমেন্ট আছে।” “ওড নাইট” মই ক’লোঁ আৰু লিফাচটো তুলি ল’লোঁ। বিলি বৈ থাকিল। “মই কৈছোঁ, ওড নাইট”, সি আকৌ ক’লে, “ওড নাইট”, ময়ো ক’লোঁ আৰু চকীৰ পৰা তাৰ ওভাৰকোটটো তুলি দিলোঁ। মোৰ গিনে এটা অগ্নিদৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি বিলি বাহিৰৰ কঁৱলীলৈ ওলাই গ’ল।

কডাল্‌জিক চকীত আউজি বহিল আৰু মোৰ গিনে চাই স-কোতুকে হাঁহিলে। “সামান্য এটা পইচা লৈ ইমান চিৰিয়াচ হ’বৰ কি আছে—” মই অলপ বিৰক্ত হৈ ক’লোঁ। “আঃ, মাই ফ্ৰেইণ্ড”, কডাল্‌জিকয়ে ক’লে, “আপুনি একো বুজা নাই। বিলিয়ে সোধে : ফ্ৰে’ডে বিটাত এনে কি দেখে? সামান্য এজনী হোৱাজী লৈ ইমান চিৰিয়াচ হ’বৰ কি আছে? আপোনাৰ গল্পটো আৰু বিলিৰ গল্পটো একেই। তাৰ উত্তৰো একেটাই : ফ্ৰে’ড বিটাৰ প্ৰেৰণত পৰিছে। বিলি তাৰ সংগ্ৰহটোৰ প্ৰেমত পৰিছে, আৰু প্ৰেমৰ কাৰণে বোলে মানুহে কৰিব নোৱাৰা কাম নাই। দুয়োৰে একেধৰণৰ অনুভূতি, উজ্জাস, ব্যগ্ৰতা, হতাশা, ইৰ্ষা, তীব্ৰ বাসনা, পৰিতৃপ্তি, উন্মাদনা। আপোনাৰ এই আচৰিত কুটা পইচাটোৰ প্ৰতি কি মোৰ লোভ হোৱা নাই? হৈছে, বিলিতকৈ সেই লোভৰ তীব্ৰতা কোনো ভপে কম নহয়। কিন্তু মই আৰু ডেকা মানুহ নহওঁ, কথাবোৰ মই এতিয়া নিৰ-পেক্ষভাৱে লব পৰা হৈছোঁ, মই বিলিৰ দৰে আপোনাক জোৰ নকৰোঁ। কিন্তু বিলি তৰুণ যুৱক, সংগ্ৰাহক প্ৰেমিক, প্লাক প্ৰেমৰ কাৰণে মানুহে এটা সঁচা গল্প শুনক। বিহাৰ্ট হেৰাৰ্ড নামে এজন কিতাপ সংগ্ৰাহক আছিল। এপৰাকী উল্লম্বহিমাৰ পৰা মেৰালে এখন মনোমহন মধ্যযুগীয় পুথি— বুক্ অফ চেইণ্ট অল্‌বান্স— সবকাৰৰ বহু চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু নোৱাৰিলে। অৱশেষত বিহাৰ্ট

হেৰাৰে কৰিলে কি জানেনে ? তেওঁ ভদ্ৰমহিলাক বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দি ৰহিল। জানেনে, আপুনি যদি ছোৱালী মানুহ হ'লহেঁতেন, বিলিয়েও হয়তো আপোনাৰ পানি গ্ৰহণৰ প্ৰস্তাবেই দি পেলালেহেঁতেন, যাতে আপোনাৰ লগত তেওঁ আপোনাৰ ফুটা পইচাটোও পায়।”

মই ঈশ্বৰক ধন্যবাদ দিলোঁ যে তেওঁ মোক ছোৱালী মানুহ কৰি সজা নাই, আৰু ক'লোঁ, “কিন্তু লোকৰ পইচা যোগাৰ কৰোঁতে কৰোঁতে তাৰ নিজৰ সংগ্ৰহটোহে কোনোবাদিনা হাত বদলি হৈ যাব যেন পাইছোঁ। শ্ৰীমতী ৰিটা ফাভ্—”

এই বিপদজনক সম্ভাৱনাটোৰ কথা বিলিৰ মুখত কঙাল্পিকৈ শুনিছে। তেওঁ বিজ্ঞৰ দৰে হাঁহিলে আৰু ক'লে, “আপোনাক আৰু এটা সঁচা গল্প কওঁ। চাৰ ৰবাৰ্ট কটনৰ নাম শুনিছে সম্ভবতঃ, তেওঁ এজন বিখ্যাত কিতাপ সংগ্ৰাহক আছিল। তেওঁৰ অতি দীৰ্ঘ লাইব্ৰেৰীটো আছিল তেওঁৰ প্ৰাণ। পিছে ৰাজনৈতিক পাক-চক্ৰত ঘটনা এনে হ'ল যে ইংলণ্ডৰ ৰজা তেওঁৰ প্ৰতি কণ্ট হ'ল। ৰজাই তেওঁক শাস্তি দিলে। ইংলণ্ডৰ ৰজা তেঁতিয়া প্ৰথম চাৰ্জছে, বাছি বাছি এনেকুৱা শাস্তি এটা দিলে যে তাতকৈ মৰ্মান্তিক শাস্তি আৰু চাৰ ৰবাৰ্টৰ কাৰণে একো হ'ব নোৱাৰে—তেওঁক নিজৰ লাইব্ৰেৰীত প্ৰৱেশ নিষেধ কৰি দিলে। প্ৰেমাস্পদৰ পৰা বিচ্ছিন্ন মানুহৰ দৰে দুখে বেজাৰে খীণাই-গুকাই চাৰ ৰবাৰ্ট এদিন মৰিয়েই থাকিল। মাই ফ্ৰেইড, ৰিটাৰ হাতলৈ বিলিৰ সংগ্ৰহটো যোৱাৰ আশা সুদূৰ পৰাহত। তাৰ কালেক্ষ্যনটো এবি দিব লাগিলে সি আৰু বিলি হৈ নাথাকে”, কঙাল্পিকৈ নেতিসূচকভাৱে মূৰ জোকাৰিলে, “নাই, ৰিটাৰ ছোৱালীমতীজ্ঞা আৰুগুকাই আমাৰ বিলিক টলোৱাৰ আশা—”

“কম, অতি কম। প্ৰায় শূন্য। এই বিষয়ে ময়ো নিশ্চিত।” কেইদিনমান আপোনে ছোৱা মোৰ সৰু অতিভক্ততা এটা কঙাল্পিকৰ আগত বিবৃত কৰিলোঁ।

৪

এটা সৰু অভিজ্ঞতা । ফ্ৰে'ড আৰু বিলিৰ লগত সিহঁতৰ ফুটত বহি সন্ধিয়া কথা পাতি আছিলোঁ, দেখিলোঁ, ফ্ৰে'ডে বাৰে বাৰে ঘড়ী চাইছে, লাহে লাহে অধৈৰ্য্য হৈ উঠিছে । হঠাৎ ফ্ৰে'ডে কৈ উঠিল, “বিলি, তোমাৰ দেখোন আজি ‘চাউথ পেচিফিক’ চাব ঘোৱাব কথা আছিল, যোৱা যদি যাবৰ হৈছে ।” বিলি অৰাক হৈ কৈবা এটা ক’ব খুজি বৈ গ’ল, তাৰ পাচত মোক ক’লে, “অঁ, বলা চাউথ পেচিফিকখন চাই আহোঁগৈ, কালি প্ৰ’গ্ৰাম সলনি হৈ যাব নহ’লে, চাব খুজিলে একেবাৰে ব্লেট এণ্ডলৈ যাব লাগিব ।”

“সেইখন মই কেতিয়াবাই চাইছোঁ,” মই ক’লোঁ ।

বিলি লবালবিকৈ উঠিল আৰু মোৰ বাহত ধৰি টানিলে, “তাতে কি হ’ল ? চৰেই কৈছে, বড়িয়া ছবি, অনান্যাসে দুবাৰ চাব পৰিবা, আৰু মই কি অকলে অকলে যাম ? মোকোতো এটা সলী লাগে । ফ্ৰে'ড ? নাই, ফ্ৰে'ডে ইতিমধ্যে সেইখন তিনিবাৰ চাইছে, নহয় ফ্ৰে'ড ? (ফ্ৰে'ডে চিনেমা-টিনেমা নাচায়, বুলিলেই জানিছিলোঁ, আচৰিত হ’লোঁ) । আহা, আহা, দেবি হ’লে মন্ত কিউ দিব লাগিব” ——— আৰু কি হ’ল বুজাব আগেয়ে মোক প্ৰায় টানি নি সি দুবাৰদলিলৈ লৈ গ’ল ।

“এক মিনিট, এক মিনিট”, মই প্ৰতিবাদ কৰিলোঁ, “এইচৰ কি কথা ?”

“বলা, বলা, ইয়াত তৰ্কাতকি কৰি থাকিলে শেষ স্ব’টো মিচ কৰিব লাগিব ধুকপ—নহয়, বলা এক মিনিট——” বিলিয়ে ক’লে আৰু লবালবিকৈ তাৰ সংগ্ৰহৰ ডুৱাবটো টানি চালে, বজা আছে বো নাই । “অঁ, ঠিক আছে । ফ্ৰে'ড, মোৰ পুৱাৰ ধাবটো ?”

ফ্ৰে'ডে বিনা বাক্য ব্যৱে জেপ খুচৰি দুটা হাৰুকাউন বাহিৰ কৰি দিলে..... সেই পইচাবে কি বিলিয়ে “চাউথ পেচিফিক”ৰ টিকেট কিনিলে ? “চাউথ পেচিফিক, মাই ফুট !” বিলিয়ে বাস্তৱ নাথি ক’লে, “ত’কমেটো কি মোক চিনেমা চাবৰ পইচা দিছে ? এই

পইচাবে মই এতিয়া পটাচিয়াম চাইনাইড খাই মৰিলেও তাৰ কোনো আপত্তি নাই। মূল কথা হ'ল, তাক আমি এতিয়া অকলে ঘৰটো এৰি দিব লাগে।”

“কিয় ? কিয় ?”

“কিয় আক ! ড'ৰমেটৰ নৱতম নুইচেপ্স।” বিবক্তকণ্ঠে বিলিয়ে ক'লে, “বিটাৰ লগত বোলে আজি সন্ধিয়া তাৰ কিবা পৰম ব্যক্তিগত কথা আছে, পৰম ইণ্ডিমেট। ড'ৰমেটৰো আকৌ পৰম ইণ্ডিমেট কথা, হোৱাট এন আইডিয়া। যিহণ্ডক, ড্ৰয়াৰটো বন্ধ কৰি থৈ আহিছোঁ, বিটাই আক মোৰ কনেকশ্যনটো পিটপিটাই একাকৰ কৰাব ভয় নাই। সেইটো ছোৱে বুলিহে মোৰ আচল ভয়…… নিজৰ ঘৰৰপৰা নিজেই ওলাই আহিবলগীয়া হৈছে, কি এটা পৰিস্থিতি।”

কথা কৈ কৈ বিলিয়ে নিকটতম পাব্‌টোৰ পিনে ধাপলি মেলিলে আৰু পাব্‌টোৰ দুৱাৰত হাত দি তাৰ মানৱতাবোধ উভতি আহিল। “কি আক কৰিবা, উপায়ো নাই, বেচেৰা এমেচাৰ টুটচ্‌ ৰমিয়”, সঁচাসঁচিকৈয়ে সেই অসম্ভৱজনীৰ শ্ৰেয়ত পৰি হাবুডুবু খাইছে, সিহঁতক অলপ সুবিধা নিদিও নোৱাৰি…… যিহণ্ডক, ড'ৰমেটৰ পইচাখিনিৰ সম্ভাৱ্যতা কৰি পেলোৱা দৰকাৰ, আহা, এই এখন বুজন ধৰণৰ পাব্‌, ইয়াতেই……”

ঘটনাটো শুনি কডাল্‌স্কি সন্তুষ্ট হ'ল, ভেঙ' বৈ বৈ বীয়াবখিনি শেষ কৰিলে আৰু নুমাই হোৱা পাইপটো ডাঙি কৰি কৰি লাহে লাহে ক'লে, “ডেয়াৰ্‌ ইউ আৰ্‌। বিলিয়ে তাৰ ৰমিয় বজুৰ কাৰণে লাগিলে তাৰ নিজৰ ঘৰটোও এৰি দিব, কিন্তু তাৰ আসনে তাৰ সংগ্ৰহৰ দেবাজটোত চাৰি মাৰি খেঁচুৱাব। মই নিজেই এজন সংগ্ৰাহক—অৰ্‌ এ চৰ্ট—সংগ্ৰাহকৰ সন্মানৱদ্ধি মই জানো, বিজিক মই জানো……জাঃ, কিন্তু মোৰ ভাগ্যও এনেকুৱা, মই ফ্ৰেইড, বাৰ্ছোঁতে বাৰ্ছোঁতে মোৰ হাত পৰিল হাক কৰা সেৱা বৰাজিত, চীনা মানুহ

বিচাৰোঁতে বিচাৰোঁতে পালোঁ এক বিলি নাম, যাৰ জন্মস্থান ইংলণ্ড, শিক্ষা ইংলণ্ডত, যিয়ে ইংৰাজক গান্ধি পাৰি পৰম পৰিতৃপ্তিৰে বিক-
শেটক আৰু বণ্টবীক্ষ খাম, আৰু যাৰ চীনা ভাষাৰ জানৰ লগত
মোৰ চীনা ভাষাৰ জানৰ পাৰ্থক্য—নাঃ, বিষয়বস্তু পৰিৱৰ্তন কৰা
যাওক, কি কৰা ?”

৫

এদিন টেলিফোন বাজিলে আৰু বিলিয়ে ক’লে যে সি গাছ
কৰিছে, আৰু এই অচিলাতে তাৰ বন্ধু-বান্ধৱীবোৰে তাৰ কামত
নাচ-পান-হাল্লা পাতিব খুজিছে। গতিকে কামলতিৰ ভলত এটা ড্ৰামনে’ৰ
বটল লৈ বেইজ্বাটাৰৰ বাছলৈ দৌবিলোঁ। সিহঁতৰ ফ্লেণ্ট মানুহ
আৰু চিপাবেটৰ ধোৱা উড়ি, বেডিঅ’গ্ৰামটোত বজাবলৈ হু আৰু
আন এজনে শেহতীয়া “পপ” ৰাজনাৰ নাচৰ ৰেকৰ্ড লৈ আহিছে,
দুটামান বড়ীপ চীনা লঠন ওলমিছে, বিটা আৰু আন এজনী ছোৱালীয়ে
চেণ্ডউইচ কাটিছে। কোঠালিৰ মাজৰ টেবুলত তাৰ আপুৰুপীয়া
মুদ্ৰা-সংগ্ৰহ, তাৰ কামত সপৰ্বে থিয় হৈ এৰোৰ ক’ল বড়ৰ “ভয়”
চুট পিজি বিলিয়ে ডজনত উনৈশটাকৈ কথা ক’ব খৰিছে, বিটাই মাজে
মাজে কিপ্ৰভাৱে হাত দি চলিখিনি ঠিক কৰিছে আৰু সত্ৰফনয়নে টেবুল-
খনলৈ চাইছে। বিলিয়ে মোক একাষলৈ মাতি নি ক’লে যে ফ্ৰে’ড
আৰু বিটা বাগদত্ত হৈছে, খবৰটো আজি এই সুযোগতে সি পাঠি’ব
শেষত এটা “বিজয়” ছিচাবে ঘোষণা কৰিব। সিঃ কঙালগিক
পাঠিলে অহা নাই, সকলো ডেকা ডেকা ল’ৰা আৰু ছোৱালী (তাৰ
কোনজনীৰ লগত বিলিৰ কিমান ডিষ্ট্ৰীৰ ঘনিষ্ঠতা সেই বিষয়ে কিছু
অনিশ্চয়তা আছে), অটিনাকিবোৰক বিলিয়ে এখন এজনকৈ টিনাকি
কৰি দিলে : বন্ পেইজ আৰু বাবাবাৰা সেনজান (বাদ্দত ছাত্ৰ-
ছাত্ৰী), বে’টি (কিবা অফিচত কাম কৰে), হিষ্টেৰ পাৰ্চে হায়েন্-
হাইমাৰ, (জাৰ্মানীৰ পৰা ইংৰাজী শিকিব আহিছে), আবেল ৰাজেক
(ইজিপ্তীৰ ছাত্ৰ), ইংচ্ অনষ্টাড (এটা নবৰেজিয়ান ৪২০) আৰু

—এইবাৰ বিলিয়ে এটা “মিষ্টাৰ” যোগ দিলে—মিষ্টাৰ মট্ । মিঃ মটৰ বয়স পঞ্চাশৰ ওপৰ, শকত মানুহ । তেওঁ কৰমৰ্দন কৰিলে আৰু ক’লে যে এই ডেকা মানুহৰ পাৰ্টিত তেওঁৰ উপস্থিতি বেখাপা যেন হ’লেও তাৰ এটা ব্যাখ্যাও আছে : “তেওঁ” আৰু বিলি একে গোন্ধৰ মানুহ, সংগ্ৰাহক । এবা, বিলিও খাটি সংগ্ৰাহক, ম২ ডাবিলো, সি মানুহো সংগ্ৰহ কৰে বেচ । মিঃ মটে কি সংগ্ৰহ কৰে ? মিঃ মটে বহুসাময়ভাৱে হাঁহিলে আৰু ক’লে, “এদিন বিলিৰ লগত আহিব, তেতিয়া গম পাব । ছেল্টিত মোৰ এটা পাব আছে ।”

৬

লম্বণৰ কুঁৱলী ঠেলি বিলিয়ে মোক এদিন সন্ধিয়া ছেল্টিলৈ লৈ গ’ল, সেই এলেকাত হেনো প্ৰতি বৰ্গগজত একোজন লিখক আৰু শিল্পী । মিঃ মটৰ পাবটো অৱশেষত পোৱা গ’ল, তাৰ নাম “দি এণ্ড অফ দি ৱৰ্ল্ড”, আৰু ভিতৰ সোমাই ধাবণা হ’ল সঁচাকৈয়ে প্ৰলয় আৰু ভূমিকম্পত পৃথিৱী উৰি যাব ধৰিছে—লাইটবোৰ ধোঁৱাৰে নীল, ছাপডাঙিৱালা আৰু কিলাকুটিত-চামৰা-লগোৱা-কোট পিন্ধা লিখক আৰু চিত্ৰকৰ আৰু সঙ্গীতজ্ঞ, সিহঁতৰ মুখত পাইপ আৰু জেপত ‘নিউ শ্বেটটমেন এণ্ড নেচন’, আৰু চকু বগা আৰু উদভ্ৰান্ত, পিন্‌আপ্-গাল আৰু অভিনেত্ৰীৰ পৰা জাপল্ চাৰ্টৰ পৰ্য্যন্ত চৰ ধৰণৰ উত্তেজিত কটাকটি আলোচনা আৰু হৈ-চৈ-হট্টগোল, কোনোবাই এটা মেণ্ডলিন বজাইছে, এটা দলে কলবৰ কৰি কৰি ডাৰ্ট’চ খেলিছে, দুখন টেবুলৰ ফাকে ফাকে “জিটাৰ্-বাগ্” নাচৰ দৰে এটা নাচৰ মহড়া চলিছে, টেবুলে টেবুলে বেফিকিৰ বীয়াৰৰ পাচত বীয়াৰ, আৰু ধোঁৱাৰ পৰ্দাই আৱৰি পেলাইছে । কাউণ্টাৰৰ পিচগিনে দভ্যসমান মিঃ মট্ আৰু বগা এল’ন পিন্ধা মিচেচ্ মট্ ।

ধূঁৱলীৰ মাজেৰে মিঃ মটে অসাময়িকভাৱে হাঁহিলে আৰু ক’লে, “শুভ সন্ধ্যা, শুভ সন্ধ্যা । মিঃ অমুক, মোৰ স্ত্ৰী । যদি বোৱা নাপায়—এক মিনিট—”, আৰু কি হ’ল বুজাব আগেয়েই মিচেচ্ মটে তেওঁৰ

এপ্ৰ'নৰ ডিতৰৰ পৰা এখন কেঁচি বাহিৰ কৰিলে আৰু মোৰ টাইডালৰ আগটো কিচুকৈ কাটি পেলালে। এইটো আকৌ কি ধৰণৰ বসিকতা ? মিচেচ্ মটে মুখত নিৰীহ ভাৱ এটা ফুটাই তুলিলে আৰু বুজাই দিলে— তেওঁলোকে নতুন খৰিদা-বসকলৰ টাইৰ টুকুৰা সংগ্ৰহ কৰে। আজি গ্ৰীণ বহুব ধৰি কৰি আহিছে। এইটো এটা ঐতিহ্য। বেয়া নাপাব (কোনেও নাপায়)। কাউণ্টাৰৰ পিচপিনৰ ব'ৰ্ড এখনত মোৰ টাইডালৰ টুকুৰাটো পিন মাৰি লগাই দিলে, দেখিলোঁ ব'ৰ্ডখনত হাজাৰ হাজাৰ মোৰ দৰে দুৰ্ভাগীয়াৰ টাইৰ বহু বিচিত্ৰ টুকুৰা। “ছিয়াৰ্, আপ্, ছিয়াৰ্, আপ্,” সিঃ মটে ক'লে, “এটা বীয়াৰ খাওক, দোকানৰ তবফৰ পৰা—ৱান অন্ দি হাউচ”, আৰু মই সুৰ্বকৰ দৰে হাঁহিব ধৰিলোঁ। বিলিয়ে মোক এচুকৰ টেবুল এখনলৈ লৈ গ'ল, ব'ত কেইজনমান “চিৰিয়াচ” প্ৰকৃতিৰ মানুহে—তাৰ এজন ওপা আৰু এজন স্প'টতঃ অ-ইংৰাজ (আণ্টন্ কভাৰ্ণাটিক)। চাৰিওপিনৰ হল-স্থলৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হৈ বীয়াৰ খাইছে, আৰু নিজৰ ডিতৰতে শান্তভাৱে কিবাকিবি আলোচনা কৰিছে, ধৰিব পাৰি তেওঁলোকৰ ভুলীয়াত এটা চেপা উত্তেজনা। বিলিয়ে মোক চিনাকি কৰি দিলে। বহু বকম জীৱিকাৰ মানুহ (অফিচ কৰ্মী, শিক্ষক, ব্যৱসায়ী, সাংবাদিক) আৰু প্ৰতিজনে কিবা নহয় কিবা এটা সংগ্ৰহ কৰে—কমাল, বাচ-টিকেট আৰু ডাক-টিকট, পুতলা, টাইমটেবুল, থিয়েটাৰৰ কাৰ্য্যসূচী, চীনা মাটিৰ পাত্ৰ, শামুক, নস্যৰ কোটা, মুখা, হাত-কেবোৱা……। তেওঁলোকৰ ডিতৰত বস্তুৰ অদলবদল চলিছে : ‘ক’ই আফ্ৰিকাৰ টিকেট মৰা এখন চিঠি পাইছে, কিন্তু ভেওঁ শামুকহে পোষ্টাল, আৰু ‘খ’ৰ পেহীয়েকে সাগৰৰ পাবলৈ গৈ কিছুমান শামুক আনিছে কিন্তু ভেওঁ ডাক টিকেটবহে সংগ্ৰাহক, গতিকে ‘ক’ই ‘খ’ক আফ্ৰিকাৰ টিকেটটো দি ‘খ’ৰ পৰা শামুক কেটটো লৈছে। এনেকুৱা। মই ভাবতৰমৰ পৰা আহিছোঁ ? সোটেই দলটো মোৰ ওপৰত মৰাণৰ ওপৰত শতৰ পৰাৰ দৰে উৰুৰি খাই পৰিল : “আঃ, আপোনাৰ হাতত

ভাৰতীয় হাতে কৰা কোনো পুতলা-টুতলা নাইনে, বাই এনি চাম্‌স্ ?
 জনাৰ নোহাৰিনে ? নিশ্চয় আপোনালৈ নতুন নতুন ভাৰতীয় ডাক-
 টিকেট লগোৱা চিন্তি আছে ? কি ঠিক, কি জানিবা আপোনাৰ
 বস্ত্ৰবোৰৰ ভিতৰত ক'ববাত এখন কলিকতাৰ বা বম্বেৰ বাচ টিকেট
 আছেই ? আপোনাৰ ঠিকনাটো দিয়ক — এটা বীয়াৰ খাওক —
 আপোনাৰ ফোন নম্বৰটো কি বাক — আক এটা বীয়াৰ ?”

কোনোমতে এই সৰ্বগ্ৰাসী দলটোৰ পৰা আঁতৰি কাউণ্টাৰত
 অৱশ্যে হৈ বহিলোঁ, এটা সহানুভূতিৰ হাঁহি মাৰি মিচেচ্ মটে
 গামাচাৰে গিলাচ মচিব ধৰিলে। খাবণা হ'ল বিলিয়ে এণ্ড'লোকক
 মোৰ ফুটা পইচাটোৰ কথা কোৱা নাই, কোনেও দেখোন নুলিয়ালে।
 অ', নিশ্চয় সাৱধানতাৰ খাতিৰত। মিঃ কডান্স্‌ স্কিও উঠি আহিল
 আৰু কাষতে বহিল, মোৰ পিনে চাই বৃজ্জব দৰে লাহেকৈ হাঁহিলে।

“আমনি পালে ?”

“আমনি ঠিক নহয়,” মই ক'লো, “বৰং হতভম্ব হৈ হ'লো।
 উঃ, কি কি যে নোগোটাৰ মানুহে !”

‘সচাই, ছেইণ্ট্‌ ইট্‌.’ মিঃ মটে ক'লে, “যি কোনো বস্ত্ৰৰ
 নাম কৰক, সচল-অচল-নতুন-পুৰণি-পোক পতঙ্গ-মৌ-মোঁৰা এনিখিং
 আন্দাৰ দি চান, সংগ্ৰাহক ওলাব।” “পৃথিৱীখনেই বোধকৰো সীমা”,
 মই ক'লো। মিচেচ্ মটে ক'লে, “অ', নহয় জানো ? হয়তো
 পোটেই পৃথিৱীখনকে নিজৰ মোনাত ভৰাব খোজে, এনেকুৱা মানুহো
 ওলাব। এই লেখাৰ পৰ্য্যমেষ্টলৈকে চাওক, কেনেকৈ এটাৰ পাচত
 এটাকৈ সকলো বস্ত্ৰ নিজৰ মোনাত ভৰাইছে—প্ৰথমে কল-কাৰখানা,
 তাৰ পাচত বেজপাড়ী, তাৰ পাচত কৰলা, তাৰ পাচত চিকিৎসা—।”
 মিঃ মটে কৈ উঠিল, “আঃ মেগী ! জাতীয়কৰণৰ নীতিক আকৌ
 ইয়াৰ মাজলৈ টানিছা কিয় ?” (মিঃ মট্‌ লেখাৰ পাৰ্টিৰ সমৰ্থক)
 “অ' বেল”, মিচেচ্ মটে কলে, “পোটেই পৃথিৱী আন্দাৰ কবিব
 খোজা মানুহ খুব কম, ইয়াৰক ধন্যবাদ।” “যি কৈছা,” মিঃ মটে

ক'লে। “আক আপুনি, গি: মট” মই ক'লো, “আপোনাৰ দোকানত সংগ্ৰাহকৰ আজ্ঞা, আপুনি সংগ্ৰাহকৰ সংগ্ৰাহক! হেট্ অক্!” “সংগ্ৰাহকৰ সংগ্ৰাহক”, উৎকল হৈ মিঃ মটে ক'লে, “এ শুভ বান দেট্। ধন্যবাদ, ধন্যবাদ। হেভ্ এনাদাৰ?” “ধন্যবাদ।”

বিজি আহি কাষতে বহিল।

“আপোনাৰ চুইচ বন্ধক ক'ত থৈ আহিল?” মিচেচ্ মটে সুধিলে।

“সি বিটাৰ লগত সিহঁতৰ বিয়াৰ পৰিকল্পনা কৰাও ব্যস্ত। অহা মাহত সিহঁতৰ বিয়া।”

“অ’, বৰ ভাল কথা।” মিচেচ্ মটে ক'লে, “হাউ নাইচ!”

“মোৰ কাৰণে ডিমান নাইচ নহয়,” বিজিয়ে ক'লে, “মোৰ কালেকশ্যনটো গ'ল।”

“কি!”

মোৰ হাতৰপৰা গিলাচটো প্ৰায় পৰি গ'ল, আৰু কভালক্ষিত্বৰ পাইপডাল নুমাই থাকিল। মিঃ আৰু মিচেচ মটে হতবাক হৈ তাৰ মুখলৈ চালে।

“বন্ধুত্বৰ দায়। সংগ্ৰহটো বিটাক বিয়াৰ উপহাৰ দিব লাগিব, নহ'লে আৰু তাইৰ কাতৰ চাৰনিৰ আভিশযাত নোৱাৰা হৈছে।” খুব গিলাহ লগাৰ দৰে—যেন তাৰ গলটো শুকাই গৈছে—বিজিয়ে দীঘল কেই চুমুকমান বীয়াৰ খালে। “তাই সুখেৰে কোৱা নাই যে সেইটো ভাইক লাসে, অৱশ্যেই, কিন্তু চাৰনিৰে, ইজিভেৰে বুজাই দিবলৈ তাই পাহৰা নাই। ছোৱালী মানুহক কি মিৰাপ কৰিব পাৰি—কি কৰিব, হয়তো এয়ে জীৱন।”

বিজিয়ে এটা দীৰ্ঘ নিশ্বাস পেলালে।

“ভুমি মন দিব কৰি পেলোৱা?” কভালক্ষিয়ে সুধিলে অৱশেষত।

“অ’, বিজিয়ে সংক্ষেপে ক'লে।

“এ’ সেলেক্ট বয়,” মিচেচ্ মটে ক'লে।

“স্নাত্ত” মিঃ মটে ক’লে ।

“সংগ্ৰহৰ ইতিহাসত এই গেলেন্টি, এই ত্যাগ, সোণৰ আখৰেৰে লিখা থাকিব । বিলি, তোমাৰ মই ভাবিছ কৰোঁ । এটা উৎ-সৱ-চেলিব্ৰেশ্যনৰ—দৰ্কাৰ । মিঃ মট্, আৰু এক বাউণ্ড বীয়াৰ প্ৰীজ—নে, আইন কিবা ?”

“নাই, বীয়াৰেই হ’ব, ধন্যবাদ ।”

পগীৰমুখে বিলিৰ নামত গিলাচৰ লগত স্পৰ্শ কৰা হ’ল, আৰু বিলিয়ে নীৰৱে বীয়াৰত চুমুক দিব ধৰিলে—হঠাৎ যেন তাৰ ধ্যানভঙ্গ হ’ল, সুধিলে, “বাক, অহা মাহত যে ড’ৰমেট আৰু বিটাৰ বিয়া হ’ব, কথাটো ভালেই হ’ল, অ, কিন্তু মোৰ সংগ্ৰহটো এনেকৈ দি দিয়াটো ভূমি বিচাৰা নে নিবিচাৰা ?” এইটো আকৌ কি প্ৰশ্ন ? সি ক’লে, “এইটো অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ । বিচাৰা নে নিবিচাৰা ?” “অৱশ্যেই, মোৰ ইপিনেই বা কি, সিপিনেই বা কি, মোৰ পিনৰ পৰা বিচাৰিবৰ বা নিবিচাৰিবৰ কি কাৰণ থাকিব পাৰে ?” “তেনে-হ’লে আৰু কোনো চিন্তা নাই”, সি ক’লে, “নাথো এটা সৰু আফ-চোছ থাকি যাব—।” “আফচোছ ? কি আফচোছ ?” “বিটাক সংগ্ৰহটো উপহাৰ দিম বুলি ভাবিছিলোঁ একেবাৰে সৰ্বাগসুন্দৰ কৰি, সেইটো আৰু নহ’লগৈ— ! সংগ্ৰহটো দি দিম, খেদ নাই— কিন্তু এটা অসম্পূৰ্ণ সংগ্ৰহ ! সংগ্ৰহটোৱে প্ৰতিদিন বিটাহঁতক সোঁৱৰাই দিব সংগ্ৰাহক হিচাবে মোৰ পৰাজয়ৰ কথা”, সি ক’লে, আৰু পুনৰ এটা প্ৰকাশ দীৰ্ঘনিশ্বাস পেলাই মোৰ পিনে ককণ ভাৱে চালে ।

ফুটা পইচাটো ধূলি তাৰ হাতত দিলে, সি আখৰেখেৰে বেগত ভৰালে । “নাভাবিবা”, মই ক্ৰুদ্ধভাবে ক’লো, “বিটাৰ বিয়া বা তোমাৰ সুনামৰ দৃষ্টিভাৱেই এইটো দি দিলোঁ । নাথিং অফ্ দি চৰ্চ । জাচল কথা, মোৰ ধৈৰ্য্যপ্ৰীতি যন্ত্ৰিছে, মই ক্ৰেড্ আপ ।” বিলিৰ মুখত তাৰ প্ৰসিদ্ধ আকৰ্ষণ প্ৰসাৰী দৃষ্টাংগৰ হাঁহিটো বিৰিডি

উঠিল, আক ক'লে, “দেটচ লাইক্ এ’ নাইচ বয় ! বিটাই কি স্কুতিয়েই নাপাব— এনেকুৱা এটা আশ্চৰ্য্য স্কুটাৱালা মুদ্ৰা । অবশ্যে, এইটোও ঠিক যে মোৰ কালেক্স্যনটোৰ লগত মোৰ কি সম্বন্ধ বিটাই খুব ডালদৰেই জানে, মৰি গলেও ভাই এই উপহাৰ মোৰপৰা গ্ৰহণ নকৰে ... আঃ বহুত বাতি হ’ল, ক্ষমা কৰিব, মোৰ এটা জৰুৰী এপইণ্টমেন্ট আছে, পাহৰিয়েই গৈছিলোঁ, ওড়নাইট্ ওড়নাইট্ ”

কাকো মুখখন মেলিবলৈকে সুযোগ নিদি ওভাৰকোটটো পিজি পিজি হৰমুৰকৈ বিলি দুৱাৰ তৈলি ওলাই গ’ল । কভাৰ্জিকিয়ে সহানুভূতি মিশ্ৰিত কৌতুকৰ হাঁহি এটা মাৰি মোৰ মুখলৈ চালে ।

“এটা টিপিকেল মি-ফাই-কৌশল,” তেওঁ মন্তব্য কৰিলে ।

“কি কৈছে ?” মই বিমূঢ়ৰ দৰে সুধিলোঁ ।

“আপুনি হয়তো নাজানে—বিলিয়েও বোধকৰোঁ নাজানে—বিলিৰ এই কৌশলটোও সেই চীনা সংগ্ৰহ বিশেষজ্ঞ মি-ফাইয়ে উদ্ধাৱন কৰা, যাৰ কথা আপোনাক কৈছিলোঁ । হৈছিল কি, এদিন মাজুনদীত নাও এখনেৰে যাওঁতে বজু এজনে মি-ফাইক এখন হস্তলিপি দেখুৱালে, চাৰি শতিকাৰ বিখ্যাত লিখক বাং-ছি-চি’ৰ নিজৰ হাতৰ । সেইখন দেখি মি-ফাইৰ খুব লোভ লাগিল । খুজিলে । অনুৰোধ কৰিলে । অনুন্নয় কৰিলে । কিন্তু বজুজনে দিবলৈ মান্তি নহ’ল । তেতিয়া মি-ফাইয়ে ক’লে যে সেই হস্তলিপিখন নাপালে তেওঁ তেতিয়াই নদীত জাপ দি মৰিব, আক এনেকৈ নদীত জাপ দিৱাৰ উপক্ৰম কৰিব খৰিলে যে বাধ্য হৈ বজুজনে আপোনাৰ ঋণ উঠিছে ?”

মি: মটে বীয়াৰ-মজৰ গিভাৰডালত হাত দি আগলৈ গুনিছে, মিচেচ্, মটে কাউণ্টাৰৰ ওপৰত ফিলাকুটিৰ ডব দি মোৰ সুখৰ পিনে চাই আছে । মই বিব্ৰত হৈ কণ্টেৰে এটা হাঁহি মাৰিলোঁ আক ক’লোঁ, “নাই, ঋণ কৰা নাই । সৰ্তা কথা কবলৈ গ’লে, বিলিক তাৰিক্ছে কৰিছোঁ !”

“এৰা বিলিৰ ওপৰতো আৰু কোনোবাই খং কৰিব পাৰে নে।”
মিচেচ্ মটে ক’লে।

“মি কৈছে”, মিচেচ্ মটেৰ গিনে প্ৰশংস দৃষ্টিৰে চাই মি:
কঙাল্‌স্কিয়ে ক’লে, যেন এটা গভীৰ সত্য মিচেচ্ মটে উচ্চাৰণ
কৰিলে, আৰু পুনৰ তেওঁৰ পাইপটো জ্বলাব ধৰিলে।

“বিলিক অস্তৰেৰে বেয়া পোৱা সম্ভৱনে? চাওক, ফ্ৰে’ডে বিলিক
কিমান হায়ৰাণ কৰে, কিন্তু তাৰ সকলো অনিয়ম, অত্যাচাৰ, আত্মাৰ
বিলিয়ে নসহো নসহো বুলি সহি যায়। কিয়? কাৰণ ফ্ৰে’ড্
প্ৰেমত পৰিছে। বিলিহঁতৰ দৰে সংগ্ৰাহকৰ আন এটা নাম হ’ল,
‘এমেচাৰ’, ‘আমাটয়ৰ’— যিটো শব্দৰ অৰ্থ হ’ল ‘প্ৰেমিক’। সিহঁত
সিহঁতৰ সংগ্ৰহৰ প্ৰেমত পৰিছে। আৰু প্ৰেমত পৰা মানুহক
কোনে ভাল নাপায়? আ: মাই ফ্ৰেইড, তাৰ ওপৰত আপুনি বিৰক্ত
হ’ব পাৰে, তাৰ কাণ্ড দেখি খং উঠিব পাৰে, হাঁহি উঠিব পাৰে,
কিন্তু বেয়া পাব কি পাৰে? —জ’ মিচেচ্ মট্, আৰু এক বাউণ্ড,
ইফ ইউ প্লীজ।”

ছুমুখীয়া শুভংকৰী শ্ৰীউদয়াদিত্য ভট্টাচাৰ্য

শেষত যেনিবা মনে আক নসহিলে । নাই নাই, কিবা এটা
চয়-নিচয় কৰি পেলাব লাগিল । নহ'লে দিহিঙে দিপাঙে চেকুৰি
সুৰা এনে মন এটা লৈ কি কাম কৰিবা । বাতিপুত্ৰাৰে পৰা মূঢ়া-
টোকে ফলা নহ'ল । —কথাবোৰ ভাবি ভাবি হাতৰ কুঠাৰখন
মাটিতে থপটকৈ পেলাই দি মনেহৰ জেপেটি কাঢ়ি বহি পৰিল ।

ক মানব ল'ৰা এটাই প্ৰথম আখৰটো লিখিবলৈ শিকোঁতে মাটি
পেকিলডাল যেনেকৈ আলফুলকৈ ধৰে, তিক তেনেকৈয়ে ওচৰতে পৰি
থকা চলি এইকুৰা সিও আলফুলকৈ তুলি ল'লে । হওঁতে তাৰ
কাৰণে কামটো ক মানব আখৰ নিচিনা ল'ৰাই আখৰ শিকাৰ
নিচিনাই । ল'ৰাটোৰ দৰেই সিও হোপ-বিয়েগৰ নেওতা নেজানে ।
ল'ৰাটোৱে যেনিবা যন্ত্ৰেৰে প্ৰথম আঁকডাল মৰাৰ আগতে খু অলপ
সানি ফলিখন মচি লয়, আক সি যন্ত্ৰেৰে সমুখৰ মাটিখিনিকে কলি-
খনৰ মেখিলাকৈ বাঁওহাতৰ ভলুৱাৰে মচি লৈছে । ল'ৰাটোৱে যেনেকৈ
একাপটীয়া হৈ আখৰটো লিখি উলিয়াব খোজে, মনেহৰেও তিক
তেনেকৈয়ে অংকটো কৰি পেলাবলৈ মন পাতি পেলালে । ল'ৰাটোৰ
দৰেই তাৰো মনত নতুন কিবা এটা কৰাৰ উজাহ লাগিল ।

মই আহিছিলো বহাগত । আহিছিলো মানে নাই উপায়ো
নাছিল । বাহিকাকে খৰি চাৰিটা মানুহৰ পৰিৱাজ । ডাঙৰটো
ল'ৰাৰ বক্স এইবাৰ মাঘত ছয়েই হ'বহি । সৰুটোৱে দেও দিছেহে ।
হওঁতে কেতিয়াবাই দিব লাগিছিল । পিচে বাহিকাৰ পিৱাহ পিৱাত
বিজুতি লাগিল । পৰৰ পাখীৰ অলপ হোপাৰ কৰিবলৈকো সমজে
নালায়গৈ । নহ'লে ইমানদিনে চেকুৰি ফুৰিছেহে'তেন । বগাব-

হাঁতবটোৰ দৰে তেনেই পয়া যি নেলাগিল সিয়েই ভাগ্য । পিতায়ে এৰি যোৱাৰ ভিতৰত পজাটো আৰু বন্ধকত থকা চৌ-লোটা কেইটাহে এৰি থৈ গৈছে । বাপেকী যি দুই-এডৰা খেতি মাটি আছিল সিও মই পানী কেচুৱাতেই বোলে ঘন মহলদাৰৰ বন্ধকত সোমাল । আমাৰ মানত বন্ধক মানেই চেপাৰ মাছ । সোমাৰ জানে ওলাব নেজানে । এতেকে মানুহ চাৰিটা বতি থাকিবলৈ হ'লে ভদ্রেস্বৰ দেউতাহঁতৰ ছালোৱা সোমোৱাত বাদে উপায়ো নাছিল । সেয়েহে বহাগতে সোমা-লোঁহি । ঠিক হ'ল—খেতিটো উঠাই দিলে বিশ মোন গুটি ধান আৰু থকা দিনকেইটাত দুবেলা দুসাজ ভাত । অৱশ্যে পথাৰৰ জল-পানখিনি পোৱাটোৱেই নিয়ম । ভাত বোলোতে আহচাউলৰ ইটাওৰীয়া ভাত, লাই-লক্ষা-চুকা-খুটুৰা পিহবাৰ এখন বান্ধ দিব লগা জোল, এখুদমান লোণ, বাৰীচুকৰ গছ কেইজোপাৰ পৰা চিঙি অনা গোটা-চেৰেক টিকাওভতা জলকীয়া আৰু বৰ বেছি সপ্তাহে পষেকে দুই এটা পোৰা ছাগলীশিঙীয়া বেঙেনা । কেঁচাতেল দিয়াৰ নিয়ম নাই । দেউতাহঁতৰ ঘৰৰ জাকে আহ নেখায় । বাজত কাম কৰা কেইটালৈহে বান্ধে । অৱশ্যে ডোকৰ ভাত মানে ভাতেই । সি লাপে শিলকপৰাই হওক । কেনি যায় ততকে খৰিব নোৱাৰোঁ ।

পাওনা ধানৰ দুমোন যোৱা জেঠত নিলো । অ' হয়তো, যোৱা জেঠতেই নিছিলোঁ । দেউতাহঁতৰ বগী গৰুজনী জপাৰ দুদিন পিচতেই । —কথাখিনি শুবাৰ লগে লগে মনেস্বৰৰ ঠিক ঘটনাটোলৈ মনত পৰিল ।

গৰুজনী জগো জগো হৈয়ে আছিল । সেয়েহে সেই কেইদিন তাইক এবাল দি থৈছে । সেইদিনা এবালভাল জলপ ইফাল সিফাল কৰো বুজি সি বাৰীৰ চাপটোত টাঠোঁতেই পদুলিৰে সোমাই অহা বাধিকাক দেখা পালে । লগে লগে সি জেওৰাখন ডেই বাধিকাক ওচৰ পালেহি । সিহঁতৰ তালৈ চাব পৰা ব্ৰাহ্ম জাঠখন তামোল খোৱাৰ বাট চেৰাই যাৰ লাপে । কামৰ হেঁচাত আজি বহুতদিন সি ঘৰৰ পিনে পাকেই মাৰিব পৰা নাই । বাধিকাক দেখাৰ লগে

লগে তাৰ গাটো চিৰিংকৈ গ'ল । ঘৰত কিবা অপয়া লগা নাটো ?
পেন্দুকণা কেইটাক অকলে থৈ এই ডব দুপৰীয়াখন অভদূৰ ষাট
বাই তাই আহিল কেলে ? চিন্তাত তাৰ একত্বেক আগৈয়ে হাল মেলি
অহাৰ ভাগবো পলাল ।

: “কি হ'ল ? এই দুপৰীয়াখন ওলালিহি যে ?”

“নোলাই কৰিম কি ? ঘৰৰ কিবা খবৰ বাখিলেহে ? আজি
দুদিন হ'ল ঘৰত খুদে এখুদে নাই । কালিন্দী এপাহঁতৰ ঘৰৰ পৰা
খান দুদোন খাবলৈ আনিছো । প্ৰথমে এপাই নিদিছিলেই । পেন্দুকণা
কেইটাৰ পেটলৈ বুলি কাবো-কাকুতি কৰোঁতেহে দিছে । তইতো ইয়াত
ফলি জুৰি খাইছ । মই সিহঁত কেইটাক গাৰ মঙহ বান্ধি খুৱালেহে
হ'ব ! বান্ধি খুৱাবলৈকো গাতো যি মঙহখন আছে । মৰিলে শঙাৰো
পৰে নে নপৰে সন্দেহ ।”

থোকাখুকি মাতেৰে কোৱা বাধিকাৰ কথাৰ্ত মনুষ্যৰ খবৰ লাগিল ।
লাজত সি মৰি ষাওঁ খেন হ'ল । সিনো বাক এনে নিধক হ'ব
লাগেনে ? গো-গোৱালীয়ে খাইছে নে নাই তাৰো হিচাব নাই ! পিচে
সি ষাওঁ বুলিলেওনো যাব কেনেকৈ ? কামৰ যিহে হেটা । এই
পথাৰলৈহে যা, এই বাৰীলৈহে যা, গৰুজনী জগিল নে নাই চা—সি
ক'ত মৰেগৈ ? তাতে যাবলৈ বাটো এডোখৰ । দোপ দি ষাওঁ,
দোপ দি আহোঁ বুলিও নোৱাৰি । নহ'লেনো তাৰ ঘোঁৰাৰ সত্-
নাই নে । সি লাজ লাজ কৈ বাধিকালৈ চালে । মানুহজনী বঙা-
চিঙা পৰিছে । খঙতেই, নে দুখতেই, নে ষাটকুৰি বাই অহাৰ কাৰণেই
সি তৎ ধৰিবই নোৱাৰিলে । তাৰ কান্দি দিওঁ কান্দি দিওঁ যেন
লাগিল ।

: “খালে অ' খালে, এই গোবাকপালীয়ে মোটেই জলখন খালে ।
অ'ই মনুষ্যৰ, ক'ত যিবিলাই ? কাৰ লগত পিৰীতি মেল মাৰি
আহে, হ' ? দেখা নাই গৰুজনী জগিল ? বগীয়ে মোটেই জলখন
খালে । পদুমিমুখত কোন আপদীয়া অ' সেইজনী ?” —বিবিহঁতনীৰ

চিঞৰত মনেহবে চক খালে। “তই ভিতৰলৈ যা” — বুলি বাধিকাক
কৈ সি একেজাপে জেওৰাখন চেৰাই, “হেই, হেই” বুলি চিঞৰ
ছুটামান মাৰি গৰুজনীৰ ওচৰ পালেগৈ।

অলপ আগতে উভলাই দিয়া ফেহ এচকলত কামোৰ মাৰি
ডমেদৰ দেউতাই মনেহবলৈ ঘোপাকৈ চাই ক’লে : “কি ক’লি ?
ধান দুমোন লাগে ? ধানৰ কি জুই-ছাই দাম চলিছে জাননে ?”

“নাই দেউতা, দামেই হওক বা কামেই হওক, ধান দুমোন
লাগেই। ঘৰত বোলে খুদ এখুদু নাই। পেম্বুকণা কেইটা শুকাই
মাৰিব। দামলৈ চাই পো-পোৱালীক শুকুৱাম নে ?”

“হেৰ’ অনন্তৰ মাক, শুনিছা নে ? মনেহবহঁতক ধান দুমোন
উলিয়াই দে অ’। হেৰেনা গাধৰিৰ ভৰালটোতে নজপা মুঠি কেইটামান
আছে। তাকে উলিয়াই দে। বাধিকা আহিছে। তায়েই ভৰিবে
মাৰি নিয়ক। সেইবুলি ন ভৰালটো নুছুৰি আক’।” — ডমেদৰ
দেউতাই গিৰিহঁতনীক চিঞৰি ক’লে।

“কি ক’লে ? ধান লাগে ? এই মৰাখনৰ সমস্ত অসময় নাই
নেকি ? আজি নতুন গৰুজনী জগিছে, মই লজিমী উলিয়াই দিব
নোৱাৰো দেই। বেলেগ এদিনাখন আহিবলৈ কওক। সেইবুলি
আকৌ কাইলৈ বৃহস্পতিবাবে মই ভৰাল নোছোওঁ।”

“শুনিলি হাকিমনীৰ কথা। বাধিকাক ক পৰহিলৈ দি আহিব
গৈ বুলি। এইকেইদিন চকক কিবাকৈ আক। তাই ভৰাল
নুখুলিলে মই ধান দিওঁ ক’ৰ পৰা হ’ ? তই আকৌ পৰহিলৈ গৈ
জেং নহ’বি গৈ। ছোলাৰ কাষৰ মাটি কিডৰাত সোনকালে আলি দিব
হ’ল। নহ’লে মহলদাবে সীমা হেঁচুৰিব। মোৱাৱাৰ ঠেলিছেই বেন
পাইছো। এইবাৰ আমাৰ আলি সিহঁতৰ ফালৰ মাটি তুলি দিবি।”

বাধিকাক সেইদিনা মনেহবে সন্ধ্যা হাতেবেই লুৰাই পঠাব জনা
হ’ল। নতুনকৈ জপা দমৰা পোৱালীটো তাৰ একেমাৰে মাৰি
পেলায় যেন লাগিছিল। হতছিবী হোৱা পোৱালী জমিবলৈ আক

সময় নেপালি—সি মনতে ভোৰ ভোৰালে। ভাৰ এনে লাগিল যেন একেপোৰে ভৰালৰ দুৰাৰখন ডাঙি খান উলিয়াই আনিবগৈ। খান যেন কুকুৰহঁতক খাবলৈহে খুজিছে। চেলা, খটুৱাওঁতে হাড় ভাঙি মোৱাকে খটুৱাবি, আৰু ঘৰত লম্বোণে থাকিলেও পাওনা খান খিনিকো নিদিয়। ঘৰত মোৰ পো-পোৱালী লম্বোণে মৰে মৰক, আৰু তাইৰ দমৰা পোৱালীটোলৈহে বেথা লাগিল। এনেকুৱা কুৰচুতীয়া মানুহ থাকেনে? — কথাবোৰ পাণ্ডুলি খাৰ্কেতে ভাৰ হাকিমনীক দুপাত-মান কাপতলীয়া চৰ সোধাই দিওঁ যেন লাগিল।

সেইদিনা ভাতৰ পাতত বহোতে ভাৰ পোপাকেইটালৈ বৰ মনত পৰিছিল। বেচেনী বাধিকাজনীয়ে বা কেনেকৈ চম্ভালিছে? এই দুদিন বাক'চলিব কেনেকৈ? কালিন্দী এপাহঁতক অলপ সহায় খুজিলে দিব নে? কালিন্দীহঁততো সিহঁতৰ নিজৰ এপাক নহয়। জনেশ্বৰ মহৰীক নিচা বুলি মাতে কাৰণে কালিন্দীও পাতি লোৱা এপাকহে। পিচে নিজৰ হ'লেওনো কিডাল ফলালেহেঁতেন? নিজৰবোৰক দেখিছে নহয়। নিচলা হ'লে নিজৰ দিব পৰা জাকেও নেচায়। এপাহঁতৰ ঘৰত লাচনি-পাচনি খন কৰি দিয়ে বুলিছে এপাহঁতে খাবলৈ বুলি বস্ত এপদ দিছে। — কথাবোৰ মনলৈ অহাৰ লগে লগে মনেশ্বৰৰ কলিজাটো কোঁচ ৰাই অহাৰ দৰে লাগিল। সেইদিনা সি মনেৰে কথাবোৰহে চোবালে, ভাতৰ পিচে পৰাহকে মাৰিব নোৱাৰিলে। সেইদিনা ৰাতি ভাৰ জীৱনত প্ৰথমবাৰৰ বাবে চুৰ কৰিবলৈ বৰ মন গৈছিল। সৰুপানী চুৰাৰ চলেৰে সি তিনিবাৰ বাজলৈয়ো ওলাল। পিচে সাত পাঁচ গুণি মনত জেগাম ৰাখিলে।

সি দুদিন পিচত খান দুয়োমনি নি ঘৰত দি আহিলসে।

ভাৰমানে, জেঠত নিলো দুয়োমনি। অংকটো ভাৰি সি আল-কুজকৈ খৰা চলি ইকুৰাবে সমুখৰ ঢাক কৰি লোৱা মাটি ইকুৰাত সামুখানেৰে দুডাল আঁক টানিলে। কুৰচুতীয়া মাটিত চলি ইকুৰাবে টনা প্ৰথম আঁকডাল চিখা হ'বই নোখোজে। যেদি তেনি লৰ

মাৰে । দ্বিতীয় আঁকডাল টানোতে মাজতে আঁকডালে হঠাৎ পেটুৱা হৈ চলি টুকুৰাৰ জোঙা আগটো ছিঙি পেলালে । “ছেঃ” বুলি চলি টুকুৰা দলি মাৰি দি মনেমৰে জোঙা মুখৰ আন এটুকুৰা চলি লৈ অংকটো কৰাত লাগিল ।

শাওণত নিলো আৰু দুমোন ।

উহ্, সেইবাৰ ধানুঙটি কৰোতে কম কলটখন খাব লগা হৈছিল নে ? সাত লগাৰে পৰা বতৰে যি পেনপেনালে পেনপেনালেই । নেৰেছে নেৰে । চালৰ ছোচত কতবোৰ পকা জলকীয়া শুজিলো, চৰ জ্বিহা । একেবাৰে শাওণৰ সোঁমাজলৈকে চালিলে । তাৰ পিচৰ কেইদিনমান যি ব’দ এচেকে দিলে, চোতালৰ গেবেকনিও নুশুকাল । অভদিনে ভিতি-বুৰি একাকাৰ হোৱা বসুমতীত ব’দৰ চিটিকনি পৰাৰ লগে লগে ইমান দিনে তিতোৱা বাবে আই ধৰিলীয়ে যেন শাওহে মেলিলে । গোটেই খনতে লাগিল জহনি । আমাৰো ডাঙৰ-টোৱে চেবেলিয়াই চেবেলিয়াই আধা মৰা হ’ল । তাৰ হাগনি লগাৰ সময়তেই দেউতাহঁতৰ মাৰলমৰৰ মজিয়াতে ফুৰোৱা সৰু মৰণা এটাৰ পৰা দুমোন ঙুটি নি যবত দি আহিলোঁগৈ । লগতে দুগাঁতি-মান আদা আৰু গোটাচেকে নেমু । অইন দৰৰ জাতিনো আৰু কি দিম ? দিবলৈ পামেই বা ক’ত ? হাম্পাতালৰ নামহে শুনিছো, পৈ পোৱাই নাই । হওঁতে বৰসন্ধৰ গোসাঁইৰ পৰা মাজতে পানী দুবাটি জৰোৱাই নিলোহি ।

কথাখিনি ভাৰি ভাৰি মনেমৰে নতুন খৰিকাডালেৰে আগৰ চিন দুডালৰ কাষতে আৰু দুডাল চিন মাতিত দিলে ।

পিচে শাওণৰ শাও শেষেই নহ’ল । ধানখিনি দি জহাৰ কেই-দিনমান পিচৰে পৰাই আকাশ বাককৈয়ে ওন্দোলাই আহিল । চাক-নৈৱাৰে ভমকাকুলীয়া হৈ বাঢ়ি আহিল সাপৰ নেপৰ ছিঙা দৰিকা । জলদেৱভালৈ বুলি আগৰফোৱা খুৰিয়া ভামোলৰ দ’ম মৰাউৰিত লাগি প’ল । পিচে সকলো চেল খালে । ভেৰাই মানিলেহে ।

সোমাহিলৈ চাৰি দিন আছিল। অলপ উজনিৰ পিনে মথাউৰিৰ
এৰকলা খুই নি জলদেৱতা তৰ্জন-গৰ্জন কৰি গাৱেঁ-ভুঞে সোমাল।
মানুহৰ বিলৈ কি চাবা। মাউখ ভঙা পৰুৱা ওপঙাদি ওপঙিছে।
ভৰ বাৰিষাৰ এই হেন দৰিকাক কল জাপি বজা মথাউৰিৰে বাজি
বাখিব পাৰিব নে? মথাউৰি বাজোতে দুদিনমান সিও হাজিৰা কৰি-
ছিল। ওপৰত জাপি দিয়া মাটিৰ তলত গোটেইখন ভীম কলৰ
ঠাক্। কলো শুকাল, মথাউৰিও ছিগিল। অৱশ্যে ৰাইজ পুনি
উটাদি উঠিলেও যোগেন ঠিকাদাববনো কি হাগিব লাগিব? অহা-
বাৰলৈ আকৌ মথাউৰি সাজি আক এমখা ৰূপ ঘটিব। মৰোভেতো
মৰো আমি জাকহে।

পিচে বানপানী বুলি জন্মাস্টমী বৈ থাকিব নে? পানী শুকাই
মানে জন্মাস্টমী আহিলেই। ইফালে বাধিকাই আগৈয়ে কৈ থৈছে,
জন্মাস্টমীত শবাই এভাগ আগবঢ়াব লাগিবই। তাই বোলে সিকি
এটা বাক্সি থৈছেই। পেন্দুকণা কেইটাক কলীয়া গোসাঁইৰ শাও
খুৱাব নোৱাৰি। এতেকে ভাদত ধান এমোনৰ কাৰণে দেউতাক
আকৌ কুটুৰিয়াৰ লগাত পৰিলো। প্ৰথমে জক্জকায়েই উঠিছিল:

“ক’ৰ পৰা তোক ধান দিও হ’?” কিন্তু অলপ পৰ ভক্ত
মাৰি ক’লে: “দেখা নাই কি মহঙা দিন পৰিছে? ঠিক আছে,
নিব খুজিছ নে! পিচে ধানৰ বজাৰ দেখিছতো? গাব মঙহ
দিলেও নাগাব।”

ধান মোন দি থৈ আহিলোঁ। বাধিকাই দুজন ভকত মাতি শবাই-
খনো দিলে। মোৰ পিচে জক্জকায়ে উঠিছিলেই। ছেবো, মনিছে
খাবলৈকে অৱস্থা নাই, তাই আকৌ দেৱতাক খুৱায়। কি দাল
দিছে আমাক? স্বতচৰ কাঠচিঠীয়া দেৱতা। হেবো, পূজা খাব,
সবাহ খাব খা, ভদ্ৰেশ্বৰ বা জলেশ্বৰ বা যোগেনহঁতৰ ঘৰত খা।
সিহঁতৰ দিবলৈ বৈ বৈ গৈছে দিব। আমি দিওঁ ক’ৰ পৰা? যদি
দিবই লাগে, কোচ ভবাই দে জাক’। — পিচে মুখ কুটাই ক’বলৈ

ভয়তে দমি গলো । কি দোষ দায়ে ধৰে বা ! এনেয়ে নাকৰ জোঁজ বৈ গৈছে । তাতে বাধিকাই শুনিছে সাত ডাওনা দেখুৱাব । সেই-বুলি দেউ ইহুৰক নুপুজিম নে ? মৰ পাতকী নহ'বি অ', মৰ-পাতকী নহ'বি । পেন্দুকণা কেইটাৰ কপাল কেইখন নেখাবি । সিহঁতৰে যদি কিবা এটা হয় হওক । নিজৰ কপালত যিখন হৈছে দেখিছোৱেই নহয়—এই বুলি নিশ্চয় বাধিকাই এবকলা বকিবই । কোনে তাইৰ কথা শুনিব । একোবাৰ ডাবো, তেনেকৈ ক'লে কৈ দিম নেকি—হেৰো আমাৰ আয়েও পিতাক তেনেকৈয়ে কৈছিল, পিচে কণা বিধাতাই জুঁমালৈ চাইছেনে ? এইবোৰ হওঁতে ডবা কথাহে । কোনে নলগা জেঙাত লাগিবলৈ যায় ।

মনেস্থৰে দ হুমুনিয়াহ এটা কাড়ি মাটিত আক এডাল চিন দিলে ।

শেষৰ বাৰ নিলো কাতি বিহৰ তিনিদিনমান আগেয়ে । অ' তিৰিদিন আগেয়েতো । কাতি বিহৰ দিনা দেউতাহঁতৰ পথাৰত চাকি দিবলৈ যাওঁতে মোক ছলে বিজিছিল । কম নগুৰ-নাগতিখন হ'ল নে ? কেঁচা হালধি-চুণ সানিও বইখা নেপালো । শেষত মেনিৰা চেঙাভেল মৰাভহে শুকাল । হল সোমোৱাৰ তিনিদিন আগেয়ে খান দুমোন নি ঘৰত দি আহিছিলো গৈ । বিহৰ বাতি ছলে বিজাত ঘৰলৈ যোৱাই নহ'ল । হওঁতে কঙালীত ঘৰলৈ যোৱাৰ বিশেষ দৰকাৰো নাই । চাকি দিবলৈ নিজৰ খেতি থাকিলেহে ।

খানৰ নাম শুনি দেউতাই কৈছিল : “খান নি চোন শেষেই কৰিজি । পুহতনো আক নিবলৈ বাকী কি থাকিব ? চাবি অ', হিচাৰ ভালকৈ ৰাখিবি । পিচত কিবা তাং বাং পালে মই নুওনো দেই ।” শুনিবলৈ কৈ দিবৰ মন গৈছিল—খান যেন ভামাচা কৰিছে নিছো । ছেৰ' ঘৰত পো-পোৱালীৰ পেট ডোকত টেটেৰা মাৰিলে, খান নিনি জমাম নেকি ? সিহঁতক ঘৰতে থাকি পুহিব পাৰিলে ভোৰ ঘৰত হালোৱা হৈ সেৱাবি খাজিছোহঁতেন নে ? নিজৰ খেতিকে কৰি খাজিছোহঁতেন । কাতি যোৱে কঙালী । পিচে কঙালী নে ভোমালী

—দুটা মেটমবা ভৰাল লৈ উই কি বুজিবি । কডালী বিহ সংক্ৰান্তি-
বোৰ আমালৈহে আছে. বুইছ । তহঁতৰতো সদায়েই ভোগালী ।
— কিন্তু এইবোৰ কথা ভাবিবহে পাৰি । কৈ মৰিলেহে হ'ব ।

কথাখিনি পাণ্ডলি পাণ্ডলি মনেহৰে মাটিত আৰু দুডাল আঁক
দিলে ।

বচ্‌ সিমানেই । কেইমোন বা নিয়া হ'ল ? এক, দুই, তিনি, ।
মাটিত আঁকা চিন কেইটাৰ পেটবোৰ কাটি কাটি সি অংকটো কৰি-
বলৈ ধৰিলে । সাত । গোটেই কেইডাল চিনৰ পেট কাটি সি
পৰি শেষ কৰিলে । তাৰ মানে সাত মোন নিলো—সি নিজকে
সকিন্‌লালে । বিৰাট ডাঙৰ কাম এটা কৰাৰ দৰে তাৰ উল্লাহ লাগিল ।

তাৰ পিচতেই লাগিল পয়মাল । সি পায় বিশ মোন, সি
নিলে সাত মোন, থাকিল বা কেই মোন ? হওঁতে সি এশৰ ঘৰলৈ
নেওঁতাখন জানে । পিচে যোগ-বিয়োগৰ খমঙো নেজানে । লগে
লগে তাৰ পিতাকৰ ওপৰত খং উঠি আহিল । জহনীত ঘোড়া বাপেক-
টোও যে আৰু ! গোক খুতিয়াবলৈ নৌ পাওঁতেই মহৰী নিচাইতৰ
ঘৰলৈ গৰু চৰাবলৈ পঠিয়ালেই নহয় । দুই শ্ৰেণী পড়া হ'লে তাৰ
এই অংকটো পথোতে থৰকাছুটি হেৰায়নে ? পিচে পিতায়োনো কৰিব
কি ? মাটি বুলিবলৈ নিজৰ যি আছিল ককাদেউতাই কানিৰ জালত
মহলদাৰৰ তাত বন্ধক দি দিয়েই শেষ কৰিলে । জলেশ্বৰ মহৰী
নিচাই পুৰণি বৰবানিখনৰ চাপ এটা দিছিল বুজিহে নবা আৰু
তামোল-চকুৰাৰে পঁজা এটা সাজি লৈছিল । গৰু চৰাবলৈ নপঠিয়ালেও
জানো বইখা আছিল । নহ'লে যে বাতিপুৱাৰ পইতা ভাত কেই-
বুতিও নোজোৰে । গৰু বৰি আন যি কি নহওক কৰ্কৰা-পইতাই
ভাত কেইটাকৈই জুটিছিল । — বাপেকৰ ওপৰত স্নাতুল খাই অহা
মনেশ্বৰৰ মনটো সেও হৈ আছিল ।

মনতে বুজি এটা পাতি সি নেওঁতাখন গাই গাই মাটিত চিন
দিবলৈ ধৰিলে । ওঁঠৰ, উনৈশ, বিইচত্‌ । বচ্‌ । চিন দিয়া হৈ

গ'ল । তাৰ পিচত সি চিন বিশ ডালৰ প্ৰথম সাতডালৰ পেটবোৰ কটাত লাগিল । সাত ডালৰ পেট কটা যোৱাৰ পিচত, তাঁতৰ ফুল বাছোতে বোৱনীয়ে কাঠিবোৰ যেনেকৈ আলফুলকৈ সূতাৰ খাপে খাপে সুমুৱায় তিক তেনেকৈ ইডালৰ পিচত সিডাল পেটকটা আঁক সি মচি যাবলৈ ধৰিলে । বচ্ । সাতডাল হৈ গ'ল । এইবাৰ সি গগাত লাগিল । এয়াৰ, বাৰ, তেৰ— উহ্, শেষত যেনিবা অংকটো হ'লগৈ ।

তাৰ মানে আক তেৰ মোন পাম ! তাৰ নাচি দিওঁ যেন লাগিল । আক তেৰ মোন ! এবাৰ ডাবিলে— অংকটো বা আকৌ হৈছে নে নাই ? সি গগা নেওঁতাছে । বিশৰ সাত গ'ল, তেৰই নে চৌধ ? চৌধ হ'লেতো মাৰিলোৱে দাও । পিচে, বাৰই নেকি বাল'ক ? — বাৰ হ'ব পাৰে বুলি ভাব অহাৰ লগে লগে তাৰ মনটো টেঙাই আহিল ।

“অ'ই ককাই, কি লিখিছ অ' ?” — কাৰোবাৰ মাত শুনি সি থঙমত খালে । দেউতা নেকি ? নে হাকিমনী ? মূঢ়াটো ফলাই হোৱা নাই, খাব বাম্পকে ! ইয়ে, এইটো দেখোন অনন্তহে ! অনন্তক দেখাৰ লগে লগে তাৰ মনটো ক্ৰকাল হ'ল ।

“কি অ' কলিয়া গোসাঁই, বাতুলি গুটি লাগে নি ? দিম বাক, টকৌ গুটিৰ লেখিয়াটো সাজি দিম দে । পিচে তই মৌখিক এটা কৰচোন— বিশৰ সাত গ'লে কিমান থাকে ? ক, ক, সোনকালে ক ।” তাৰ কথাত অনন্তই মনেম্বৰৰ পিনে এবাৰ ঘোপাকৈ চাই আঙুলিৰ পাবত গণিবলৈ ধৰিলে ।

“ওঁ, ওঁ, ওঁ, তেৰ । কিয় সুধিলি ?”

“নাই এনেয়ে । তই মৌখিকটো পাৰ নে নোৱাৰ চাজো আক' ।”

“হাঃ । বৰ মৌখিক ডাল । মোক কিন্তু এশটা বাতুলি গুটি আজি দিবই লাগিব ।” — বুলি অনন্ত তাৰ পৰা উচাই মাৰি গুটি গ'ল ।

ভাৰ মানে ঠিকেই, সি ভেৰ মোনেই পাব । অনন্তয়ো সেই
 বুজিয়েই ক'লে । অনন্ত তীখৰ ল'ৰা । গণিতৰ বোলে হয় । ভল্লেশ্বৰ
 দেউতাহঁতৰ ঘৰত ভোদানো কোন । যি মৰা মাছে-মঙছে-পাখীৰে-
 মাখনে খায় ভোদানো হয় ক'ব পৰা ? আমাৰ বল্লেশ্বৰটোৰ বয়সো
 কেইদিনমান পিচত অনন্তৰ মানেই হ'বহি । ভাকো স্কুললৈ পঠিয়ালে
 সিও অনন্তৰ লেখিয়াকৈ মুখতে অংক কৰিব পাৰিলেহেঁতেন । পিচে
 আমাৰ পোৰা কপালত থাকিলেহে । সি স্কুললৈ গ'লে সৰুটোক
 বধে কোনে ? ক'ত গৰখীয়া হ'বগৈ লাগে কি ঠিক ? বজাৰ
 পুতেক নোহোৱাকৈনো বজা হয় ক'ব পৰা ? — কথাবোৰ ডাখি
 ভাৰ মনটো কিবাখন লাগি গ'ল । পিচে পিচমুহূৰ্ত্ততেই পাওনা
 ধানলৈ মনত পৰিল ।

আক ভেৰ মোন পাম । মাথ, ফাঙন, চ'ত, বহাগ—এই
 কেইমাহলৈ অতি কমেও পাঁচ-ছমোন লাগিব । অহা জেঠৰ আগভো
 আক ধান নাপাওঁ । অহা বহাগত ক'বৰাত মূৰ ভজিলেহে জেঠত
 দিব । বাকী বা কেই মোন থাকিল ? কালিন্দী এপাহঁতকো অলপ
 যুৰাই দিবলৈ আছে । ফুটকলি কেইটাৰ কাপোৰ দুতোখৰমানো কিনিব
 লাগিব । কিমান আক নাওঁঠ হৈ থাকিব ? ঘৰটোও গোটেইখন উকৰিছে ।
 এইবাৰ নেচালে বাৰিষা থকাই টান হ'ব । বাধিকাক চজিছৰ সূতা
 অলপো কিনি দিব লাগিব । দুখনমান কিবা বৈয়েই লওক । কিনিভো
 দিব নোৱাৰে'ৱেই । তাইৰ শিপিনী বুজি নাম আছে । কিন্তু সূতাকে
 কিনি দিব নোৱাৰে', ব'ব কিহবে ? পাৰিলে ধুতি কামিজ এধোৰো
 কিনিব লাগিব । আগবোৰভো ফুটাকানি হ'ববেই হ'ল । অ',
 উপৰি পুৰুষৰ সৰাহখনতো আছেই । নহ'লে মৃতকৰ শাও লাগিব ।
 বাকী ধানেৰে এইবোৰ কৰিবলৈ আটেনৈ নে নাটেনৈ বা ?

“অ'ই মনেষৰ, জুপুকা মাৰি বহি লৈ বাঁহৰ আগৰ পাত
 পৰিছ নি ? বাতিপুৰাৰে পৰা মূঢ়াটোকে ফালি দৈশ কৰিব নোৱাৰিমি ।
 ছেব', এইবাকলৈ বাকিসে বুজি কামত মন নবহা হ'লেই নে ? খ,

থ, খৰি ফালি ফলাবি । আহ, তোৰ হিচাবটোকে কৰি দিওঁ ।” —
 দেউতাৰ হতভা মাতটো কাণত পৰাৰ লগে লগে নিজৰ কথাবোৰ
 ভাবোতে ওলাই আহিব খোজা হমুনিয়াহটো আধা বাটতে লাগি ব’ল ।
 দ’কে উশাহ কেইটামান টানি এদেও দুদেও কৈ দেউতাৰ ওচৰ
 পালোহি । ০০০০

“আঠ মোন ! কি ক’লে দেউতা ! ভাবমানে মই আঠ মোনহে
 পাম নেকি ?” —অতপৰে ভদেশ্বৰ দেউতাৰ হিচাব শুনি হতবাক
 লাগি থকা মনেশ্বৰৰ মাতৃষাৰ ঘেৰঘেৰাই ওলাই আহিল । মূৰটো
 অচল্লাই অনাৰ দৰে পালে ।

“আঠ মোন হে পাম নেকি মানে ? তইতো আচলতে সাত
 আৰু আধ মোনহে পাৱ । সৰু কেইটাৰ মুখলৈ চাই আৰু আধ
 মোন মই লগাইছে দিলো ।” —কথামাৰ কৈ ভদেশ্বৰ দেউতাই মনে-
 শ্বৰক এনেকৈ চালে যেন সি এটা গাধহে । “হেৰো, তহঁতৰ মূৰত
 ফিউ-চিউ একো নাই নেকি অ’ ? এই সাধাৰণ হিচাবটো বুজি
 নাপাৱ ? আকৌ কৰি দিছো, ভালকৈ শুন । পিচত কাউ-মাউ
 নকৰিবি ।” —ভদেশ্বৰ দেউতাই মনেশ্বৰক হিচাবটো পুনৰ দিবলৈ
 ধৰিলে ।

“জৈঠত নিছিলি দুমোন, হয়নে ? তেতিয়া মোনকড়া দাম
 চলিছিল ভিৰিষ টকাকৈ । এতেকে মই পাম ষাঠি টকা । শাওণত
 নিলি দুমোন । তেতিয়া খানৰ দাম চলিছিল, পয়ঁতিৰিষ টকাকৈ ।
 এতেকে হ’ল—সত্ত’ৰ টকা । ভাদত নিলি এমোন, তেতিয়া দাম
 চলিছিল, চ’ল্লিছ টকাকৈ । তাৰ পিচত কাতিত নিলি দুমোন । ভাও
 আহিল চ’ল্লিছকৈ । এতেকে হ’ল—আশী । পোটেইখিনি লগালে
 কিমান হয় ? ওঁ, ওঁ, ওঁ, দুশ পঞ্চাশ টকা । ভই এতিয়া যোৰ
 পৰা পাৱ মুঠ বিঘ মোন । এতিয়া ভাও চলিছে বিঘ টকাকৈ ।
 এতেকে ভই পাবি, ওঁ, ওঁ, ওঁ, চাৰিঘ । তই আগেকৈ নিলি দুশ
 পঞ্চাশ । এতেকে তোৰ বাকী থাকিল এশ পঞ্চাশ । বিঘ টকাকৈ

মোন ক'লা হ'লে, এশ পঞ্চাশ টকাত সাত আৰু আধ মোন নহয় নেকি ? গৰু কৰ'বাব ! এইবাব মগজত সোমাইছেনে ?”

মনেশ্বৰৰ পিচে এই পাক লগা অংকবোৰৰ একোডাল মগজত সোমোৱা নাই । সি মনে মনে ধকা দেখি ভদেহৰ দেউতাই আকৌ ক'লে : “অ', এটা কথা, তোৰ ডাঙৰ পুতেবটো, কি নাম আছিল তাৰ ? এহ, তহ'ত খেচৰবোৰেও যে নাম বাখ ! মনতে নাথাকে । অ', বদেহৰ । তাৰ অল সৰিলনে ? গোক ঠু'টিয়ালেই যেন পাইছো । হালোৱা ল'বাব অল সোনকালে সবাই ভাল । অহাবাবলৈ তাকো লৈ আহিবি, বুইছ ? ময়েই বাখিছ দে । মেটেৰু তলে, পনিয়ল তলে খিতিভালি কোবাই ফুৰাতকৈ ইয়াত থাকিলে তোৰ সহানেই অলপ হ'ব । থাকিব ঘৰৰ ল'বাব নিচিনাকৈ । কিমান আৰু তোৰ মূৰত কঠাল ভাঙি খাবলৈ দিয় ? আইন নহ'লেও গৰুকেইটাৰ এবাল কিডালকে ইফাল-সিফাল কৰি দিব । কি ক'ব ?”

মনেশ্বৰৰ কাণত কথাবোৰ মোসোমালেই । অন্তৰো মৌখিকটো জুল কৰিলে নেকি ? কিন্তু তাৰ হিচাব মতেজুতা তেবই হ'ব লাগে । পিচে দেউতাই দেখোন আন কিবা আং বাং হিচাববোৰহে উজিয়াছেহি ! সি বোলে আঠমোনছে পাব । তাকো দেউতাই আধমোন লগাই দিয়াতহে ! — বাওঁটো ভৰিব বুঢ়া আঙুলিটোৰে মাটি চিকুটি চিকুটি ভলমূৰকৈ মনেশ্বৰে ভাবিলে ।

“অ'ই, সবগ পৰা মানুহৰ দৰে হলি দেখোন ? কি গদি আছ ?”

“নাই দেউতা, অতনি অন্তৰক সোধোতে ক'লে বিপৰ সাত গ'ল থাকিল তেব ।”

“কি ক'লি চোৱৰ ? মোক নেওতা শিকাৰলৈ আহিছ, হ' ? হেজাক-বিজ্ঞাবটা অংক আঙুলিৰ মূৰে কৰি আহো, ই আকৌ মোক অংক শিকায় ! তোক হিচাবটো বুজাই দিয়া নাই নেকি ? হিচাব-বোৰো বুজুজিবি, বুজাই দিলেও মোকেই অজ্ঞান কৰি মাখিবি । অ,

গুচ ঠগ্গাৰ পৰা । খৰিখিনি সোনকালে ফালি শেষ কৰ । খাবিতো এপাচি, কামৰ বেলিকা সেইডাল । আকৌ মোকেই নেওঁতা শিকাবলৈ আহ ! বিগৰ সাত গ'ল থাকিল তেৰ — অনন্তই কৈছে । অনন্তইতো ঠিকেই কৈছে । পিচে সেইটো খেয়াল আছে নে নাই, অনন্তহঁতৰ সেই নেওঁতাৰে তোৰ হিচাব হ'ব নেকি ? যদি ঠগ্গাইছো বুলি ডাবিছ, পাঠশালাৰ গণিতৰ পণ্ডিতক সোধ গৈ । কামৰ ভিতৰত মোৰ এতিয়া সেই ঠগ্গবগ্গবোৰ কৰিবলৈহে আছে ! এইবোৰ কথা-তেইতো খং উঠে । ইয়াৰ পৰা আঁতৰ হ । জক্ উঠিব বাম্পেকে সেই লগাই দিয়া আধমোন কাটি ৰাখিম । কি চাবা এই খাই পাতফলা জাকৰ মুখলৈ !”

মনেখৰ লাহে লাহে কাখিৰ পৰা চোতাললৈ নামি আহিল । খঙত তাৰ গাটো কঁপিবলৈ ধৰিলে । চেলা কুকুৰৰ জাত, মহঙা দিন বুলি বিশ মোনতে সোমাইছিলোহি । কাম কৰোৱাই কেই বিশ মৌন ভুলি ল'লি তাৰ ঠিক নাই । এতিয়া আকৌ পাওনাখিনিতো নতুন হিচাব উলিয়ালিহি । মোৰ তেজ খায়েই তৰলি পোৱা নাই, এইবাৰ বন্ধেখৰৰ পোকৰতো লাগিছহি । অনন্ত দেখোন তাতকৈ ডাওৰেই, তাক গৰু চৰাবলৈ নিদিয় কিয় ? চেলা, তহঁতৰ কাৰণে এখন নেওঁতা আৰু আমাৰ কাৰণে আন এখন নেওঁতা ! লবৰ সময়ত এখন নেওঁতা, দিবৰ সময়ত এখন নেওঁতা ! হালোৱা বিচৰাৰ সময়ত হ'লে গিয়াতিজন, গিয়াতিজন বুলি কি বেথা চাবা ! পিচে পাওনা দিবৰ পৰত যতচৰ তেজসোহা নেওঁতা উলিয়াবিহি ! ফালি চিৰাচিৰি কৰিম বাম্পেকে তহঁতৰ ৰাল নেওঁতা । তহঁতৰ আকৌ গিয়াতি বেথা ! —

ভোৰভোৰাই ভোৰভোৰাই মনেখৰে ঘাণিত পৰি থকা কুঠাৰ-খন ভুলি ল'লে । পাঁতিলগা মূঢ়াটোৰ ঘাই চকুটোলৈ পোনাই সি লাব সকলো ৰল দি যাপ এটা মাৰি পঠিয়ালে । পাঁতিলগা সাৰৰ মূঢ়াটোৱে বেঙা মেলা মাহৰ দৰে সোঁমাজেৰে বেঙা মেলি দিলে । + +

পোহৰ অনাৰ পাপ

শ্ৰীঅৰুণ গোস্বামী

“পাপ হব নেকি ?” দোকানৰ সন্মুখত থকা বেঞ্চখনত লাহেকৈ বহি মনতে প্ৰশ্ন কৰিলে হৰকান্তই । হৰকান্তৰ ভাগৰ লাগিছিল । ভাগৰ লাগিব লাগেই । পুৱা দহবজাৰ পৰা সন্ধ্যা এই সাত বজা-লৈকে ঘূৰিহে ফুৰিছে । ক’তো অকমান বহাৰ সুবিধা পোৱা নাই । এই যি বহিছে আক । বৰষুণ পৰাদি ওপৰৰ পৰা ভাগৰবোৰ যেন হৰকান্তৰ গাত পৰিছে, যেন মূৰৰ পৰা ডৰিলৈকে হৰকান্তৰ গোটেই গা ভাগৰৰ বৰষুণে তিয়াই দিছে । বেঞ্চখনত ভৰি দুখন তুলি হৰকান্তই জেপৰ পৰা বিড়ি এটা উলিয়াই দোকানৰ অনবৰতে জ্বলি থকা অকণমান চাকিটোৰ পৰা জ্বুই অৰুণ আনি জ্বলাই লৈ হপিবলৈ ধৰি সন্মুখৰ কোলাহলৰ ফালে মন কৰিলে । ভীষণ কোলাহল, যেন ভাৰতবৰ্ষৰ স্বাধীনতা আনিবৰ কাৰণে ১৮৫৭ চনৰ পৰা ধৰি ১৯৪৭ চনলৈকে বিমান কোলাহল হৈছিল সেট আটাইবোৰ কোলাহল ধৰি ৰাখি এই বহল পথাৰখনত এতিয়া মেলি দিয়া হৈছে । প্ৰকাশ পথাৰখনৰ বন লেখিব পাৰিলেও পোট খোৱা মানুহ লেখি অন্ত কৰিব নোৱাৰি । পথাৰখনৰ চাৰিওফালে শাৰী-শাৰী ময়ৰাতি জলোৱো হৈছে । দিনত ডাঙৰ মিষ্টিং হৈছিল । ৰাতি পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ শুখাচিত্ৰ দেখুৱাব পথাৰখনত । সেয়েহে মানুহৰ এই অহা-গোৱা ।

“সৌ সিনিনা যেন লাগি আছে, অথচ একুৰি পাঁচ বছৰ হ’লেই চাই থাকোঁতে,” হৰকান্তই শব্দ নোহোৱাকৈ মনতে কলে । পথাৰলৈ বিভিন্ন পথেৰে অহা মানুহৰ দৰে হৰকান্তৰ মনৰ ডিভৰ্ভলৈও বহুত বাটেৰে বহুত কথা বহুত ঘটনা অহা-গোৱা কৰিবলৈ ধৰিলে ।

আচলতে কোনো কাম নোহোৱাৰ কাৰণে এনে হৈছে । ইমান মানুহৰ আগত বহীখন মেলি মেলি দেখুওৱাৰ পাছতো যদি কোনোবাই আনন্দ মনেৰে দহ পইছা দিলেহেঁতেন । হৰকান্তই জেপটোত হাত ডবাই পইছা কেইটা পিটিকি চালে । সত্তৰ পইছা মান হ'ব । মানে চাউল এপোৱাই বিস্কুট চাৰিটামান কিনি নিব পৰা হ'ব । হৰকান্তই পুৰণা কথাবোৰ নাভাবিবৰ বাবে চেপ্টা কৰি চাউলৰ কথা ভাবিবলৈ ধৰিছে যদিও পুৰণা কথাবোৰ কিন্তু সুকণ্ঠা বৃদ্ধি মেলা অপ-নাইদি উদঙীয়া গৰু-হাগলী সোমাই অহাৰ দৰে হৰকান্তৰ মনৰ মাজলৈও সোমাই আহিছে আৰু সোমাই আহি গেলা শ এটাৰ ওপৰত ভোন-ভোনাই জাকজাককৈ পৰা বৰমাথিবোৰৰ দৰে হৰকান্তৰ মনৰ ওপৰতো বিগত বছৰৰ কথাবোৰ জাকপাতি পৰিছে ।

তাছানি হৰকান্ত প্ৰাথমিক স্কুলৰ পণ্ডিত থাকোঁতে দৰমহা আছিল বাৰ টকা । আজিকালি বোলে পণ্ডিতৰ দৰমহা বাঢ়িল । তেতিয়া আকৌ বাৰ টকাই সৰ্ব্বোচ্চ দৰমহা আছিল । মহকুমা-টোত বাৰটকীয়া দৰমহা পোৱা শিক্ষক আঙুলিৰ মূৰতে । অৱশ্যে তেতিয়াৰ বাৰটকা আজিৰ দশ টকাতকৈয়ো বেছি মূল্যবান আছিল । মাক-বাপেকৰ সৈতে হৰকান্তৰ সংসাৰখন তেতিয়া ভালেই চলিছিল । লৰাৰ কথা মনত পৰাত হঠাৎ হৰকান্তৰ মনটো ছুই দিয়া কেচু সাপ এডালৰ দৰে জাঙৰ খাই উঠিল । আৰু মনটো ইমান অস্থিৰ হৈ পৰিল যে হৰকান্তৰ কাপমূৰ গৰম হৈ উঠিল । হৰকান্তই চিঞৰি চিঞৰি নিজৰ অতীত বৰ্ত্তমান কবলৈ ইচ্ছা কৰিলে । বহুত দিন এনে ইচ্ছা হৈছে যদিও অন্যদিন মনটো ইমান চঞ্চল হোৱা নাছিল । হৰকান্তই হেজাৰ হেজাৰ মানুহ/সোটাৰ লৈ সেই মানুহবোৰৰ সন্মুখত এখন ওখ ঠাইত থিয় হৈ নিজৰ কথা কবলৈ প্ৰবল ইচ্ছা কৰিলে । সন্মুখৰ পথাৰখনত অগণন গৰু সোটা খাইছে । স্বামী-নন্দাৰ কপালী জৱতীৰ দিনা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ কথাছবি দেখুৱাব । তাৰ বাবে মানুহৰ এই সমায় ।

হুৰি চাবলৈ অহা মানুহবোৰে বাক হৰকাঙৰ কথাবোৰ এবাৰমান নুগুনিবনে ? গুনিব গুনিব । কিয় নুগুনিব ? হৰকাঙই বেঞ্চ খনৰ পৰা উঠি এখোজ দুখোজকৈ গৈ মানুহৰ মাজ পালেগৈ । এঠাইত অলপ ওখ জেগা পাই হৰকাঙ থিয় হৈ ব'ল আৰু মানুহ-বোৰৰ ওপৰত চকু ফুৰাই হৰকাঙই চিক্ৰবি চিক্ৰবি কৰিলে আৰম্ভ কৰিলে ; অৱশ্যে শব্দ কৰি নহয় মনতহে । হৰকান্তট কলে, “বাইজ, আজি স্বাধীনতাৰ ৰূপালী জন্মশতীৰ দিনা আপোনালোক ইয়াত পোট খোৱা দেখি মই বৰ সন্তোষ পাইছো । এদিন আজিৰ পৰা বহুত বহুৰৰ আগতে আমিও এনেকৈ বহুত মানুহ পোট খাইছিলো আৰু আমি সকলোৱে দেশখনৰ পৰা চাহাব খেদাৰৰ বাবে মৰণ পণ কৰিছিলো । আহিল-আছিল আমাৰো জ'ৰা-ছোৱাজী, ঘৰ-সংসাৰ আছিল, কিন্তু আমি সেই সময়ত জৰা-ছোৱাজী ঘৰ-সংসাৰ আই-বোপাইৰ কথা মুঠেই চিন্তা নকৰিছিলোঁ । মোলৈকে নাচায় কিয় ? মোৰো তিনিটা জ'ৰা আৰু এজনী ছোৱাজী আছিল । মই নিজে আহিলো নিজ্জক, কিন্তু মোৰ জ'ৰা হ'ল গাধ । কিহৰ কাৰণে জানেনে বাইজ ? কাৰণ মই ঘৰৰ প্ৰতি মুঠেই চকু দিব পৰা নাছিলোঁ । জেলত থাকোঁতে বা পলাই থাকোঁতে অথবা আন্দোলনৰ কামত অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰোঁ-তেই বেছি সময় যায় । বৰ্ত্তমান মোৰ কোনো নাই । মোৰ দুটা জ'ৰা—এটা মিলিটেৰীত সোমাল এটা পুলিচত । সেই যে সদানন্দ দুৰবা নগা সীমান্তত যে বিদ্রোহীৰ গুলীৰ আঘাতত মৃত্যু হৈছিল সিহেই মোৰ বৰ জ'ৰা । সিও মৰা আজি খোল বহুৰমান হ'ল ।

পিছৰটো অৰ্থাৎ পুলিচত থকাটো ক'ত আছে নাজানো । ছোৱাজীজনী পাক্কাৰী ঠিকাদাৰ এটাৰ লগত পলাই গ'ল । একেবাবে শেষৰটো ? বি-এ পাহ কৰি সাত বহুৰমান ঘৰত বহিল । তাৰ গাছত কেনিবা প'ল । চিন্তামণি নাযব, কোনোবা এজন গুৰুতাবৰ জীৱেকৰ লগত যোগে তাৰ গুৰু আছিল । ডাখিছিলো ডাইৰ লগতে ক'বলৈ কেনেবাকৈ সংসাৰ পাতি আছে হ'বজা । পিছে নহয় ।

আজি অলপদিন ধৰি মোৰ ঘৰলৈ অনবৰতে পুলিচ অহা-যোৱা কৰাৰ কথাৰ পৰাছে বুজিব পাৰিছো মোৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰ নৱাকণ হেনো ক'ৰবাত নক্সালপছীনে কি হ'ল। আজি তিনি বছৰ তাৰ খা-খবৰ নাজানো। পৰিবাৰ? নিম্ন বক্তৃছাপত ডুগি ডুগি এদিন মৰিল। মৰিব, মৰিব, সকলো মৰিব ক'ত বাহিৰ। বাইজ, আপোনালোকে মোৰ কথা নোসোধে কিয়? নে মোক অনবৰতে দেখি দেখি আপোনা-নালোক বিৰক্ত হৈছে? শুনক-শুনক। মই বুঢ়াই কি কৰিছো জানেনে? চাৰি নম্বৰ এক্সাৰচাইজ বহী এখনত গোহাৰি এখন লিখি আপোনালোকৰ ওচৰে ওচৰে ঘূৰি ফুৰিছো। মই জানিছো নহয় সেৱেহে আপোনালোক মোৰ ওপৰত ভীষণ বিৰক্ত। এৰা কিনো ক'ব? এদিন আমি সকলো লগ হৈ খানাত পতাকা তুলিবলৈ গৈছিলো। আমাৰ সেই সময়ত এনে এটা বোধ আছিল যে খুন্দাত পতাকাখন তুলিব পাৰিলেই যেন দেশখনৰ পৰা চাহাববোৰ কুকুৰেখেদা শিয়ালৰ দৰে দৌৰি পলাব। তেতিয়াই মোৰ এই দুৰ্ঘটনা" বুজি হৰকান্তই কিলাকুটিৰ ওপৰতে ছিগা বাওঁহাতখনৰ ঠাৰিটো দাঙি ধৰিলে, "পুলিচৰ ওলীৰ কোবত এই হাতখন ছিগি গ'ল বাইজ।" হৰকান্তই ইমানবোৰ কথা মনৰ মাজতে কোনেও নুশুনাকৈ কৈ আছিল যদিও কণ্ঠতে কণ্ঠ হৈছিল। মানুহটো বৈ বৈ কোঁপাবলৈ ধৰিলে। নীৰৱ হৈ ব'ল। আচলতে নীৰৱেইতো আছিল। কাৰণ পথাৰখনৰ আটাইবোৰ মানুহ হৰকান্তই মনৰ ভিতৰত তৈয়াৰ কৰি মোতা পথাৰখনলৈ নিছে কথাবোৰ কৈ আছিল। কোনেও শুনা নাছিল, নিজৰ কথা নিজেহে হৰকান্তই শুনিছিল।

মানুহবোৰৰ মাজত হৰকান্তই কাৰোবাক বিচৰাৰ দৰে ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। এনেদৰে ঘূৰিলে। পথাৰখন দিন যেন পোহৰ আছিল এইবাবেই যে ওপৰত শ-শ টিউবলাইট জ্বলি আছিল আৰু তলত শাৰী-শাৰী মমৰাতি আৰু মাটিৰ চাকি জ্বলি আছিল। সোণ্টেই পথাৰখন হৰকান্তই মানুহবোৰৰ মাজে মাজে ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

কোনোবাই যদি অলপ 'মন' কৰে তেনেহলে তেওঁৰ এইদৰেই ধাৰণা হ'ব যেন হৰকান্তৰ সৰু ল'ৰা এটা মানুহৰ মাজত হেৰাল আৰু বাপেকটো হৈ তেওঁ বিচাৰি ফুৰিছে। ঘূৰি ফুৰোঁতে হৰকান্তৰ বোধ হ'ল সচাকৈয়ে তেওঁৰ কিবা এটা হেৰাইছে হয়। এটাই হেৰাইছেনে? বহুত হেৰাল। অকল, কিবা হৰকান্তৰে হেৰালনে, বহুতৰে হেৰাল। নাই নাই বহুতৰ নহয় অকল মোৰহে হেৰাল ডাঙৰীয়া, অকল মোৰহে হেৰাল। কাৰণ কিয় কৈছো জানে? আপোনালোকে ইমান বং তামাচা কৰি সেয়া ছবি চাইছে, কিবা হেৰোৱা হ'লে ইমান বং কৰি কথাছবি চাব নোৱাৰিলেহেতেন নহয়। মোৰ নিচিনাকৈ এনেকৈ ঘূৰি ফুৰিব লাগিলহেঁতেন বিচাৰি বিচাৰি। গতিকে আপোনালোকক কাৰো কৰি কৈছো কিবা হেৰাইছেনেকি বুলি সুধি মোক যেন ঠাট্টা নকৰে। মোৰনো কি হেৰাল? কিয় দেখা নাই? অন্যবোৰৰ কথা নকৰোঁই বাক, এই হাতখন। এই বাওঁ-হাত খন। এইখন হেৰাল। কি হৈছে মোৰ? হৰকান্ত ঠাইতে তডক মাৰি ব'ল। সেয়া কি? প্ৰদৰ্শনী? এখোজ দুখোজকৈ হৰকান্ত আগবাঢ়ি গ'ল। স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ বাৰ যুজ্জাকৰ আলোক চিত্ৰ আৰু স্মৃতি চিত্ৰৰ প্ৰদৰ্শনী এইখন। জুম বাকি থকা বিভিন্ন বঙৰ পোছাক পিন্ধা ডেকা-গাভৰু জাকৰ ওপৰেদি চকু ফুৰাই নি হৰকান্তই সজাই থোৱা স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ বাৰ যুজ্জাকৰ আলোক চিত্ৰবোৰৰ ওপৰত দৃষ্টি নিবদ্ধ কৰিলে। এই অঞ্চলৰ যুজ্জাকৰ ছবিৰ লগতে অসমৰ বহু লোকৰ ছবি। হৰকান্তই প্ৰায় সকলো-বোৰকে চিনি পালে। ছবিবোৰ চাই ষাওঁতে ক্ৰমে ক্ৰমে হৰকান্ত উত্তেজিত হৈ গ'ল আৰু এসময়ত হৰকান্তই কৰ নোৱাৰাকৈয়ে এখোজ দুখোজকৈ গৈ ছবিবোৰ সজাই থোৱা শাৰীৰ মূৰত থিয় হৈ ব'লগৈ। হৰকান্তৰ নিজকে এখন ছবি যেন লাগিল। হৰকান্ত থিয় হৈ অলপ অচল ভাবে প্ৰদৰ্শনী চাবৰ বাবে জুম বন্ধা মানুহবোৰৰ কালে চালে। মানুহবোৰে প্ৰথমে একো বুদ্ধিৰ বা ধৰ্মৰ পৰা

নাছিল যদিও পিচত খিক্খিকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। ল'ৰা-হোৱালী
এহালে হৰকান্তক তেঁলি আঁতৰাই দিলে। হৰকান্তৰ চেতনা আছিল
তেওঁ ছবি নহয় জীয়া মানুহ। ইয়াত মৰা মানুহৰ ছবিহে ৰাখে
জীয়া মানুহৰ নাৰাখে নহয়। সাউতকৈ ধৰা পৰিব খোজা চোৰৰ
দৰে হৰকান্ত তাৰ পৰা ওলাই আহি মানুহৰ মাজ পালেহি। বিহ-
চোঁৱৰ কোৰৰ দৰে হৰকান্তৰ বুকুখন চপচপাবলৈ ধৰিলে। কি
হৈছে আজি? ইমান অস্থিৰতা ক'ৰ পৰা আহিল? অন্যদিনতো
এনে হোৱা নাই! ইমানবোৰ মানুহ গোট খাইছে, বহীখন মেলি
লৈ আগে আগে দেখোন দেখুৱাই যাব পৰা যায়। কিজানি দহ
বিশ পইছা দিয়েই কোনোবাই! নাজাগে নাজাগে স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ
ছবি চোৱা মানুহে ইমান সৰু কথাত এতিয়া মন নিদিয়ে, ভাবি
মাৰিছে পঠাব। নাই নাই ইয়াত আক কদাপিও থাকিব নোৱাৰি।

বেজলৈ পলম হোৱা স্বামীৰ দৰে হৰকান্ত কোৰা-কুবিকৈ
মানুহৰ মাজৰ পৰা আহি বাট পালেহি।

বাটতে হৰকান্তৰ কথা এটা মনত পৰিল। জেপটো খেপিয়াই
চালে। তড়ক মাৰি অকণমান ব'ল। “পাপ হবনেকি বাক? পাপ! কিহৰ পাপ?” এখোজ দেখোজকৈ হৰকান্ত আগবাঢ়িল।
জলি থকা মমবাতি শাৰীৰ ওচৰত ক্ৰান্তকপৰ বৈ এবাৰ চাৰিওফালে
চালে।

আকৌ চালে। সন্মুখত জ্বলা মমবাতি আক পিচত মানুহৰ
মেলা। ওখ ওখ মমবাতি দুডাল হৰকান্তই ফু মাৰি নুমাই খেদা
খোৱা চোৰৰ দৰে কোৰা-কুবিকৈ আগিত উত্তিলাহি। মানুহবোৰে
হাত চাপৰি বজাইছিল কিবা কাৰণত, সাপ গহকা শিক্তৰ দৰে
হৰকান্ত উচপ খাই উঠিল। তাৰ পাচত হৰকান্তই চোলাৰ ভল
জেপটো সোঁহাতেৰে খামুচি ধৰি ৰাজ আগিয়েদি পুজিচে খেদা চোৰৰ
দৰে দৌৰিবলৈ ধৰিলে।

ৰাঁহৰ দুৱাৰখন হেঁচা মাৰি হৰকান্তই আন্ধাৰে আন্ধাৰে খেপিয়াই

খেপিয়াই বিছনাত বহি ফোপাঁবলৈ খবিলে । পান্ন এক ডেৰ মিনিট মান ভেনেকৈ বহি থাকি হৰকান্তৰ ভীষণ ভয় লাগিল । এই একাৰ-বোৰে যেন হৰকান্তৰ সৰ্বশৰীৰত সাপে ছোটাৰি খুটিছে । গাৰৰ তলৰ পৰা জুইশলাৰ বাহুটো উলিয়াই পুলিচৰ গুলীৰ কোবত তাহা-নিতে ছিগি মোতা হাতৰ ঠাৰিবে হেঁচা মাৰি ধৰি কাঠি এডাল জ্বলালে । আৰু ভিতৰ সোমালৈহে জেপৰ পৰা উলিয়াই মোতা মম-বাতি দুডালৰ এডালৰ মূৰটোত জ্বলাই দিলে । সপ্তাহ দিনলৈ তেলৰ চিন্তা মৰিল । হাতত জ্বলা মমবাতিডাল লৈ লৈ হৰকান্তই এবাৰ চাৰিওফালে ভয়ে ভয়ে চাই দুৱাৰখন হেঁচা মাৰি জ্বপাই দিলে যেন পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ কথাছবি চাই থকা মানুহবোৰে আহি হৰকান্তক মমবাতিৰ চোৰ ধৰি 'চোৰ' খুজি গ্ৰহণ কৰি দিবহি এতিয়া । জ্বলা মমবাতিডাল আমোচ মাৰি ধৰি হৰ-কান্তই ভাবিলে আজ্ঞাবোৰ পুৰি পেলোৱা পৰা হ'লে— । মমবাতিৰ জুইৰ দৰে হয়তো হৰকান্তৰ চকু দুটাও জলিছিল । কাৰণ চেলো বগোৱাদি বগাই অহা চকুপানী দুধাৰে হৰকান্তৰ গুলকান পাল দুখন পুৰি দিছিল ।

পৰাচিত শ্ৰীভাৰত চন্দ্ৰ গোস্বামী

ৰাতিপুৱাতে ওলাই গৈ উদং বস্তা দুখন লৈ বেলি লহিওৱা পৰত ভোগৰাম মেধি ঘৰলৈ উভতিছে। পদূলিৰে পৰা মাজ চোতালতে ধৰফৰ খন দেখি উধাতু খাই আহিছে। পুলিচৰ গাড়ী—ডাক্তৰী গাড়ী—হে ভগৱান আকৌ কি বিপদত পেলালা। পুলিচৰ গাড়ীৰ লগত ডাক্তৰৰ গাড়ী। অলপ আগুৱাই আহি আঁতৰৰ পৰাই ঢুলিৰ আগে জীৱ প'ল। ভ'ৰালৰ চাৰি লৈ কিবা এটা ডাঙৰ অঘটন ঘটিল।

ভোগৰাম মেধি বুলিলে গোটেই অঞ্চলতে নজনা নাই। দহ পুৰা মাটি খেতি কৰে। নিজে হাতে হালোৱা। মেট মৰা ভ'ৰাল। লাগ বুলিলে পাঁচ-দহ মোন খান উলিয়াই দিহাটো কথাই নহয়। মোৱা চীনা যুদ্ধত ভগনীয়া কেম্পত পুৰা এসাজৰ চাউল দিওঁতে জিলাৰ বৰচাহাবৰ লগত একেলগে ভোলা হুৰিখন এতিয়াও বেৰত আঁৰি ধোৱা আছে।

মাটি কিডবাৰ বহুতে গাৰ্ভত মুখীয়াল মানুহ বুলি নাম কৰি খাই আহিছে। দুজনী ছোৱালী সালেংকিয়াকৈ বিয়া পাতি উলিয়াই দিছে। বৰ ল'ৰাক যোৰহাটত কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়ুৱাইছে। মাটি কিডবাবে উন্নতি কৰিব বুলি মনে কৰি সৰু ল'ৰাটোৱে মেট্ৰিক পাছ কৰাৰ পাছত কলেজত নাম লগাই দিছে। মাটি কিডবাই সম্পত্তি—ভ'ৰালটোৱেই জমী। মেধিয়নীৰ বাহি বন কৰি উঠি গা ধুয়েই প্ৰথম কাম হৈছে ভ'ৰালটোৰ আগচোতালখন গোবৰ-পানী দি মচা আৰু সন্ধিয়া ভ'ৰালৰ সমুখত কলাপাতখনৰ ওপৰত চাকি গছ জলাই সেৱা এটি কৰা। মেধিয়েও বাহি গা ভিন্ধাই নিভৌ ভ'ৰালৰ পাখৰিত মূৰ নোদোওৱাকৈ মুখত আহাৰ নলয়।

আজি কেবাদিনো মেধিৰ গাত তত্ নাই। থিজাখন, বৃন্দা, মাধপাৰাৰ পৰা প্ৰায় ডেৰণ-দুশ ভগনীয়া মানুহ আহি ল'ৰা-ছোৱালী, কোলাৰ পানী কেচুৱা লৈ আহি গাৱঁৰ নামঘৰ, স্কুলঘৰ ভৰি পৰিলহি। সেইবিলাকক ক'ত ৰাখিব, কি খুৱাব সেইবোৰৰ আঁত মেধিয়ে লগাই নিদিলে গাৱঁত দিওঁতা নাই। তাতে আকৌ ভুতৰ ওপৰত দানহ—অহকাপে পহকাপে কোনোবাই বাতৰি দিলেহি আউনি আটি আক ভকত গাৱঁৰ দুয়ো ঘৰ জী-জোৱাইৰ ঘৰ ডাঙি কোনোবা দুৰ্ভট্টই বস্ত-বাহানি লুটপাট কৰি লৈ গ'ল। মানুহখিনি গৈ ক'ৰবাতহে আহেগৈ। ভগনীয়া মানুহবিলাকৰ থান্খিত্ লগোৱাত লাগি থাকোঁতে সিহঁতৰ খবৰ এটাকে লবলৈ স্বাৰলৈ সময় উলিয়াব পৰা নাই।

এদিন কোনোৰকমে সময় উলিয়াই দুয়োঘৰ জী-জোৱাইৰ একেলগে খবৰ এটাও কৰি আহে। বুলি মনে কৰি গাটো ডিয়াই ভ'ৰালৰ আগত সেৱাটি জনাই ভিতৰ সোমাইছেগৈহে মন্ত, বাহিৰত গিৰিপ্ গিৰিপ্ জোতাৰ শব্দ। লগে লগে এটা গহীন গভীৰ মাত—“ভোগৰাম মেধি ঘৰত আছে নে?” —খবৰ কৰি ওলাই আহি দেখিলে দুজন বন্দুকধাৰী চি-আৰ-পি লৈ এজন ভদ্ৰলোক। পোছাকে পৰিচ্ছদে কোনোবা উচ্চ চৰকাৰী কৰ্মচাৰী বুলি সহজতে অনুমান কৰিব পাৰি। কেবাহিকৈ চাই পুনৰ মাত লগালে—“তুমিয়েই ভোগ ৰাম মেধি?” মেধিয়ে সসন্মানে হয় দিলে। লগে লগে সিবিলাকৰ আগমনৰ উদ্দেশ্যও জানিবৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে। ভিতৰি ভিতৰি এক বিৰাট শব্দ—ক'ত বা কি জগৰ লগালে! বহিবলৈ দিবলৈকো গাত তত্ নাইকিয়া হয়। খবৰ কৰি চকপিৰা এখন আক তুখৰি পিৰা দুখন উলিয়াই আনিলে—সিবিলাকৰ বহিবলৈ মতিমতি দেখা নগ'ল। বিষৱাই গহীনাই মাত লগালে—“তুমি ব্ৰিগ যোন খান দিব লাসে।” “ব্ৰিগ যোন খান কিহৰ কাৰণে ডাঙৰীয়া?” —“কিহৰ কাৰণে? দেশত কি ঘটিছে এতিয়াও জনা নাই বেকি? —চৰকাৰী ভ'ৰালৈ—ভগনীয়া কেন্সলৈ গঠাবৰ কাৰণে।” “ভগনীয়া

কেম্পলৈ ? কিয় আমাৰ গাৱঁৰ নামঘৰত, স্কুল ঘৰতে দেখোন ডগনীয়া ভালেখিনি আহি গোট খাইছেহি । সিবিলাকতে এই কেইদিন চাউল দিব লগা হৈছে । মোৱাবেলি বহাত হোৱা সাহিত্য সভালৈকো দহ মোন চাউল শ্ৰীলালৰ কলঘৰত নিজ খৰচতে মৰাই দিয়া হ'ল । এইবেলি পথাৰৰ পকাধানে এতিয়ালৈকে কাচি দেখা পোৱাই নাই । তাৰোপৰি ডাঙৰীয়া, আমাৰ ধানমুঠিৰ ওপৰতে সংসাৰখন চলে । এনে অৱস্থাত লাগ বোলোঁতে ত্ৰিশ মোন ধান ? ডাঙৰীয়া, বৰ ডাঙৰ বোজা । তথাপিও ডাঙৰীয়া আপোনাসকল আহিছে যেতিয়া মানটো ৰাখিম ।” “মানটো ৰাখিম মানে ?” “তিনি মোন মান দিম আৰু ।” “ওঁ মই ক'লো ত্ৰিশ মোন, তুমি ক'লা তিনি মোন—মই ভাড়া বিচাৰি অহা নাই, বুজিছা ? সাহিত্য সভাত দিলা দহ মোন চাউল আৰু মোক দিবা তিনি মোন । মোৰ মান-সন্মান আছে বুজিছা ? এই ইচ্কা শুদাম মে হামলোককা তালো লগাও । ওচকা তালো ভোৰকে ফেক্ দেও ।” লগে লগে চন্দ্ৰবী এটাই ড'ৰালৰ গাধৰিত উঠি ড'ৰালত তলা লগাই দিলে ।

মেধি সেইদিনেই খৰ হৈ বহি গ'ল । মেধিয়নী খৰকাছুটি এবি চিঞৰি চিঞৰি ওলাই আহিল । “এই তহঁতে জোতাই-মোজাই উঠি মোৰ ড'ৰালটো চুৱা নকৰিবি ……… ।” এনেতে আনটো চন্দ্ৰবীয়ে দিৰিপ্টৈ বন্দুক লৈ মেধিয়নীক ভেটা দি ৰাখিলেহি । ড'ৰালত তলা লগাই বিষয়া জীপ গাড়ী চলাই গুছি গ'ল । মেধিয়নীয়ে গোৰব-পানী চটিয়াই ড'ৰালটো শুচি কৰি হা-হমুনিয়াহ কাঢ়ি ভিতৰত সোমালগৈ । মেধিয়ে তলমূৰকৈ এখোজ দুখোজ কৰি নামঘৰৰ ডগনীয়া কেম্প পালেগৈ ।

এতিয়া মেধিৰ ড'ৰালত চৰকাৰী ডাঙা ওলমি আছে । তথাপিও মেধি-মেধিয়নীয়ে পূৰ্বৱৰ্ত্ত মানি অহা বীভিঅতে চাকি-বাতি দি সেৱা সৎকাৰ কৰিবলৈ সঁচি কৰা নাই । শিষ্যানেই দিন ৰাখৰি গৈছে শিষ্যানেই মেধিৰ গৃহস্থালি সৰুটৰ অৱস্থালৈ আহি আছে । জায়ে

লাহে মেধিৰ দিন নাহায়, বাতি নুপুৱায় অৱস্থাত পৰিলগৈ। ক'লৈ বাব, কাৰ ওচৰত হাত পাতিবগৈ? নিজৰ মান-সন্মান এটাও আছে। মনত পৰিল মৌজাদাৰৰ কথা। বুঢ়া মৌজাদাৰৰ দিনবেপৰা এতিয়ালৈকে কিস্তি শোধাবৰ সময়ত পাঁচশ ছয়শ টকা মুখৰ কথাতে নিজে থাকে। হোৱাবেলি কঠিয়ালৈ বুলি কলাজহা এদোনো নিছে। মৌজাদাৰকে কোৱা যাওক—তেওঁৰ পৰাই দুবস্তামান ধান আনি কোনোৰকমে কেইদিনমান চলাৰ ব্যৱস্থা কৰা যাওক বুলি মৌজাদাৰৰ ঘৰলৈ বুলি খোজ লগে।

মেধি মৌজাদাৰৰ ঘৰ পালেগৈ। মৌজাদাৰ তেতিয়া ডিভৰ চ'ৰাত। মেধি অহাৰ বাতৰি পাই ওলাই আহিল। মাত দিলে—“কি হ'ল মেধি?” “কি হ'ব আৰু মৌজাদাৰ বোপা, শুনা নাই জানো?” “শুনিছো, সকলো শুনিছো, এতিয়া মই কি কৰিব লাগে—” “কি কৰিব লাগে মানে, দিন নাহায় নুপুৱায় হৈছে। জানক কৰলৈকো লাজ লাগে। ধান দুবস্তামান দিয়া। কোনোৰকমে কেইদিনমান চলো।” “ও—আপোনাক ধান দি সহায় কৰি মই নিজে মৰিম নে? আপোনাক সহায় কৰা দূৰৰ কথা। আপুনি এসপ্তাহৰ ডিভৰত সম্পূৰ্ণ খাজনা আদায় দিব লাগে। নহলে মাটি নিলাম, ঘৰ কোৰাকি—আপুনি আহিল ভালেই হ'ল। মই টেকেলা পঠিওৱাৰ কথাই আহিল। খাজনা আদায় নটচখন নিজেই লৈ যাওক।” এই বুলি নটচখন দি মৌজাদাৰে মেধিক বিদায় দিলে। মেধিয়ে হা-হমুনিয়াহ কাড়ি তলমূৰ কৰি ঘৰলৈ উভতিল। ডাখিহে শ্ৰীবৎস বজাও বাটৰ ডিকহ হৈছিল—হৰিশ্চন্দ্ৰও মণানৰ চাতাল হৈছিল। আখি সামান্য নৰমনিষ। মহাশয়ৰে বেনিৰে মেনেকৈ নিয়ে তেনেকৈ চলিব লাগিব। তাৰ খিনে গতি নাই। ডাখি চিন্তি আহি আছে। পদুজিৰ মূৰৰ পৰা ঘৰৰ চোভালৰ কান্ধ-কাৰখানা, হৈ-চৈখন। উখাফুখাই আহি চোভালত থিয় হ'লহি। কি হ'ল এইখন? গাড়ী-মটৰ, চিনাছী-চপ্তবী, ধক্কৰ-ধাবকাৰ—আকৌ কি বিপদ? ওচৰ চাপি দেখিলে সেই

চৰকাৰী বিষয়াজন— পেট্টচাৰ এখনত মূৰত বান্ধ এটা লৈ পৰি আছে। মাটিত তেজৰ ডোঙা। ছু-ডা লৈ গম পালে সেইদিনা টুক এখন লৈ মেধিৰ ভঁৰালৰ পৰা ধান নিবলৈ বুলি আহিছিল। তলা খুলিবলৈ বুলি গিৰিপ্ কৰি গাধৰিত উঠোঁতেই কিবা এটা বিজুতিত বাগৰি পৰি মূৰত বেয়াকৈ আঘাত পালে। এতিয়া জিলা ডাক্তৰ-খানালৈ নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। মেধিয়ে পেট্টচাৰত পেলাই থোৱা বিষয়া গৰাকীৰ ওচৰত থিয় হ'লগৈ। বিষয়াই মেধিৰ হাতখন সাতটি ধৰি সেহাই সেহাই মাত দিলে—“মেধি এইটো আপোনাৰ ভঁৰালৰ চাবি লওক। আপোনাৰ ভঁৰাল আপোনাক গতালো আৰু এইকিটা টকা ৰাখক। নামঘৰত এখন শৰাই দিব!” “নালগে, নালগে বোপা। শৰাইখন ময়েই দিব পাৰিম। তুমি জানো পোনাৰাম মাণ্টৰৰ ল'ৰা নোহোৱা?” “নহয় মেধি, টকা কেইটা ৰাখক— নেবাখিলে বেজাৰ পাম”—এই বুলি মেধিৰ হাতত টকা কেইটা ওজি দিলে। লগে লগে বাকী বিলাকে পেট্টচাৰখন ডাক্তৰী গাড়ীত তুলি জিলাৰ ডাক্তৰখানালৈ বুলি ৰাওনা কৰিলে।

সন্ধিয়াৰ একাৰ নামি আহিল। মেধিয়নীয়ে গা তিয়াই চাকি-বাতি জ্বলাই ভঁৰালৰ আগচোতালখন গোবৰ-পানীৰে মচি আগলি কলাপাত এখনত চাকিগছ জ্বালে, মেধিয়ে মুখ-হাত ধুই ভঁৰালত সেৱা এটি জনাই, ভিতৰ সোমাই চাৰিখনত বহি, কীৰ্ত্তনখন উলিয়াই গালে—

“পৰমানন্দ কৰা কৃপা ভূত্যক সম্প্ৰতি
তুমি বিনে নাই আন গতি।”

কচুত ভাঙ্গিলো মই কাচি

শ্ৰীবিষ্ণু হাজৰিকা

একোটা সাধাৰণ ঘটনায়ো মানুহৰ চৰিত্ৰত চেকা লগাব পাৰে। ঘটনাটো ঘটি যোৱাৰ পিছত কথাটো নহয় বুলি প্ৰতীয়মান কৰিবলৈ হাজাৰ চেষ্টা কৰিলেও তাক প্ৰমাণ কৰি দেখুৱাব কোনোপধ্যে উপায় নাই। কথাটো বুজাবলৈ গলে মন দি শুনিবও, “হয় দিয়ক, কোনো কথা নাই, এনে হ’ব পাৰে” বুলি হকাৰো ধৰিব—অথচ বৰ বেয়া কাম এটা যে কৰি পেলালোঁ। তাক সমালোচনাও কৰিব।

কথাটো আচলতে খুদ খাই পেট নষ্ট কৰাৰ দৰে কথা। মাংসৰ আজাত মহানিমৰ পাত পেলাই দিয়াৰ দৰে কথা। বোলে আজাখন অসত্ত্ব সোৱাদ হৈছিল; কিন্তু নিমখ দিবলৈ পাহৰিলে। অৰ্থাৎ অকণমান নিমখৰ কাৰণে গোটেইখন আজা নষ্ট হৈ গ’ল। মোৰো ভেনে হৈছিল। মাহ, মাংস, কপী, মাখন খাই পেটটো নষ্ট হ’লে ভালেই; কিন্তু আচলতে নষ্ট হ’ল কেইটামান শিলঙটি মিহ-জোতা আহ খানৰ খুদ খাই।

আন্দোলনৰ সময়ৰ কথা। ভেটিয়া দেশত মিছা কথাৰ মহা পয়োত্তৰ। যিয়ে বিমান মিছা কথা কব পাৰে, যিয়ে বিমান আনৰ অন্যান্য কৰিব পাৰে, তাৰেই জয়জয় ময়ময় অৱস্থা। ধপাত বেপাৰী, পক বেপাৰী, মাহ বেপাৰী আদি বিধায়ক হৈ বিধাতাৰ কাম কৰি মানুহক নষ্ট-নাগতি কৰাৰ দিনৰ কথা। হঠাৎ ঘবৰ পালোঁ—হুমবীয়াৰ মোৰ বাটদেউৰো বৰ বিপদ। ঘবৰ এটা জব লাগে। বিপদ মোৰো। ঘবৰ কাকতত আমাৰ ঠাইবিলাক নাম উঠা নাই কাৰণে মানুহে ভাবে আমাৰ বিপদ নাই। কিন্তু আমিও বিদেশী আৰু চৰকাৰী স্বদেশীৰ তুলত কিমান বাতি যে হ’ব

বাহত লুকাই আছিলো, কুঁহিয়াৰ ভনীৰ মাজেৰে পেট ঢুচৰি বাওঁতে কিমান যে নাকে-মুখে ময়লা একাৰাৰ হৈছিল তাৰ পাট্টা নাই ! কিন্তু বাইদেউৰ ইয়াতকৈ বেছি গুৰুতৰ বিপদ । ভিনদেউ শয়্যাগত, বাইদেউ মুৰ্ছা—ভাগিন দুটা নিকদ্দেশ ।

আজি-কালি নিকদ্দেশ মানেই মৃত । আগৰ দিনত নিকদ্দেশ মানে অওহী-বওহী মানুহৰ ঘৰত লুকাই থাকি, মাছে-মঙহে পেট ভৰাই খাই আৰাম কৰি থকা । কিন্তু আজি-কালি নিকদ্দেশ মানে মেটেকাৰ তলত লুকাই থাকি স্বৰ্গগামী হোৱা । গতিকেই ভাগিন-হুঁতৰ নিকদ্দেশত বাইদেউ মুৰ্ছা যোৱাটো অতি স্বাভাৱিক ।

অটোবিজ্ঞা এখন লৈ স্ত্ৰী সহিত যাত্ৰা কৰিলে । ঘৰ পাই দেখো যে বাইদেউৰ অৱস্থা ভাল । ভাগিনদুয় ঘূৰি আহিছে । আচলতে ভেঙুলোক বৰ বেছি দূৰলৈ নিকদ্দেশ হবলৈ যোৱা নাছিল । ওচৰৰে হাবি এখনত চৰকাৰী টেকেলাৰ কোবত তৎনাপাই লুকাই আছিল । পিছে জোক, সাপ আৰু মহৰ ডয়ত বৰ নোৱাৰি আকৌ ওলাই আহিছে । বাইদেউৰ মুৰ্ছা ভাঙিছে—ভিনদেউৱে শয়্যা ত্যাগ কৰিছে । আঁমিও গৈ পোৱাত বৰ ভাল পালে । আমাৰো খবৰ-বাতৰি ললে । ভাত-পানী বান্ধি খুৱালে । থাকিবলৈ জোৰ দি ধৰিছিল । নাথাকিলো । আমাৰো বিপদৰ কথা কোৱাত বৰ জোৰ নিদিলে ।

ঘূৰি আহোতে বকোৰ গধূলি বজাৰত দুটা কুকুৰা চৰাই কিনিিলে । পৰিবাৰে বৰ ইচ্ছা কৰিলে, বোমে ইয়াত মুগী বৰ সজা । গাৱঁৰ মানুহে বিকিবলৈ আনে, খাটি মুগী । লৰ লালে । কখাটো হয়, চহৰত মুগী বেপাৰীৰোৰ অতি খুবজৰ । ওজনত যিক্ৰী কৰে । ধান আৰু শিজঙটি খুৱাই ওজন বঢ়ায় । এককিলো ওজনৰ মুগীটো কাটি-কুটি উজিয়ালে পঁচশ লাব মানহে থাকেই । সিও ওকান । বান্ধত থকা বস্ত্ৰৰ লোৱাদ নাই । ভেঙেৰ অশেষ ইচ্ছাক আপত্তম জনাই অটোবিজ্ঞা আক মই নিজে নাহি দৈ দুৱী

বেচিবলৈ অনা তিবোতা জনীৰ লগত দাম-দৰ কৰি কৰি মুগী দুটা
পয়ত্ৰিল টকাত কিনিলো। লাভ হৈছে। প্ৰান্ন তিনি কিলো মান
ওজন হ'ব মক্‌মকীয়া হৈ আছে। বড়ো অতি মৰম লগা। এটা
গুধ বগা, আনটো মিচ্মিচ্ কৰে ক'লা। যেন— কলী-বগী।
আফ্ৰিকান আৰু আমেৰিকান মেম।

বাটতে বিজয় নগৰত মোৰ বন্ধু এজনৰ ঘৰত সোমাই চাহ
পানী খালো। তেওঁলোকৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই আহি বহিবলৈ লওঁতে
অটোৱালাই ক'লে : দাদা মুগী এটাই কণী পাৰিছে। হুলস্থূল এটা
লাগি পৰিল। শ্ৰীমতীয়ে ক'লে : নাখাওঁ, নাখাওঁ, ইহঁতক পুহিম
দেই। আই ঐ দেহি ইমান মৰম লাসে। চাওক, মট কিমান
ভাল কাম কৰিলো। আপুনিভো কিনিবই নুখাজিছিল। ইত্যাদি
ইত্যাদি ধৰণে তেওঁ আনন্দত জপিয়াই থাকিল। তেওঁ—যেন নিজৰ
জীয়েকৰ নাতি এটাহে উপজিছে, যেন সাধুকথাৰ সোণৰ কণী পৰা
সেই ৰাজহাঁহটোহে পাইছে—এনে আনন্দত গা স্নাতখন-আঠখন
লগাইছে।

অটো চলিল। বায়ু বেগে অটো চলিল। গাড়ী চলি থকা
অৱস্থাত অটোৱালাই কিছুমান কাহিনী শুনাই গ'ল। তেওঁৰ গাড়ীত
হেনো কেবাবাবো এনে ঘটনা ঘটিছে। এবাৰ হেনো এটা হাঁহেও
কণী পাৰিছিল। এবাৰ হেনো পাৰ এজোৰেও কণী পাৰিছিল। আৰু
কতজনী তিবোতাই যে তেওঁৰ গাড়ীতে প্ৰসব কৰিছে—হাল্পাতাল
গৈয়েই নাপায়। গতিকে তেওঁৰ গাড়ীখন জাকী গাড়ী। চিনাবেট
পুৰি পুৰি তেওঁৰ কথাবোৰ শুনি সৈহো। লং জাপিত চাইভাকৰ
মোৰি শুনি বৰ ভাল লাসে। মাথোঁ তেওঁলোকৰ কথাত হকাৰ খবিকলৈ
জানিব লাগিব। শ্ৰীমতী যে অৰ্ধৰ্য। অটোখন উৰি গলেই যেন
ভাল পালে। কাৰণ গৈয়েই মুগী দুটাৰ কাৰণে খোৱাৰ ঠিক পড়াল
ঠিক কৰিব লাগিব। এটাই কণী পাৰিছে যেতিয়া ইটোৱেও পাৰিব।
বু, বুহুহুতে যে কিমান ভাল পায়—মুগী দুটা দেখিলে। তেওঁ

কল্পনাত চকু মুদি দিলে । ডাল অৱশ্যে মোৰো নলগা নহয় ; কাৰণ কিনাৰ লগে লগে কণী পৰা মুগী অতি ভাগ্যবান । খুব কম লোকৰ ভাগ্যতহে এনে ঘটে । মানুহে মুগী কিনি নি মাহকে মাহ ধৰি পোহে—কণী নাপাৰে । আক কত লোকৰ মুগী মতা হৈ পেটলৈ গুছি যায় । কত লোকৰ মুগী শিয়াল পণ্ডিতৰ ভোজ হয় ।

যথা সময়ত ঘৰ পালোহি । বেচেৰা অটোৱালাইও প্ৰাণ-পণে চেপটা কৰি ক'তো আঘাত-ব্যঘাত নোহোৱাকৈ গাড়ী পৌছাই দিছে । তেওঁক ডালদৰে চাহ পানী খুৱাই, ভাড়া দি বিদায় দিলোঁ । ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাইও মুগী দুটা দেখি একেবাৰে জপিয়াবলৈ ধৰিলে । সিহঁতে লগে লগে নামো ৰাখিলে বুৰী আৰু জুলি । সিহঁতে কণীটো মাৰুৰ ভেনিটী বেগতে ৰাখিব খুজিলে । এবাৰ বাকচত, এবাৰ আল-মাৰীত ৰখাৰো প্ৰস্তাৱ দিয়া হৈছিল । এবাৰ গাৰুৰ তলত ৰখাৰো প্ৰস্তাৱ দিয়া হৈছিল—পিছে মোৰ দুৰা আটাইবোৰ প্ৰস্তাৱ নাকচ কৰা হ'ল । আৰু কণীটো সিদিনাৰ কাৰণে ফুল তোলা কুকিত ৰখা হল । মুগী দুটা বেতৰ মুঠাৰ ওলত ।

একোটা সময়ত একোটি সাধাৰণ বস্তু মানুহৰ মনত মূল্যবান হৈ দেখা দিয়ে, আভোলতোলৰ বস্তু হৈ পৰে । কিন্তু সময়ৰ ব্যৱধানত ইয়াৰ মূল্য কমি যায় ; অথবা স্বাদ হেৰাই যায় ।

পিছদিনা বাতিপুৱাই উঠি আমি আটায়ে কেৱল কুকুৰা দুটাক লৈয়েই ব্যস্ত হ'লো । মই চাহপাতৰ বাকচ এটা আনি গড়াল এটা সাজিলো । তাতে খেৰ জাবৰ পাৰি দি মুগী দুটাক সুমুৱাই থলোঁ । সিহঁতে তাতে কিছু সময় খৰ্চ-মৰ্চ কৰি আকৌ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল । বাহিৰত পোক-পৰুৱা, মাটি-খুদ-খান আদি খুচৰি খাই আকৌ গড়ালত সোমাল । দুপৰীয়া একমান বজাত সিহঁতে কক্-কক্ লগালে । জনপ পিছতে সিহঁত আকৌ ওলাই গ'ল । খুমুহা বতাহৰ পিছতে আমৰ গছৰ ডললৈ দৌৰি গৈ পকা আম বিচাৰি জনাৰ দৰে আমিও দৌৰি গৈ গড়ালৰ পৰা কণী উলিয়াই আনিিলো । আহা—হা—কি যে স্কুভি, —স্কুভিকে দুনীয়া হাই ! দুয়োটাই কণী পাবিছে ।

ইয়াৰ পিছত আমাৰ যেন আৰু পৃথিবীত কোনো কামেই নাই। নোহোৱাৰ ঘৰত হুজি হোৱাৰ দৰে—কুকুৰা আৰু কণীক লৈয়েই ব্যস্ত। মই বজাৰত চাউল কিনি লৈও যিটো চাউলত বেছি ধান আছে—সেই বস্তাহে কিনি আনো। পুৱা আৰু পধুজি ওলা খনত চাউল লৈ—মোৰ যেন ধান বচাই কাম। শ্ৰীমতীয়ে ভাত খাওঁতে, চাহ খাওঁতে আৰু কিবা এটা খাওঁতে তেওঁৰো যে অলপ অলপ এবাই কাম। মুগী দুটা হেতিয়া ওচৰলৈ আহি চাউলৰ মাজত পোৱা দলিয়াই দিয়া ধানবোৰ খায়, বৰ ভাল লাগে। তেওঁ। কেতিয়াবা আধাখোৱাকৈ উঠি আহি পাতৰ এমুঠি ভাত দলিয়াই দিয়াত সিহঁত দুটাই যেনেকৈ ঠহ্ ঠহ্ কৈ গিলিবলৈ ধৰে—চায়েই যে কি তৃপ্তি। আৰু আমাৰ বুৰু-ডুবুহঁতৰ কেৱল কেচু-কুমটি বিচৰাই কাম।

লাহে লাহে কণীৰ সংখ্যা বাঢ়ি পয়চল্লিশটা হ'ল। কণী কেইটা মৰমতে যেন কোনোৱে খাবই নোখোজে। যেন সোণৰ কণী। চাই চাই হেপাহ নপলায়। বুৰু আৰু ডুবুৱে কলে যে সিহঁতে কণীৰ পৰা কেনেকৈ পোৱালী হয় তাক দেখা নাই। গতিকে কণী কেইটাৰ পৰা পোৱালি জন্মাব লাগে। কথাটো হয়ো, কিহুদিন পিছত মুগী দুটা উমনিত পৰিল। 'সিহঁত পড়ালৰ পৰা ওলাবই নোখোজে। শেষত ঠিক হ'ল—এই কেইটা কণী খোৱা বাওক আৰু সিহঁতক উমনি দিবলৈ ফাৰ্মৰ পৰা কণী কিনি অনা হওক।

সেইমতে কাম হ'ল। কুৰিটা কণী ফাৰ্মৰ পৰা কিনি আনি উমনিত দিয়া হ'ল। সেই কেইদিন আৰু আমাৰ শৰীৰত তৎ নাই। বুৰু-ডুবু, আমি গতি-পতী, কামকৰা হবোকাই, মাজতী আটাইৰে প্ৰেৰণ কণীৰ পৰা কেতিয়া পোৱালি জন্মিব—তাকে লৈ ব্যস্ত। ল'ৰা দুটাইভো মুগী দুটা সদায় দাঙি চাবলৈ যায়। কথ-অপিছে সিহঁতক বাৰণ কৰা হৈছে।

অৱশেষত বহু অপেক্ষিত টেষ্ট ষ্টীকৰ বৰীৰ দৰে, বোহিনী

বকেটৰ দৰে, ইংলণ্ডৰ বাণীৰ ছোৱালী জন্ম হোৱাৰ দৰে কণীৰ পৰা পোৱালি জগিল। সিহঁতে যেতিয়া পিট্ পিট্ কৈ মাতিব ধৰিলে— ঘৰখনত আনন্দৰ জোৱাৰ উঠিল। যেন বসুদেৱ-দৈৱকীৰ যবত কৃষ্ণ উপজিল।

কেচু, কুমটি, খুদ-চাউল, পোক-পৰুৱা খাই খাই সিহঁত ডাঙৰ হৈ আহিল। অৱশ্যে আটাইকেইটা পোৱালিয়েই ডাঙৰ নহ'ল। কুৰিটাৰ আঠটা পোৱালিয়ে বুৰ-ডুৰুৰ ভৰিৰ খচকনিত, কাউৰীৰ ঠোঁটৰ আঁচোৰত, মেকুৰী দেৱতাৰ চোকা দাঁতৰ আগত প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে। বাকী এক ডজন পোৱালিহে লহপহকৈ বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে।

পোৱালি কেইটিৰ পাখিৰ বঙে, কিচ-কিচ, পিট্-পিট্ মাতে আমাৰ যেন প্ৰাণ উতলা কৰিলে। পোৱালি কেইটাৰ প্ৰতি মাকহঁতৰ যত্ন, সিহঁতক আধাৰ খুওৱাৰ কৌশল, শব্দ পক্ষক আক্ৰমণ কৰাৰ যি তীক্ষ্ণ নজৰ— দেখিলে বৰ ভাল লাগে।

চহৰত চাকৰি কৰা মানুহবিলাকৰ একোটা নিজা নিজা হবী আছে। কোনোৱে তাচ-পাশা-জুৱা খেলি ভাল পায়, কোনোৱে কিতাপ পঢ়ি ভাল পায়, কোনোৱে ফুজনি বাগিছা, কোনোৱে গাকনি বাৰী পাতি ভাল পায়, কোনোৱে আড্ডা মাৰি পৰচৰ্চা কৰি ভাল পায়, কোনোৱে কুকুৰ-মেকুৰী, কোনোৱে গৰু-হাগলী, হাঁহ-পাৰ, মুগী পুহি ভাল পায়। এই হবীবোৰক লৈয়েই আজিৰ সময় কটাই দিয়ে। আমাৰো শেষত গৈ মুগী পোহা হবীয়েই হ'ল। 'মুগীকেইটাক লৈয়েই আমি ব্যস্ত হৈ থাকোঁ। সিহঁতেও মানুহৰ পোৱালিৰ দৰেই যবম লগাব জনা হ'ল। চাউলৰ ডলাখন দেখিলেই উৰি আহি হাতত, মূৰত, পিঠিত পৰে।

কেইদিনমান পিছত দেখিলো ডাঙৰ মুগী দুটা মেলেৰীয়া ৰোগীৰ দৰে জুপুকা মাৰি আছে। দেখি মনটো বেয়া লাগিল। দুয়ো আধাৰ-পানী একো নাখাট জনশন কৰা মানুহৰ দৰে গড়ালত পৰি

থাকিল। মুখেৰে মাত নুফুটা বেমাৰী মাকৰ গাত পৰি যেনেকৈ কেলকেলাই থাকে তেনেকৈ পোৱালি কেইটালো মাকহঁতৰ ওচৰত ঘূৰি থাকিল। কিন্তু পিছদিনা ৰাতিপুৱা দেখিলো মাক দুজনী মৰি আছে। আমাৰ ঘৰত বিষাদৰ ছাঁ পৰিল।

ষি হক, পোৱালি কেইটা ডাঙৰ হৈ অহা কাৰণে মাক দুজনীৰ দুখ পাহৰি থাকিলো। কিন্তু কেইদিনমান পিছত দেখিলো আক দুটা পোৱালি তেনেকৈ জুপুকা মাৰি আছে। কিছুপৰ জুপুকা মাৰি থকাৰ পিছত সিহঁত দুটাও খতম্। মই মুগী বিশেষজ্ঞৰ ওচৰ চাপিলো। তেওঁ ক'লে বোলে এইটো চৰাইৰ মহামাৰীৰ দৰে বেমাৰ। মানুহৰ যেনেকৈ কলেৰা লাগিলে একালৰ পৰা শেষ হৈ যায়— ইয়াৰো একালৰ পৰা শেষ হৈ যায়। তথাপি তেওঁ ঔষধ দি পঠিয়ালে, বোলে ইয়াৰে কেইপালিমান খুৱাই দিলে কাম দিব পাৰে। বোগীৰ অৱস্থা টান দেখিলে যেনেকৈ ডাক্তৰ ঘৰলৈ নাহি কিম্বা এটা দি পঠিয়াম— আক ইয়াৰ দূৰাই বুজা যায় যে বোগী আক নাৰাচে। আমাৰো মুগীৰ ডাক্তৰে আহিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰি ঔষধ দি পঠিওৱাতেই বুজিবলৈ বাকী নাথাকিল যে মুগী কেইটা সচাকৈয়ে আমি আক বচাব নোৱাৰিম।

ঘৰ পাই দেখো— আক চাৰিটা খতম্। পোহনীয়া জীৱ-জন্তু মৰিলে কান্দিব নাপায় বুলিহে শ্ৰীমতীয়ে কন্দা নাই। আচলতে তেওঁৰ মুখখন কান্দো কান্দো হৈয়েই আছে। তেওঁ দুখ মনেৰেই প্ৰস্তাৱ এটা আগবঢ়ালে যে অৱশিষ্ট কেইটা ৰোৱাই ভাল। কিন্তু দাতা কৰ্ণই ব্ৰহ্মকেতুক মাৰি মাংস ৰাজ্যতো তেওঁৰ পক্ষী পদ্যাই সেই মাংস খাব পাৰিছিলনে? বোলে কলেৰাত ঘৰখনৰ তিনিটা প্ৰাণী মৰিল—বাকী দুজনতো মৰিবই, গতিকে কোৱায়েই মাৰি পেলাৱা হওক বুলি জানো মাৰিব পৰা যায়? আমাৰো তেনে অৱস্থা হ'ল। মাংসৰ খকত মৰা হবোকাৰো জানকি প্ৰতিবাদ কৰিলে— বোলে, সেউতা ভাল নালাগে।

কোৱা বাহুল্য যে এই জুপুকা মৰা বেমাৰত এটি দুটিকৈ মৰি মৰি দুটা অৱশিষ্ট থাকিল। আমি দুখতে স্তিমমান হৈ থকা অৱস্থাত হৰোকায় ক'লে,—দেউতা এই দুটিয়ো মৰিব পাৰে; গতিকে বিক্ৰী কৰি দিয়াই উত্তম। অন্ততঃ মূলটো আহিব।

আমি সদায় মূলৰ কথা চিন্তা কৰোঁ। দোকান এখন দি নানা বিপৰ্য্যয়ৰ সম্মুখীন হৈ লাভৰ আশা নেদেখিলে, শেষত মূলটো কিবাকৈ ৰচাব পাৰিলেও সন্তুনা লভেঁ। হৰোকাৰ প্ৰস্তাৱটো বেয়া নাপালো। তেঁও বেগ এখনত মুগী দুটা সুমুৱাই বজাৰলৈ লৈ গ'ল।

মনটো আমাৰ বেজাৰেৰে ভৰি পৰিল। এটা বংশৰ যেন বিলুপ্তি ঘটিিল। অশেষ কষ্ট কৰিও বংশটো ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলোঁ। মৰমৰ জীৱ। এইবোৰ পুহিবলৈ ইচ্ছা কৰাটোও এটা অভিশাপ। মায়াৰ সংসাৰ। স্বাৰ্থপৰ মানৱ। কিন্তু এইবোৰত স্বাৰ্থ আৰু মায়া দুয়ো-টাই বান্ধ খাই আছে কাৰণে আমাক দুখ দিয়ে। হৰোকাই আহি নোপোৱালৈকে কিবা-কিৰিবোৰ ভাৰি বিষাদিত হৈ থাকিলো।

অলপ পিছতে হৰোকাই ঘূৰি আহিল। মুখত তেওঁৰ গৰ্বৰ হাঁহি। যেন যুদ্ধ এখনহে জয় কৰি আহিছে, যেন কুৰি লাখ টকাৰ চোৰাং আফিংহে বিক্ৰী কৰি আহিল—তেনে আনন্দ আৰু গৰ্বৰ হাঁহি। তেওঁৰ হাঁহি দেখি আমাৰো মুখত হাঁহি খেলি গ'ল। শ্ৰীমতীয়ে আথে-বেথে দৌৰি আহি সুমিলে : হৰোকাই আহিলো, ইমান সোনকালে ৰেচা গ'ল, কিমান পালো ? তিনিটা প্ৰশ্ন কৰিলে। ময়ো মনে মনে সেই কেইটা প্ৰশ্নকেই ভাৰি আছিলো। হৰোকাই উৎফুল্লিত হৈ ক'লে : উনৱিশ টকা পালো বাইদেউ। মই পনৱিশ টকা কৰিছিলো—নিদিয়ে বাইদেউ।

: সিহঁত ভালে আছেন ? মই সুখিলো।

: ভালে নাই দেউতা, এটাৰ অৱস্থা কাহিল। বেগৰ পৰা উলিয়াই বাহিৰত থওঁতে অলপ জুপুকা মাৰিছেই। সেই কাৰণে বেছি দৰ-দাম নকৰি উনৱিশতে দি দিলো, হৰোকালে ক'লে।

তাৰে চাৰিটকা হৰোকাইক দি দিলো : মোৱা তুমি এই চাৰি টকাৰ মিঠাই খোৱাগৈ, আৰু ঘৰৰ কাৰণে বাকী পঁচিশ টকাৰ মাছ আনিবা। হৰোকাই সেইখন মোনাকে লৈ কাঁড়গাট মোৱা দি পুনৰ বজাৰলৈ দৌৰ দিলে।

আমি বকৰাগিৰ খেতিৰ দৰে যি পালো তাত্তেই সম্ভ্ৰষ্ট হ'লো আৰু হৰোকালে কিনি অনা কাঠে মাছেৰে বগা সৰিয়হৰ চৰ্চতিৰ বান্ধি, ডাজি পৰম তৃপ্তিত ভোজন কৰিলো।

কিন্তু অলপ পিছতে তৃপ্তিৰ ভোজন মুখেৰে বমি কৰি উলিয়াই দিব লগা অৱস্থা হ'ল। ওচৰৰে বকৰাহঁতৰ চাকৰটোৱে মোনাত ভৰাই মুগা দুটা আনি মোৰ আগতে উলিয়াই দি ক'লে : আপোনা-লোকৰ হৰকাত্তই বজাৰলৈ মুগা বেচিবলৈ গৈছিল। মই কিম্বা নিছিলো। পিছে ঘৰ গৈ পাওঁতেই এটা মৰিল। আৰু এইটো মৰিব কিজানি। আমাৰ চাহাৰে কৈছে—বোলে শইকীয়াই জানি-শুনিও বেমাৰী মুগাকৈইটা বিক্ৰী কৰিবলৈ পঠিয়াব লাগেনে? চাহাৰে ছেনো আপোনাৰ মুগাৰোৰ বেমাৰত মৰা বুলি জানে। এই বুলি কৈ সি গুছি গ'ল। এটা মৰা মুগা আৰু আনটো মেডিকেলৰ বেমাৰীৰ দৰে কেলখেপ্ কেলখেপ্ কৰি বহি থাকিল। বেমাৰী মুগাটোৱে মোৰ পিনে চাই যেন কবলৈ ধৰিলে : প্ৰভু ঈশ্বৰ, পিৰিহঁত, শেষ পৰ্য্যন্ত মই ইচ্ছাত বচাব নোৱাৰিলো। খাচ কৰে পৰি সিও মৰি থাকিল।

বকৰা আমাৰ অফিচৰে লোক। একেলগে চাকৰি কৰো।

কাট দিয়া বসুমতী পাতালে লুকাওঁ! মোৰ আৰু অন্য উপায় কি আছে?

তেওঁৰ ছাগলী

ত্ৰিভুৱৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা

বিয়াৰ কুৰি বছৰৰ মূৰত যেতিয়া পৰিবাৰৰ এটি সন্তান উপ-
জিল, তেওঁৰ সেই সন্তানক কোলাত ললে পিপৰাই খাব আৰু মৰত
ললে ওকণীয়ে খাব' এনে ভাব হ'ল। তাতে সন্তানটি যেতিয়া ল'ৰা
হৈ উপজিল তেতিয়াতো তেওঁ হাঁহিবই নে নাচিবই, কবলৈ মোৰ
ভাষাই' নাই।

ময়ো যে বেয়া পাইছিলো এনে নহয়। হেজাৰ হওক বংশটো
ৰক্ষা পৰিব। কিন্তু বংশ ৰক্ষা পৰাতকৈয়ো আন এটি দৃষ্টি
কোণৰ পৰাহে ল'ৰাটি ওপজাত মই সন্তোষ লাভ কৰিছিলো।
বিয়াৰ কুৰি বছৰ পিছলৈকে যেতিয়া এটিও সন্তান ওপজা নাছিল
তেতিয়া মোক দেখিলে ওচৰ-চুবুৰীয়া বুঢ়াহঁতে পেংলাই কৰি কৈছিল
—কতা আপদীয়াটো ক'ৰবাত দেখিলেই যাত্ৰা নাস্তি। এইটো ইয়াৰ
পৰা গুছিও নাযায়। তিবোতাজনী ঠিকেই আছে। গায়ে-পায়ে,
ডাঙৰে-দীঘলে, শকতে-আবতে তিবোতাজনী সাইলাখ লখিমী। এই-
জনী তিবোতাৰনো সন্তান নোহোৱাকৈ থাকিব পাৰেনে? হতটিবি
হোৱা পুৰুষটোৰহে কিবা জেঠা আছে। কিৰপৰা চুড়ামণি, বেজ-
জানীক দেখুৱাই দৰৱ পানীও নাখায়। আমি বাপেকে এপাল
লৰা-ছোৱালীৰ জন্ম দিলো। এতিয়া খুৱাব-পিজাব নোৱাৰিহে
তিবোতাৰ গালি-গালাজ খোৱাত পৰিলো। পুৰুষসকলৰ সমান্তৰাল-
ভাৱে তিবোতাসকলেও কৈছিল— নহয় নহয়, পুৰুষজন ঠিকেই
আছে! পুৰুষ জনক কোনে পেলাব? তিবোতা জনীৰহে কিবা
জেঠা আছে। স্বখিনীয়ে লজিব পাৰে, কোনোবাই দৰৱ-জাতিও
কৰিব পাৰে নাইবা আগতে জানৰ লগত থকা আন কিবা জেঠাৰ

পৰা এই নতুন মেঠা লাগিব পাৰে। নেদেখিছানে ঘিউ-মাখন খাই খাই তিবোতাজনী কেনে মোদোৰ-গোদোৰ জনী হৈ পৰিছে ?

ওচৰ-চুবুৰীয়াই যিয়েই নকওক লাগে মই তেওঁলোকৰ কথাত সমূলি উত্তেজিত হৈ পৰা নাছিলো। কিন্তু এটি কথাই মোৰ মনত বৰ আঘাত দিছিল। সেই আঘাতৰ বিষ বেদনা সন্তানটি ভুমিছ নোহোৱা পৰ্য্যন্ত মই মূৰ পাতি বহন কৰিছিলো। মাত্ৰ বিহুৰ উৰুকাৰ নিশা যেতিয়া গাৱঁৰ ডেকাহঁতে মোৰ পদূলিমুখত ভীমদৰ্শে অৱস্থান কৰি হাঁহি-খিকিন্দালি কৰিছিল আৰু কৈছিল— “সন্তান জন্ম দিব নোৱাৰিলে তিবোত বিয়া কৰিব নাজাগে। আমি বজা-বাজীক দেখি পৰীক্ষা দিবলৈ গ’লে পৰীক্ষাত ফেল মাৰো, চাকৰি বিচাৰি গ’লে চাকৰি নাপাওঁ। এনেকুৱা কুলক্ষণীয়া লোক থকাতকৈ চুৱা কলহ ডিঙিত বান্ধি আন ঠাই নাপালে পুষ্পভদ্ৰাত পৰি জীৱন পাতি কৰিব লাগে। বজা-বাজীৰ আকৌ ধনৰ আক্ৰোশটো নোচোৱা কিয় ? এটকা চান্দা দিলেই গাৰ মণ্ডহ কাটি দিয়া যেন পায়। মৰিবৰ দিনাখন টকা-পইচাবোৰ লগত লৈ যাব নহয়। আৰ্জিৰ খৰা শিল্পালে ভোগ কৰিব বাৰ গোপালে।”

এনেবোৰ কথা শুনি মোৰ মনটো বিষাদেৰে ভৰি পৰিছিল। ভাবিছিলো এই বিলাকৰ হাততে আমাৰ সংস্কৃতিৰ অৱলম্বনৰ দান্নিষ্ট দি আমি নিঃপালি দি গুই আছোঁ। কিন্তু এওঁলোকৰ কাণ্ড কাৰখানাই আমাৰ সংস্কৃতিৰ মৰ্যাদা আৰু পৱিত্ৰতাক নষ্ট কৰিয়েই এৰা নাই, আন সংস্কৃতিৰ আগত আমাৰ সংস্কৃতিক ছেৰ আৰু কচি-বিৱৰ্জিত কৰিছে। এওঁলোক সংস্কৃতিৰ কলংক। দুষ্কৃতিৰ বাৰ্তা বাহক। এওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে মাত্ৰ বান্ধি থিয় দিয়া সকলো সংস্কৃতি আৰু কচিপৰাম্পৰ লোকৰে উচিত কাৰ্য। এই দান্নিষ্ট কাজ পাতি লবলৈ কোনো লোকেই আগুৱাই নাহে। সকলো লোকেই নিজক লৈয়েই ব্যস্ত। আধুনিক সভ্যতাই মানুহক আত্মকেন্দ্ৰিক হবলৈ শিকোৱা দিছে। আধুনিক শিক্ষা আৰু সংস্কৃতিৰ এইটোৱে

চৰম ব্যৰ্থতা। কিন্তু এই ব্যৰ্থতাৰ মুখামুখি হোৱাৰ সময় সমাগত।

গতিকৈ আন কাৰণে নহ'লেও এই অতপালিৰ হাত সৰাৰ আশা দেখি, লৰা পোৱালিটি জন্ম হোৱাত মই যে আনন্দ পাইছিলো তাত বিন্দু মান্ন সন্দেহ আৰু শংকাৰ ভাব নাছিল। কিন্তু এটি কথাইহে এই হৰিষন্ত বিষাদ মিলাইছিল। লৰাটি ভূমিহু হৈয়ে কোৱা-কোৱাকৈ যি কান্দোন আৰম্ভ কৰিলে, কাতিমহীয়া সঁতাৰ দৰে সেই কান্দোন বন্ধ হোৱাৰ আজি তিনি মাহে কোনো লক্ষণেই দেখা নগ'ল। ইমান দিনে নিৰিবিলি পৰিবেশৰ লগত জড়িত গোটেই ঘৰ খনকে যেন এজাক কাউৰীৰ কৰ্কশ আৰাৱে অতিষ্ঠ কৰি তুলিলে। লেঞ্চী-পঢ়া কৰি এক বিশেষ আনন্দ লাভ কৰা মোৰ কাৰণে এই পৰিস্থিতি বৰ অসহনীয় হৈ পৰিল। মোৰ মনৰ অৱস্থা বুজিব পাৰি মহেশ্বৰ কৰিবাজে ক'লে—“জন্মৰ পিছত লৰা-ছোৱালীয়ে কান্দেয়েই। আপুনি চিন্তা নকৰিব। ইয়াৰ ফলত ল'ৰাটিৰ হাওঁফাওঁ শক্তিশালী হ'ব। মই আপোনাৰ লৰাটিৰ এটি দোষ দেখিছোঁ। সি অত্যন্ত দুৰ্বল। খোৱা-বোৱাতো তাৰ কচি নাই। বোহৰ হয় সি মাকৰো গাখীৰ নিয়মমতে নাপায়। এতেকে তাক আন গাখীৰ খুৱাই শান্ত কৰিব লাগিব। এজনী খিৰতী ছাগলী যদি আপুনি কিনিব পাৰে ল'ৰাটিৰ মহৎ উপকাৰ কৰা হ'ব। কেচুৱা ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে ছাগলীৰ গাখীৰ বৰ পুষ্টিকৰ খাদ্য। বিশেষতঃ এই সময়ত সন্তানৰ মাকেও ছাগলীৰ গাখীৰ খালে তেওঁৰ দুগ্ধ-শ্ৰোত বৃদ্ধি পাব পাৰে। কথাটো আপুনি মন কৰিবছোন।”

পানীত পৰা মানুহে খেৰ-কুটাকে জীৱন বন্ধাৰ মাধ্যম বুজি উৱাৰ দৰে মোৰ দৰে বিপদগ্ৰস্ত এজনৰ কাৰণেও মহেশ্বৰ কৰিবাজে অশ্বাচিতে দিয়া উপদেশ কেৰা অমূল্য সম্পদ যেন জাগিল। এনেয়ে হলে মহেশ্বৰ কৰিবাজক মই বিশেষ গুৰুত্ব নিদিওঁ। গধুজি হলে তেওঁৰ খনুতৰী ঔষধালয়ত বহি আত্মা দিয়া আৰু তেওঁক বিভিন্ন ধৰণে ঠাট্টা-মস্কৰা কৰা মই আৰু মোৰ বন্ধু মহেশ্বৰ দৈনন্দিন

সাক্ষ্য দিয়া । আমাৰ কথা শুনি কবিৰাজক কোনো দিনে উদ্ভেজিত হোৱা দেখা নাছিলো, বৰং তেওঁ নিৰিকৰা চিন্তে আমাৰ কথা শুনিছিল আৰু ওপৰৰ পাতীৰ উচলা বহল আগদাঁত তিনিটা উলিয়াই মুখ টিপি টিপি হাঁহিছিল আৰু খবড়া গ্লোফ কোছা বাওঁ-হাতেৰে মোহাৰিছিল আৰু নিৰিচাৰিলেও স্বাস্থ্য সম্পৰ্কে ইটো-সিটো উপদেশ দিছিল ।

সেই মহেশ্বৰ কবিৰাজকে মই এদিন শুকত্ব দিলো আৰু তেওঁৰ উপদেশ মতে এজনী খিবতী ছাগলী কিনিলো । ছাগলীজনী আনি দিছিল মোৰ ঘৰতে দিন হাজিৰা কৰা দিলপুৰ আলীয়ে । নোসোকা ছাগলীজনী তাইৰ দুটা লহং পহং পোৱালিৰে সৈতে মোৰ ঘৰলৈ আহি যেতিয়া পিৰালিত গুই পৰিছিল, সিহঁতক দেখিয়েই মোৰ খুব ভাল লাগিছিল । পোৱালি দুটিয়ে জপিয়াই জপিয়াই গুই থকা মাকৰ ওপৰত উঠিছিল । বোধহয় সিহঁতৰ ভাব হৈছিল—এইখন সিহঁতৰ বহুদিনীয়া চিনাকি ঘৰ । ইয়াত ভয় কিছা শঙ্কাৰ কাৰণ নাই । তাতে সিহঁতৰ মাকে যেতিয়া ইমান নিঃসংকোচে পিৰালিত গুই পৰিছে, সিহঁতে জপিয়াই আনন্দ কৰাত সংকোচ কৰিব কিয় ? সিহঁতৰ আনন্দ দেখি দিলপুৰে কৈছিল— “সিহঁতৰ আনন্দৰ পৰাই ধৰিব পাৰি ঘৰখন সিহঁতে ভাল পাইছে । তথাপি সিহঁতৰ মাকক মজিয়াৰ মাটিৰ লগত লোণ আৰু চাউল অৰুণ মিহলাই খুৱালে সিহঁতে ঘৰখনৰ মৰম আৰু স্নেহ পাহৰিব নোৱাৰিব ।” দিলপুৰে আৰু কৈছিল— “বিদ্বান সকলে ক’লেও আমি বিশ্বাস নকৰো, পণ্ড কেতিয়াও জ্ঞানশূন্য নহয় । সিহঁতৰো জ্ঞান আছে, বুদ্ধি আছে, মৰম স্নেহ আছে । কেতিয়াবা বাট ভুল কৰিলেও মৰম স্নেহ আৰু বুদ্ধিয়ে সিহঁতক এইখন ঘৰলৈ লৈ আহিব । গোন্ধেৰেই সিহঁতে ঘৰ চিনি পায়, বাট-পথ ধৰিব পাৰে । সেই কাৰণে সিহঁতক মজিয়াৰ মাটি খুৱাব লাগে ।”

দিলপুৰৰ কথাত মই বৰ শুকত্ব দিবা নাছিলো । কিন্তু এটা কথাত মই বৰ আনন্দ হৈছিলো যে ছাগলীজনীৰ নিশ্চয় পাতীৰ

আছে, ন'হলে তাইব পোৱাজি কেইটা ইমান হাণ্ট-পুণ্ট হ'ব কেনেকৈ ?

দিগপুৰে কৈছিল— “ল'ৰাটিৰ ভাগ্যৰ ফলতহে ছাগলী জনী পাইছে । মানুহজন অডাৰত নপৰিলে নিশ্চয় এনে এজনী ছাগলী বিক্ৰী নকৰিলেহেঁতেন । বিশেষতঃ বাৰিষা গাঁৱত ছাগলী-গৰু বখা বৰ টান কাম । খেতি নষ্ট কৰিলে খেতিয়কে গালি-গালাজ কৰে । এবাল দিবলৈকো ঠাইৰ নাটনি, শস্য উৎপাদনৰ কাৰণেই আমাৰ মাটিৰ অডাৰ । কোনে আকৌ গৰু-ছাগলীৰ কাৰণে ঘাঁহ কৰিলে মাটি পাব ? গতিকে নিকপায় হৈ গাৱঁৰ মানুহে মনৰ ধিক্কাৰত প্ৰয়োজনীয় গৰু-ছাগলীও কেতিয়াবা বিক্ৰী কৰি জজালৰ হাত সাৰি অডাৰ-অনাটনকে মূৰত তুলি লয় । ছাগলীজনী ভালকৈ ৰাখিব । খাবলৈ বন-পাত দিব । তাই নিশ্চয় দিনে এক লিটাৰ গাখীৰ দিব । তাৰে পোণাকণৰ দিনটোৰ গাখীৰ হ'ব ।”

দিগপুৰে যেতিয়া কৈছিল ছাগলীজনীৰ গাখীৰ ওলাব, শুনিয়েই মোৰ ভাল লাগিছিল । কিন্তু যি জন মানুহে বাধ্যত পৰি ছাগলী জনী বিক্ৰী কৰিছিল তেওঁৰ কথাটো ভাবিহে মোৰ খুব বেয়া লাগিছিল । মই ভাবিছিলো ছাগলীজনী ফিৰাই দিওঁ । কিন্তু ফিৰাই দিলে তাইৰ পূৰ্বৰ মালিকৰ মূৰত আৰু এটা নতুন সমস্যা জাপি দিয়া হ'ব । ছাগলী স্বিমনেই ভাল নহওক কিয় সিহঁত পৰৰ বাবীত সোমাবই । ফলত তাইৰ মালিকে খাব লাগিব গালি-গালাজ, শাও-শপনি । এই কথা ভাবি ছাগলীজনী ফিৰাই নিদিয়াটোকে মই সিদ্ধান্ত কৰিলো । তথাপি এটি কথাই বাবে বাবে মোৰ হৃদয় খুলি খুলি খাবলৈ ধৰিলে । মোৰ মনৰ দাপোণত ডাঁহি উঠিল এটি ঘটনাৰ ছবি । এদিন ভক্তি ধৰ্মৰ প্ৰচাৰক কৰিবে এটি কুকুৰা চৰাই হঠাৎ বিক্ৰী কৰিবলৈ গৈছিল । বাটত তেওঁ জপ পাৰে এজন জড়ি দুখীয়া মানুহক । কিন্তু কৰিবো ধনী নাছিল । ধনী হোৱা হ'লে হাটলৈ তেওঁ মাখন এটি কুকুৰা চৰাই বিক্ৰী কৰিবলৈ নগ'ল-হেঁতেন । ইফালে তেওঁৰ পৰিয়ালৰ লোকসকলে কুকুৰা চৰাই

বিক্ৰী কৰি কবিরে চাউল-পাত আনিব বুলি আশা পাতি আছিল। কিন্তু দুখীয়া মানুহজনৰ দুখত কবিরৰ হৃদয় পমি গ'ল। তেওঁ কুকুৰা চৰাইটো বিক্ৰী নকৰি মানুহ জনক দি শুদা হাতে ঘৰলৈ ফিৰি আহিল। ঘৰৰ আটাইয়ে তেওঁৰ কাণত দেখি অৰাক। 'তেওঁ মাথোন ক'লে, "ঈশ্বৰে আজি আমি লম্বোণে থকাটো বিচাৰিছে।" ঈশ্বৰৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ হওক। দুখ কৰি দুখ নবঢ়াবাহঁক।" এই কাৰণে কবির অকল অৰ্থত মহান নহয়, কামতো মহান। অথচ মই এজন মানুহৰ মুখৰ ভাত কাঢ়ি আনি মোৰ সন্তানটিক বন্ধা কৰিবলৈ যত্ন কৰিছোঁ। ডাবিলে বৰ দুখ লাগে। তথাপি মই নিকপায়। মই কবির নহয়। মই এজন নগণ্য মানুহ। মোৰ চৌপাশে থকা সমাজখনৰ প্ৰতিবিম্ব মোৰ ব্যক্তি সত্তাৰ মাজেৰে অভিব্যক্তি লাভ কৰিছে। মই সাগৰৰ মাজৰ এটি নিঃসঙ্গ দ্বীপ নহয়; সাগৰৰ উপকূল। সেই উপকূলৰ দেশৰ বিজুত ভুখণ্ডৰ লগত নিবিড় সম্পৰ্ক আছে। বিশাল ভুখণ্ডৰ ভাল-বেয়াৰ লগত উপকূলো ওতঃ-প্ৰোত ভাৱে জড়িত। উপকূলৰ ভুখণ্ডক তাৰ লগত জড়িত আন ভুখণ্ডৰ পৰা পৃথক বুলি গণ্য কৰিব নালাগে। উপকূল ভূমিৰ দেশৰ ভুখণ্ডৰ লগত যেনেদৰে সম্পৰ্ক আছে, মোৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰো মই থকা সমাজখনৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ লগত নিবিড় সম্পৰ্ক বৰ্ত্তমান। সমাজখনৰ ৰূপটোৰ পৰা মোৰ ব্যক্তি সত্তাৰ ৰূপটো পৃথক নহয়। মই উপলব্ধি কৰিলো মোৰ হৃদয়ৰ "মশানত কবিরৰ স্মৃতি হৈছে। মই মানুহ। মই মানুহৰ মাজৰ মানুহ। মোক লালন-পালন কৰা সমাজৰ পৰা মই পৃথক নহয়। পৃথক হোৱা 'সম্ভৱ নহয়। মই সমাজৰ দাস। সমাজ এটি ৰলে নোৱাৰা শিল।

দিগপুৰৰ পৰা মই হাগলীজনী কিনি ৰাখিলো। তাইৰ আগৰ মালিকৰ আনুমানিক ছবিখন দিগপুৰ ৰোৱাৰ লগে লগে মোৰ মনৰ পৰা সম্পূৰ্ণৰূপে মুছ খাই গল। দিগপুৰ ৰোৱাৰ পিছত মোৰ পৰিবাৰে সন্মুখক কইনা চাবলৈ আহা পৰাৰ ফালে কইনাই সজল-

ভাৱে চোৱাৰ দৰে ছাগলী জনীৰ ফালে চাবলৈ ধৰিলে। তেওঁক দেখিয়ে তজ্জবজীয়া পোৱালি দুটিয়ে তেওঁৰ গালৈ জাপ মাৰিলে আৰু মেখেলাৰ অঁত তঁত চেলেকিবলৈ ধৰিলে। মোৰ পৰিবাৰৰ হৃদয় পমি গ'ল আৰু তেওঁ ছাগলী পোৱালি দুটি আলফুলকৈ কোলাত তুলি ললে। তাকে দেখি পোৱালি দুটিৰ মাকে এবাৰ মোৰ ফালে আৰু এবাৰ মোৰ পৰিবাৰৰ ফালে চাই বেবাবলৈ ধৰিলে। মই বুজিলো পোৱালি দুটি আঁতৰি অহাত সিহঁতৰ মাকে ভাল পোৱা নাই। সঁচা কথা সন্তান আঁতৰি থাকিলে মাকৰ কেতিয়াও সুখ থাকিব নোৱাৰে। মোৰ ইজিতত পোৱালি দুটি তেওঁ কোলাৰ পৰা নমাই দিলে। সিহঁত দুয়ো মুক্তি লাভ কৰি জপিয়াই জপিয়াই মাকৰ ওচৰ পালেগৈ। মাকে সিহঁতক পাই চেলেকিবলৈ ধৰিলে আৰু সিহঁতও আনন্দতে মাকৰ ওহাৰত মুখ দি মোক-মোকাই খোৱাত মত্ত হ'ল।

মহেশ্বৰ কবিৰাজৰ পৰামৰ্শ অনুসাৰে খিৰতী ছাগলী এজনী যোগাৰ হোৱাত মোৰ আনন্দৰ সীমা নাথাকিল। মোৰ বিশ্বাস হ'ল এতিয়া নৱজাত পোণাকণৰ কান্দন শুচিব আৰু তাৰ প্ৰাণটি ৰক্ষা পৰিব। কিন্তু মানুহে পঙাৰ দৰে সকলো কাম সিদ্ধি নহয়। কেতিয়াবা পঙা কামো ঈশ্বৰে ভাঙে, কেনাও লাগে। মোৰ ক্ষেত্ৰতো তেনেকুৱাই হ'ল। ইমান নোদোকা ছাগলী জনীৰ মই হ'লে এটুপী গাখীৰকে নাপালো। একালে ল'ৰাৰ কান্দোন, আৰু আনফালে হাঁহ ৰোগোস্তাত পলম হলেই ছাগলীৰ চিঞৰ-বাখৰ আৰু গাখীৰৰ যোগান ধৰিব নোৱাৰাত পৰিবাৰৰ কেতুকেতনিয়ে হোক জলা-কলা কৰিবলৈ ধৰিলে।

মই ঠিক কৰিলো আজি যেতিয়া দিনপূৰ মোৰ দ্ৰবত কাম কৰিবলৈ আহিব তাক ছাগলী জনী লৈ যাবলৈ কাম। যি দিনপূৰে মোৰ দ্ৰবত দিন হাজিৰা কৰে সি এনেদৰে হোক মুখৰ চলাহি কৰাৰে প্ৰবন্ধনা কৰিব বুলি মই ভৱতো ভবা নাছিলো। মই ঔষজ্য

কবিলো মানুহত বিশ্বাস নাই। মানুহে লাজ হেৰুৱাইছে; গতিকে মান মৰ্যাদা হেৰুৱাবলৈ কুৰ্ত্তাবোধ নকৰা হ'ল। ছাগলীজনী গাখীৰ থকা ছাগলী হোৱা হ'লে তাইৰ আগৰ মালিকে নিশ্চয় বিক্ৰী নকৰিলেহেঁতেন! তাইৰ গাখীৰ নাই। সেই গাখীৰ নোহোৱা ছাগলী জনীকে দিলপুৰে কিনি আনি মোৰ ড্ৰাত বিক্ৰী কৰিলে। দেখিছোঁ দিলপুৰ কম মানুহ নহয়। আজি সেই দুশট দগাবাজক ডালকৈ কথা শুনাৰ লাগিব। মোৰ লৰাই কান্দক, যিমান ইচ্ছা সিমান কান্দক। তাৰ কান্দোন শুনি বাৰীৰ শিয়াল পলাই পৰ্ব্ব দিয়ক, তাত মোৰ আপত্তি নাই। তথাপি মই গাখীৰ নোহোৱা ছাগলী এজনী লালন-পালন কৰিব নোৱৰো। তাইৰ চিক্ৰ-বাখৰ, গোৱালিৰ অত্যাচাৰ, বাৰীত সোমোৱাৰ বাবে ওচৰ চুবুৰীয়াৰ গালি-শপনিৰ পৰা মই নিশ্চুতি লাভ কৰিব বিচাৰিছোঁ।

মোৰ মনোভাৱ বুজিব পাৰি পৰিবাবে ক'লে—“নহয় নহয়, ছাগলী জনী কিবাই দিব নোৱাৰি। গাখীৰ নিদিলেও এনে লহ-পহীয়া ছাগলী জনী দেখিলেই ভাল লাগে। সেয়ে লাভ। কুকুৰ জনী যে পুহিছোঁ তাইক জানো গাখীৰৰ কাৰণে পুহিছোঁ? তাইক মৰম কৰিয়েই এটি অভুতপূৰ্ব আনন্দ পাইছোঁ।” সেই কাৰণে ইমান মৰম আদৰ কৰি কুকুৰজনী পুহিছোঁ। ছাগলী জনীকো এই অৰ্থতে পুহিব লাগিব।”

“নহয় নহয়, তুমি ভুল বুজিছা। কুকুৰ জনীয়ে নিশা আমাৰ ঘৰ পহৰা দিয়ে। গতিকে তাইক পালন কৰাৰ এটি প্ৰয়োজন আছে।”

“আমাক পহৰাদাৰ নালাগে। চুব কৰি নিবলৈ আমাৰ ঘৰত কোনো মূল্যবান সম্পদেই নাই। কটী-ছিটা কাপোৰ দুখন আৰু ডাঙ বাহ মোতা ঔৰহ গাল যদি চোৰৰ প্ৰয়োজন তেনেহেঁতেন বিক্ৰী। ডাঙ বেয়া পাব লগা একেধৰেই নাই। স্বাৰ মৃত্যু এডালি চুপিত নাই ডাক আকৌ বহুৰ পিতৃৰ কৰ্ম কিয় ? নাই নাই, ছাগলীজনী কিবাই

দিয়া নহব। কাৰোবাৰ মুখ লগাব কাৰণেও ছাগলীজনীয়ে গাখীৰ নিদিব পাৰে।”

পৰিবাৰৰ মনোভাবত আঘাত দিয়া মোৰ উদ্দেশ্য নহয়। তথাপি কোনো যুক্তিৰ ওচৰতে সেও মানি ছাগলীজনী বখাৰো মই পক্ষপাতি নহয়। এটা সময়ত মই লক্ষ্য কৰিলো হাতত দা এখন লৈ দিলপুৰ আলী মোৰ ঘৰৰ হাউলিত প্ৰৱেশ কৰিছে।

মই তাক কোৱাৰ আগেয়ে মোৰ পৰিবাৰে তাক সকলো বিৱৰি ক’ল্লো। কিন্তু দিলপুৰ কোনো কথাতে পতিয়ন নগ’ল। সি মাথোন ক’লে, “এই জনী ছাগলীৰ গাখীৰ নোলালে মোৰ হাত এখন কাটিম। আপোনালোকে হয় তাইক খাবলৈ দিয়া নাই, নহয় কোনোবা যেনা মানুহৰ দৃষ্টিত পৰি ছাগলীজনীয়ে গাখীৰ দিয়া নাই।”

মোৰ পৰিবাৰ আৰু দিলপুৰৰ তৰ্ক-বিতৰ্ক মই দুৰৰ পৰাই প্ৰৱণ কৰিলো। সেই তৰ্ক-বিতৰ্কৰ জালত পৰিবলৈ মই বৰ মন কৰা নাছিলো।

পিবালিত বাল্লি খোৱা ছাগলীজনীলৈ দিলপুৰে এবাৰ লক্ষ্য কৰিলে। তাৰ পিছত সি চালে পোৱালি দুটিলৈ। সি একে উশাহে কবলৈ ধৰিলে—“বাবুৱনী, ছাগলীজনীৰ গাখীৰ আছে পোৱালিৰ চেহেৰাই সেই কথাৰ প্ৰমাণ। কোনোৱে ছাগলীজনীক মুখ লগাব পৰা নাই। চাওক চোন এই কেইদিনতে পোৱালি কেইটি আৰু কিমান নোদোকা হৈ পৰিছে? নিশ্চয়, নিশ্চয় সিহঁতৰ মাকৰ গাখীৰ আছে।” এই বুলি কৈয়েই সি ছাগলীজনীৰ ওচৰ চাপিল আৰু মোৰ পৰিবাৰক এটি মগ আনিবলৈ ক’লে। সি মগটো হাতত ললে। তেতিয়া ছাগলী পোৱালি দুটি মোৰ ঘৰটোৰ কাষৰ দৰাৰ সৰু কাঠাটোতে বজা আছিল। বাতিপুৰা চাহপানীৰ ঘোপাকৃত ব্যস্ত থকাৰ পৰিবাৰে ছাগলী পোৱালি দুটি তেতিয়াও এবি দিয়া নাছিল। সিহঁতে মাকৰ গাখীৰ খাবলৈ নাপাই চিক্ৰ-বাখৰ কৰিছিল আৰু জপিয়াই জপিয়াই নাচি-বাপি, তাল-আকাল কৰিবলৈ ধৰিছিল। একোবাৰ সিহঁতে সৰু

খিৰিকি খনেৰে ওসাই আহিবলৈকো যত্ন কৰি বিফল হৈছিল আৰু বোধহয় ভোকতে কিম্বা ক্ৰোধতে খিৰিকিৰ বড কেইডালতে চেলেকি চেলেকি সেই অজান পণ্ড কেইটিয়ে নিঃসহায় ভাৱে সিহঁতৰ ফ্ৰোড আৰু বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰিছিল। পোৱালি কেইটিয়ে যিমান জোৰে ফ্ৰোড প্ৰকাশ কৰি চিঞৰ-বাখৰ কৰিছিল, ময়ো সিমান জোৰে বিফ্ৰোড প্ৰকাশ কৰি চিঞৰি চিঞৰি মোৰ পৰিবাৰক হাগলী পোৱালি কেইটি কমৰ পৰা এৰি দিবলৈ হুকুম কৰিছিলো। কিন্তু তেওঁ মোৰ হুকুম তামিল কৰাৰ কোনো লক্ষণেই আজি দেখা নগ'ল বৰং দিলপুৰে হাগলীজনী খীবোৱা আৰু গাখীৰ ওলাইছেনে নাই জুমি জুমি চোৱাত তেওঁ ব্যস্ত আছিল।

মোৰ নিৰ্দেশ পালন নকৰাত এটা সময়ত মোৰ খণ্ডে চুলিৰ আগ পাইছিলগৈ আৰু মই পৰিবাৰক কৈছিলো—“ভুলি কি একে-বাবে কলা হৈ গলা?” কিন্তু তেওঁ মোৰ কথাত কোনো সঁহাৰি নিদিলে। আন দিনাখন তেওঁ মোৰ কথাত সঁহাৰি নিদিলে মই তেওঁৰ পিতৃ-মাতৃৰ দোষ খুচৰি কথা কলে তেওঁ মোৰ কথাত কাণ দিছিল অৰু বগচঙী কাণ ধাবণ কৰিছিল। ভিবোতাৰ খং ডোলাৰ এই পাটেই ডাঙৰ অন্ত। কিন্তু আজি সেই পাট অন্তত ভোটা হৈ পৰিল। সেই কৌশল প্ৰয়োগ কৰাতো তেওঁ সমূহি ক্ৰোধ ভাৱ প্ৰকাশ নকৰিলে বৰং অপলক দৃষ্টিৰে দিলপুৰে হাগলী খীবোৱা চাবলৈ ধৰিলে। এটা সময়ত তেওঁ দেখিলে এক মিটাৰৰ মগটো কেনে ফোটোকাৰে গাখীৰেৰে উপচি পৰিল। গাখীৰ নোহোৱা হাগলী জনীৰ গাখীৰ ওলোৱা দেখি মোৰ পৰিবাৰৰ বৰ আনন্দ লাগিল। মনৰ আনন্দতে তেওঁ মোৰ ওচৰলৈ লৰি আহি কলে, “হেৰি, দেখিছেনে? হাগলীজনীৰ গাখীৰ ওলাইছে।” মই বৰ আচৰিত মানিলো আৰু গাৰ্ভৰ লৰা-ছোৱালীয়ে বাস্তাবে যোৱা মটৰ গাড়ী চাবলৈ বৰৰ পৰা উত্থাপ হৈ নৌৰি ওলাই অহাৰ দৰে ককালৰ পৰা আখা সূজকি পৰা জুতিখন মাটিত চোচোবাই ময়ো হাগলীজনীৰ কাষ

পালোণৈ। পৰিবাৰৰ মুখখনৰ পৰা নিগৰি পৰা কথাৰ সত্যতা নিজ চকুৰে দৰ্শন কৰি নগ্নন সাৰ্থক কৰিলো। জীৱনত কোনো দিনে সঁচা কথা নোকোৱা পৰিবাৰে আজি এটি সত্য কথা কৈ মোৰ জীৱনৰ সহস্ৰ পাপ বিমোচন কৰিলে। তেওঁ যে কলি কালৰ সান্নিধ্য সেই কথা মই আজিহে বুজিলো।

মোক দেখি দিলপুৰে বৰ গহীন হৈ পৰিল। চেনৈপু দিনপুৰে গঙ্গদ স্বৰে কবলৈ ধৰিলে—“এতিয়া চাওক বাবু, ছাগলীৰ গাখীৰ ওলাইছে। আশ্ৰাৱ কচম্ জীৱনত কোনোদিনে জাল জুৱাচুৰি কৰি পোৱা নাই। ধনৰ দুখীয়া হব পাৰো, কিন্তু মনৰ দুখীয়া হবলৈ খোদাআজাই হুকুম দিয়া নাই। আপোনালোকে ছাগলীজনী খীৰোৱাত কিবা বিভূতি কৰিছে।”

পানী ঢালি দিয়া জুই নুমাই যোৱাৰ দৰে দিলপুৰৰ ওপৰত উঠা খণ্ডো তাৰ কথা শুনাৰ পিছত মাৰ গ'ল। মই বৰ লাজ পালো। কিন্তু এই লাজৰ বোজাটো পৰিবাৰৰ কান্ধত পেলাই দিয়াৰ অৰ্থে মই বিজুৰ দৰে প্ৰসন্ন কৰিলো :

“তুমি ছাগলীজনী কেনেকৈ খীৰোৱা?” মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত পৰিবাৰে কলে, “আগেয়ে পোৱালি দুটুকি গাখীৰ খাবলৈ দিওঁ। গাখীৰ খোৱা হলে সিহঁতক বাজি থওঁ আৰু ছাগলীজনী খীৰাবলৈ স্বৰ কৰে।” “ছাগলীজনীয়ে তেতিয়া কি কৰে?”

“শহা পহৰ দৰে পাছতঃ দুটা দাড়ি জপিয়ায় আৰু গাখীৰ নিদিয়ৈ।”

মই পৰিবাৰৰ কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ নৌপাওঁতেই দিলপুৰে হাতত মলা চাখাখিনিও তিনিটা চাপৰ মাৰি মুখৰ পিকখিনি পেলাই জিভা ধন মুখৰ ভিতৰতে লবচৰ কৰি কলে—“খেতেৰি আচল গোলমালটো স্টেটখিনিতে— ছাগলীৰ আগে, গৰুৰ পাছত।”

দিলপুৰৰ কথা শুনি মই বৰ লাজ পালো। মই আৰু তৰ্ক-বিতৰ্কৰ জাল নবঢ়াই পৰিবাৰৰ কাঁলে কেঁবাহকি চালো আৰু বসতে নাম খোৱাই উচিত বুলি ভাবিলো।

অন্তঃসলিলা

ডঃ হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা

অকস্মাতে গুৱাহাটীৰ লতাশিল ফিল্ডৰ উত্তৰ ফালৰ ৰাস্তাটোত গাড়ীখন বৈ গ'ল। গাড়ী মানে এখন নতুন ফিয়েট কাৰ। ডিউবত এহাল দম্পতী।

“গাড়ীখন ইয়াতে বাধিলা কিয় ? আমি কাছাৰী ৰজাবলৈকেহে বাম। সোঁফালে টানিংটো লৈ অলপ ডিউবতে ৰখা উচিত আছিল।”

“প্ৰথমে ইয়াতে নামাচোন, পিছতো ৰজাৰ কৰিব পাখিলা।”

“কিন্তু ইয়াত নামি কৰিম কি ?”

“কিয়, সেয়া দেখা নাই গণেশ-মন্দিৰ ? প্ৰথমে তালৈকে যোৱা, বাবাক এটা প্ৰণাম জনোৱাগৈ।”

“আকৌ গণেশ ? তুমি মোক ঠাট্টা কৰিছা পাৰবীন, মই কৈছো নহয়, দেৱতাৰ প্ৰতি মোৰ বিশ্বাস নোহোৱা হৈছে। কিমান দেৱ-দেৱীক পূজা-সেৱা কৰিলো, এই গণেশকে কিমান পইচা দিলো ; কিন্তু লাভ হ'ল কি ? আজি মোৰ ধাৰণা হৈছে হিন্দুৰ দেৱ-দেৱীবোৰ হয় মৃত, নহয় ছেলফিছ।”

“তোমাৰ কি হৈছে অতনু ? এনেকৈ কৈছা কিয় ? পোৰ্টাইক তেনেকৈ কৰ নেপায় নহয়। যোৱা, সোপটি বুজিছো এটি সেৱা কৰি আহাগৈ আৰু মনতে কৰা, বাৰাই যেন আশাৰ মনৰ কামনা পূৰ্ণ কৰে ; ভবিষ্যতে বাবাক ডাঙৰকৈ পূজা এভাগ দিবা বুজিও কৰা।”

এই বুজি পাৰবীনে অতনুৰ গাত ধৰি নামি বাৰলৈ অনুৰোধ কৰিলে ; কিন্তু অতনুৱে পাৰবীনৰ হাতখন ছোৱাকৈ ঠেগি দি ক'লে, “তোমাৰ কথাত আজি নতুন সুৰ শুনিছো পাৰবীন ; কিন্তু জাবিবা মই কেতিয়া নহয়। যি কথা মই সত্য বুজি ধৰি লৈছো, তোমাৰ

খন্ডেৰ বৃজমিয়েও মোক তাৰ পৰা বিচলিত কৰিব নোৱাৰে। কিয়,
মোক যে গণেশ পূজাৰ কথা কৈছা, তুমিওতো তোমাৰ মহাজিদলৈ যাব
পাৰা ? সোৱা ফিল্ডৰ দক্ষিণ পাৰে তোমাৰ কাৰণে মহাজিদ এটি
বৈয়ে আছে। আৰু এই মন্দিৰ-মহাজিদবোৰ দেখিছে—এক শ্ৰেণী
মানুহৰ বেছ আশ্ৰয়ৰ খল।”

“তুমি আজি এনে কথা কৈছা কিয় ?”

“কাৰণ, এইবোৰৰ প্ৰতি থকা আস্থা আজি মোৰ হেৰাই গৈছে।”

‘মোৰেই শপত, তেনেকৈ নকৰা অতনু। যোৱা, বাবা গণেশক
সেৱা কৰি আহাগৈ।” পাৰবীনৰ কথাত অনুৰোধৰ সুৰ।

“পাৰবীন, কৈছো নহয় মোৰ ঘাৰা আৰু সেই কাম নহ’ব।
তুমি মোক বিহুৰ বজাৰ কৰিবলৈহে আনিছিলো, ব’লা তালৈকে যাও।”

“আচলতে কি জানা, বজাৰ কালিয়েই হৈ প’ল, পিছে তুমি
নাহিবা কুলি সম্পেহ কৰিছে.....”

“ননচেন্স, গাড়ী ঘূৰোৱা। এইবোৰ ট্ৰিক্ছ খটুৱাই লাভ নাই।”

অতনুৱে ধমকৰ সুৰতেই কথাখাৰি ক’লে, পাৰবীনে আৰু কি
ক’ব ভাবি নাপালে। তাই গাড়ীখন ঘূৰাই ঘৰ বুলি চলালে। অতনুৱেও
এটা উদাস দৃষ্টি, এটা বিকোভৰ ভাব লৈ গাড়ীৰ শিৰিকিয়েদি
খাহিবলৈ চাই থাকিল। সি পাৰবীনৰ মুখবফালে চোৱাইহেঁতেন, সি
দেখিলেহেঁতেন যে পাৰবীনৰ বঙচুৱা উজ্জ্বল গাল দুখনৰ ওপৰেদি
দুখাৰি লোভক বৈ আহিছে।

পাৰবীনে গাড়ীখন ঘৰলৈ নি গেবেজত থৰ খুজিছিল; কিন্তু
অতনুৰ কথামতে তাই পদূলিতে নামিল আৰু এটি চিন্তাক্লিষ্ট মন
লৈ নিজৰ চোৱা কোঠালৈ সোমাই প’ল।

আনদিনা পাৰবীন বাহিৰৰ পৰা অহাৰ লগে লগেই প্ৰকাশ
একচেটিয়ান কুকুৰটোৱে দৌৰি আহি মেজ লবাই লবাই পাৰবীনৰ
গৰম বিটাৰে আৰু পাৰবীনেও গাড়ী-মূৰে হাত কুৰাই বা কিৰা
এটা খাবলৈ দি মৰম কৰে। আজিও কুকুৰটো আন দিনাৰ দৰে

দৌৰি আহিছিল। কিন্তু পাৰবীনে কুকুৰটোৰ গিনে এবাৰো ঘূৰি নাচালে। তাই গৈ বিচনাত শুই পৰিল। আনপিনে অতনুৱে নিজে গাড়ী চলাই অফিচলৈ বুলি ওচি গ'ল।

বিচনাত বহি পৰাৰ লগে লগে ঘৰত ঘাবলৈ ধৰা অতীতৰ ভালেমান স্মৃতিয়ে পাৰবীনৰ অস্থিৰ উদাস মনটিক জুমুৰি দি ধৰিলে।

সেয়া আঠ বছৰ আগৰ কথা। তেতিয়া পাৰবীন কটন কলেজৰ গ্ৰাণ্ডবিজ্ঞানবিদ্যালয়ৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰী আৰু অতনু ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ চতুৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ। এখন বিহু সপ্তিমিনত তেওঁলোকৰ প্ৰথম চিনাকি। সপ্তিমিনখনত বিহু-কুঁৱৰী প্ৰতিযোগিতা অনুষ্ঠিত হৈছিল আৰু তাত পাৰবীনে শ্ৰেষ্ঠ বিহু-কুঁৱৰী হিচাপে বঁটা লাভ কৰিছিল। অতনুৱেও ইলেকট্ৰিক গীটাৰ বজাই দৰ্শকৰ জুমুৰী প্ৰশংসা লাভ কৰিছিল। সেই সপ্তিমিনতে দুয়ো কোনেই চিনাকি হোৱাৰ সুবিধা পাইছিল, তেনেকৈ সেই চিনাকিয়ে দুয়োৰো অতৰত এক বৃজ্বৰ নোৱাৰা, বুজাব নোৱাৰা আনপৰ শিহৰণ জ্বলি দিছিল। দুয়ো বেছি সময় কথাও পতা নাছিল, কেৱল বহুপৰ পৰস্পৰলৈ চাই আছিল আৰু বিদায় লোৱাৰ সময়ত পাৰবীনে কৈছিল, “লগ নিশ্চয় পাম দেই।”

পাৰবীনৰ এই কথাই অতনুক যেন উদ্গাদ কৰি জ্বলিছিল। সি জীৱনত যেন কিবা এক নতুনৰ সোৱাদ পালে—যাৰ জ্বলনা হৰতো এই জগতত নাই।

বিহুৰ বন্ধ খোলাৰ দিনাই অতনুৱে পাৰবীনক কলেজৰ সমুখত লগ ধৰিছিল। পাৰবীনেও সিদিনা সেইটোকে আশা কৰি আহিছিল। অতনুক পাই পাৰবীনেও যেন কিবা জীৱনৰ এক অপূৰ্ব স্বাদকতা উপলব্ধি কৰিছিল।

কিন্তু স্বাদকতাত জানো সকলো শেষ? স্বাদকতাই প্ৰথমে আনি দিয়ে গাঢ় বন্ধুত্ব আৰু শেষত সেয়ে গৈ পৰিপক্কি লাভ কৰিলে দীৰ্ঘ প্ৰণয়ত। এই প্ৰণয়ে কাৰো হুকা-বধা, ঠাট্টা-বিসৃষ্টৰ বাৰান্ধিহে।

তিনি বছৰ পিছৰ কথা। এদিন পাৰবীনৰ বাজৰী বেজিয়াই কৈছিল, “পাৰবীন, তহঁতৰ এইচৰ কাণ্ড আমি হলে ভাল পোৱা নাই দেই। তই ভুল নকৰিবি, অতনুৱে তোক ঠগিহে এৰিব।”

“তই অতনুক নজনাকৈ তেনেকৈ নকৰি বেজিয়া। অতনু খাটি সোণ। অতনুৱে মোক বিটে নকৰে।”

“অতনু খাটি সোণ হ’ব পাৰে : কিন্তু তই নাজান নেকি, অতনু গোসাঁইৰ ল’ৰা। ঘৰখন ভীষণ অৰ্থডাঙ্গ – বৰুণশীল, এনেভলত তই মুছলমানজনীক আদৰি-সাদৰি বোৱাবী কৰি নিব বুলি ভাবিছ নেকি?”

“নিনিয়ে নাই, বেলেগে থাকিম। আজিকালিৰ যুগত তেনেকৈ বেলেগে থকা নিয়ম হৈছেই। এতিয়া অতনু ইজিনীয়াৰ। আমাৰ কিহৰ চিন্তা?”

“তেনেহলে মোৰ ক’ব লগা একো নাই। এতিয়া পাৰবীন কেৱলম আছিলি বিয়াৰ পিছত হৰি পাৰ্বতী গোস্বামী। একেবাৰেই ডবল প্ৰমোচন।”

“পাৰ্বতী কিয় হ’ম? পাৰবীন হৈয়ে থাকিম।”

“অতনু যিহে গোসাঁইৰ ল’ৰা, তোক কিন্তু পাৰ্বতী কৰিহে এৰিব দেই। আমাৰ বহুল ককাইটি অতনুৰ বৰ বন্ধু, তাৰ পৰাই শুনিছো অতনুৰ কথা।”

“তই শুনিব পাৰ, কিন্তু মই পাৰবীন হৈয়ে থাকিম দেই। আৱশ্যক হলে অতনুৱে আকৰব হওক, মই বেলেগ ধৰ্ম মোৱাত নাই দেই। আক অতনুৱে যদি অতনু হৈ থাকিলে ভাল পায় তাতো মোৰ আপত্তি নাই। কাৰণ ধৰ্মৰ লগত প্ৰেমৰ কোনো সম্বন্ধ নাই বুলি ভাবো। প্ৰেম মানুহৰ মাজতহে হ’ব পাৰে, ধৰ্মৰ লগত নহয়।”

“হয় নেকি? বৰ দাৰ্শনিকজনৰ দৰে কথা কবলৈ শিকিছ অ’! বাক, সময়তহে দেখিম।”

এটি বিদ্যুৎপৰ হাঁহি মাৰি বিদায় লৈছিল বেজিয়াই। পাৰবীনে

বেজিয়া যোৱাৰ ফালে চাই ভাবিছিল— বেজিয়াই কিছুমান বাস্তৱ সমস্যাৰ কথাকে উত্থাপন কৰিছে; কিন্তু তাইৰ কাৰণে সেই সমস্যা সমস্যাই নহয়।

বেজিয়াক লগ পোৱাৰ কেইদিনমান পিছতে অতনুৱে এদিন পাৰবীনৰ আগত বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দিছিল। অতনুৱে কৈছিল, “আমাৰ এই বিয়া চিৰাচৰিত প্ৰথমতে ছোৱাটো অসম্ভৱ যেন দেখিছো।”

“কাৰণ?” উত্তৰিতাবে প্ৰশ্ন কৰিছিল পাৰবীনে।

“কাৰণ, তুমি জানা যে আমি দুয়ো দুটা বেলেগ ধৰ্মৰ মানুহ। দুয়ো দুয়োকো জীৱনৰ সঙ্গী হিচাপে বিচাৰিলেও আমাৰ হিন্দু সমাজখনে নিবিচাৰে। যবত কথাটো উলিয়াইছিলো। দদাইদেউ, খুৰী, আত্মীয়স্বজন সকলোৰে দুৰ্য্যোৰ আপত্তি। দেউতাই মোক ত্যাগ-পুৰুষ কৰি যবৰ পৰা উলিয়াই দিয়াৰ কথা কৈছে আৰু মা আছে কান্দি-কাটি অস্থিৰ হৈ।”

“তেতিয়া তুমি কি স্থিৰ কৰিছা?” পুনৰ উত্তৰিতাবে প্ৰশ্ন কৰিলে পাৰবীনে।

“সকলোৰে মান্না-মমতা ত্যাগ কৰি তোমাক বিয়া কৰাম বুলিয়ে স্থিৰ কৰিছো। আৰু সেই কাৰণেই কৈছো যে চিৰাচৰিত প্ৰথমতে এই বিয়া আমাৰ যবত পতাটো অসম্ভৱ।”

“তেতিয়া ক’ত সম্ভৱ হ’ব বুলি ভাবিছা?”

“ভাবিছো— আৰু দুই এজন বন্ধু-বান্ধৱেও কৈছে—কামাখ্যাতেই ভাল হয় নেকি?”

“কামাখ্যাত মোৰ ভাল নালাগে পাই; কিন্তু এটা কথা ভাবিছো।”

“কি কথা?”

“বুইছা, মোৰ মা-দেউতা তোমাৰ মাৰ-দেউতাৰ দৰে ‘অৰ্ধভৰ্ষ’ নহয়। মাৰ আগত তোমাৰ কথাটো উলিয়াইছিলো। মাই প্ৰথমে একো কোৱা নাছিল যদিও পিছত দেউতাৰ লগত আৱোচনা কৰি

ক'লে, তেওঁলোকৰ বিয়াত আপত্তি নাই; কিন্তু মই যেন বিয়াৰ পিছতো নিজ ধৰ্মমতৰ পৰা পিছলি নপৰো। তেওঁলোকে আক ডাল পাৰ যদি আমাৰ নিকাছ মা-দেউতাৰ ঘৰতে সম্পন্ন হয়।”

“পিছে তুমি কি ক’লা?”

“মই ক'লো, বিয়াৰ পিছতো মই নিজ ধৰ্মমতেই চলিম; কিন্তু নিকাছৰ কথাটো অতনুক সুধিছে ক’ব পাৰিম। সেইহে তোমাক সুধিছো, আমাৰ ঘৰত মৌলবী আনি নিকাছ কৰিলে তোমাৰ আপত্তি আছে নেকি?”

পাৰবীৰৰ কথা শুনি অতনু অলপ সময় গহীন হৈ ব’ল, তাৰ পিছত লাহে লাহে ক’লে, “তুমি হি ডাবা নাকানো, হয়তো হাঁহি উৰাই দিবা; কিন্তু মোৰ মনৰ কথা তোমাক নকৈ ক’ম কাক? স্ত্রী, সৰুৰপৰা মই দেৱতা গণেশৰ পৰম ভক্ত। সকতে মাই সিদ্ধিনাতা গণেশৰ গল্প কৈছিল। সেই গল্প শুনি আক বিশেষকৈ সৰুৰপৰা ওচৰতে থকা গণেশ মন্দিৰত বাৰাৰ পূজা-সেৱা দেখি হয়তো মোৰ মনত সেই দেৱতাজনৰ প্ৰতি কিবা এটা এবাৰ নোৱাৰা ভক্তি সোমাই গ’ল। তুমি বিশ্বাস কৰা, তোমাক যাতে জীৱন-সজিনীৰূপে পাখ পাৰোঁ, তাৰ কাৰণে কিমান দিন যে বাৰাৰ মন্দিৰত ধূপ-টাকি নৈবেদ্য দিছো। দেউতাই ত্যজ্য-পুত্ৰ কৰিব বুলি জানি আক মাৰ কান্দোন শুনি প্ৰথমে মই অস্থিৰ হৈ পৰিছিলো; কিন্তু সাঙুনা বিচাৰি বাৰাৰ মন্দিৰলৈ অহাত আগৰদৰেই মন স্থিৰ হ’ল। মই জানো, বাৰাৰ কৃপাতে আমাৰ বিয়াখন হ’ব আক আমাৰ ভৱিষ্যৎ জীৱনো বাৰাৰ দয়াতেই সুখৰ আক মধুৰ হ’ব। গতিকে।”

হঠাৎ অতনু বৈ মোৱা দেখি পাৰবীৰে সুধিলে, “বৈ গ’লা যে? অ’ বুজিছো, আমাৰ ঘৰত নিকাছ কৰাৰ ইচ্ছা তোমাৰ নাই। কিন্তু মই গণেশ মন্দিৰতো বিয়া হ’ব নোৱাৰো দেই। তোমাৰ ধৰ্মমতে তুমি চলিবা আক মোৰ ধৰ্মমতে চলিম মই। দুয়ো দুই কলত থাকি তাৰ মাজতে অবিবৰণধাৰে বৈ থাকিব আমাৰ প্ৰেমৰ নৈ।”

“কিন্তু সেই নৈ যদি শুকাই যায় ?” অতনুৰে আবেগভৰা কৰ্তে সুধিলে ।

“তাৰ গুণি-স্বৰ্ণছা ল’ব লাগিব ।, সেয়েহে মই এতিয়া ভাবিছো আমাৰ কাৰণে কোৰ্ট মেবেজ্জই উডম । সেই বিয়াক সমাজে স্বীকৃতি দিব আৰু দুয়ো দুটা ধৰ্মক গৈও আমাৰ মধুৰ দাম্পত্য জীৱন চলাই নিব পাৰিম ।”

এই আলোচনাৰ কেইদিনমান গিহেই অতনু পাৰবীনৰ ‘কোৰ্ট মেবেজ’ হৈছিল । কিন্তু কোৰ্ট মেবেজ্জত সম্মতি নিদিয়া কাৰণে পাৰবীনৰ মাক-দুইতাক বা আত্মীয়-স্বজন কোনো উপস্থিত নাছিল । গতিকে দুয়োৱে কেইগৰাকীমান বন্ধু-বান্ধৱীক লৈয়ে ‘কোৰ্ট মেবেজ’ সম্পাদন কৰিছিল ।

বিয়াৰ আগে আগে অতনুৱে এটি ভাড়াঘৰ লৈছিল আৰু তাতেই দুয়ো দাম্পত্য জীৱনৰ পাতনি মেজিছিল । ভাড়াঘৰটোত আছিল ডাঙৰ চাৰিটা কোঠালি আৰু পশ্চিম বাৰান্দাত আছিল এটি সৰু কোঠালি । পাৰবীনে ঘৰটোত সোমায় কৈছিল, “এই বাৰান্দাৰ কোঠালিটো মোৰ নামাজৰ কাৰণে হ’ব । নামাজৰ সময়ত মোক ডিচটাৰ্ব নকৰিবা দেই ডালিং ।”

অতনুৱে পূবৰ ডাঙৰ কোঠালিটোৰ মাজতে এখন পাৰ্টিছন দি একালে সৰু বেদী এখনত মাটিৰ গণেশৰ মূৰ্তি এটা আৰু বাধা-কৰুৰ মূৰ্তি এটাৰে সৈতে ধূপ-চাকি জ্বলোৱাৰ কাৰণে ধূপদানি আৰু পিতলৰ গছা ৰাখিছিল ।

সময়বোৰ পাৰ হৈ যায় । পাৰবীনে নিভৌ নহলেও গুণি শুকলৈ আৰু পৰ্বদিনবোৰত নিজে ঠিক কৰি জোৱা কোঠাটোত নামাজ পঢ়ে । অতনুৱেও গুণিদিন নহলেও সময় সুবিধা বুজি কেতিয়াবা ধূপ চাকি জ্বলাই বেদীৰ আগত আঁঠু লৈ গাৰ্হাৰা জমায় আৰু কেতিয়াবা গণেশ সন্নিৱৰ্ত্তৈ গৈ একাল পূজা দিয়ে । এই বিষয়ে দুয়ো পৰস্পৰক জানে আৰু পৰস্পৰে শ্রদ্ধা পায় ।

বিয়াৰ কিছুদিন পিছতে দুয়ো মধুচন্দ্ৰিকা উপহাৰলৈ কান্ধলৈ কান্ধীকৈ গৈছিল । গ্ৰীষ্মকাল তাত হুপত বহিব কৰি আৰু

ভাব বিলাসিতাপূৰ্ণ 'হাউছ বোট'ত থাকি দুয়ো স্নেন যৌৱন মদিৰা তৃপ্তিৰে পান কৰিছিল ; কিন্তু ভাব মাজতো পাৰবীনে কৈছিল, "মোৰ কিন্তু এতিয়া মাক হ'বৰ মন নাই দেই। মাক হৈ যৌৱনৰ সুখ ত্যাগ কৰাৰ মই পক্ষপাতী নহয়।"

"ময়ো ভাকেই কণ্ড" পাক, আমি অন্ততঃ তিনি বছৰমান এনে-কৈয়ে কটাই দিওঁ। আৰু ভাব পিছত বাবা গণেশক চিন্তি ..."

"তুমি দেখিছো কাম্বীৰতো বাবাক পাহৰি থাকিব পৰা নাই। হ'ব বাক তেতিয়া তোমাৰ বাবাই যি কৰে ..."। ধেমালিৰ সুৰতেই কথাখিনি কৈছিল পাৰবীনে।

চাওঁতে চাওঁতে তিনিটা বছৰ পাৰ হৈ গ'ল। অতনুৰে এটা শুভদিনত নিজ ঘৰতে থকা গণেশ মূৰ্তিৰ আগত প্ৰাৰ্থনা জনোৱাৰ উপৰিও গণেশ মন্দিৰত ডাঙৰকৈ এডাগ পূজা দিলে। লগতে প্ৰাৰ্থনা কৰিলে, সি স্নেন এটি সুসন্তানৰ পিতৃ হ'ব পাৰে। মন্দিৰৰপৰা উলিওৱা গৈ অতনুৰে পাৰবীনক প্ৰাৰ্থনাৰ কথা কলে। পাৰবীনে হাঁহি হাঁহি কলে, "তোমাৰ গণেশ বাবাই আগৰ প্ৰাৰ্থনা গুনিছিল যেতিয়া এতিয়াও নিশ্চয় শুনিব।"

অতনুৰে পাৰবীনৰ গালত চিকুট এটা মাৰি হাঁহি হাঁহি চাই আছিল।

পোন্ধৰ দিন মান পিছৰ কথা। এদিন গধূলি অতনুৰে ঘৰলৈ আহি পাৰবীনক ক'লে, "পাক, আজি গণেশ বাবাক টিঙা কৰি তোমাক নোঁসোখাকৈয়ে বহু এটি আনিবোঁ। বৰ পছন্দ হৈছে—টোকাটো টোকা!" এই বুলি অতনুৰে হাতত লৈ, অহা কামৰ পেকেটটো খুলি উলৰ পেকেট এটা উলিয়ালে। পাৰবীনে কোঁড়মুৰী হৈ উলৰ পেকেটখনৰ এটা বল উলিয়াই ক'লে, "যেবী উল দেখোন, কাক কাকৰপে আনিবোঁ?"

অতনুৰে ধৰমধৰে পাৰবীনৰ নিৰ্ভীত হাত ফুৰাই ক'লে, "যেবী উল কাক লাগিব এতিয়াও বুজা নাই জানো? আমাৰ ভাবী..."

“উঁহ, কি যে কোৱা ! অ’ বুজিছো ইঞ্জিনীয়াৰতো, ঘৰ সাজি
আগতেই মেন্ নহয় জানো ?” — ই’মি হাঁহি পাববীনে ক’লে ।

“তুমি যি কোৱা ! ইফাৰে ডাবী কেচুৱালে এটা টুপী, এটা
চুৱেটাৰ আৰু এমোৰ যোজা বনোৱা চোন । কিমান যে ভুল জাগিব !
পিছে বল কম হ’ব নেকি ? জাগিলে আনি থম । পিছত হুৱাতো
এই কোৱাজিটিৰ বল শেষ হৈ যাবও পাৰে । জানিম নে ?”

“আনিব বুজিছা আৰু দুটা জানিবা । পিছত তোমাব পণেশ
বাবাইহে জানে এইবোৰ ওখি কেতিয়া পিছাব পাৰে ।”

অতনুৱে পিছদিনাখন আৰু দুটা বুলি আনিিলে । অতনুৰ আগ্ৰহ
দেখি পাববীনেও উলৰ কাষত জাগি প’ল আৰু এমাহমানৰ ভিতৰলৈ
বেবীৰ কাৰণে এটা টুপী, এটা নতুন ডিজাইনৰ চুৱেটাৰ আৰু এমোৰ
যোজা ওখি পেলালে । এইবোৰ গোথোৱতে পাববীনে মাজে মাজে
জাবিছিল— “একো নতবা-নিচিঙাকৈয়ে কামটো কৰা হ’ল নেকি ?
অন্ততঃ এটি সজাবনাৰ পিছতো উলৰ কাম হাতত ল’ব পাৰিজোহেঁতেন ।”

গোঁথা কাম শেষ হোৱাত পাববীনে বস্তুকেইটা আজকালকৈ আনি
অতনুক দেখুৱালে । অতনুৱে সেইবোৰ নিজৰ গালত জগাই দি
মৰম কৰিলে । সেই মৰমত যেন অজস্ৰ বৰ্তীন কৰনা লুকাই আছে ।

ইয়াৰ পিছত এমাহ দুমাহকৈ এখহবেই পাৰ হৈ গ’ল ; এই
বছৰটোৰ ভিতৰত অতনুৱে পণেশ মলিহত কিমান যে পূজা দিলে,
কিন্তু পাববীন অস্তঃসত্ৰা হোৱাৰ কোনো জৰণেই দেখা নগল । অতনু
অৰ্ধৰ্থ হৈ পৰিল । সি এদিন পাববীনক কলে, “পাক, যি দেখিলো
পূজা-সেৱা সকলো মিছা । মোৰ দেৱতাৰ প্ৰতি ভক্তি মোহৰাতা
হৈছে । গতিকে মই পূজা-সেৱা বাদ দি তোমাক আৰু দৰ্কাৰ হলে মোক
নিজকেই বিশেষভাৱে হতুৱাই পৰীক্ষা কৰাই আৱশ্যকীয় চিকিৎসা
কৰাম খুলি জাৰিছো । আজি আবেলি মোৰ কৰ্ম্ম নুকেই হুৱাবাৰো
ভালক ক’লে । অমতে তেওঁ মোক চালেখন দিলে— কলিকতাক, অলপ এই
ভিকৰৰ অতিত ডাক্তৰ এহ, এ, দেৱতাকৈ প্ৰভুৱাৰ পাকিলে বৰ

ভাল হয় । মই দেখুওৱাৰ কথাকে ভাবিছো । তুমি কি কোৱা ?”

“ময়ো ভাল হ’ব বুলি ভাবোঁ ।”

“তেনেহলে গোজৰ দিনৰ ছুটী লৈ অহা সপ্তাহতে কলিকতালৈ যোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰোঁ ?”

“মোৰ আপত্তি নাই ।” — পাৰবীনে উত্তৰ দিলে ।

এসপ্তাহ পিছত দুয়ো কলিকতালৈ যাত্ৰা কৰিলে । পাৰবীনে জানে, অতনুৱে দূৰ ঠাইলৈ যাত্ৰা কৰাৰ আগ মুহূৰ্ত্তত এবাৰ ঘৰত থকা দেৱতাৰ বেদীত সেৱা জনায় ; কিন্তু এইবাৰ নজনোৱাত পাৰবীনে অলপ আচৰিত হ’ল । তাই সুধিছিল, “আজি যে তোমাৰ গোসাঁইক সেৱা নকৰাকৈ ওলায় ? কি হ’ল তোমাৰ ?”

“একো হোৱা নাই । গোসাঁইক সেৱা কৰিবলৈ এৰি দিছো—ইউহলেছ—কৰ নাথিং ।”

“বুজি নাপাওঁ পাই ; কিন্তু ...” পাৰবীনে কিবা কবলৈ লৈও মনে মনে ব’ল ।

কলিকতাত ডাক্তৰ বেনোজীৰ পৰামৰ্শমতে দুয়ো পৰীক্ষা কৰোৱাই চিকিৎসা কৰালে ; গুৱাহাটীলৈ আহিও ছমাহলৈ ডাক্তৰ বেনোজীৰ চিকিৎসা চলাই থাকিল ; কিন্তু একো লাভ নহ’ল । ইয়াৰ পিছত দিল্লীলৈ গৈও চিকিৎসা কৰালে ; তাতো লাভ নহ’ল । ফলত অতনুৰ মনলৈ আহিল হতাশাৰ ভাৱ ; অনাস্থাৰ ভাৱ । সেই অনাস্থা ডাক্তৰলৈ আৰু দেৱতালৈ । অতনুৱে এদিন কৈলে পেলালে, “এই দেৱতা আৰু ডাক্তৰ কাৰো প্ৰতি মোৰ বিশ্বাস নাই । সকলোৱে কেৱল ব্যৱসায়কে কৰে ।”

“ভেনেকৈনো কোৱা কিয় ? এজন দুজন ডাক্তৰ বেয়া হলেই যে সকলো ডাক্তৰ বেয়া হ’ব সেইটো নহয় । আমাৰ কপালত হয়তো দৰ্ভানেই নাই—কি কৰিবা ?” — পাৰবীনে এটি হুমুনিয়াহ কাকিলে । অতনুৱেও আৰু একো মকৈ-মকৈ বেজাৰতে বিচ্যুত পৰি থাকিল ।

ইয়াৰ দুদিন পিছৰ কথা । পাৰবীনে কানকৰা লৰাটোৰ মুখ

ওনিলে, ওচৰ চুবুৰীয়া বিনয় ৰাজবংশীৰ গৰত হেনো জ্যোতিষী এজন আহি তেওঁলোকক কিহুমান ভূত-ভবিষ্যতৰ কথা কৈছে। কোনোদিনে বিশ্বাস কৰা নাছিল যদিও আজি পাৰবীনৰ জ্যোতিষীৰ কথাকে শুনিবলৈ মন গ'ল। তাই খবৰ দিয়াত এম্পটামানৰ পিছত জ্যোতিষীজন আহিল।

জ্যোতিষীজনৰ গাত গেকৰা বসন, কপালত সেন্দূৰৰ দীঘলীয়া ফোট। তেওঁ পাৰবীনৰ হাত চাই কলে, “সন্তানৰ কাৰণে আপুনি আৰু আপোনাৰ স্বামী অস্থিৰ হৈ পৰিছে। অচিৰাৎ আপুনি সন্তান সন্তৰা হ'ব; কিন্তু তাৰ আগতে আপোনাৰ স্বামীয়ে দেৱতা গণেশক পূজা কৰিব লাগিব। মই জানিছো, কিবা দোষত আপোনাৰ স্বামীৰ প্ৰতি দেৱতা গণেশ বিতুষ্ট। তেওঁক সন্তুষ্ট কৰিব পাৰিলেই আপোনা-লোক সন্মোৰো মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হ'ব।”

জ্যোতিষীৰ কথা শুনি পাৰবীন আনন্দত অধীৰ হৈ পৰিল। তাই জ্যোতিষীক দহ টকা দি অতনু অফিচৰপৰা অহালৈ উৎকৰ্ষাৰে বাট চাই ব'ল।

গধূলি অতনু অফিচৰপৰা আহি পোৱাত পাৰবীনে জ্যোতিষী-জনৰ কথা কৈ দেৱতা গণেশক পূজাৰ কাৰণে অনুৰোধ জনালে; কিন্তু কিয় জানো অতনুৰ দেৱতাৰ প্ৰতি যি বিবাদ তাৰ জন্মিলে সি আৰু লাহে লাহে বেছি হৈয়ে গৈছিল। অতনুৱে পাৰবীনৰ কথা শুনি কলে, “বাদ দিয়া তোমাৰ জ্যোতিষীৰ কথা। মই গণেশ-গণেশ কাকো নামানো। মই নিজেই পোৰ্গাইব লৰা। এই চোৱা আজি কি আনিছো?” এই বুলি পোৰ্গাকগিও বেস এটাৰ লৰা এবটল হাইকি উলিয়াই দেখুৱালে।

“সৰ্বনাশ,” পাৰবীনে চিকিৰি উঠিল, “তুমি কিহুত খৰিব খুজিছা? মোৰেই শপত—ময় নাখাবা। আৰু মোৰ অনুৰোধ শুনা। কাইলৈ এবাৰ গণেশ সন্নিবলৈ গৈ পূজা এভাল দি আছা।” এই বুলি অতনুৰ হাতৰপৰা জোৰ কৰি বটগটো লৈ গ'ল।

“মই কৈছো নহয় কোনো দেৱতাৰ প্ৰতি মোৰ বিশ্বাস নাই। বটলটো মোৰ আগবপৰা কিয় নিলা? ঘূৰাই দিয়া।”

“যদি ঘূৰাই দিব লাগে, তেন্তে তাৰ আগতে মোক মাৰি পেলোৱা।”

পাৰবীনৰ কথাৰ সুৰ শুনি অতনু মনে মনে ব'ল, কোনো দিনে মদ ছোৱা নাছিল সি। মিছাকৈয়ে উত্তেজনাৰ বশবৰ্তী হৈ বটলটো আনি এটা খেন বেয়া কামহে কৰিলে এনে ধাৰণা হ'ল তাৰ। সি পাৰবীনৰ লগত আৰু কথা নাপাতি বাবান্দাৰ ফালে ওলাই গ'ল।

পিছদিনা পাৰবীনে বিহুৰ বজাৰ কৰাৰ হেন্তেৰে অতনুক গণেশ মন্দিৰলৈ নিয়াৰ চেষ্টা কৰিছিল, কিন্তু সকলো চেষ্টা খেন পণ্ড হৈ গ'ল।

এইদৰে অতীতৰ স্মৃতি বোম্বুছন কৰি পাৰবীন ভাগৰি পৰিল। চকুৰ পানীৰে ইতিমধ্যে তাইৰ গাক তিতি গৈছিল। হঠাৎ তাই খিচৰপুৰা ধৰ্ম্মহুকৈ উঠি বহিল। ঘড়ীলৈ চালে, চাৰি বাজি গৈছে, তেন্তে তাই ভাত খাবলৈ পাহৰি গৈছে নেকি? আৰু অতনুৱে খালে নে নাই? দুৱাৰ মুখলৈ চাই দেখে, ভিতৰৰপৰা দুৱাৰত খিলি লগোৱা আছে। কোনেও মনে মনে আহি লগোৱা নাইতো? তেন্তে অজাতসাৰে তাই নিজেই সেই কাম কৰিছে? পাৰবীনে খিচি-ডাল ওচাই দুৱাৰখন খুলি কামকৰা ল'ৰাটোক মাতিলে, “অজিত, ভাত খালি নে?”

“মই অকলে কি খাম বাইসেউ, খিলি মাৰি আগুনি শুই থাকিল, চাবো অখিচৰপৰা নাছিল। মোৰ বেয়া লাগে নহয়? চাহ খাই বহি আছো।”

“তেন্তে অতনুও নাছিল? ঠিকেই আছে। তৰে ভাত খা। মই আজি নাখাও।”

“আজি বোজা বাখিছে নেকি বৰিষেউ?”

“জী বোজা।” — পাৰবীনে এনেয়ে কলে। কিন্তু তাইৰ ভাৱ

হ'ল অতনু এতিয়াও জহা নাই কিয় ? তাইব ওপৰত কিবা ঋণ উঠিল নেকি ? তাইব কিন্তু বেছিকৈ বেয়া লাগিছে অতনুৱে গণেশ দেৱতাক অবতা কৰা দেখি । পাৰবীন গণেশৰ মূৰ্তি ইকা কোঠা-মিলৈ গ'ল ; কিন্তু সৰ্বনাশ তাত এটাও যে মূৰ্তি নাই ! বেদীখন বা কোনে নিলে ! পাৰবীনে চিক্ৰি উঠিল, “অজিত, অজিত !”

“গৈছে বাইদেউ !” অজিত দৌৰি আহিল ।

“এই মূৰ্তিবোৰ কোনে নিলে অজিত ?”

“এ, মকৰ বাইদেউ । চাবৰ ৰে আজি কিছুদিনৰ পৰা কি হৈছে ? পূজা সেৱাৰ নামেই গুনিব নোৱাৰে । ভাতে কান্দি মূৰ্তি কেইটা মোক পেলাই দিবলৈ কোৱাত মই সেৱা এটা কৰি ব্ৰহ্মপুৰত উটাই দি আহিছো ।”

“বৰ বেয়া কাম হ'ল অজিত ! বৰ বেয়া কাম হ'ল ! মূৰ্তি কেইটাইতো একো দোষ কৰা নাছিল ? হে বাৰো গণেশ !” এই বুলি কৈ পাৰবীন হতাল ভাবে বহি পৰিল ।

পাৰবীনৰ মনত ভয় হ'ল । এতিয়ালৈ অতনু জহা নাই কিয় ? গণেশক সেৱা কৰিবলৈ কোৱাৰ কাৰণেই ইমান ঋণ নে ? জ্যোতিষীয়ে কোৱা মতে সঁচাকৈয়ে গণেশ আমাৰ শ্ৰুতি বিতুল নেকি ? আক তেওঁক যদি সন্তুষ্ট কৰিব পৰা যায়, তেন্তে আমাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হ'ব নেকি ? কিন্তু তেওঁক সন্তুষ্ট কৰিব কোনে ? অতনুৱে গণেশ বাৰাৰ নামকে নুগুনে । তেনেহলে আক কোন থাকিব ?

পাৰবীনে অস্থিৰ ভাবে আজমাবি খুলি ভাবপৰা কৈচুৰীৰ কাৰণে ওঁচি খোৱা পোছাকবোৰ উজিৱালে । সাজবোৰ হাতেৰে জিৰিকি বিদাৰি চাই ডাখিলে, “কিয়ান আশা কৰি অতনুৱে উজিৱিলে কিনি আনিছিল । এই আশা গণেশবাৰাই পূৰ্ণ কৰিবনে ?”

পাৰবীন আক ৰে থাকিব নোৱাৰিলে । তাই অসহ্যভাৱে

যেথোলা-চান্দৰ পিছি অজিতক কলে, “অতনু আহিলে কবি মই গণেশ মন্দিৰলৈ গৈছো বুলি।”

পাৰবীন বিশ্বা এখনত উষ্ণি সঁচাৰ্চটিকৈয়ে গণেশ মন্দিৰলৈ গ’ল। তাই কোনো দিনে নেদেখা গণেশ মূৰ্তিটোৰ আগত থিয় হৈ কি কৰিব কি নকৰিব বুলি ভাবি বহুসময় বৈ থাকিল। কিন্তু অজানিতে তাই মূৰ্তিৰ আগত আঁঠু ললে। সেই সময়ত তাইৰ মুখখন উজ্জ্বল হৈ পৰিছিল আৰু গাল দুখনিৰে বাগৰি আহিছিল তপত চকুলো।

— — — — —